

TISZTA SZÍVBŐL
Liber amicorum – Barátok könyve
Hermán M. János tiszteletére

Nagyvárad – Zwolle
2011

Tiszta szívből

Liber amicorum – Barátok könyve

Hermán M. János tiszteletére

Nagyvárad – Zwolle
2011

A könyv anyagát összegyűjtötte és válogatta
Hermán Mostert Hannie

Szerkesztette
Fábián Tibor

Szövegkorrektúra
Pap Judith

Tördelőszerkesztő
Kraftsikné Petrikó Ildikó

Borító- és képszerkesztés
Mohácsi László

Isten szeretet (Esketés a Felvidéken, 2004-ben)

Tartalomjegyzék

Előszó	11
Voorwoord	13
I. HITTEM, AZÉRT SZÓLTAM	
CSÚRY ISTVÁN	
Nekünk is elegendő a kegyelem	19
BERTHOLD W. KÖBER	
Vándorlók két világ között, a saját akaratuk ellenére	23
JOKE VRIJLANDT	
Istennel való tusakodás	30
DANIEL NEESER	
„Az üres hely – avagy az evangéliumi istentisztelet különleges feladata”	35
FÁBIÁN TIBOR	
Isten szeretetének célpontjai	40
II. HIT ÉS TUDOMÁNY	
MOLNÁR GUSZTÁV	
Mi lett volna, ha?	49
Cs. MOLNÁR JÁNOS	
Megmaradni	52
DANIEL NEESER	
Importanța lui Calvin și a liturgiei sale pentru vremea noastră	57
BIBZA GÁBOR	
Teológia pestis idején (egy levél margójára)	64
PÁSZTORI-KUPÁN ISTVÁN-GERGELY	
„Azokkal időzöm, akik másszor voltak”	70
ZALATNAY ISTVÁN	
A magyar Kant-recepció első állomása	82

SIPOS GÁBOR Rákóczi Zsigmond, az erdélyi fejedelem	95
BERKESI SÁNDOR Erkel Ferenc élete és munkássága	99
HÖRCSIK RICHÁRD Trianon és az Európai Unió1	107
KUPÁN ÁRPÁD A nagyváradi református iskolák államosításának története a levéltári források tükrében .	114
VEKOV KÁROLY Tények és adatok a Szoboszlai-per elítélteiről	122
FLÓRA GÁBOR A megmaradás esélyei: szórványmagyarság a Belényesi medencében	140
MAGDA VAN DER ENDE Közép- és Kelet-Európában felegyenesedtek a népek	148
VARGA PÁL A magyar protestáns gyülekezetek helyzete a nyugat-európai diaszpórában, 2010-ben .	152
JUHÁSZ TAMÁS A parókia, mint életforma	159
III. ÉLETPÉLDA – BARÁTOK EMLÉKEZETE	
HORVÁTH PIROSKA „Tanár úr, faragjon embert a fiamból!”	173
MAGDA VAN DER ENDE Egy holland diák Kolozsváron	177
JAN RUSIN În București	183
MAKKAI JÁNOS Hermán M. Jánosról	185
DAMÓ ERZSÉBET Hűséges szeretet	187

PAIZS TIBOR Jánosnak	189
TÖKÉS ISTVÁN Hermán M. János, ahogy én ismerem... ..	191
KUN MIKLÓS Hermán M. János Belgiumban	198
ÁBRÁM ZOLTÁN Aki szeret és akit szeretnek	200
GÁSPÁR GYULA Hermán Jánosnak, a Londoni Kossuth Lajos cserkészcsapat alapító tagjának	203
KOZMA ZSOLT Életegység	204
MARKUS MECKEL Egy változatlan, 40 éves európai barátság a változó Európában	208
HENRY KAMMER Egy lelki kaland. Kapcsolatom Magyarországgal, a magyar nyelvvel és irodalommal .	216
GERT SCHUTTE Isten és a magyar nép szolgálja	224
KISS TÖRÉK ILDIKÓ Az örök együvé tartozásról... ..	227
VARGA VILMOS Amit én mondhatok Hermán János nagytiszteletű úrról... ..	228
DÉNES ISTVÁN „Drága szeretett” János bátyám!	229
DEMÉNY ATTILA János	230
TÜZES BÁLINT És végül	231

IV. „IGAZ TÖRTÉNETEK”

RADUCH ZSOLT	
A nagy huszonnyolcas, avagy „igaz történetek”	237
DÉNES ISTVÁN	
Babgulyás á la János bá	241
V. GYORSFÉNYKÉP – TÖMÖR ÖNVALLOMÁS	
HERMÁN M. JÁNOS	
Életem	245
SZILÁGYI FERENC:	
Hermán M. János munkásságának helyszínei. Térképillusztáció	246
Szakmai önéletrajz	249
Publikációs jegyzék	251
Bibliakiállítást megnyitó beszéd	270
Bible Exhibition Opening Speech	271
Summary	273
Rezumat	274
Zusammenfassung	275
Samenvatting	276
A kötet szerzői	277
Köszönetmondás	279

Előszó

Konyhaasztalunk mellett született az ötlet, 2010 májusában.

A szó kimondatott, kipattant a szikra, amely életre keltette a fogalmat.

Azt terveztük, hogy meglepetést szerzünk Jánosnak, csak úgy... Mivel ő is mindig kész adni és továbbadja mindazt, amit kap, jó lenne most neki adni olyat, aminek tiszta szívből tudna örülni. Valami maradandót és tovább adhatót.

Könyvek és barátok... Ezek lényeges fogalmak János életében. Egy könyv mellett döntöttünk hát, amit ő tud a legjobban értékelni. Számtalan könyvet olvasott, tanulmányozta, áthelyezte, cipelte, hordozta őket Bukaresttől Sármásig, három bőrönddel egyszerre, pusztá kézzel. Összegyűjtötte őket, elveszítette, újra összeszedte, de írta, fordította, szerkesztette is.

Ezért jött létre ez a kötet, a Liber Amicorum. Ezt a könyvet barátok adják barátoknak, mert a barátság nem zár ki senkit!

Amikor legelőször jártam a mezősegi utakon, ahol János a helybelieknek bemutatott, meg kellett álljunk egy sorompónál. Azt mesélte, hogy a sorompós a barátja... Megkérdeztem: „Van-e olyan ember, aki neked nem barátod?” Kiderült, hogy sok barátja volt és van, azért is, mert barátként élt és él.

János, sok-sok barátod egy részével közösen készítettük ezt a könyvet – ajándékként, mert 45 éve léptél a hittudomány útjára, és azóta is örök diákként és kutatóként járod.

De főleg azért, mert létezel, már 63 éve, és mert 36 évvel ezelőtt házasodtunk össze és Isten meglepett minket hat gyönyörű gyermekkel, akik engem lelkesen körülvettek a könyv létrehozásának folyamatában. Segítségüket, támogatásukat nagyra becsülöm.

Megható a könyvben meglátni sok barátunk nevét, akik közreműködtek a mű készítésénél. Mindegyikük szívvel-lélekkel járult hozzá.

A könyv címe ennek is elismerése: Tiszta szívből.

Mivel te az élet sok és különféle dimenziójában forogsz, nagyon változatos és sokoldalú lett a kötet. Így is volt elképzelve: teológiával a történelemtől, hittel a politikától, művészettől a kultúráról. A filozófia és istenfélelem párosítva a mindennapival: az utazással, a lakomával, közösségben.

A vezérfonal pedig a csodálkozás, a hála.

Kerestük a lehetőséget, hogy mindezt ki lehessen fejezni, hogy visszatekintsünk, emlékezzünk, ünnepeljünk, muzsikáljunk és egymásnak bemutassuk ezt a könyvet.

Egy ünnepség, mint alkalom a találkozásra – mert amikor találkozunk: ünnep van!

A titoktartási ideje elmúlt. Szép kaland volt, de néha nagyon magányos. Őszintén örvendek, hogy mostantól újra lesz lehetőségem megosztani az összes gondomat és kérdésemet, az örömet és történeteimet veled, Barátom.

*Csak leülnék én valaki mellé,
szavak nélkül
De ki lenne az barátaim közül?
Annyi mindent el kell mondanunk
Amíg átválthatunk
a szavak nélküli beszédre
A közös csendességre,
amely oly drága, akár egy ima*

(Joh. CP Alberts)

Zwolle, 2011. május 10.

Hannie H. Mostert

Voorwoord

Aan onze keukentafel werd het idee geboren.

Het woord werd uitgesproken en daar was de vonk, die het begrip tot leven bracht.

We wilden een verrassing voor János, die gewend is te geven wat hij heeft en immer doorgeeft wat hij ontvangt.

Een geschenk, waar hij werkelijk blij mee zou kunnen zijn, iets om te houden, maar ook om door te geven.

Een *Liber Amicorum*.

Boeken en vrienden zijn wezenlijke begrippen in zijn leven.

Een boek dus voor hem, die als geen ander de waarde ervan kent

Hij heeft er vele gelezen, bestudeerd, verplaatst, gedragen, gesjouwd van Boekarest naar Sármas drie koffers tegelijk met slechts twee handen. Hij heeft ze verzameld en verloren en opnieuw bijeengebracht, maar ook geschreven, vertaald en samengesteld.

Dit is een boek door vrienden, voor vrienden, want vriendschap sluit niemand uit!

Toen ik mijn eerste stappen zette op de bodem van de Mezőség, waar János mij introduceerde, moesten we stoppen voor de spoorwegovergang. Hij vertelde dat de man, die de slagbomen neerliet en ophaalde, een vriend van hem was...

En ik vroeg: 'zijn er ook mensen, die jouw vriend niet zijn?'

Hij bleek vele vrienden te hebben door zelf een vriend te zijn.

János, Met een aantal van je vrienden hebben we dit boek gemaakt. Het is een geschenk omdat je 45 jaar geleden het pad der geloofswetenschap betrad en als eeuwige student en onderzoeker deze weg nog steeds bewandelt.

Maar vooral omdat je bestaat, al 63 jaar, omdat we trouwden 36 jaar geleden en God ons verraste met 6 prachtige kinderen, die mij allen enthousiast omringd hebben tijdens het ontstaansproces van dit boek. Ook zij hebben hun gaven eraan gewijd.

Het was overweldigend om te ervaren, dat alle medewerkers aan dit boek, hun namen zijn erin vermeld, zich zo van ganser harte bereid toonden om hun bijdragen te leveren. Aan dit gegeven heb ik de titel ontleend: *Van ganser harte*.

Omdat jij je beweegt in vele verschillende dimensies van het leven is het een gevarieerd en veelzijdig geheel geworden, zoals het bedoeld was, met bijdragen op het gebied van theologie en geschiedenis, geloof en politiek, kunst en cultuur. Het spreekt van filosofie en godsvrucht, de alledaagsheid van reizen en een maaltijd, gemeenschapszin.

De rode draad is verwondering en dankbaarheid.

Om daar uitdrukking aan te geven zochten we een gelegenheid om samen terug te kijken, te gedenken, met muziek te vieren, dit boek te presenteren.

Een feest als aanleiding om elkaar te ontmoeten. Als we elkaar ontmoeten is het feest!

De tijd van geheimhouding is voorbij, gelukkig! Het was een mooi avontuur, maar soms eenzaam en ik ben oprecht verheugd, dat ik nu weer al mijn zorgen en vragen, mijn blijdschap en verhalen zal kunnen delen met jou, mijn vriend.

*Ik wil alleen maar zitten bij iemand,
zonder praten
Maar wie van alle vrienden?
We moeten eerst zoveel praten om door te breken
tot het gesprek zonder woorden
tot het samen stil zijn, dat even kostbaar is als een gebed*

(Joh. CP Alberts)

Zwolle, mei 2011

Hannie H. Mostert

I. Hittem, azért szóltam

Bak Áron: A keszüi templom

A mezőkeszüi templomban, 1974

Nekünk is elegendő a kegyelem

„Elég neked az én kegyelemem, mert az én erőm erőtlenség által ér célhoz.”

2Kor 12,9

Pál apostol imádságára hangzott a válasz, amit a kijelölt ígerész tartalmaz. A szívből induló fohászokra Isten mindig felel. Olykor egyszerű tanács és bátorítás érkezik, máskor elgondolkodtató üzenet, amely igénybe veszi hitünket és értelmünket, megpróbálja előzetes ismeretünket és tapasztalatunkat.

Az apostol szenvedését vitte Isten elé. Töviseket hordozó beteg életére kérte a megoldást, de nem teljesült kívánsága szerint a könnyörgés, mert nem gyógyult meg és nem enyhültek fájdalmai. Ezzel szemben megerősödött benne a fájdalom elhordozásának készsége, a türelem kitartásának adottsága, a bizalom rejtett tartalékokból való elevenedése. A betegség nem szűnt meg, de megszületett benne az a lelkületű ember, aki felvállalhatta a gyógyíthatatlant, elszenvedhette az elhordozhatatlant.

Két lényeges okot fedezhetünk fel Pál életében, amiért Isten szenvedések között tartotta meg életét. Az első ilyen ok abban fedezhető fel, hogy páratlan lehetősége nyílt beletekintenie a menny titkaiba, amelyeket megőrizni és hitelesen közvetíteni csak igen szigorú fegyelem mellett lehetett. A másik ok ebből következik, hogy soha ne essen kísértésbe a titkok birtokában különös kiváltságot követelni a környezetétől. A szenvedés, a tövisek, a Sátán angyalának háborgatása még Pál számára is hasznos volt, hogy apostoli küldetését híven, szentekhez illő alázattal betöltse.

Nem illik magunkat és helyzetünket Pállal, vagy a Szentírás bármelyik személyiségével azonosítanunk. Mégis vannak alkalmak, események és a bennünket is megbénító szenvedések, amelyek alapján észre kell vennünk a felénk érkező jelzéseket. Ilyen jelzésekkel való szembesülés eredménye az emlékeink helyén való értékelése, valamint saját szenvedéseink értelmezése.

Gyakran gondoljuk azt, hogy a kellemesen szép történetek határozzák meg az öröm igényű életvitel célkitűzését. Pedig az igazi irányítók nem annyira szépek és kellemesek, hanem sokkal inkább igazak és őszinték. Pál, amikor arról a titokról beszél, hogy megjárta a harmadik eget, akkor éppen az Istennel való találkozás igaz és őszinte pillanatát örökíti meg, amikor kevésbé fontos a tetszetős külső, vagy a színes látvány. Mi is jártunk a harmadik égben, amikor gyermekként részeseivé lehettünk a felnőttek komoly beszélgetéseinek. Amikor titkukat már nem merték a falak között kimondani, és mi is kimehettünk a kert fái közé, hogy ott a távoli jövő álmainak mi is birtokába jussunk. Kevésbé volt szép a gyönyörű kert, mint igaz és boldogító a titkon elszuttogott álom, mely mindmáig csak

részben valósult meg. Az előttünk járók egyre kevesebben vannak, viszont a szenvedéseink fokozatosan szaporodnak. Töviseket kapunk, hogy el ne bizakodjunk, mert mi sem fogunk önerőből csodákat varázsolni. Ellenben gyermekeinknek „harmadik eget” mutathatunk, álmokat tervezhetünk, és terveket álmodhatunk, és ha ezeket fájdalmak sokaságában sem tagadjuk meg, akkor lesz igaz és követhető a példánk. A Sátán angyala gondoskodik arról, hogy elevenen emlékezzünk arra, hogy nem lettünk igazságtalan előnyök birtokosai sok mennyei ajándék ellenére sem, viszont mégis külön helyzetben van a szenvedés elhordozója, mert külön figyelmeztetést nyert éppen a hűséges fájdalomtól. Manapság mindent elkövetünk, hogy csillapítsuk, jobb esetben szüntessük a szenvedést, de az mindig újból jelentkezik. Nehezen vesszük tudomásul, hogy ez is Isten ajándéka. Könnyekkel és szorongással járó ajándék, de felülről való, hogy – az apostol szavaival élve – el ne bizakodjam. Voltál és voltam olyan helyzetben, amikor csodálatosnak tűnt minden, mert sikerek értek, mosolygós emberek vettek körül. Gyorsan elszálló alkalmak ezek, de sokáig visszatérő emlékeket hagynak a lelkünkön. Velünk marad a bűnbánat nyomása, mert bár mindig későn, de rájövünk, hogy az ilyen „mennyei” pillanatokban éppen a menny Uráról feledkeztünk meg. Ilyenkor győz az ó-ember feledékeny gögje, amely azt sugallja, hogy mi lettünk minden mindenben.

Hányszor vettük érthetetlenkedve, sőt, kárhóztatva a Teremtőt, hogy életünk szebb szakaszait váratlanul próbatétellel szakította meg. Nehéz elviselni a bukást, a szégyent, olyannyira, hogy ezek miatt a belső szorongást igyekszünk másokra kivetíteni, bűnbakot keresni és ilyenkor Istenhez eljutni, persze rágalomokkal és vádakkal, kevésbé alázattal, és kevés őszinte bűnbánattal. A szenvedés fegyelmező hatása alatt helyére kerülnek a tapasztalatok, az élmények. A belső feszültség is elveszíti az emésztő energiákat. Már kevésbé érdekes, hogy mi volt, sokkal inkább hangsúlyos, hogy ki tartott meg és készít fel a következő lépésre. Pál mielőtt megjárta a mennyet a pokol mélységeiben tévelygett. Bár elfelejthetetlen számára is az István vértanú megkövezése és az abban való közreműködése, mégsem az ilyen és ehhez hasonló történetek alakítják ki a személyiségét. Pál apostol abban a pillanatban lesz azzá, akinek teremtette Isten, és aki a példás szolgálatot élénk tárta, amikor kiszabadulva a pokol fogságából mennyet lát. Amikor meglátja Megváltója szeretetének hajlékát, rögtön tudja, hogy a földi lét után ide érkeznek, akik hittel élnek és hordozzák a szenvedést. Ebben a hajlékban csak megváltottak vannak, és nincsenek öntelt önmegvalósítók. A királyi szék Istené és a Bárányé, mellettük a Bárány vérében megtisztultak serege. Pál külső megfigyelőként érkezik, és azonnal átlátja, hogy itt csak az alázatosok útja ér célba, minden más ösvény céltalan. A bűnösök között az első (önmagáról szól így) felismeri, hogy itt akár utolsónak is érdemes lennie. Magatartásváltozás, viselkedési módosulás történt, a lehető legeredményesebb váltás, amit bár ezer veszély fenyeget, mégsem fordítható vissza. Isten kegyelmével biztosít erről, szeretetével küldött jelekkel támogatva.

Krisztus közelségét átélő embereknek is megpróbáló a váratlan szenvedés megjelenése. Sőt, a hívő emberek fogalmazzák meg a legelégedetlenebb kifogásaikat. Ezek a kifogások ritkán hangzanak el, inkább lenyelik a szavakat, elnyomják az indulatokat, csakhogy ezzel még több bajt zúdítanak magukra, mivel az eltagadott érzések erőszakosan fordulnak vissza, majd rombolnak előbb a lélekben, később a környezetben is. Nehezen fogadják el a hitben élők, hogy Isten saját gyermekeit is engedi gyötrődni. Az apostol háromszor kérte az áldott orvost, de egyszer sem teljesült kívánsága szerint a kérése. Vannak nem meghallgatott imádságok. A becsületes embert az is foglalkoztatja, hogy mikor és milyen körülmények között marad el a fohász meghallgatása. Most ne beszéljünk az álimádságokról. Sokkal inkább gondoljunk arra, hogy a meg nem hallgatott imádságaink kéréseit előbb, utóbb mi magunk is fölöslegesnek ítéltük. Sajnos nagyon sokan még mielőtt eljutnának az ilyen felismerésig, elfordulnak Istentől, nem imádkoznak többé, kerülnek a templomot. Ez is megpróbáltatás, Isten vizsgálta bennünket türelemből, kitartásból és hűségből. A próbát kiálló csodálatos lelki élményben részesülnek. Isten úgy nem hallgat meg, hogy jobbról gondoskodik, többről biztosít, mint ahogyan azt mi kértük, vagy óhajtottuk volna.

Pál apostol meg nem hallgatott imádságaira a legnagyobb ajándék érkezett. Válasz mindenre. Megoldás mindenben. Igaz, első hallásra nem tűnik áldásnak a mennyei válasz. A neked elég kijelentés a „csak ennyire vagy méltó” gondolatát ébresztheti. A bűntudat értelmezi így ezt az üzenetet. Ennek következtében nő az elkeseredés, a céltalanság, csökken a bizalom és a kitartás. Illik kihallani az üzenetből a személyességet, mert változni fog a felismerés. Személyesen a te hiányosságaidról, a te szükségiedről, a te életedről van Istennek tudomása. Ő nagyon jól tudja, hogy mi az elég. Nem a legkevesebbről van szó, nem a létminimumról, hanem Isten tulajdonából a legtöbbről. Neked! Akár mondhatta volna Isten Pál keresztnevét is, vagy egyenként sorba a mienket is, hogy megértsük, a mindenre elegendőt készítette elő. Oly annyira elégséges a Tőle származó, hogy másra nincs is szükségünk.

Isten mindenre elegendő ajándéka nem más, mint a kegyelem. Isten teremtő kegyelme. Ez a legtöbb, ami a semmiből a világmindenséget előállította. Nem kevesek számára érthető teológiai fogalom, hanem mindenki életében jelentkező mennyei jóság, meg nem érdemelhető szeretet. Jeremiás így hall erről elhívásakor: „Mielőtt megformáltalak az anyaméhben, már ismertelek, és mielőtt világra jöttél, megszenteltelek...” (Jer 1,5) Múltunk és Isten irántunk való kegyelme jóval korábbi, mint fogantatásunknak ideje, jóval hatalmasabb, mint bármi, amit mi óriásnak és legyőzhetetlennek tudunk. Nos, ez a kegyelem a mindenre elegendő Istentől származó ajándék, amely személyesen a mienk is.

A kegyelemnek ereje van, azaz csak benne van igazi erő. Az ember igyekszik magát erősnek láttatni, de valóban hihetetlenül erőtlén. A világ legnagyobb hazugsága, amikor erőtlén létére erősnek kiáltja ki magát, és Isten hatalmas erejét

próbálja figyelmen kívül hagyni. Nincsen nevetségesebb, mint a hetvenkedő erőtlen ember, aki ahelyett, hogy segítségért könyörögne, hatalmasnak akar látszani. Pál ebből a látszat világból szabadul, amikor elfogadja a töviseket, amikor megbékél a szenvedéssel. Ez a szabadság nemcsak kiutat jelentett a látszatok hazug környezetéből, hanem bemenetelt az Isten által megmutatott közösségbe. Az itt lévők felvállalják gyengeségüket, nem hazudnak nem létező erőt, és elfogadják a kegyelem erejét. Ezek az emberek nem teszik magukat tönkre, hogy önmagukból egyre több erőt préseljenek ki, hanem fogadják a felülről érkezőt. Ezek megtanulták, hogy Isten előtt azok kedvesek, akik őszinték önmagukhoz, akiknek önismeretük van, akik elismerik szükségüket, tehetetlenségüket és bátortalanságukat. Isten a vállalt erőtlenséget vállalja magára és megerősíti a gyengét a maga hatalmával.

Isten gyermekei megtapasztalhatták, hogy akkor voltak a legerősebbek, amikor az evangélium erejével éltek, és nem akarták semmi mással kipótolni hiányait, egyedül a kegyelem ajándékával. Ebben az értelemben kiáltott fel ugyancsak Pál: „Mindenre van erőm a Krisztusban, aki megerősít engem.” (Fil 4,13)

Az apostol hálája Isten iránt így fogalmazódik meg: „Ezért a Krisztusért örömöm telik erőtlenségekben, bántalmazásokban, nyomorúságokban, üldöztetésekben és szorongatásokban, mert amikor erőtlen vagyok, akkor vagyok erős.” (10. vers) Nem lehet szó nélkül hagyni az apostol háláján túl azt sem, hogy mennyire örül új állapotának felismerése miatt. Ő erős ember lett, betegen is az. Állandóan erős, és nem olykor, amikor valakinek a szeszélye által támogatásban részesül. Öröme telik Krisztus jóságos kegyelmében, miközben Krisztus ereje célhoz ér az ő erőtlenségében.

Szeretettel és tisztelettel ajánlom ezeket a gondolatokat a hozzám sokban hasonló testvéremnek és barátomnak dr. Hermán Jánosnak, aki kedves feleségével és családjával maradandó szolgálattal van jelen a Királyhágómelléki Református Egyházkerület történetében.

BERTHOLD W. KÖBER

Vándorlók két világ között, a saját akaratuk ellenére

„Emlékezzél meg az egész útról, a melyen hordozott téged az Úr, a te Istened...” 5Móz 8,2-6

Mein lieber Freund János!

Es ist mir eine große Freude, dass auch ich etwas für Dich in das Buch der Freunde schreiben kann. Lange musste ich nicht darüber nachdenken, denn ich habe unsere Begegnungen und Gespräche in guter Erinnerung. Etwas davon möchte ich hier festhalten.

Wir lernten uns in Hermannstadt kennen. Es hatte sich eine gute Tradition entwickelt: Ungarische Theologiestudenten aus Klausenburg kamen für ein bis zwei Semester zu uns an die deutschsprachige Abteilung unseres gemeinsamen Protestantisch-Theologischen Instituts mit Universitätsgrad, wie damals seine genaue Bezeichnung lautete, um Deutsch zu lernen bzw. zu vervollkommen. Im Gegenzug kamen Hermannstädter Studenten zu Euch nach Klausenburg, um Ungarisch zu lernen. Dank dieses Austauschs lernten wir nicht nur unsere Sprachen, sondern auch unsere Kirchen gegenseitig besser kennen und es entwickelten sich dauernde Freundschaften. Dieser guten Tradition folgend, kamst Du nach Hermannstadt, als ich im 3. Studienjahr war. Wir freundeten uns an. Ich sagte Dir, dass ich gerne auch in Klausenburg studieren wollte. Die wenigen ungarischen Sprachkenntnisse aus meiner Kindheit hatte ich mangels Übung so ziemlich vergessen. Als Du hörtest, was ich vorhatte, warst Du gleich bereit, mich Ungarisch zu lehren, – und ich konnte Dir helfen, Deine deutschen Sprachkenntnisse zu vertiefen.

Das sollte aber nicht lange dauern. Erstmals seit dem Bestehen der kommunistischen Herrschaft in Rumänien wurde auch den Theologiestudenten – zumindest theoretisch – die Möglichkeit geboten, einige Zeit im Ausland zu studieren. Um zugelassen zu werden, musste man allerdings eine schwierige Prüfung in politischen Kenntnissen vor den Vertretern des Kultusdepartements, dem Kontrollorgan des kommunistischen Staates für die Kirchen, ablegen.

Nachdem ich die Prüfung bestanden hatte, bekam ich die Genehmigung für ein Studienjahr in den Niederlanden. Das war eine große Sache. Schon seit mehreren Jahren durften – freilich unter ziemlichen Schwierigkeiten seitens des rumänischen Staates – holländische Studenten an unserem Theologischen Institut studieren. Das war vor allen Dingen dem Mut, dem persönlichen Einsatz und dem

diplomatischen Geschick von Hebe Kohlbrugge zu verdanken. Im Gegenzug sollten auch Studenten unseres Instituts in Holland studieren dürfen. Das klappte aber äußerst selten.

Als ich Dir, lieber János, das erzählte, freustest Du Dich für mich. Ach, sagtest Du, „ich muss Dir etwas anvertrauen. Ich habe einen ganz großen Wunsch; – und dabei war Dein Blick voller Sehnsucht –, es ist mein Lebenswunsch: dass eine Holländerin meine Frau würde...

Nun musste ich mich auf Holland vorbereiten. Es waren Ida und Klaas Eldering, die damals bei uns studierten. Sie freuten sich zu hören, dass ich nach Holland kommen würde und brachten mir erste holländische Sprachkenntnisse bei. Bis heute zählen sie – neben Ria und Frans Bos, einem späteren Paar, das in Klausenburg Theologie studierte – zu unseren besten Freunden.

Als ich Dich einige Jahre später mit meiner Frau Nitchen und einem gemeinsamen Freund, der auch János hieß, in Deiner Pfarrstelle in Somkerék (Simkragen – Şintereag) besuchte, konnte ich Deine Frau, Hannie, kennen lernen – eine echte Holländerin! Ich musste, lächelnd, an Deinen Herzenswunsch denken und feststellen, dass unser Herrgott ihn Dir erfüllt und Dir in Hannie zugleich eine sehr mutige, entschlossene und tatkräftige, mit beiden Füßen im Leben stehende, liebe Frau geschenkt hat, die sogar bereit war, Deine nicht ganz leichte Muttersprache, Ungarisch, zu lernen und das Leben mit Dir in einem kommunistischen und politisch, national und wirtschaftlich unterdrückten Land gemeinsam zu verbringen... – Als dann der politische Druck auf Dich und Deine Familie zu groß wurde, bist Du schweren Herzens mit Deiner Familie in die Niederlande gezogen – und bist ein Wanderer zwischen zwei Welten geworden.

Seitdem haben unsere Lebenswege, eingebettet in das in manchem ähnliche Schicksal unserer beiden Völker und Kirchen, unterschiedliche und doch auch ähnliche Wendungen genommen und haben uns auch immer wieder zusammengeführt, nicht zuletzt auch über unsere Kinder.

Nach der Revolution 1989 in Rumänien haben bei 90 Prozent unserer siebenbürgisch-sächsischen Gemeindeglieder ihre angestammte Heimat aufgegeben und sind nach Deutschland ausgewandert. Die Sinn stiftenden Strukturen und Traditionen, die uns über 850 Jahr lang getragen haben, sind innerhalb von wenigen Jahren zusammengebrochen, und es ist nichts mehr so, wie es war.

Trotzdem habe ich noch rund 12 Jahre lang versucht, als Pfarrer und Professor an unserem Theologischen Institut für den Erhalt und eine sinnvolle Zukunft unserer Kirche und unseres Volkes zu kämpfen. Aber dann bin auch ich zu einem Wanderer zwischen zwei Welten geworden...

Unsere Lebenswege, sind, ähnlich wie der Lebensweg unserer beiden Völker und Kirchen, nicht geradlinig verlaufen; sie haben uns nicht nur durch Höhen und Tiefen, durch fruchtbares Land und durch Wüsten geführt, sondern weisen unerwartete Wendungen, unvorhergesehene Kreuzungen und ungeahnte Brüche auf. Im Glauben erkennen wir, dass es der Weg war, den uns unser Herr geführt und auf dem er uns begleitet hat.

Möge uns das Wort unseres lebendigen Gottes im 5. Buch Mose, Kap. 8,2-6, zu dem ich diese Predigt geschrieben habe, anleiten, das in rechter Weise zu bedenken.

Gedenke des Weges, den der Herr, dein Gott, dich führt

Predigt über 5. Mose 8, 2 – 6

Gedenke des ganzen Weges, den dich der Herr, dein Gott geleitet hat diese 40 Jahre in der Wüste, auf dass er dich demütigte und versuchte, damit kund würde, was in deinem Herzen wäre, ob du seine Gebote halten würdest oder nicht.

Er demütigte dich und ließ dich hungern und speiste dich mit Manna, das du und deine Väter nie gekannt hatten, auf dass er dir kund täte, dass der Mensch nicht lebt vom Brot allein, sondern von allem was aus dem Mund des Herrn geht.

Deine Kleider sind nicht zerrissen an dir, und deine Füße sind nicht geschwollen diese 40 Jahre.

So erkennst du ja in deinem Herzen, dass der Herr, dein Gott, dich erzogen hat, wie ein Mann seinen Sohn erzieht.

So halte nun die Gebote des Herrn, deines Gottes, dass du in seinen Wegen wandelst und ihn fürchtest.

Wir, die in Deutschland lebenden Siebenbürger Sachsen und ehemaligen Gemeindeglieder kommen aus vielen Teilen dieses Landes immer wieder zusammen, um einen gemeinsamen Tag zu verbringen. Zuerst feiern wir einen gemeinsamen Gottesdienst nach herkömmlicher, vertrauter Weise. Und dann tauschen wir uns bei gemeinsamem Essen und Trinken und Unterhaltung ausführlich aus.

Ich kann mir gut vorstellen, dass das Deine in Holland, Deutschland oder anderswo lebenden ungarischen Landsleute auch tun. Wir haben ja eine ähnliche Prägung durch unsere siebenbürgische Heimat und durch unser sehr ähnliches Schicksal erfahren. Wir haben sehr ähnliche Werte und Wertvorstellungen, die wir leben und die uns miteinander verbinden.

Warum tun wir das eigentlich? Und warum tun wir es so gerne? Das fragen uns Außenstehende, und das fragen wir uns vielleicht auch selbst. Und was antworten wir darauf? Es ist wohl so, dass wir ein bisschen Vergangenheit hier in der Gegenwart erleben möchten, dass wir uns vergangene Zeiten vergegenwärtigen. Wir tun das in doppelter Weise.

Zum einen erinnern wir uns miteinander an frühere Zeiten, die wir gemeinsam verbracht haben in unseren Heimatgemeinden; wir erinnern uns an unsere alte

Heimat, an Feste, Feiern, Erlebnisse, Begegnungen. Und indem wir das tun, erleben wir diese früheren Zeiten noch einmal nach, so, als seien sie jetzt.

Zum anderen erzählen wir uns gegenseitig und tauschen uns darüber aus, wie es uns seit unserem letzten Treffen ergangen ist, was wir erlebt und gemacht haben: Wie es unseren Kindern und Enkelkindern geht; wie es um unsere Arbeit und unsere Gesundheit bestellt ist; wie weit wir mit unserem Hausbau gekommen sind und mit unserem neuen Auto; wo wir Urlaub gemacht haben – und wohl auch, wann wir zuletzt in unserer alten Heimat waren und was wir dort erlebt haben. Und da haben wir feststellen müssen, dass auch dort die Zeit nicht stehen geblieben ist, seitdem wir unsere Heimatgemeinde verlassen haben, wie vieles sich verändert hat – zumeist in einer für uns schmerzlichen Weise, und wie die alte Heimat nicht mehr ganz unsere Heimat ist, obwohl die Berge immer noch stehen und die Felder und die Wälder, die Kirche und unser Elternhaus.

Warum tun wir das eigentlich, und warum tun wir es so gerne; was gibt uns das?

All das, was wir erlebt haben und woran wir uns erinnern, ist ein Teil unseres Lebensweges, unseres Lebens, unserer selbst. Und darum hat es mit unserem Selbstverständnis zu tun, mit unserer Identität, mit dem, wer ich bin; es ist Teil unserer Identität.

Wer ich bin, das bin ich in den Beziehungen, in denen ich lebe. Zum Beispiel: Ich bin Ehemann – dank meiner Beziehung zu meiner Frau. Ich bin Vater – dank meiner Beziehung zu meinen Kindern. Ich bin Landsmann dank meiner Beziehung zu meinen Landsleuten und zu meiner Heimatgemeinde. Ich bin Siebenbürger Sachse in meiner Beziehung zu meinem Volk, in dem ich geboren und herangewachsen bin, das mich geprägt hat.

Wer ich bin, erfahre ich also in den Beziehungen zu den Anderen. Zusammen genommen sind das die sozialen Beziehungen. Durch sie bin ich Teil der Gesellschaft, in der ich lebe. Und sie bestimmen meine Identität.

Diese sozialen Beziehungen sind bei uns, Siebenbürgern, besonders entwickelt. Sie sind Kennzeichen unserer Identität. Es sind die familiären Beziehungen, die uns besonders wichtig sind und die wir mit besonderer Sorgfalt pflegen. Es sind die Beziehungen zu unseren Nachbarn, die ganz wichtig sind, wichtiger noch als die Beziehungen etwa zu unseren Freunden. Und es sind nicht zuletzt die Beziehungen zu unseren Landsleuten.

In diesen Beziehungen vergewissern wir uns unserer selbst. Sie sind deshalb so wichtig, weil es einen gesellschaftlichen Konsens über Werte und Lebenseinstellung gibt. Damit verbunden ist eine wechselseitige Akzeptanz.

Das äußert sich darin, dass wir uns nicht erklären müssen, wer wir sind.

Dieser Konsens und die Akzeptanz sind geschichtlich gewachsen und geworden, und wir sind darin aufgewachsen und hineingewachsen und haben sie von klein auf mitbekommen. Wir möchten sie auch unseren Kindern weitergeben soweit das überhaupt noch möglich ist, und das im Besonderen deswegen, weil wir sie hier in dieser Gesellschaft mehr oder weniger vermissen. Darum ist es uns umso wichtiger, uns regelmäßig mit unseren Familienangehörigen, Nachbarn und Landsleuten zu treffen. Wir vergewissern uns selbst unserer Identität.

Wieso gehört aber dann auch der Gottesdienst dazu? Ist es nur deswegen, weil er uns heimatliche Gefühle vermittelt?

Unsere Identität, wir sahen es, besteht in unseren gesellschaftlichen Beziehungen. Sie wird aber auch noch von einer anderen Beziehung wesentlich bestimmt – nicht zu Menschen, sondern zu Gott. Wir sind Gottes Kinder. In dieser Beziehung sind wir aufgewachsen, und die Kirche ist wie selbstverständlich Teil unseres Lebens. Das möchten uns unsere Gottesdienste in Erinnerung bringen.

Es geht darum, dass wir uns des Lebensweges, den wir bisher zurückgelegt haben, erinnern und darüber miteinander sprechen, Es geht aber vor allem auch darum, diesen Lebensweg im Lichte unsere Glaubens zu betrachten und zu verstehen. Dazu werden wir auch durch unser Wort der Schrift erinnert: Gedenke des Weges den der Herr, dein Gott dich bisher geführt hat. Gedenken, das heißt daran denken, aber es heißt noch mehr: Es heißt erkennen, dass es der Herr war, der uns diesen Weg geführt hat, und es heißt, dieses in Anerkennung und Dankbarkeit zu tun.

Diese Worte sind zunächst an das alte Gottesvolk der Israeliten gerichtet. Gott möchte es daran erinnern, was er für dieses Volk für große Dinge getan hat. Er hat es aus Knechtschaft und Sklaverei auf wunderbare Weise befreit, er hat es dann 40 Jahre lang durch die Wüste geführt und ihm dabei seinen Beistand, seine Hilfe und seine Bewahrung erfahren lassen. Nun befindet es sich ganz nahe an dem Ziel, das Gott ihm verheißen hat – das gelobte Land, das er ihm zur Heimat geben will.

Wenn wir zurück blicken auf die vergangenen Zeiten, dann haben auch wir Gefangenschaft und Knechtung und Verfolgung erlebt, wenn auch in etwas anderer Weise als die Israeliten. Gott hat uns herausgeführt und hat uns und unserem Leben neue Möglichkeiten zur Gestaltung und Entfaltung geschenkt. Wir haben viel Gutes erlebt und wir haben viel geschafft, was uns einerseits Bewunderung, aber andererseits auch Missgunst und Neid eingebracht hat. Das alles verdanken wir unseren eigenen Kräften und Fähigkeiten, unserem Fleiß und unseren Erfahrungen, unseren Kenntnissen und auch unserer Gesundheit.

Doch verdanken wir das alles wirklich nur uns selbst? Im Lichte des Glaubens erkennen wir aber, dass es eigentlich Gott, unser Herr, gewesen ist, der uns die

Möglichkeit dazu gab, der zum Wollen auch das Gelingen und auch seinen Segen geschenkt hat. Das ist für uns Anlass zu Freude und zu Zufriedenheit und Dankbarkeit.

Ich höre aber zugleich einen wichtigen Einwand. Das ist ja alles schön und gut, was ich erreicht und was ich geleistet habe. Aber das alles hat meine Frau nicht verkraftet. Sie ist krank und leidend geworden. Das alles hat bei meinen Mann zum Herzinfarkt geführt. Das hat mich meine Gesundheit gekostet und ein Schlaganfall hat dem allem ein Ende gesetzt. Mein Sohn ist auf Abwege geraten, er ist in die Drogenszene und ins kriminelle Milieu abgerutscht. Meine Tochter, Mutter von zwei jungen, prächtigen Kindern, ist an Krebs gestorben. Mein Enkel ist bei einem Unfall ums Leben gekommen. Meine Familie ist in Brüche gegangen. Mein Freund hat sich das Leben genommen. Und so weiter. Ist das Grund zu Dankbarkeit? Hat Gott mir in dieser Weise beigestanden?

Das Wort der Schrift, das wir gehört haben, spricht auch davon, dass Gott sein Volk auf seinem Weg auch gedemütigt und versucht hat. Er hat es Hunger erfahren und Durststrecken durchlaufen lassen. Warum? Weil es sehr schnell vergessen hatte, was Gott alles für es getan hatte und tat. Weil es alles Gute wie selbstverständlich annahm und zu wenig oder gar nicht nach Gottes Wort und Willen fragte. Weil es nicht daran dachte, dass der Mensch nicht nur von Essen und Trinken und Arbeit und Wohlergehen lebt, sondern von Gottes Wort und der Beziehung mit Gott.

Was wir an Leid und an Elend erfahren, erinnert uns daran, dass wir nicht alles in der Hand haben, dass wir nicht alles aus eigener Kraft bewerkstelligen können, dass es nicht nur auf uns selbst ankommt. Gerade die Erfahrungen von Leid, von Misserfolgen und Fehlschlägen möchten uns an Gott erinnern, den wir besonders in guten Zeiten schnell vergessen und kaum nach ihm und seinem Wort fragen. Dadurch will er auch uns prüfen und zur Umkehr führen.

In alledem sind wir aber nicht allein. Im Psalm 23 heißt es: „Und ob ich schon wanderte im finsternen Tal – es heißt eigentlich im Tal der Todesschatten – fürchte ich kein Unglück, denn du bist bei mir, dein Stecken und Stab trösten mich“. Gott ist für uns wie ein Hirt. Er führt uns, begleitet uns, trägt uns. In alledem schenkt er uns die Gewissheit, dass er uns nahe ist.

Das wird sehr schön in einem Gedicht zum Ausdruck gebracht. Auch wenn man es kennt, lässt man es immer wieder gerne zu sich sprechen. Es heißt »*Spuren im Sand*« und wurde von der Deutsch-Kanadierin Margaret Fishback Powers nach einer Lebenskrise verfasst.

*Eines Nachts hatte ich einen Traum:
Ich ging am Meer entlang mit meinem Herrn.
Vor dem dunklen Nachthimmel erstrahlten,
Streiflichtern gleich, Bilder aus meinem Leben.
Und jedes Mal sah ich zwei Fußspuren im Sand,
meine eigene und die meines Herrn.*

*Als das letzte Bild an meinen Augen vorüber gezogen war,
blickte ich zurück. Ich erschrak, als ich entdeckte,
dass an vielen Stellen meines Lebensweges
nur eine Spur zu sehen war.
Und das waren gerade die schwersten Zeiten meines Lebens.*

*Besorgt fragte ich den Herrn:
„Herr, als ich anfang, dir nachzufolgen,
da hast du mir versprochen, auf allen Wegen bei mir zu sein.
Aber jetzt entdecke ich, dass in den schwersten Zeiten
meines Lebens nur eine Spur im Sand zu sehen ist.
Warum hast du mich allein gelassen,
als ich dich am meisten brauchte?“*

*Da antwortete er:
„Mein liebes Kind, ich liebe dich
und werde dich nie allein lassen,
erst recht nicht in Nöten und Schwierigkeiten.
Dort, wo du nur eine Spur gesehen hast,
da habe ich dich getragen.“*

Unser Herr Jesus Christus ist es, der uns leitet und begleitet, uns beschützt und trägt, der uns nachgeht, wenn wir auf Abwege geraten oder in die Irre gehen und uns wieder zurück bringen möchte. Der tiefste Erweis seiner Liebe und seiner Nähe ist, dass er für uns sogar Leiden und Sterben auf sich genommen hat. So wissen wir, dass wir auch im Leiden und Sterben nicht allein und verlassen sind, sondern dass er bei uns ist alle Tage, bis an der Welt Ende. Dadurch ist er für uns der wahre, gute Hirte.

Dieser gute Hirte führt und leitet uns nicht nur auf unseren Wegen hier auf Erden, sondern er ist der Weg, der uns nach diesem irdischen Leben ins Reich Gottes führt, wie das so tröstlich und schön in dem Lied heißt, das wir gesungen haben:

Und ist des Lebens Wallfahrt aus, Dann trägt mich in sein Vaterhaus Der Flügel seiner Liebe.

Amen.

Dein alter Freund Berthold

Istennel való tusakodás

„Jákób erősen megragadja ellenfelét és nem ereszti el. A tusakodásból azonban végül ölelés lesz.” 1Móz 32,25-30; Lk 18,1-8

Het Gejabbok van Jakob in de Jabok

Om mee te mogen doen aan een liber amicorum voor jou, János, is mij een grote vreugde en eer.

Wij leerden elkaar kennen op de terugkomweken voor beginnende dominees in het seminarie en als een klein groepje houden we het nu al 25 jaar vol elkaar 2x per jaar te ontmoeten en elkaars wel en wee te delen. Jij als beginnende predikant in Nederland, die al 3 gemeentes gediend had in Roemenië, wij groentjes in het ambt.

Ik heb je leren kennen als een gulle, loyale, gastvrije, hartelijke, warme, druk gesticulerende en pratende, emotionele man; vol liefde voor je land, de kerk, je familie, je gezin; voor de medemens.

Hoe hebben we genoten van je zelfgemaakte wijn en van een maaltijd van met blote handen zelf geplukte brandnetels.

Maar achter jouw warme hartelijkheid schuilt een geweldig gevecht, een geweldige pijn om je land en alle onrecht, die daar plaats gevonden heeft. Je gaat er mank aan en dat zal je leven lang zo blijven, geestelijk en lichamelijk.

Wat een vreugde was het voor jou en niet minder voor ons dat je ons eindelijk kon rondleiden in 1995 in het land, dat je zo dierbaar is. Wat een ervaring om met jou in jouw land een stukje van jouw leven te mogen delen, van gemeente tot gemeente te trekken en je te horen vertellen, ieder verhaal doorspekt van die ene zin, die ik nooit vergeten ben: “sinds het neerschieten van...”

De taal is een handicap om jouw theologische bijdragen te lezen over de Unitariërs en alles wat je bezig houdt op theologisch gebied, maar dat het doorwrocht is, kan haast niet anders.

Dank, Janos, voor de mens, die je bent en we hopen nog heel lang van je verhalen en warme aanwezigheid te mogen genieten.

Mijn bijdrage voor dit boek is een preek, die ik 17 oktober 2010 in de Nieuwe Kerk in Middelburg hield. Want als iemand in zijn leven steeds weer “Jabbokt”, ben jij het wel.

Gen 32,25-30; Luc 18,1-8

Gemeente van onze Heer, Jezus Christus,

Jakob is zijn naam. En hij hoort thuis in het rijtje van de drie aartsvaders van het volk Israël: Abraham, Isaäk en Jakob.

Jakob... en die naam betekent : hienlichter, bedrieger.

Zijn levensverhaal is adembenemend. En eigenlijk kunnen we helemaal niet toe met maar acht verzen uit het hele verhaal. En een preek is al helemaal onmogelijk. Ik zou het liefst het hele verhaal van Jakob gewoon met u lezen, echt lezen!!! Want de tekst zelf is grandioos.

Maar goed, we lichten vandaag het gevecht van Jakob in de Jabbok eruit: het gejabbok van Jakob in de Jabbok.... zo ongeveer klinkt het in het Hebreeuws.

Want Jabbok rijmt op het hebreeuwse werkwoord voor worstelen. En zo vergeet je het verhaal nooit meer als je het alleen van het vertellen moet hebben, van de mondelinge overlevering: het gejabbok van Jakob in de Jabbok.

Jakob is zijn naam... en hij sjuwt deze naam zijn halve leven al mee. En in de bijbel is een naam uiterst gewichtig. Het raakt de kern van de mens, die hem draagt.

Jakob... al bij de geboorte lichtte hij zijn tweelingbroer Ezau pootje door hem bij de hiel vast te pakken en hij koopt op slinkse wijze het eerstgeboorterecht van hem en bedriegt zijn vader Isaäk om dat ook daadwerkelijk te verkrijgen.

Jakob....hij vlucht voor de wraak van zijn broer en komt terecht bij zijn oom Laban. Hij trouwt twee dochters van hem en boert goed, wordt een vermogend man... daar in de vreemde.

Maar een stem roept hem om terug te keren naar het land van zijn geboorte, naar het land van de belofte..., beloofd aan vader Abraham om daar te wonen, te leven, – te leven tot vreugde van God en mensen- om tot zegen te worden... hij en zijn nageslacht. Een goddelijke belofte. En als zoon van de belofte moet Jakob de weg daarheen gaan.

Die belofte moeten we zo laten staan en er verder vanaf blijven.

Wij volgen Jakob. Die belofte is gegeven, maar hij moet wel zelf in de benen komen, net als vader Abraham. Namelijk, dat hij vanuit het vertrouwen, dat God zijn belofte waar maakt, op weg gaat... op weg, terug, naar het beloofde land.

Maar daar ben je niet zomaar.

De weg daarheen gaat door het water van de Schelfzee, van de Jabbok, ...van de Jordaan... ja, van het doopwater, zeg ik aarzelend. En dan moet je maar zien dat je niet verdrinkt in die duistere diepte van het water.

Jakob is bang, terecht!!! Want hoe moet hij Ezau zijn broer onder ogen komen, die met 400 man hem staat op te wachten?

Wordt dit dood of leven?

Hoe ontroerend is het om te zien wat hij allemaal doet om Ezau, voordat ze elkaar van aangezicht tot aangezicht zullen zien, gunstig te stemmen; om zijn eigen leven veilig te stellen: met geschenken zoveel en zo groot, met nederigheid door hem zijn heer te noemen en zichzelf zijn knecht.

Hij laat al zijn dienaren en dienaressen en vee, vrouw en kinderen in verschillende groepen de Jabbok over steken. Ook slim bedacht!

En nu hij nog... hij blijft alleen achter. De zon is ondergegaan. Het is nacht. Angstig donker. Het leven of de dood, (wie zal het zeggen) tilt zwaar aan hem... Jakob. Een leven dat getekend is door uitersten van geluk en verdriet en pijn. Zo beeldt Chagall hem tenminste uit. Op de voorpagina in de linker hoek boven zijn geluk met Rachel. Beneden huilt hij met de mantel van Josef in zijn hand om de dood van zijn lievelingszoon... aldus voorgelogen door zijn eigen zonen.

En midden tussen die uitersten van hoogst geluk en diepst verdriet, centraal dat gejjabbok in de Jabbok met een man...

Wie is hij, Jakob, nu helemaal?

Wie is hij voor zijn broer?

Wie is hij voor zichzelf?

Wie is hij voor de Eeuwige?

In de tekst wordt het niet duidelijk wie wanneer aan slag is tijdens de worsteling.

Maar er wordt heftig, in die duistere wateren, gevochten en Jakob lijkt sterker, maar de ander verkoopt hem een dreun op zijn heup. Hij licht hem als het ware pootje!!! En voor altijd zal Jakob daardoor mank gaan.

Maar hoezeer ook uit zijn evenwicht gebracht, Jakob houdt zijn tegenstander stevig vast.

En van tegenstander lijkt de ander een/zijn “tegenover” te worden, aan wie hij zich vast klampt om hulp, Ja... zijn hulp!!! –

Laat me los, want het morgenrood is opgeklommen, roept de ander Nee, ik laat je niet los, tenzij je mij zegent.

Jakob, vermoedt, hoopt, gelooft, dat hij deze Onbekende niet mag laten gaan. Van deze, die de worsteling met hem aangegaan is, moet hij het hebben; ja, wil hij de zegen ontvangen.

Zegen? Wat is zegen? Nu, als het ergens duidelijk wordt, dan wel in dit verhaal. Luister maar!

Hoe is je naam?

Wie ben je in wezen ten diepste?

Jakob – hij licht de hiel –

Niet Jakob-hij licht de hiel- zal je genoemd worden,

Maar Israël – vechter met God – want gevochten heb je met God en met mensen en je hebt overmocht. En met die naamsverandering wordt de naam Israël geboren, ja, wordt het volk Israël geboren, zou je kunnen zeggen.

Vechter met God.

...meld mij toch je naam, vraagt Jakob, vraagt Israël.

Waarom eigenlijk vraag je naar mijn naam!

Hij zegent hem daar.

Ik zie het voor me: twee worstelende mensen... mensen, met wie vecht Jakob eigenlijk? Chagall beeldt een engel uit... engelen zijn boden van God.

En Jakob houdt de ander vast, vast in de greep, hoeveel pijn zijn heup ook doet. Hij moet en zal de zegen ontvangen! Ik laat je niet gaan tenzij je mij zegent.

Hij houdt vol... hoeveel pijn ook het leven kan doen, hij grijpt, ja vergrijpt zich bijna aan, die Onbekende!!! en dan volgt de afgesmeekte zegen: de worstelhouding wordt tot een omarming. Zegenen, ja zegenen is omarmen, de ander omarmen!

Je omarmd weten als de mens, die je bent.

Jakob schenkt die plaats, bij die beek de Jabbok, de naam Pniël - aanschijn van God -, omdat ik God heb gezien van aanschijn tot aanschijn en mijn ziel is gered.

Dan gaat de zon over hem stralen!!

De zon van de gerechtigheid. De nacht is voorbij.

Jakob, nee... Israël, gaat op weg naar het beloofde land, zijn broer tegemoet, hij gaat mank. In Israël wordt de heupspier niet gegeten als herinnering aan deze gebeurtenis.

In dit verhaal van Jakob klinkt het wezenskenmerk van het volk Israël:

Dat is het gevecht met de Eeuwige aan durven gaan.

Dat is worstelen om zegen en daarin volharden, zelfs als je mank geslagen door het leven gaat. Om die zegen gaat het; zegen voor de aartsvaders, zegen voor het volk Israel ...Eeuwige, goede God, mogen wij, heidenen, ook een graantje zegen mee pikken? Door die zoon van Israël, over wie de zon opging op Paasmorgen?

Jezus die verhalen vertelt over de komst van Gods Koninkrijk, hier en nu, want Gods belofte staat vast. Maar kijk, de vervulling daalt niet als een deus ex machina uit de hemel neer. Er moet op weg gegaan worden, ja, het vergt een worsteling, het vergt volharding, ook van de kant van de mens.

Jezus vertelt van een weduwe, – ook iemand uit een Bijbels rijtje van drie: wees, weduwe en vreemdeling – ze gaat op weg naar de rechter om haar recht te

halen. Als een Jakob klemt ze zich aan hem vast. Het moet geschieden anders is er geen leven!!! Geen tof leven, zoals de Schepper het bedoeld heeft. Ze worstelt om recht, om gerechtigheid...

Maar zij moet jabokken met een inhumane, egod'stische, goddeloze rechter.

De weduwe houdt vast, ze vecht om haar recht. De rechter krijgt zo genoeg van haar gezeur en wordt zelfs bang dat zij hem in het gezicht zal slaan.

En hij geeft toe!

Maar bij hem is het vanwege gezichtsverlies, daar houden de machtigen der aarde niet van.

Het principe wordt echter wel toegepast door Amnesty International om recht te verkrijgen voor gevangenen om politieke, religieuze, racistische, seksistische of andere onrechtvaardige redenen. Machtigen doen veel, zo niet alles om hun gezicht niet te verliezen.

Jezus vertelt en hij toont hier een typische manier van rabbijnse vertelkunst:

als deze egod'stische en inhumane rechter al zo handelt, hoeveel te meer zal God, die rechtvaardig is en Leven schenkt, recht verschaffen aan wie hem er dag en nacht om smeken.

We moeten volharden, tegen de klippen op. ...en blijven smeken om een zegen voor Israël, voor de Kerk, voor de mensen, voor onszelf in deze, vaak zo harde, wereld.

Volhardend blijven we zoeken naar recht en gerechtigheid.

Volharden ook al begeeft je soms de moed en dreigen we om te vallen als kerk, als mens, als land.

Is dat waartoe Jezus ons oproept in deze gelijkenis?

Als de Mensenzoon terugkomt, zal hij dan dit geloof op aarde vinden: dat de Eeuwige God een goede, barmhartige, humane God is, die zegent en niet vervloekt?

DANIEL NEESER

„Az üres hely – avagy az evangéliumi istentisztelet különleges feladata”

Hermán János kiválóan érvényre tudja juttatni az igényes teológiai álláspontot a lelkipásztori gyakorlatban. Összeköti az intellektuális élességet, a dinamikus megújulást és a következetes református hitet. Hűsége tiszteletére ajánlom ezeket a sorokat.

Az egyik perikópát, a János ev. 13-t, mely a nem túl szép „lábmosság” címet kapta, szeretném minden protestáns figyelmébe ajánlani, annak kiemelésére, hogy istentiszteletünk milyen különös küldetéssel és jelleggel bír. Feladatát és sajátos jellegét napjainkban már alig ismerik fel. Ennek oka egyrészt az evangéliumi istentisztelet különös voltában keresendő, mely helyenként száraznak mondható, másrészt azokban a kísértésekben, melyeknek áldozatul eshetnek az evangéliumi egyházak.

Der leere Platz – oder die besondere Aufgabe des evangelischen Gottesdienstes

Eine Neuinterpretation der Perikope

«Jesus zu Füßen seiner Jünger»

In honorem János M. Hermán

János Hermán gelingt es in besonderer Weise, eine theologisch anspruchsvolle Haltung in der pfarramtlichen Praxis umzusetzen. Er verbindet intellektuelle Schärfe und dynamische Erneuerung, ökumenische Offenheit und konsequent reformierten Glauben.

Seiner Treue zu Ehren möchte ich ihm diese Zeilen widmen. Anhand einer Auslegung von Joh 13, eine Perikope, die mit dem unschönen Titel «Fusswaschung» schlecht bedient ist, möchte ich den Protestanten in Erinnerung rufen, welche besondere Aufgabe und welchen spezifischen Charakter ihr Gottesdienst hat. Seine Aufgabe und Eigenart werden heutzutage kaum noch erkannt. Die Gründe dafür sind sowohl in der Besonderheit des evangelischen Gottesdienstes selbst zu suchen, streckenweise eine trockene Angelegenheit, als auch in den Versuchungen, denen evangelische Kirchen in Sachen Gottesdienst erliegen.

Fragestellung

Dieses Geschehen ist sowohl im Leben des Herrn, als auch im vierten Evangelium von zentraler Bedeutung, in dem es die Stelle des Berichtes vom letzten Abendmahl einnimmt. Johannes erzählt in der ihm eigenen Dramatisierungstechnik, schafft dadurch eine besondere Atmosphäre und eine besondere Inszenierung.

Dieser gegen Ende des ersten Jahrhunderts verfasste Bericht ist aber auch von zentraler Bedeutung für das Leben der Kirche über die Jahrhunderte, da er in besonderer Klarheit das Problem der Abwesenheit formuliert, welche für das Leben der damaligen und heutigen Gemeinden aktuell war und ist: Christus ist nicht mehr gegenwärtig und seine Wiederkunft lässt auf sich warten... Sein Reich hat sich nicht so eingestellt, wie es die ersten Generationen erhofft und erwartet hatten. Petrus, Paulus, Jakobus und Johannes waren gestorben, Jerusalem unter römischer Besatzung und der Tempel zerstört.

Wie auch für jene Gemeinden ist die Abwesenheit Christi oder die Verzögerung seiner Wiederkunft auch heute unser Los: wer steht im Mittelpunkt unserer Kirchen? Wie soll man anbeten, was man nicht sieht? Wie soll man sich verhalten angesichts der Leere?

So lautet und lautete die Frage: Soll sein Platz besetzt werden? Soll er selbst ersetzt und repräsentiert werden? Und wenn ja, durch wen oder durch was? In den ersten Jahrzehnten lebten die christlichen Gemeinden in der Naherwartung seiner Wiederkunft. Dann galt es, sich mit Hilfe der Feier des Herrenmahles, mit Hilfe des jüdischen «Gedenkens», das vergegenwärtigt ohne zu ersetzen, und mit Hilfe der sich verbreitenden Texte (Paulusbriefe, Evangelien) in der Zeit einzurichten.

Joh 13 – Der leere Platz

Jesus, Sohn Gottes, Gott aus Gott und zu Gott zurückkehrend, erhebt sich, kurz bevor er diese Welt verlässt, von seinem Platz, kniet nieder und dient jenen, die der Vater ihm anvertraut hat. Dann begibt er sich wieder an seinen Platz und kommentiert das Geschehene.

Am Tisch bleibt der Platz des Meisters leer – eine grossartige Inszenierung der Kenosis! Den zahlreichen Darstellungen dieser Szene zufolge ist der zentrale Platz unbesetzt und der, den alle ins Zentrum stellten und stellen, den man auf dem Thron sehen will – er kniet auf der Erde. Diese Leere ist provozierend und macht Angst: Wenn du nicht mehr da bist, was sollen wir tun, was wird aus uns?

Diese Leere beunruhigt und es werden jene, die neben dem Herrn saßen und auf ihn schauten, nun dazu genötigt, einander anzuschauen... Eine Provokation und eine Berufung. Die Verweigerung des Herrschens zugunsten des Dienens eröffnet den Weg zum Anderen: zum Teilen, zur Gemeinschaft und zur

Verantwortlichkeit mit all den damit verbundenen Gefühlen der Freude und des Glücks, der Angst und der Enttäuschung. Im Übrigen hatten sich einige in der Frage nach der Sitzordnung schon vorgearbeitet, wie die Frage der Mutter der Söhne des Zebedäus zeigt (Mt 20,20ff).

Dieser unbesetzte Platz – für Petrus ist das zuviel. Er verweigert dem Herrn, sich vor ihm niederzuknien. Doch vielmehr widersetzt er sich der Tatsache, dass der Herr seinen Platz verlässt: Das darfst du nicht tun – nicht an dem Platz bleiben, der dem Sohn des lebendigen Gottes gebührt. Das ist zu gefährlich. Eine Leerstelle wird allzu schnell von einem Usurpator besetzt und du, auf Knien, bist zu verletzlich. Das Risiko ist zu gross. Und wie um ihm Recht zu geben, bestätigt Jesus, dass der Wurm schon in der Frucht sitzt: Ihr seid rein, aber nicht alle. Er weiss: Vor denen er niederkniet, wird ihn einer verraten. Petrus wird ihn verleugnen und die anderen werden ihn verlassen.

Welche Kirche um diesen leeren Platz?

Der Bericht lässt die verschiedenen Versuche der Gemeinden erkennen, auf diese Frage eine Antwort zu finden. Denn der Platz ist nun eben wirklich leer und er muss leer bleiben. Auch wenn diese Leerstelle ein Ort der Entgleisungen sein kann, bleibt sie das Symbol unserer Berufung als Kirche. Mit seinem Abschied hat der Herr uns einander anvertraut und uns zur Frage nach unseren Beziehungen genötigt.

In der Folgezeit haben sich die orthodoxe und katholische Tradition dafür entschieden, diesen Platz auszufüllen: die einen durch die liturgische Inszenierung und die göttliche Liturgie; die anderen durch den Vicarius und Stellvertreter. Anhand der Perikope stelle ich fest, wie verräterisch leider die Bezeichnung des Papstes als Nachfolger dieses Petrus ist. Denn dies ist eine der zentralen Aussagen dieser Szene: wer sich weigert, Gott zu seinen Füßen zu sehen und wer ihn um jeden Preis wieder auf einen menschlichen Thron setzen will oder wer vorgibt, etwas an seine Stelle setzen zu können, der wird unausweichlich in die Anbetung derer verfallen, die man mit der angemästen Rolle versieht, Gott zu repräsentieren oder seine Stellvertretung zu übernehmen... Die evangelische Tradition entscheidet sich für den Bibeltext, manchmal aber auch für das – geschlossene – Buch.

Idolatrie

Wer sich der Tatsache widersetzt, dass Gott seinen Thron verlässt, der wird unweigerlich einen Menschen oder eine Struktur an seine Stelle setzen und vergöttlichen. Gott aber hat seinen Thron verlassen und in Jesus hat er ihn bis zu seiner Wiederkunft verlassen. Der Platz des Herrn am Tisch des Mahles, das das grosse messianische Festmahl ankündigt, dieser Platz ist von nun an unbesetzt.

Wenn ich dich nicht wasche, hast du nicht Teil an mir, antwortet Jesus seinem Freund. Jesus muss seinen Stuhl verlassen, damit Teilhabe stattfinden kann, damit

Petrus, die anderen und wir an ihm Teil haben. Dies ist das Geheimnis eines Gottes, der sich aus dem Zentrum heraus begibt, indem er den zentralen Thron verweigert, den wir ihm zusprechen. Es geht dabei nicht primär um eine Frage der Reinigung, sondern tatsächlich um die Frage nach Leben und Tod des Mannes aus Nazareth, nämlich darum, dass der Wille des Vaters dadurch erfüllt wird, dass der Sohn diese Welt mit einer letzten Geste verlässt, die sein Dasein, ganz im Dienste dieses Willens, zusammenfasst. Darin offenbart sich sein „Herr-Sein“. Sie werden bemerkt haben, dass Jesus in der ganzen Begebenheit niemals seine Herrschaft verneint, sondern sie im Gegenteil mit grosser Kraft bestätigt.

Ethische Ermahnung

Diese Ermahnung hat selbstverständlich eine ethische Dimension: ein Beispiel habe ich euch gegeben. Und dieses Beispiel wird zum handlungsleitenden Modell: Der einzige Platz, an dem ich war und an dem ihr ohne Idolatrie sitzen könnt, ist der Platz des Dienens. Und der Platz, an dem ich war und den ihr nicht einnehmen könnt, ist jener, den ich verlassen habe: „Ihr aber sollt euch nicht Rabbi nennen lassen, denn einer ist euer Meister, ihr alle aber seid Brüder. Und niemanden auf Erden sollt ihr euren Vater nennen; denn einer ist euer Vater, der im Himmel. Und ihr sollt euch nicht Lehrer nennen lassen; denn einer ist euer Lehrer, der Christus.“ (Mt 23,8f).

Selig seid ihr, wenn ihr es tut (V 17b), nämlich diesen Dienst, diese Diakonie an euren Schwestern und Brüdern, die ich erwählt und euch als Weggenossen gegeben habe.

Die Mitte einer verantwortlichen Kirche

Wenn der zentrale Platz leer ist, stellt sich also die Frage, um wen herum oder um was herum sich Kirche versammelt. Welche Mitte hat die Kirche? Ihre Mitte ist das Gedenken, das reiche Gedächtnis der Gaben Gottes in seinem Sohn Jesus. Es ist ein überbrachtes, anvertrautes Gedächtnis. Die Mitte ist das «Gedenken an». Tut dies zu meinem Gedächtnis. Im Zentrum steht also die Bibel, geöffnetes und gelesenes Buch, die Bibel als geteilte und teilgebende Erinnerung, anvertraut dem Zeugnis, Eurem Zeugnis wie schon dem Zeugnis derer, die uns zwei Jahrtausende lang vorausgegangen sind.

Unser Bericht geht also über den ethischen Imperativ hinaus und beruft uns dazu, einander als Empfänger der Pflege jenes Jesus anzusehen, der sich uns zu Füßen begibt. Es ist unsere Beziehung, die er zum Daseinsgrund der Kirche bestimmt. Sie ist dazu da, um zu gedenken, um das Gedächtnis zu pflegen, weiterzugeben und verständlich zu machen. Kirche versammelt sich um einen leeren Platz, der uns aufeinander verweist und den allein Gott ausfüllen wird.

Gott ist nicht mehr als Mensch gegenwärtig. Von nun an ist er abgelöst durch das freie und verantwortliche Zeugnis zum Gedenken an Jenen, der diesen Platz eingenommen, ausgefüllt und freigemacht hat. Ablöst durch die Vielfalt der Antworten auf die Gegenwart des Gottessohnes; durch das Engagement in Weggemeinschaften, vergänglichen Gemeinden, unterschiedlichen Kirchen in Bewegung, fehlbar und wunderbar! – die Euren, die Unseren, die Anderen.

Das Zentrum dezentriert sich, Gott sorgt sich nicht um sich selbst und nimmt uns die Beschäftigung mit der Sorge um ihn, damit wir uns in seinem Namen umeinander sorgen.

Dieser leere Platz ruft uns zu einem erwachsenen Glauben. Im Abschied von seinem Platz und im Abschied von dieser Welt bestätigt Jesus unsere Berufung durch den Vater.

Zeichen unserer Menschheit

Diese Leerstelle ruft uns also in die verantwortliche Zeugenschaft. Sie ist das Zeichen unserer Berufung. Aber sie ist mehr: dieser leere Platz, der in Frage stellt und beängstigt, ist das Zeichen unseres eigenen Abgrundes. Sie ist das Zeichen dafür, dass wir uns nicht selbst genügen, dass wir weder unser eigener Gott noch unser eigener Zweck sind, und im Übrigen auch nicht keine und keiner für die Anderen. Zeichen dieses Bruches im Inneren unseres Seins, diese Entdeckung, dass im tiefsten Grund seines Seins jede und jeder einen weissen Stein in sich trägt, ein Stein, der uns selbst oft verborgen, aber errahnt ist (vgl. Offb 2,17). Dieser Bruch ist das Zeichen unserer Menschheit: freie und fragile Wesen, frei und unvollendet, frei und Hoffnung tragend. «Amen, amen, ich sage euch: Wer einen aufnimmt, den ich sende, nimmt mich auf, und wer mich aufnimmt, nimmt den auf, der mich gesandt hat» (V 20). ‘Selig seid ihr’ wenn ihr weder einen Menschen noch eine Institution oder ein Lehrgebäude an den Platz setzt, den der Gesandte Gottes vakant gelassen hat.

Und niemand gebe vor, den Platz einzunehmen, an dem Gott sitzt. Weder Pfarrer noch Kirche, weder Priester noch Papst, weder Ayatollah noch Imam! In allem geht es nur um das Zeugnis – die Beziehung zum Ursprung und zu einander im Namen des Gesandten und seines Ursprungs.

Janos und viele andere mit ihm in Rumänien, in Ungarn und in Holland haben diese kraftvolle Demut eines Daseins inkarniert, das sich als Zeugnis versteht, als Zeugnis eines Anderen, eines Kommenden, der grösser ist als wir selbst.

Gesegnet sei er!

(Übersetzung Pf. Katharina Vollmer Mateus)

Isten szeretetének célpontjai

„Mert úgy szerette Isten e világot, hogy az ő egyszülött Fiát adta, hogy valaki hiszen őbenne, el ne vesszen, hanem örök élete legyen.” Jn 3,16

Advent előtt egy (el)ismert keresztyén zenekar koncertjén vettem részt. Jóleső érzés volt az egyik dal végén hallani az énekestől, egy negyvenes budapesti pedagógusnő szájából az *őszinte* szót, hogy ő bár jó ideje elkötelezett keresztyénként éli az életét, mégis nagyon sokszor olyan erőtlennek érzi magát, mint egy darab kő. Ilyenkor alig vonszolja el magát a gimnáziumba, ahol tanít. De ezekben a helyzetekben, mélységekben is Krisztusban keresi és találja meg az oly sokszor megélt kapaszkodót. Krisztusban keres és talál, hogy... „el ne vesszen”...

1. Talán ez az, amiről mostanság kevesebb, a legkevesebb szó esik. Hogy mennyire *szükségünk van* a karácsonyra, az Isten testet öltésére. Arra, hogy megjelenjen, jelen legyen az életünkben. Hogy a karácsony nem valami lazító, kellemes wellness-ünnepként érkezik az életünkbe, hanem az emberi elesettségre, a bűn tehetetlenségére adott, szeretetből fakadó isteni válaszként.

Meglepő volt hallani az előbb említett őszinte kitárulkozást. Pedig nem volt ez több annál, mint arra való emlékeztetés, hogy felfelé csak a mélységből van út. Hogy a keresztyén élet nem folyamatos vizenjárás, és nem is állandósult boldog és önfeledt hallelujázás, hanem sokszor bizony akadnak *szünetjelek* az életünkben, és ilyenkor megfélemlő Péterek módjára süllyedni kezdünk, mi több: fuldoklunk.

Meglepő volt ez az őszinte kitárulkozás azért is, mert ez a mai világ nem erről szól. A 21. században, ahol a sláger szerint *„mindenki senkije mindenkinek”* (Magashegyi Underground: Metróhuzat), az ember olyan közegben él, ahol csak a sikernek van létjogosultsága. És ez mindent felülír.

A „köszönöm, jól vagyok” világát éljük, ahol látszólag, igen *látszólag* minden rendben van. Mindeközben a lélek ajtaja zárva, mélysége rejtve marad. Még keresztyén közegben is. Vagy éppen ott a leginkább?! Reggel felvesszük a „jól vagyok, boldog vagyok, sikeres vagyok” álarcát, aztán este, otthon megfáradtan tépjük le magunkról elrongyolódott darabkáit. Talán még, az egész nap elfojtott érzelmek és könnyek is utat törnek ilyenkor.

Adrian Plass, a sokunkat megnevettető, önmagunk csetléseit-botlásait görbe tükörben elénk táró angol keresztyén író ezekről a helyzetekről, a sikerorientált világról, s benne az engedelmisség helyett a látszattal is bőven megelégedő, mi több: az arra építő sikerkeresztyéneiről szokott kiváló és kíméletlenül igaz humoreszkeket írni. A sikernek hazudott keresztyén mélységekről, a feneketlen mélységekről, amit, ha eltakarunk, úgy véljük, oda már az Isten szeme sem lát el.

Vajon sikertörténeteinket hallgatva, hányszor nevet rajtunk az Isten? Hányszor nevet, amikor esetlenségeinket, tévovaságainkat, balga elbukásainkat látja, amiket mi, némi „keresztyén menedzsmenttel”, kánaáni nyelvezettel feljavítva, kisminkelve győzedelmes vizenjárásként adunk tovább?

Mert úgy érezzük nem tehetünk másként. Mert, aki gyenge, az lúzer, azt a sor végére száműzik, az nem kell senkinek, nevetség tárgya csupán.

Az ismert lelkigondozó, Gyököcssy Endre erről ezt mondja: „Beleesünk abba a hibába, hogy azt képzeljük: a hívő embernek mindig tökéletesnek kell lennie. Nem! A hívő embernek mindig tökéletesednie kell! Menet közben bukácsol, elesik, de minden eleséssel egy emberhosszal közelebb esik Jézushoz. Újra föláll, újra indul. Kedden nem sikerült, szerdán újra kezdem; pénteken nem sikerült, szombaton újra kezdem. – Így fogjuk igazán érteni, milyen az álarc nélküli és igazán a helyére került keresztyén.”

„Ne erőlködjünk, ne mutassunk mást, mint amink van! Azt mutassuk, amit Pál: Fönt is az Úré vagyok, lent is az Úré vagyok! Sikerek közt és elbukva is, akár életemben, akár halálomban, én a Krisztusé vagyok.”

2. Adva vannak hát az úgynevezett sikertörténetek, a sminkelt magaslatok, és ehhez képest Isten egyszülött Fiát adja. Miért, ha minden rendben van? Ha a bűn fogalma relativizálódik, megkérdőjeleződik, ha látszólag „gond egy szál se”? Ha mindent megoldunk önerőből...

Czakó Gábor katolikus író ezt úgy fogalmazza meg: „Az Antikrisztus idejét éljük. Az Antikrisztus törölte a szolgálait az igazság és a bűn fogalmát a tudományból, a szótárakból, az oktatásból, nehogy megtudják az emberek, hogy bűneik szolgává alázták őket”.

A karácsonyi evangéliumot, az Isten nyújtotta jóhírt megelőzi az emberi *kiútatlanság*. Isten szeretete ebbe a *szükséghelyzetbe* érkezik. Amit a teremtmény önerőből nem képes kijavítani, megoldani. Legfeljebb csak elfedni, elrejtteni, letagadni, a lelke mélyére száműzni. (Ez a tagadás, rejtőzés és elfedés már az első bűneset óta, állandóan használt, jól bevált (?) eszközünk...)

Krisztus mindenkihez jön, de csak a szükséglet szenvedők keresik és fogadják. Akik önmegváltás helyett térdre ereszkednek és imádják őt. Ezért elgondolkodtató és számunkra is megfontolandó Bolyki János kijelentése: „Karácsonykor a pogány csillagászok eljutottak Jézus bölcsőjéig, az írástudók (teológusok) pedig nem (Mt 2,1–12).”

Előbbiek azok, akik a vétek „szükségállapotában” élve nyíltan *felismerik és felvállalják*, hogy megváltásra szorulnak. A költő ezt az állapotot így írja le: „Körültünk néma, vak sötétség, / Gyűlölség átka a szívekben, / Fogytán a kenyerünk a kasban, / Szűkölködünk a lelkekben.” (Baja Mihály: Adventben)

Ma úgy összegeznénk ezt csípősen és lekezelően, hogy *csődtömegek*. A csődbe ment ember egy része semmire nem vágyik jobban, mint hogy ismét egyenesbe kerüljön az élete, a másik része pedig megelégedettséget *szimulál*.

Az önmagával elégedett ember nem tud mit kezdeni Jézussal. Semleges marad. Már a küszöbről visszafordítja. „Nincsen számára hely”. Nem látja meg benne

élete lehetőségét, Isten hozzá is szóló, reá is ügyelő szeretetét. A szükségét szenvedőnél meg éppen, hogy sok a hely. Nála minden üres. Üres a ház, üres a lélek. A lelki szegény várja, vágyja a Krisztussal való *betöltekezést*.

Így lesz a karácsonyi evangélium a földreszállt egyszerűség. A túlbonyolított emberi gondokra, a maga isteni egyszerűségében, mégis gazdagságában és hatékonyságában megadja a szeretet el nem múló válaszát.

Karácsony alkalmával Isten emlékeztet bennünket. Arra, hogy minden ellentétes híreszteléssel szemben, Ő igenis azért jött közénk, mert szükségünk van Reá. És ez azt is jelenti, hogy immáron nem fölfelé kell tekintenünk, mert „itt van Isten köztünk”. Földi mélységbe, közösségbe, közénk jön – földig hajol - az Isten. Azon belül is a peremvidékre, ahonnan mindenki elvágyódik. Ma úgy mondanánk: rossz hírű környékre. Ahol nem tanácsos kísérő nélkül járni. Ahol mosdatlan és komor arcú emberek elrontott, kisiklott életeket - nem is nagyon - rejtegetnek. Olyan emberek közzé, akiknek szintén nem jutott hely...

Hiába zörgetnek Józsefék. Mindenütt elfoglalt, betöltekezett, hely nélküli embereket találni. Ez a mi karácsonyunk kísértése is: kirekeszteni, kizárni az életünkől az érkező kisdedet. A Krisztus nélküli karácsony.

3. Isten a legsötétebb zúgba érkezik, szegényes ruhát ölt, és mindenki felé kiszolgáltatott. A mélységbe jön. Ahol az öröm ritkán látott vendég. Ahol Ő maga az örömhír, amely szívbeli hozsannára indítja a megfáradt lelkeket. Ahol az Ő jelenléte valóban ajándék. Fény érkezik a sötétbe és betölti, megvilágítja azt.

Nem oda jön, ahol minden rendben. Ahol Ő nem hiányzik, ahol a létbiztonság mellett a látszólagos *lélekbiztonság* is megvan. Oda jön, ahol helye van, ahol betöltheti a szükségét. Ahol percekkel azelőtt még veszekedtek, ahol elfogyott a kenyér, ahol a holnap megkétszerezi a kétségbeesést, vagy ahol bár minden értéktárgy adott, de a lélek üres és vár valakire.

Anton Kner azt mondja róluk:

„A
Szegények,
A gyengék,
A betegek,
A tanácstalanok,
A gyámoltalanok,
A védtelenek,
A kudarcot vallók
És a bajba jutottak,
Mind, akikre rá sem hederítenek,
Akik másképp látnak,
Akik igyekeznek, noha nincs már erejük:
Isten szeretetének célpontjai.”

Olyan jó meglátni a kicsiny Jézuskában a Krisztust, a Megváltót. Életünk középpontját. Az Ő közelségében az Isten feltétel nélküli törődését észlelni, azt, hogy itt van Isten köztünk... Jelenlétére és törődésére, mi csak hálaadással válaszolhatunk. Ez a szeretet megváltoztat és formál. Ez a szeretet nem hagy elveszni. Felemel. Megtart. Erősít. Küld.

A számtalan isten, millió kisisten világát éljük. Az Olümposzra felemelt, majd ledobott és mással helyettesített celebistenek világában hol van a mi istenünk? Hol keressük? Nem volt számára hely, hiába keresnénk a *Krisztus-eseményt* a főmúsortidőben, a fényes tereken, a világ mai agoráin.

Isten, Igéje által ma is szól hozzánk, nyilvánvalóvá teszi a „címzetteknek”, e világnak, hogy akit megígért, íme itt van.

Karácsony lehet bohózat, vagy ahogy Cseri Kálmán mondja: lehet cirkusz, de lehet áldás, lehet az Úr érkezése is az életemben. Tisztáznom kell hát: szükségem van-e a Fiúra? Van-e hely számára az életemben? Azaz megváltásra szorul-e az életem? Ha igen, akkor nem okoz gondot helyet találni Jézusnak.

Jézus születése számunkra szükségszerűség, élet-halál kérdés. Isten Fia földi szükségbe érkezik, ahol az ember túlzott magabiztossággal, lelki vaksággal számúzi őt az istállóba azzal, hogy nincsen szüksége rá, mert hiszen minden rendben van, megoldja önmaga is a gondjait. A Fiú mégis helyet kér nálam. Okkal, mert nem csupán részben, de teljességgel tulajdona az életem. Életem Ura jön tehát, és rögtön ajándékot is hoz. Életét, mely tökéletes áldozata az én életemnek.

Itt van Isten köztünk, jertek Őt imádni!

Ámen.

II. Hit és tudomány

Gergely István: Apáczai Csere János, 1975

Mi lett volna, ha?

Mi lett volna, ha Szanhérib¹, Asszíria királya elfoglalja Jeruzsálemet, amikor Kr.e. 701-ben birodalmi hadseregét egyiptomi, föníciai, filiszteus és zsidó ellenségeinek koalíciója ellen vezette, és valamennyiüket leverte volna? William McNeillnek, a *The Rise of The West*² című alapmű szerzőjének egy kisebb írása³ szerint ez az egész hadtörténet legnagyobb kihatású eseménye lehetett volna. Azzal, hogy Szanhérib végül is elvonult, vagyis lemondott Jeruzsálem megtámadásáról, a világ későbbi történelmét minden más katonai akciónál inkább befolyásolta.

Asszíria szempontjából ennek a döntésnek nem volt különösebb jelentősége. Júda királysága jelentéktelen mellékszereplője volt csupán a közel-keleti hatalmi egyensúlynak, szegényebb és gyengébb is volt a többi meghódítandó ellenségnél. Ráadásul Ezékiás, Júda királya (uralk. kb. i.e. 715–687) példás büntetésben részesült, amiért csatlakozva az asszír-ellenes koalícióhoz, Szanhérib ellen merészelt fordulni. A ninivei palotája egyik falán található felirat szerint, amely az egész hadjárat győzelmeit sorolja fel, az asszír nagykirály hadserege nem kevesebb, mint 46 fallal körülvett települést foglalt el Júdában, és Ezékiást úgy zárta be Jeruzsálembe, „mint madarat a kalitkába”.

Ez utóbbi azonban – nem úgy, mint a többi lázadó uralkodó – megtartotta trónját, és Jahve kultusza is tovább folytatódhatott „Salamon templomában”, aminek következményei sokkal fontosabbnak bizonyultak annál, mint amit abban az időben bárki el tudott volna képzelni.

Ezékiás hatalomra kerülése előtt hét évvel, Kr.e. 722-ben a Júdával északon szomszédos izraeli királyság – „Dávid egykori királyságának” nagyobb és gazdagabb része – megszűnt létezni. II. Szargon asszír király elfoglalta Szamáriát, Izráel fővárosát, és a provinciát bekebelezte a birodalomba. Az ostrom túlélőit elhurcolták Mezopotámia távoli tartományaiba, és helyükbe idegen telepeseket hoztak.

Azt jelenti-e ez, hogy „Mózes és Dávid Istene” nem volt többé képes arra, hogy megvédje népét? Vagy Isten megbüntette az izraelieket és uralkodóikat, amiért nem engedelmeskedtek a Tórában kijelentett és a próféták által újabb és újabb politikai és történelmi helyzetekben kifejezésre juttatott akaratának?

A második felfogás (a zsidó és a világtörténelem Jahve tevőleges beavatkozásai révén érvényesülő zsidó, pontosabban héber vallásos szemléletmód – vagy ha úgy tetszik, „nézet” – alapján értelmezett és értékelt történelem-felfogás) választása azt jelentette, hogy „Mózes és Dávid Istene” a kor leghatalmasabb uralkodóját használta eszközül ahhoz, hogy megbüntesse saját népét, annak

ellenére, hogy az asszírok más isteneket imádtak, és Jahve parancsai számukra semmit sem jelentettek. Ha ez egyáltalán megfordult volna a fejükben, ellentmondtak volna a józan észnek, amely azt tartotta, hogy a különböző népek istenei saját népüket védelmezik, már amennyire tudják.

Így, amikor az asszír birodalom – a világ első igazi világbirodalma – elkezdett terjeszkedni, minden egyes új győzelem egyben a meghódított népek vallási lojalitását is megrázkódtatta, és egy addig példátlan vallási vákuumot teremtett az ókori Közel-Keleten, amelyre „a júdai nép” egyedülálló választ adott.

Ez a válasz akkor kezdett el körvonalazódni, amikor Ezékiás király felkarolta a júdai vallási reformereknek azt a törekvését, hogy Jahve kultuszát megtisztítsák az idegen kultuszoktól és egyetlen helyre, a jeruzsálemi szentélybe koncentrálják. Ez azt jelentette, hogy a vidéken fontos szerepet betöltő ún. magaslati helyeket és szent ligeteket lerombolták, és „nagy tisztelettel vették körül az ihletett prófétákat”, akik közül Ézsaiás (héberül: Jészaiás, aminek a jelentése valószínűleg: „Az Úr adott üdvösséget”) volt a legkiemelkedőbb.

De Ezékiás nemcsak a természetfölöttihez folyamodott, hanem megerősítette Jeruzsálem falait is, és így utódai még több mint száz éven keresztül megtarthatták trónjukat, aminek természetesen az volt a feltétele, hogy óvakodtak bármiféle Assíria elleni lázadástól.

Az Egyiptom és Mezopotámia közötti óvatos egyensúlyozás azonban nem tarthatott örökké. Kr.e. 586-ban Júda autonómiája összeomlott, amikor Ninive Náhúm próféta által nagy örömmel fogadott eleste után Nebukadnecar, Babilónia királya megtette azt, amivel az asszír Szanhérib csak fenyegetőzött, és elfoglalta Jeruzsálemet, véget vetve a dávidi dinasztia uralmának. A templomot a babilóniaiak lerombolták, és a megmaradt lakosságot Babilonba vitték.

Mindez azonban nem jelentette a zsidó történelem végét, mivel a fogságba került lakosság nem morzsolódott fel, hanem épp ellenkezőleg, gyarapodásnak indult „Babilon vizeinél”, átszervezte a szent iratait, és egy félreérthetetlenül monoteista, gyülekezeti alapokon álló vallást alakított ki, amely bárhol gyakorolható volt, nem függve immár a jeruzsálemi templom szertartásaitól.

Végül is ennek a felülvizsgált és átdolgozott, a fogság által szelídebbé tett zsidó vallásnak köszönhetően alakulhatott ki a kereszténység és az iszlám, korunk két legnagyobb vallása, és maradhatott fenn a világban és főleg a mai Izraelben a zsidóság.

Mindebből – hangsúlyozza McNeill – semmi sem lett volna, ha a júdai királyság Kr.e. 701-ben ugyanarra a sorsra jut, mint 21 évvel korábban, 722-ben Izrael. Az Izraelből ekkor elhurcoltak hamarosan elveszítették külön identitásukat. Elfogadva az általánosan elterjedt nézetet az isteni hatalom korlátairól, elhagyták Jahve kultuszát, aki nem tudta megoltalmazni őket, és ők lettek a bibliai történet „tíz elveszett törzse”.

Júda lakossága minden valószínűség szerint hasonló sorsra jutott volna, ha az asszír hadsereg Kr.e. 701-ben megtámadta és elfoglalta volna Jeruzsálemet. Így a

judaizmus eltűnt volna a föld színéről, és a két utódegyház, a kereszténység és az iszlám sem születhetett volna meg. Röviden, a mai világ oly hihetetlenül nagy mértékben más lett volna, hogy azt el sem tudjuk képzelni.

De azt ma már lehetetlen megmondani, hogy Jeruzsálem falai előtt valójában mi történt. Szanhérib dicsekvő felirata, amelyet ninivei palotája falába vésetett, inkább birodalmi propaganda, mint tényleges történelem. A három bibliai történet⁵ pedig, amely elmeséli, hogyan hiúsult meg a szent város ostroma, arra az eszmére épül, hogy Isten csodálatos módon be tud avatkozni a közügyekbe, amit ma már nagyon kevés történész fogad el.

Mindamellettt pontosan ezek a valóságnak meg nem felelő vagy túlzó bibliai történetek számítottak igazán. Ezek alakították minden ezutáni zsidó generáció emlékezetét, és ez a hagyomány tette hihetővé azt, hogy Jahve, „Mózes és Dávid Istene” valójában mindenható, aki megóvta híveit a kor leghatalmasabb uralkodójával szemben. Ez az esemény, ahogyan azt „a jeruzsálemi vallásreform képviselői értelmezték”, sokkal hihetőbbé tette a monoteizmust, mint bármi más azelőtt. És pontosan ez a határozott, kompromisszumokat nem tűrő monoteizmus tette lehetővé a zsidó vallás számára, hogy az asszír hódításokkal kezdetét vevő kozmopolita világkorszakban fennmaradjon és virágozzon.

A pusztán helyi istenekben nehezen lehetett hinni, amikor az ókori Közel-Kelet minden része immár nagyon távoli uralkodóktól és idegen hadseregektől függött. Egyedül Isten egyetemes hatalma volt képes kielégítő magyarázatot adni az eseményekre. Csak a kis, gyenge és másoktól függő „Júda lakóinak” volt bátorsága abban hinni, hogy az ő Istenük, Jahve az egyedüli igaz Isten, akinek a hatalma az egész földre kiterjed, és hogy minden az ő akaratának megfelelően történik.

Az asszírok Jeruzsálem alóli elvonulásának körülményei megerősítették és igazolták ezt a valószínűtlen elképzelést, és bizonyítékul szolgáltak a jámbor és készséges hívek számára arról, hogy Isten hatalma valóban egyetemes.⁶

JEGYZETEK:

1. A Bibliában előforduló neveket az új fordítású magyarázatos Biblia alapján adom meg (*Biblia. Istennek az Ószövetségben és Újszövetségben adott kijelentése. A Stuttgarter Erklärungs-bibel* (1992) magyarra fordított magyarázó jegyzeteivel [a továbbiakban: MB]. A Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója, Budapest, 2004.
2. William McNeill: *The Rise of The West. A History of the Human Community* [1963]. With a Retrospective Essay [1990]. The University of Chicago Press, 1991.
3. William H. McNeill: *Infectious Alternatives. The Plague That Saved Jerusalem, 701 B.C. In: What If? The World's Formost Military Historians Imagine What Might Have Been.* Berkley Books, New York, 1999.
4. MB 773.
5. 2Kir 18-19; 2Krón 32 és Ézs 36-37
6. Vö. William H. McNeill: *Infectious Alternatives.* In: *What If?* 1-12.

Megmaradni

Vannak népek, egyházak, amelyeknek a megmaradás nem okoz problémát, mert megmaradásukat semmi sem veszélyezteti. Mi, magyar reformátusok, főleg azok, akik idegen uralom alatt élünk – sajnos – nem ezek közé tartozunk, hanem azon közösségek közé, melyeknek legnagyobb gondja a megmaradás, mind nemzeti, mind pedig egyházi szempontból. Ráadásul nem csak mostanság, hanem így volt ez már a múltban is: nemzetünk és református egyházunk története a kezdettől fogva mostanáig egy megmaradásért való szüntelen küzdelem.

Amióta őseink letelepedtek a Kárpát-medencében, környezetük szemében szálla voltak, kezdettől fogva küzdeni kellett a létért, a megmaradásért. Még otthon is, hát még idegenben, ahová a magyar nemcsak „kiment”, hanem idegenek döntése alapján határváltoztatással akarata ellenére „ki jutott”. Ez utóbbi jelenséggel a szózat költője még nem szembesülhetett, mégis találóan állapítja meg: „itt élned, halnod kell!”, mert máshol nincsen számodra hely. Az elmúlt századokban tanult őseink ezt latinosan így summázták: „Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita”. Ez teljesen igaz – bár ők még ezt igazán meg sem tapasztalhatták. Miránk, egyházunk és nemzetünk egy ma élő jelentős részére, már igaz! Mindazonáltal, Egyházunk is, népünk is – sok veszteséggel bár, de – eddig kiállta a próbát, s a költő szavaival élve „megtörve bár, de veszve nem”, Isten kegyelméből vagyunk, létezünk.

Amikor így elgondolkodunk sorsunk, osztályrészünk fölött, talán úgy érezzük, szerencsétlen nép vagyunk. Szolgáljon vigasztalásunkra és tanulságunkra, hogy nemcsak a mi osztályrészünk volt ily nehéz, nemcsak nekünk kellett annyit küzdeni és harcolni a pusztta létért és a megmaradásért. Vannak népek, egyházak, akiket Isten még nagyobb próbára tett.

Hadd hozzak fel erre példaként egy különös sorsú, tőlünk messze tájakon élő népet, az asszír nesztóriánusokat, akik a mai Irak, tehát a néhai Mezopotámia északkeleti hegyeiben éltek 100 évvel ezelőtt – bár idegen uralom alatt, de külön, saját területükön. Irakban még ma is élnek, de szétszórattatásban, az ország különböző területein.

Az asszír nesztóriánusok,¹ akikhez kezdetben a káldeusok, az ősi Babilónia utódai is tartoztak, de ezek 1553-ban unióra léptek Rómával,² kezdettől fogva idegen uralom alatt éltek. Már akkor, amikor felvették a keresztyénséget, az ApCsel 2 bizonyossága szerint az első pünkösöd után, mert Péter beszédét az ő őseik is hallották, már akkor is idegenek uralma alatt éltek.³ Tömegesen és szervezett módon a 4. és 5. század fordulóján lettek keresztyének és váltak külön patriarchátussá.⁴ Akkorra viszont már mind a káldeusok, mind az asszírek régi

dicsősége elveszett a történelem homályában, a nép már csak töredékben maradt meg, és lett keresztyénné. De éppen hitük és nemzeti hovatartozásuk volt az, amely őket sok-sok viszontagságon át megtartotta, s mind e mai napig léteznek. Nézzük most nagyon röviden sorsukat, hogy az akár példa és vigaszként szolgáljon számunkra, hogy mi is reménnyel tudjunk tekinteni a jövőbe mostani nyomorúságunk idején.

Urunk születése után 410-ben alakul meg önálló egyházuk, amelynek feje magát kelet összes keresztyéne patriarchájának nevezi. Ez valóban így is volt, mert különösen áldásos munkát végeztek az egész Keleten. Térítőik bejárták a Szászánida Perzsia összes tartományát, sőt azon túl egész a Kínai falig is eljutottak, majd a Kínai falon túl Kína tartományába is, de azon felül egészen India középső részéig is térítették.⁵ Missziójukat még akkor is folytatták, amikor 637-ben a mohamedán arabok foglalták el térségüket, és üldözték kegyetlenül a keresztyéneket. A 12–13. században ennek az egyháznak 200 püspöksége volt, és noha a jó, a tejjel és mézzel folyó síkságokról mindjobban a hegyek közé szorultak, s az üldöztetések, a sorozatos megaláztatások ellenére is meg tudták tartani önállóságukat, hitüket és nyelvüket.

Elképesztő, mennyi üldöztetésben és nyomorúságban volt részük! Amikor a mohamedánok elfoglalták a Szászánida Perzsa Birodalmat, akkor a keresztyéneket, noha ők – értelemszerűen – nem a perzsa mágusok (zoroasztriánusok), hanem a „könyvek vallásán” voltak, kegyetlenül üldözték. Kolostoraikat feldúlták, kirabolták, az apácákat háremekbe hurcolták, a szerzeteseket rabszíjra fűzték. Ám nem egészen egy század eltelte után a tudományokban az új uralkodók legnagyobb támaszai lettek, azokat műveltségben magasan felülmúlva, arabra fordították a görög filozófiai szövegeket. Ezzel megalapozták a középkori arab nyelvű mohamedán műveltséget, amely kora leg színvonalasabb kultúrája volt, s később a középkori európai keresztyén műveltség forrása lett. A görög bölcséleti szövegek nagy része az ő arab fordításaiknak köszönhetően maradt meg. Ám a mohamedánok mindig, amikor arra alkalom nyílt, irtó hadjáratot indítottak ellenük, s ilyen vagy amolyan címen újra és újra megtizedelték a keresztyén közösséget. Például, amikor a pápa által szorgalmazott keresztes hadak betörték⁶ az akkori mohamedán Palesztinába, az is okot szolgáltatott arra, hogy a mohamedánok a keresztyének ellen forduljanak mondván: „kígyót melengetünk keblünkön, amely egyszer csak ellenünk fordul”. Ez érv volt még akkor is, ha a keresztes hadjáratot nem a hazai, hanem idegen keresztyének vezették. Hiába volt a Korán értelme, hogy a szent könyvekkel rendelkező vallásokat tolerálni kell, Mohamed agresszív utódai újra és újra leszögeztek, hogy megtűrendő keresztyén ide, megtűrendő keresztyén oda, a legjobb azért mégis az, ha nincsen keresztyén.

Az üldöztetések tovább folytatódtak, a keresztyén közösségek még jobban a hegyek közé szorultak,⁷ mert az életteret, a termő síkságot át kellett adniuk jövevény uraiknak. Számuk állandóan fogyott, végül elérkezünk a 20. századhoz, amikor nem a mohamedánok, hanem európai keresztyén testvéreik tanácsainak

esnek áldozatul. Ugyanis az angol és amerikai misszionáriusok már a 19. század végétől a térségben tartózkodnak,⁸ akik hazájuk befolyása és hatalma megerősítésének bázisát éppen a keresztyénekben látják. Ezek 1916-ban felbujtatják az asszír nesztoriánusokat,⁹ hogy keljenek fel az akkori török uralom ellen, mert úgymond itt az alkalom, hogy megszabaduljanak a végóráit élő, és őket évszázadokon át elnyomó mohamedán oszmán hatalom alól. Az asszír nesztoriánusok – sajnos – hitelt adtak a csalfa biztatásnak és felkeltek uraik ellen. Talán mondanom sem kell, hogy harcukban őket – ahogyan ezt már a történelem folyamán máskor is megtették – sem az angolok, sem az amerikaiak nem támogatták. Igaz, felkelésüket az oszmán hatalom figyelemre sem méltatta, hanem legnagyobb ellenségüket, a hazátlan mohamedán kurdokat használta fel ellenük. A kurdok szívest-örömezt harcoltak az asszír nesztoriánusok ellen, mert ők is az életteret keresték, és tudták azt, hogy minden megsemmisített asszír törzs vagy nagycsalád után jelentős területhez jutnak.

Az első világháború végére az asszírokból a hegyekben alig néhány tízezer maradt. Nagyon sokan közülük a tengeren túlra vándoroltak, Amerikába, Ausztráliába és a világ más tájaira. Most már az egykori hatalmas Asszír Birodalom késői utódaiból alig maradt valami az ősi földön. Még patriarchájuk székhelye is Chicagóba került! Akkor azonban mégis maradt valami életterük! Falvaik maradtak a magas hegyekben, ezredéves templomaik és kolostoraik. Megtartották ősi nyelvüket, amit az egész világon semmiért, semmilyen körülmények között sem hagynak el!

A megpróbáltatások viszont ezzel még nem értek véget, mert 1983-ban az iraki hatalom a 8 évig tartó Iraki-Iráni háború harmadik évében – harci okokra hivatkozva – területüket katonai övezetnek nyilvánította, az asszírokat onnan kitelepítette, falvaikat pedig lerombolta – sok esetben több mint ezer éves templomaikkal együtt. A kitelepítettek kártérítést jócskán kaptak az akkori gazdag iraki államtól, de a továbbiakban már falvaik nem lévén, idegenek között kell élniük. Most már egy talpalatnyi föld sincs, ami az övék lenne, ahol egyedül, csak egymás között lehetnének. De azért Isten kegyelméből továbbra is vannak, pedig már évtizedek óta iskoláik sincsenek!

Többször feltettem magamnak a kérdést: hogyan tudnak ezek ennek ellenére létezni? Néhány megfigyelésemet szeretném most olvasóimmal megosztani:

1. Ami nekem a legszembetűnőbb volt, s amit az első pillanatban sem tudtam nem észrevenni, az az volt, hogy bármely társaságban, ahol két asszír vagy két káldeus volt jelen, hiába beszélt ott a többi, akár 15 ember is arabul, vagy bármilyen más nyelven, az a két káldeus vagy asszír egymáshoz csak anyanyelvén szólt. Ezt pedig – számomra felvidéki tapasztalataim alapján különösnek tűnt – az arabok viszont természetesnek vették. Senki sem mondta, hogy „Arábiában arabul kell beszélni”.

2. Mondani sem kell, hogy minden asszír és minden káldeus csak a saját templomába járt, csak a saját gyülekezetének volt a tagja. Őket semmilyen más hitre nem

lehetett áttéríteni. Ha közöttük például megjelenne egy jehovista, vagy pünkösdistá térítő, ők meg sem értenék, hogy az mit akar, s az illet biztosan elkergetnék.

3. Azt sem kell külön hangsúlyozni, hogy mindegyik asszír, vagy káldeus otthon a családban csak az ősi nyelvet beszéli. Máshogyan meg sem szólal senki. Hiába jár a gyermek arab iskolába, hiába gondolja úgy, hogy ő már arabul jobban tud, a saját fajtájával csak ősei nyelvén beszélhet!

4. Közöttük nincsenek vegyes házasságok. Ugyanígy a mohamedán törvények szerint mohamedán ember házasságot csak mohamedánnal köthet, vagy csak olyannal, aki mohamedán hitre tért. A mohamedán tolerancia csak addig terjed, hogy úgymond „megtűri” a másvallásút, de a mohamedán másvallásúvá soha, semmilyen körülmények között nem válhat, mert akkor „hitehagyott” lesz, akit az iszlám törvényei szerint bárki megölhet, sőt a mohamedán közösségnek kötelessége az ilyen embert eltörölni a föld színéről (lásd például Rushdit, a „Sátáni versek” szerzőjét). Így keresztyén ember házasságot mohamedánnal csak akkor köthet, ha ő maga is mohamedánná válik. Aki pedig ezt megteszi, azt a keresztyén közösség halottnak tekinti, még halotti torát is megülik! A mohamedánná vált keresztyént még a saját édesanyja sem ismeri fel, ha netalán gyermekével, tehát a saját unokájával együtt látná az utcán! Így azután a vegyes házasságok, ha nagyritkán elő is fordulnak, semmiképpen sem tekinthetők bevett, megtűrt, s egyáltalán nem elfogadott szokásnak. Ez a közösség önvédelmének egy nagyon erős eszköze.

5. Amint mondtuk, nincsenek iskoláik. A hazai tapasztalatokra építve jogosan tesszük fel a kérdést: akkor hogyan maradnak meg asszírnak és káldeusnak? Mert ugye nálunk, ha valamelyik szülő nem anyanyelvi iskolába adja be a gyermekét, akkor annak nagy a valószínűsége, hogy a gyermek majd előbb vagy utóbb mássá válik. Amikor nálunk például a szlovák iskolából konfirmációra jelentkező megkapja a „Kis Kátét”, akkor természetes ellenszenvét a tanúlással szemben azzal indokolja, hogy nem tud jól magyarul, és nehéz neki megtanulni a szöveget. Ehhez csak annyit jegyeznek meg, hogy a szöveg az első pillanatra lehet neki furcsa, akár idegenül hangzó is, mert az iskolában magyar szöveget nem szokott olvasni, de mivel az az anyanyelvén íródott, az indok mindenképpen csak ürügynek tekinthető. A gyermek – még ha nem is anyanyelvi iskolába jár – 13-14 éves korban anyanyelvén nagyon könnyen el tud mindent sajátítani. Csak egy kis akarat, szülői biztatás és ősei iránti tisztelet kell – konfirmandusnak és lelkésznek egyaránt!

6. Tehát hogyan van ez asszírénál és káldeusénál? Úgy, hogy eddig még senkinek eszébe nem jutott, hogy a liturgia nyelvét megváltoztatnák Moszultól kezdve Chicagóig.

7. Gyermekük – a mi szóhasználatunkkal élve – „vasárnapi iskolába” járnak. Ami ott mindig pénteken van, mert a mohamedánok nyugalom napja a péntek, az a hét egyedüli szabad napja (a vasárnapi istentiszteleteket a keresztyének csak este tartják meg).

8. A nyári szünidőben pedig, ami a mostani Irakban május közepétől október elejéig tart, az asszír és káldeus gyermekek a templomuk melletti saját iskolájukba járnak. Abban megtanulják saját írásukat (az ún. „szír ábécét”), nyelvük helyes használatát, megtanulják irodalmukat, és elsajátítják vallási tételeiket.

9. Így a megszerzett egyéb műveltséget is képesek saját anyanyelvükön használni, ezért arab, amerikai vagy kurd környezetben is megmaradnak asszírnak, vagy káldeusnak. Számuk ennek ellenére sem gyarapszik, de a természetes szaporulatokhoz képest nem csökken, mert jószerivel nincs, aki mássá lenne. Ez a közösség amolyan „kategorikus imperatívusza”, megfellebezhetetlen alapvető követelménye.

Egy problémára és egy példára mutattunk rá az elmondottakban. Mindkettőn érdekes, illetve jó lenne elgondolkozni. Próbáljuk átgondolni, mit lehetne a példából átvenni, vagy hogyan lehetne belőle nálunk valamit alkalmazni.

JEGYZETEK:

1. Lásd bővebben, Assemani,J.: De Syris nestorianis. Roma 1728. “Mibibliotheca Orientalis”, III.- 2.; Assemani,J.: De Catholicis seu Patriarchis Chaldeorum et Nestonianorum. Commentarius historico-chronologicus. Roma 1775.; Labourt,J.: Le schristienisme dans l'empire perse. Paris 1904.Guterbock: Byzanz und Persien. ? 1906.; Tisserant,E.: Nestorienne (Église). In: Dictionnaire de la Théologie, Catholique. XI., (1931). 157-323.; Nauf, F.: Les Arabes chrétiens de Mésopotamie et de Syrie. “Cahiers de la Societé Asiatique”. 1933. Paris.
2. Bővebben lásd, Molnár János:Keresztyénség. Keresztyén vallások és felekezetek. Komárom CJTA 2001. p. 27-28
3. Asmussen, Jes Peter: Das Christentum in Iran und seine Verhltnis zum Zoroastrismus. In: Studia Theologica. Bd.16. Aa rhus 1962/1963. s. 1-24.
4. Saháta al-Qanawátí, Dzsordzs:al-Maszihíja wa ' l-hadára al-‘arabíja. at-Tab‘a at-táníja. Baghdád, al-Muasszasza al-‘arabíja li-‘d-dirászat wa 'n-nasr 1984. p. 12-15.
5. Strothmann, R. Heutiges Christentum und Schicksal der Assyrer. ZKG 55, 1936, S. 31-32;
6. Gibb, H.A.R.: The Damascus Chronicle of Crusades, London 1932. s 111.
7. Storhmann, i.m. , p. 35-36.
8. Perkins,J.: A residence of 8 years in Persia. Andover 1843; Boré,E.: Correspondence et Mémoires d'un voyage en Orient. Paris 1840.
9. Storhmann, i.m., p.54.

DANIEL NEESER

Importanța lui Calvin și a liturghiei sale pentru vremea noastră

Ne putem pune întrebarea: Ce îi datorăm lui Calvin în materie de liturghie? Foarte mult și totuși prea puțin! Primind o educație în drept, însă nefiind preot, Calvin nu a știut și nu a putut să exprime importanța emoției interioare a savârșirii liturghiei nici aspectul ei de taina. Intelectual de o înaltă ținută, el a fost teolog înainte de a fi liturghisitor și, dacă a gândit despre teologia cultului, nu și-a elaborat liturghia pentru ea însăși, ci și-a pus-o în slujba proiectului său: luminarea credinței. Acesta este scopul acestui articol prezentat în cadrul Conferinței Facultăților Latine și a Zilelor Teologice de la Geneva din luna mai 2008, articol al cărui rezumat vi-l prezint în cele ce urmează.

Dacă îi datorăm multe reformatorului în ceea ce privește sensul și esența cultului, prezența divină prin citirea Cuvântului propovăduit și explicat, trebuie să admitem că ruptura cu caracterul de taina al cultului și pierderea sentimentului prezenței inefabile a lui Dumnezeu constituie o moștenire grea de purtat. Totuși găsim în inteligența teologică a reformatorului din Geneva multe resurse pe baza cărora să continuăm a lucra asupra liturghiei cultului nostru și să ne reînnoim sursele de inspirație ale actului liturgic. Acesta va fi subiectul din prima parte. În partea a doua, voi prezenta câteva lămuriri asupra condițiilor în care reformatorul a trebuit să lucreze și voi aminti despre importanța cântării și a rugăciunii, sursele oricărei liturghii.

I. Sensul și legitimitatea cultului

1. Întâietatea comunității mărturisitoare față de Biserica înțeală că loc teologic și de templu că clădire

Devotat ideologiei primatului Cuvântului, Calvin subordonează existența templelor comunității și necesității rugăciunii și le refuză acestora orice capacitate de a primi, de a captura prezența lui Dumnezeu în vreun alt mod decât acela al poporului în rugăciune: „Cum însă Dumnezeu poruncește la tot poporul său să se roage în comun, este necesar pentru aceasta atribuirea templelor. (...) Dacă aceasta este întrebuințarea legitima a templelor – lucru certificat – trebuie să nu le prețuim că pe locașurile speciale ale Domnului (cum o faceam de câteva secole), și unde Domnul nostru ne ar asculta mai indeaproape; sau să le atribuim o sfințenie tainică, ce ne ar face mai buna rugăciunea noastră în față Domnului”¹.

Templele, pe care reforma nu le numește biserici, sunt deci profane. Mă refer, în acest sens, la sfințirea templului lui Solomon, a cărui istorie, revazută de deuteronomist, redă cu precizie problematica sensului templului. Amintesc că, atunci când harul Domnului a umplut clădirea, preoții se clătină încât regele striga: „Domnul spune că voiește să stăpânească în neguă / în ceață. Pentru Tine anume Doamne am ridicat casa aceasta”². Ambivalența dorită de această declarație ilustrează pe cea a slujbelor noastre și este în relație cu statutul templelor de la Reforma până în zilele noastre.

În tomul IV al operei *Institutio*, Calvin precizează ideea sa prezentând propovăduirea liberă și ascultată, precum și administrarea tainelor ca semne ale Bisericii: „Am instituit ca semne ale Bisericii, propovăduirea Cuvântului lui Dumnezeu și administrarea tainelor (...) Peste tot unde propovăduirea Evangheliei este ascultată cu respect, și unde tainele nu sunt neglijate, apare în acel loc pentru o vreme o anumită formă a Bisericii”³. Remarcați afirmația reformatorului: „apare în acel loc pentru o vreme o anumită formă a Bisericii”. Astfel, cultul Bisericii, liturgia și clerul său nu au o altă legitimitate decât aceea de a oferi accesul la Cuvântul divin, la oficierea și explicarea tainelor; și, mai important însă, Biserica nu a fost asigurată să existe prin ea însăși, ea fiind totdeauna vremelnică, efemera.

2. Cele două funcții ale cultului

Cele două funcții ale cultului rezultă din ceea ce am prezentat până acum. Prima este funcția kerigmatică sau propovăduirea. Aceasta este esența și misiunea Bisericii. Putem spune că doar propovăduirea este suficientă, ca sămânța care crește singură, „*sporos automaticos*” după cum se afirma în Evanghelia după Marcu 4,26-29. Propovăduirea este primul element și în acest sens este suficientă, căci faptul de a predica chiar într-un mod imperfect, fără a se preocupa mai întâi de rezultatele predicii, a pus bazele Reformei și izvoarelor suferințelor care la rândul lor au fost mărturii ale eficacității Cuvântului. Dacă nu ne oprim doar la figurile celebre ale credinței protestante și descoperim fragilitatea primilor mărturisitori, lipsa lor de pregătire și ignoranța lor, nu putem decât să ne minunăm în fața acestei propovăduiri care doar, în câteva decenii, a înflăcărat inimile și a eliberat spiritele în întreaga Europa. Să ne amintim că la sfârșitul secolului XVI, Polonia de exemplu, era în marea majoritate reformată!

A doua funcție a cultului este cea pedagogică. Calvin este conștient de limitele acestui „*sporos automaticos*”: „Dar pentru că ignoranța și trândăvia noastră, la care eu adaug și orgoliul sufletelor noastre, au nevoie de întăriri exterioare, cu ajutorul cărora credința să zamislească, să crească și să sporească în noi din ce în ce mai mult, Dumnezeu nu a uitat nicidecum să ne înzestreze cu ele, pentru a sprijini slăbiciunea noastră. Și pentru că predicarea Evangheliei să-și urmeze cursul, El a încredințat acest tezaur Bisericii sale și a numit pastori și doctori prin

gura cărora El ne vorbea”⁴. Pentru susținerea acestei afirmații reformatorul se bazează pe Epistola către Efeseni a Sfântului Apostol Pavel: „Și El a dat pe unii ca să fie apostoli, pe alții prooroci, pe alții binevestitori, pe alții păstori și învățători” (Ef. 4,11). În epistola sa către cititor care deschide a doua sa carte liturgică, din 1542, reformatorul precizează că „a-L iubi pe Dumnezeu nu e un lucru rău nici vulgar ci o mișcare vie, provenind de la Duhul Sfânt, când inima este într-adevăr pătrunsă și înțelegerea luminată (...) Altfel nu există zidire decât acolo unde este învățătura”⁵. Pastorii sunt deci ordinați nu doar în vederea slujirii Cuvântului ci și pentru zidirea trupului lui Hristos. În perioada următoare însă, acest fapt nu va fi foarte bine pus în practică, ministerul pastoral devenind din nefericire exclusiv și limitat doar la predică, ea însăși limitându-se în mod progresiv la edificarea personală și individuală a credincioșilor, pentru care apartenența la trup și-a pierdut treptat sensul. Ministerul pastoral se înființase, dar deja cu încălcătura sa excesivă, cu fragilitatea ecclezială și ambiguitățile sale de care suferim până și în zilele noastre.

3. Biserica mamă

Ar fi nedrept să limităm demnitatea Bisericii doar la aceste două funcții. În același capitol și înainte de a cita pe Sf. Pavel, Calvin scrie: „Biserica văzută este mama tuturor credincioșilor. Dar pentru că acum intenția mea este să vorbesc despre Biserica văzută, să înțelegem din cuvântul mama, cât de folositoare ne este cunoașterea, chiar necesară, că nu există viață fără să fim zămisiți în pântecele mamei care ne crește și ne alăptează la sânii ei”. Și mai departe el spune: „în afara sânelui acestei Biserici nu putem spera la iertarea păcatelor”⁶. O declarație profundă, surprinzătoare în timp ce în comunitățile rezultate în urma propovăduirii calviniste, Biserica își pierduse semnificația teologică și simbolică, fiind redusă treptat la o simplă organizație mai mult sau mai puțin necesară.

4. Biserica și poporul laic

Într-un excelent articol, Henry Mottu⁷ relevă acest eveniment genevez, semn al însușirii populare a Reformei pe care lucrarea lui Calvin nu o va lansa ci doar o va salva și consolida: la 10 aprilie 1533, deci cu 3 ani înaintea venirii reformatorului la Geneva, Guérin Muște, evanghelist, însoțit de un predicator, colaborator al lui Farel, săvârșește Cina în afara zidurilor orașului! Entuziast, Mottu încheie: „Primul cult public la Geneva a fost unul cu Cina și săvârșit de către un laic”.

Astfel, o altă inspirație liturgică pe care i-o datorăm lui Calvin, și probabil cea mai însemnată, este această legătură de dorință dintre Dumnezeu și umanitate de a elibera și de a fi eliberat. Această sursă legitimează cultul nostru și îi determină liturgia. Ea reprezintă principalul motiv al acestui caracter „laic” al cultelor noastre, care poate să dea de înțeles uneori că nu mai sunt culte în sensul religios al termenului.

Legând mântuirea de Biserica, reformatorul ne amintește că nu este altă credință decât cea care este primită, împărtășită și transmisă, dar subordonând Biserica predicării și primirii acesteia, el repune chiar și astăzi delicata chestiune privind raportul dintre libertatea interpretării personale și sensul Bisericii. Această problemă nerezolvată pe timpul reformatorului, exacerbată de succesori, reprezintă astăzi una dintre cele mai mari provocări ale protestantismului.

II. Liturgia moștenită de la Calvin: sursele ei de inspirație

1. Starea Bisericii și a liturghiei sale

Este admis chiar și de către liturgiștii catolici că starea liturghiei de la începutul secolului XVI era rea, chiar lamentabilă așa cum era și formarea clerului. Printre altele, predomină obiceiul catolic de împărtășire de trei ori pe an cu toate că preotul savârșea liturgia în fiecare duminică. Bune ori rele, de la aceste surse și practici s-a inspirat Calvin. „Când am venit aici (la Geneva) pentru primă dată nu se dădea împărtășania decât de trei ori pe an, astfel încât între împărtășania de la Cincizecime și cea de la Crăciun se scurgeau șapte luni. Eu aș fi dorit o dată pe lună; dar văzând că nu reușeam să conving oamenii, am găsit preferabil să cedez neputinței poporului decât să lupt cu tenacitate”.⁸

Pe bună dreptate subliniază Jean-Louis Bonjour că „nici Farel, nici Calvin nu erau cu adevărat pregătiți să se ocupe de liturghie”.⁹ În 1533 Farel publică la Neuchâtel prima liturghie reformată în limba franceză: „Modul și felul în care se ține (liturgia) și locurile pe care Dumnezeu le-a vizitat prin harul său.” Această liturghie a fost săvârșită de Calvin până la exilul său la Strasbourg în 1538. În acest oraș bilingv, Bucer îi încredințează reformatorului comunitatea de limba franceză. Aici începe de fapt Calvin să lucreze asupra liturghiei. El împrumută din sursele pline de zgura ale secolelor trecute, dar trebuie să trieze și să inventeze, să traducă din germană, limba pe care nu o stapânește, liturghii care provin din Deutsche Messen, aceste liturghii germane de origine populară folosite pe parcursul mai multor decenii. Întors la Geneva, el nu va putea (probabil nu va dori?) să acorde o importanță mai mare ansamblului constitutiv al cultului.

2. Urgența

Întreaga viața a reformatorului este sub semnul presiunii și al urgenței. Pe patul de moarte el explică: „Cât privește rugăciunile de duminică, am împrumutat formulele de la Strasbourg în cea mai mare parte. De la alții nu puteam lua căci nu aveau nici măcar un cuvânt din acestea, dar am luat totul din Scriptura. Cât am fost la Strasbourg am fost nevoit să alcătuiesc formularea botezului căci mi se aduceau spre botez copii ai anabaptiștilor, de la cinci și zece mile departare. Am alcătuit astfel aceasta formulare rustică, dar pe care nu vă sfătuiesc să o schimbați.”¹⁰ Cu privire la liturgia din 1542, Bonjour lansează o concluzie severă

dar justificată: „Liturgia din 1542 căreia Calvin nu îi va mai aduce nici o modificare (sau nemaivând timp să o termine) era în fond cam saracicioasă. (...) Dar începând cu 1559 figurase în toate edițiile bibliei; se găsea astfel la îndemâna tuturor credincioșilor, aceasta difuzare explicând strălucirea ei”.¹¹ Când Calvin sosește la Geneva este prins într-o mare agitație până la moartea sa. Totul este important, prioritar: reorganizarea orașului, rezistența la presiunile catolice din regiunea Savoie și din Franța și protestante din regiune Berna care ocupă ținuturile Vaud și Gex, polemizarea cu gânditorii timpului, consolidarea credinței care tocmai se naște într-un moment când rugurile se înmulțeau; pe scurt, alimentarea acestui mare eveniment care a aprins întreaga Europa.

3. Rugați-vă și cântați

Bonjour subliniază că „totuși o sursă nu a fost exploatată (...) rugăciunile rostite de Calvin la sfârșitul cursurilor. Ele au fost transcrise de studenții săi. Descoperim în ele o prețioasă comoară”.¹² Într-adevăr rugăciunea este importantă pentru Calvin. Despre acest aspect găsim mai pe larg la capitolul XX al tomului III a Instituții, către trătează despre Hristos și despre binefacerile harului.

În viziunea reformatorului rugăciunea este „că o comunicare a oamenilor cu Dumnezeu, prin care, (...) ei îl sommează să-și îndeplinească promisiunile, cu scopul că prin experiența el să le arate când este necesar că tot ceea ce au crezut prin cuvântul său este adevărat”.¹³ Mai departe el precizează cele șase motive pentru care trebuie să ne rugăm lui Dumnezeu: dorirea prezenței sale, purificarea inimii, pregătirea pentru a primi binefacerile sale, încrederea în acordarea celor cerute, bucuria de a primi bunurile sale și confirmarea providenței.¹⁴ Dacă reformatorul insistă asupra valorii rugăciunii personale căci „ea e secretă și sălășluiește în inima și în suflet”, el vrea să o lege de Biserica „pentru bună orânduire și armonie”, și o subordonează voinței divine, „mai ales că Domnul a numit templul său Casa de rugăciune”. (Is. 56,7)¹⁵

În privința cântării, părerea lui Calvin va evolua. Găsim aceeași rețineră că și în față „vorbilor fără rost repetate” și a melodiilor prea emoționante: cântarea nu e legitimă decât dacă vine din inima în ajutorul cuvântului și trebuie să evităm că nu cumva „urechile să fie mai atente la armonie decât sufletele la sensul spiritual al cuvântelor”.¹⁶ Dar avem totuși semne despre deschiderea sa față de cântarea și muzica religioasă în prima sa operă liturgică: Psalmi și cântări religioase publicată în 1539 la Strasbourg și despre care R. R. Terry scrie: „Aceasta Psaltire a fost precursora Psaltirei franceze hughenote (Genevezul), care a stat la baza tuturor celorlalte Psaltiri metrice din toate țările incluzând Anglia și Scoția”.¹⁷ Datorăm apoi insistenței reformatorului nostru pe lângă muzicianul Clément Marot, sosit la Geneva în 1542, și pe lângă Théodore de Bèze, „o comoară neprețuită care reechilibrează, prin lauda și adorația făcute de întreaga adunare prin cântarea comună, un cult care fără această contribuție ar fi putut rămâne exclusiv didactic”.¹⁸ Redau de asemenea câteva rânduri din a doua operă liturgică a lui

Calvin (1542): „Știm din experiență că cântarea are o mare forță de a emoționa și de a înflăcăra inimile oamenilor pentru a invoca și mări pe Dumnezeu cu un zel mai vehement și arzător”, rânduri care vor fi completate astfel în prefață celei de a doua ediții (1545): „Printre multele lucruri unice care-l pot liniști pe om și a-i dăruia satisfacție, muzica este, ori primul ori dacă nu unul din cele principale, și trebuie să recunoaștem că este un dar de la Dumnezeu în acest sens”, dar al cărui scop pentru Calvin este bucuria spirituală.¹⁹

III. Concluzie

Calvin a fost pătruns de pasiunea pentru Sfânta Scriptura. Studiul Bibliei, predicile, comentariile, rugăciunile, cântările și meditațiile asupra psalmilor, toate aceste elemente au pus stăpânire pe întreaga sa viață. În dedicația operei Institutio scrie regelui François I: „Totodată învățătura noastră trebuie să se mențină deasupra oricărei glorii și puteri lumești. Căci ea nu vine de la noi, ci de la Dumnezeu cel viu și de la Hristosul său pe care Tatăl l-a făcut împărat pentru a împărăți de la o mare la alta și de la ape până la marginile pământului (Ps. 72, 8) și stăpânind și lovind pământul cu toiagul gurii lui să îl sfârșim ca pe un vas de lut.” (Is. 11,4)²⁰ Reformatorul nu a fost numai un gânditor ci și un mare pasionat trăitor. A lucrat cu capul, și încă cum, dar și cu inima și sufletul. Îi datorăm acestui teolog, a cărui vocație l-a făcut să fie printre cei mai importanți oameni ai timpului său, cinstirea pasiunii care nu a încetat să-l stăpânească.

În această perspectivă, vă propun această rugăciune de după împărtășanie, rugăciune pe care reformatorul nu ar fi dezaprobat-o:

*„Quod ore subsimus, Domine
pura mente capiamus
De munere temporalis
Fiat nobis remedium sempiternum”²¹*

Prin această aluzie la suflet, trup și rațiune, susțin o ultimă sursă pe care o datorez pasiunii teologului nostru: învățarea pe de rost! Învățarea pe de rost a psalmilor, a textelor liturgice, a câtorva din cele 40 de cântări evanghelice, a liturghiei complete de la cină și multe altele. Mai avem interes de a învăța pe de rost în facultățile și în bisericile noastre?... A cunoaște pe de rost înseamnă a fi „mâncat” Cuvântul, de a-l fi auzit cu urechile, de a-l fi înțeles cu rațiunea apoi de a-l coborâ în pânțe și în rinichi, acolo unde sunt energia, forța și pasiunile, care trebuie să fie convertite, eliberate și puse în slujba propovăduirii Evangheliei.

[Traducere de DI Lucian Groza]

JEGYZETEK:

1. Jean Calvin, Institution de la Religion Chrétienne, ediție publicată de Societatea calvinistă din Franța, Geneva, Labor et Fides, 1955-1958, III, XX, 30. (Abreviat ulterior IRC).

2. I Regi 8,13
3. Calvin, IRC, IV, I, 10.
4. Calvin, IRC, IV, I, 1.
5. Calvin, La forme des prières et des chants ecclésiastiques (...) selon la coutume de l'Eglise ancienne, 1542 (Forma rugăciunilor și a cântărilor bisericești ...) după obiceiul Bisericii din vechime), în Calvini Opera, VI, col. 166s.
6. Calvin, IRC, IV, I, 4.
7. Henry Mottu, „Actualité du message de la Réforme dans le contexte d'aujourd'hui” (Actualitatea mesajului reformei în contextul de astăzi), în 1536 Quelle Réforme? (1538 Care Reforma?) Fondation du 450e anniversaire de la Réformation à Genève, 1986, p. 75.
8. Emil Doumergue, Jean Calvin, les hommes et les choses de son temps (Jean Calvin, oamenii și ideile din timpul său), Lausanne-Neuilley sur Seine, G. Bridel-La Cause, 1899-1927, Tome 2, p. 502.
9. Jean-Louis Bonjour, „Le culte des Eglises réformées de Suisse romande” (Cultul Bisericilor reformate din partea francofonă a Elveției), în Saint Pierre au fil des siècles (Sf. Petru de-a lungul veacurilor), Geneva, Fondation des clefs de Saint Pierre, 1991, p. 157
10. Calvini Opera, IX, col. 674.
11. Bonjour, op.cit., p. 164.
12. Ibid., p. 165.
13. Calvin, IRC, III, XX, 2.
14. Ibid., III, XX, 3.
15. Ibid., III, XX, 29.
16. Ibid., III, XX, 32.
17. Calvin's first Psalter (Prima Psaltire a lui Calvin, 1539) editată de Sir R.R. Terry, Londra, Ernest Benn Limited, 1932, p. i.
18. Bonjour, op., cit., p. 23.
19. Calvin, La forme des prières et des chants ecclésiastiques... (Forma rugăciunilor și a cântărilor ecleziasice...), în Calvini Opera, VI, col. 169-170.
20. Calvin, IRC, I, pp., XXIII-XXIV.
21. "Doamne, fa că ceea ce a intrat pe gura, să primim și să înțelegem cu inima curată, și fa că acest dar temporal să se transforme într-un remediu veșnic". Rugăciune de după împărtășire, liturghierul lui Pius V (1572). Ea, își are originile în Sacramentarul leonian (terminat în 540); suporta mai multe modificări până la publicarea oficială în liturghierul lui Pius V care rămâne în vigoare până la... Vatican II.

Teológia pestis idején (egy levél margójára)

„Ez a sátáni szabadság Lengyelországot és Erdélyt
megtöltötte dögvészes szektásokkal, akiket sehol másutt nem tűrnek el.”
Beza Theodor
Epistolarum Theologiarum
liber unus Genf. 1573.

A levél története (előszó helyett)

Beza Theodor Szegedi Kis Istvánhoz intézett egyetlen levele az Assertio de vera Trinitate (Igaz értekezés a Szentháromságról) kezdetű Szegedi Kis István-könyv előszavaként jelent meg 1573-ban Genfben.¹ Beza maga szerkesztette és rendezte sajtó alá a könyvet, amelynek első kiadása a keltezés szerint 1573. február 1-jén látott napvilágot. 1576-ban másodszor is kiadták Szegedi Kis művét.² Tulajdonképpen levél formájában megfogalmazott előszóról van szó, de a Beza-levelezést feldolgozó kutatócsoport felvette a Correspondance 14. kötetébe.³ A Bartha Tibor által szerkesztett Studia et Acta Ecclesiastica harmadik kötete közöl ugyan szemelvényeket az Assertio szövegéből, de a bevezető levél magyar fordítása nélkül.⁴

További érdekessége a latin nyelvű levélnek, hogy 1573. február 1-jén, a levél keltezésekor Szegedi Kis István már közel egy éve halott, hiszen 1572. május 2-án elhunyt. Erről Beza nem értesült, mert amint a leveléből kiderül, két éve nem hallott a magyarországi egyházban történekekről semmit.⁵

Mindezek alapján nyugodtan nevezhető a levél pszeudolibellus posztumuszaknak.

A levél magyar fordítása
Genf, 1573. február 1.

Kitüntetett kegyes és tudós férfiú, Szegedi István Uram, testvér és társszenvedő figyelmébe, Th[eodor] Beza gazdagon köszöntelek!

Testvérem, látod mennyire kedvellek távollétedben is téged, előmeneteledben teljesen ismeretlenül is támogatlak, ezért megkockáztatom [művedet] nyilvánosságra hozni. Bevallom, kiadását előmozdította, hogy nem látok ellentmondást a Krisztushoz való tartozásunk tekintetében. Két esztendővel ezelőtt töletek ide érkezett egy egészségesen kegyes, és megfigyelésem szerint nem tudománytalan ifjú, akitől azonnal érdeklődtem a ti egyházatok állapotáról, annak lelkes harcáról, melyet ő velem részletesen ismertett, valamint a

buzgalmas és állhatatos harcról is, amelyet Melius P[éter] Urammal karöltve vívtok a káromlókval szemben az igazság plántálása érdekében, nagyon lelkesen részletezte, ráadásul írásodat nekem elhozta, amelynek olvasása szerfelett megörvendeztetett, bizonyos rövidítéssel egyértelműen számomra megszokott írásnak látszik, nagy valószínűséggel békítő és ugyanakkor vitázó.

Ez az [ifjú] aztán tőlünk a pestis miatt hirtelen eltávozott, visszavetve engem a könyv kiadásától, mégis igyekeztem az olvasást folytatni, így részben az ifjú ittléte alatt, részben távozása után [a könyv] tanítása érthetővé vált számomra. A fejedelem ideje óta nem látok előrehaladást, sem levelet [nem kaptam], a [levél] megírása óta hosszú szünet következett, nem értettem miért, de azért arra a levélre én válaszoltam. Ha [az ifjú], szomorú vagyok mert nem emlékszem nevére, ha mégis igazán megőriztetett, ami az [Úr] méltóságos nevének köszönhető, mindezt remélhetőleg hálás.

Egyébként az idei év nekem azért szomorú – az eseményekhez illően – mivel kivéve a mi házunkat, a járványhullám miatt érintkezést alig folytattunk, és vég nélküli kezelésen estünk át. A következő [szörnyűség] abból következett, hogy a Gall Egyháznak, amint látszik, valós béke, engedmény és biztos fellélegzés [helyett], íme megtörtént ezen elkeserítő mélysárlás, amely sem álnokságában, sem rettenetes vadságában az emberi nemzetben emberek között elő nem fordult. Az igaz, hogy megígértem, amit ezen évben felhalmoztam újraolvasom, de most úgy összezavarodott minden, hogy még a lelkemmel is alig bírok. Ám nemrég, semmiképpen sem alaptalanul, elgondolkodtam a kegyesség gyökeréről, mivel ez igen nagy váratlan szerencsétlenség nem vadságában érintett meg, inkább meglepte lelkemet vakmerőségével és tartósságával.

Itt jön egy apróság a Crespinünk halála előttől, a mi rendkívüli és isteni Melius Urunk írásából szükséges volt az elkerülhetetlen íráshibákat javítani. Ez nem a nekem elküldött könyv, hanem az, amit én Lasco Uramnak elküldtem, és ő kellenlennl visszaküldött, de melyet másrészt már hosszú ideje reméltünk és kívántunk (és semmiképpen sem magabiztosan, sem öntelten, hanem az egyház nagy gyümölcseként) kiadni. Én tehát, aki cselekedtem ez ügyben, egyre csak akadályokba ütköztem, és vágyakozom a te kisegítésedre. Mit tehettem értelemsszerűen az ígéretem betartására? Elkezdtm mindenesetre gyűjteni az új szükségnek megfelelően, véve a te hitelezőidtől, akik szemmel láthatólag személyesen ki akarják adni a teljes könyvet, melyet te szerzőként jegyzel. Valóban szükséges-e így a belső házat más oldalról is meggazdagítani? Hanem tényleg bizony alkalmasnak bizonyul, figyelembe véve a művelt Károlyi Péternek, a váradi eklézsia pástorának könyvét, és Hieronimus Zanchi Uramnak, a heidelbergi akadémia pártatlan tudással és kegyességgel megáldott szent nyelvészének teljes argumentációját és alapos vizsgálódásait, én mindenesetre ezekben semmiképpen hiányt nem találtam. Ennek alapján a te [könyved] folyásában semmi hiányt nem észleltem.

Folytatódik mindez egészségesen mindaddig, míg mindenki a maga idejében az Úrra korlátozódik. Öröködjetek, ti pástorok, mégis egyenként, és ezt [a könyvet] vessétek össze az ellenség fegyverével, és az éhes farkas bátorságával felhasználjátok.

Van tehát csordultig elég [támasz], ne csaljanak meg a szükségletek, amelyek tetszés szerint terhesek az emberek hibáitól, mint önmaguk börtönétől, hanem [figyeljete]k] azokra amik Istennek használnak, ne távolról keresett fegyverekre [támaszkodjatok], amelyek minden lendülete visszacsap, hanem azokra figyeljete]k amelyet a kéz hasznos munkával szolgáztatni igyekszik.

Kérjük végül Istent, hogy észrevehessük – ami hosszas vizsgálódást, megfigyelést kíván – a megalapozott egyházfegyelmet is szétesés fenyegeti az emberek ténykedése következtében.

Rendkívüli férfiú, ez tehát az én értelemszerű tanácsom, amit neked is a jó előmenetelre és minden megpróbáltatásban remélek és kívánok. Jó egészséget, egyházad minden tagjának, az Úr Jézus, az igazságos Szentlélek és a megbízható tanító Ige, a hazugság lelke és a sátáni veszteségek ellen hatalmasan megerősítsen.

Te, kolléga végül, mindenben inkább és inkább dicsőítsd [Őt].

Genf, február első napján, az új 1573-ik évben.

Történeti háttér

A Szent Bertalan-éji mészárlás (1572. augusztus 24.) meghatározta Európában az egyházi és politikai életet. Maga Beza is hivatkozik erre levelében amikor, a „Gall” egyház nehézségeiről írva megemlíti: „íme ezen elkésérítő mészárlás, amely sem álnokságában sem rettenetes vadságában, az emberi nemzetben emberek között elő nem fordult”.

Ebben az időben a háromfelé szakadt Magyarország erdélyi részén 1571-től Báthori István építette tovább a fejedelmi hatalmat.⁶ Egyházpolitikájának lényege az országgyűlési rendeleték tiszteletben tartása, de emellett a római katolikus egyház támogatása és a protestáns táboron belül az ágostai hitvallásúak megerősítése volt.⁷

A Beza-levél keltezésekor János Zsigmond (1540–1571) fejedelem, valamint Melius Juhász Péter (1536–1572) és Szegedi Kis István (1505–1572) halott, így az antitrinitárius–református hitvita legfőbb képviselői már nem élnek. János fejedelem távozásával az unitáriusok 1571-ben patrónus nélkül maradnak, a reformátusok pedig 1572-ben két vezető gondolkodójukat, Melius Juhász Pétert és Szegedi Kis Istvánt veszítik el. Az Assertio és ennek előszavaként az általunk tárgyalt Beza-levél már a Báthori István uralkodása alatt megváltozott egyházpolitikai helyzet idején jelenik meg.

A kiadás előzményei

Bucsay Mihály állítása szerint Skaricza Máté, Szegedi Kis István tanítványa, már 1569-ben magával vitte peregrinusi útjára Bazelbe Szegedi Kis István Assertiójának kéziratát, de nem sikerült itt kiadatnia.⁸ Genfbe csak 1570 őszén

érkezett meg Skaricza, mivel diáktársaihoz hasonlóan a pestisjárvány miatt egy ideig távol maradt Genftől.⁹ Skaricza korai távozása Genfből Bezát szintén hátráltatta a kiadás előkészítésében, amint Szegedi Kishez intézett levelében írja: „Ez az [ifjú] aztán tőlünk a pestis miatt hirtelen eltávozott, visszavetve engem a könyv kiadásától”.

A diákok pestisjárvány miatti félelme és Beza kiadási nehézségei hátráltatták a könyv megjelenését, így az Assertio 1573-as kiadását Szegedi Kis István már nem érte meg.

A kiadás nehézségei

A kiadás körülményeiről maga Beza tájékoztatja az olvasót levelében. „Én tehát, aki cselekedtem ez ügyben, egyre csak akadályokba ütköztem, és vágyakozom a te kisegítésedre.” Három akadály is hátráltatta az Assertio megjelenését. Egyrészt a pestisjárvány, amely felütötte fejét Genfben, másrészt a mecénásoktól is nehezen lehetett a kiadáshoz szükséges pénzüsszeget megszerezni, és ráadásul a kapcsolattartásban is zavar állt be, hiszen Beza arról panaszkodik, hogy két éve nem kapott hírt a magyarországi református egyháztól.

A járvány óvatossá tette az embereket Genfben, és ez nagyban hátráltatatta Beza szerkesztői munkáját is. „[...] kivéve a mi házunkat, a járványhullám miatt érintkezést alig folytattunk”, írja Beza az előszóban. Márpedig kapcsolattartás hiányában aligha lehetett Szegedi Kis könyvét sajtó alá rendezni és kiadni. Beza családját sem kerülte el a négy éve tomboló járvány, melynek testvére is áldozatul esett, és felesége is egy időre Lausanne-ba távozott.¹⁰

A mecénásokkal való tárgyalásról pedig így vall: „Elkezdtem mindenesetre gyűjteni az új szükségnek megfelelően, véve a te hitelezőidtől, akik szemmel láthatólag személyesen ki akarják adni a teljes könyvet, melyet te szerzőként jegyzel.”

A kapcsolattartás is akadozott Magyarországgal, de nem a genfi pestisjárvány, hanem a levélváltás hiánya miatt történt mindez. Beza figyelemmel követte Európa-szerte a reformátusok sorsát, és mivel „A fejedelem ideje óta nem látok előrehaladást, sem levelet [nem kaptam]” – írja Szegedi Kis Istvánnak, ezért tájékoztatlan volt a magyar egyház életével kapcsolatban.

A kiadás nehézségei mellett Beza komolyan átnézte a Magyarországról kapott kéziratokat, és ez is lassította az Assertio megjelenését. „Melius Urunk írásából szükséges volt az elkerülhetetlen íráshibákat javítani” – írja a Confessio verára hivatkozva. Ezt tette Szegedi Kis könyvével is. A levele tanúsága szerint még teológiai szempontból is ellenőrizte, és az antitrinitáriusokkal vitázó szerzőkkel is összevetette.

A Beza által használt bibliográfia az antitrinitárius témában a levél alapján

Beza jól ismerte a reformátusok helyzetét Magyarországon. Számos levelében említést tesz az erdélyi antitrinitárius helyzetről.¹¹ Mégis szembetűnő a Szegedi Kis Istvánhoz intézett levelében, hogy két református szerző művével is összeveti az Assertio tartalmát. Ezen teológiai mérlegelés után bátran kijelenti, hogy „nem látok ellentmondást a Krisztushoz való tartozásunk tekintetében”.

Melius Juhász Péter az elsődleges tekintély. Az előszóból kitűnik, hogy Beza ismerte Melius írásait. Majd hozzáteszi: „figyelembe véve a művelt Károlyi Péternek, a váradi eklézsia pásztorának könyvét, és Hieronimus Zanchi Uramnak, a heidelbergi akadémia páratlan tudással és kegyességgel megáldott szent nyelvészének teljes argumentációját és alapos vizsgálódásait, én mindenesetre ezekben semmiképpen hiányt nem találtam. Ennek alapján a te [könyved] folyásában semmi hiányt nem észleltem”. Itt Károlyi Péter Petri Carolini Explicatio orthodoxae fidei de uno vero Deo patre, Filio et spiritu sancto, adversus blasphemias Georgii Blandratae et Francisci Davidis errores című 1571-ben Wittenbergben megjelent művéről és Zanchi De tribus Elohim 1572-ben publikált írásáról van szó.¹²

A magyarországi szerzők után következik Beza vizsgálódásában a heidelbergi autoritás, Hieronymus Zanchi (1516–90). Csak ezen alapos vizsgálódás után jelenti ki Beza, hogy a könyv alkalmas a református egyház hitének megőrzésére.

Intések Beza levelében

A levélben két intéssel zárul Beza mondanivalója. Számára a lelkipásztorok feladata az őrködés. Az „éhes farkasok bátorságával” felhasználhatják az Assertiót az „ellenség fegyverével” szemben. A mérlegelésben „ne csaljanak meg a szükségletek, amelyek tetszés szerint terhesek az emberek hibáitól” – írja Beza az őrködéssel kapcsolatban.

„Kérjük végül Istent, hogy észrevehessük [...] a megalapozott egyházfegyelmet is szétételezés fenyegeti az emberek ténykedése következtében” – állítja hosszas tapasztalata alapján.

Az őrködésnek az egyház szempontjából egy kifelé tekintő hitvitázó szerepe (itt irodalmi jellegű), az egyházfegyelemnek egy befelé néző aspektusa van jelen Beza felfogásában.

Kitekintés

Jelen tanulmány rávilágít arra, hogy Beza Theodor mind a magyarországi teológusokra, mind a peregrinus diákokra nagy hatást gyakorolt. Szerkesztőként

és kiadóként pedig értékes szakirodalommal látta el a magyarországi hitvitázó reformátusokat.

Tekintettel arra, hogy jelen levél számos értékes adatot tartalmaz a protestáns egyháztörténet, a könyvtörténet és a peregrinációtörténet számára, szükséges lenne Beza Theodor további magyar vonatkozású leveleit is lefordítani és a benne rejlő adatokat közkinccsé tenni.

A Szegedi Kis Istvánhoz intézett levél is bizonyítja, hogy a magyar protestáns egyház 16. századi vívódásainak, vitáinak és eredményeinek ismerete hiányos, és Beza Theodor irodalmi hatásának figyelembevétele nélkül csonkának bizonyul.

KÖNYVÉSZET:

1. Bartha Tibor (szerk.): Tanulmányok és okmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből a négyszáz éves Jubileum alkalmából. Studia et acta ecclesiastica III. Bp. 1973.
2. Görföl Tibor–Kránitz Mihály: Teológusok lexikona. Osiris, Bp. 2002.
3. Köpeczi Béla: Erdély története. I. Akadémiai Kiadó, Bp. 1996.
4. Meylan, Henri-Dufour, Alain–Chimelli, Claire: Correspondance de Théodor de Bèze. Tome I–XXVI. (1539–1586). Droz, Genf 1960–2005.
5. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. I. Bp. 1904.

JEGYZETEK:

1. Görföl–Kránitz: Teológusok lexikona. Osiris, Bp. 2002, 359.
2. Correspondance (1573) XIV. 1990. 970. levél, 25.
3. Uo. 25-28.
4. Bartha Tibor (szerk.): Studia et acta ecclesiastica III. Bp. 1973, 177-186.
5. Correspondance (1573) XIV. 1990. 970. levél, 25.
6. Köpeczi Béla: Erdély története. I. Akadémiai Kiadó, Bp. 1996, 446.
7. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. I. Bp. 1904, 240-251.
8. Bartha Tibor (szerk.): Studia et acta ecclesiastica III. Bp. 1973, 158.
9. Vö. Bánffy Barbara tanácsára Türi Mátyás 1568-ban visszaindul Genfbe, de a pestis híre miatt megáll Zürichben. Bánffy Barbara levele Beza Caudine-hez. In: Correspondance (1568) IX. 1984. IVa, 234-235.
10. Correspondance XIV. (1573) 27.
11. Külön levelezést folytat Beza az antitrinitárius témáról számos neves európai teológussal is. Vö. Correspondance I–XXVI. (1539-1585).
12. Correspondance XIV. (1573) 28.

„Azokkal időzőm, akik másszor voltak”

– Szenci Molnár Albert emlékezete –
(1574–1634)

A jelen tanulmány címében szereplő idézetet Karácsony Sándor „A könyvek lelke” című könyvének egyik fejezete tartalmazza, amelyben Szenciről két tanulmányban is megemlékezik.¹ A jeles szerzőnek ezen irodalmi neveléssel foglalkozó pedagógiai munkája a szakirodalom alapvető művei közé sorolandó.² A fent említett írásaiban arra hívja fel a figyelmet, hogy Magyarországon általában milyen keveset tudnak Szenci Molnár Albertről: „...Magyarszakos tanár létemre azok közé vagyok számlálható, akik aránylag legtöbbet hallottak Szenci Molnár Albertről. Hitet tehetek a felől, hogy ez a „legtöbb” nemcsak „édeskevés”, hanem azon felül nem is egészen lényeges...”³

A különböző lexikonok általában így mutatják be Szencit:⁴ református teológus, filológus, filozófus, egyházi író, zoltárköltő, műfordító stb. „A Magyar Református Egyház Története” c. egyháztörténeti munka 1949-ben jelent meg Budapesten, amelyben csupán néhány mondat számol be Szenci Molnár Albert életművéről.⁵

Az érdekesség kedvéért említjük meg azt, hogy az egyébként tudományos és pontos Zoványi-féle egyháztörténeti lexikon Szencit így mutatja be: „...református vallású vándortudós.”⁶ Távol áll tőlünk, hogy a minden tekintetben példás értékű művet vagy annak szerzőjét elmarasztaljuk, hisz a továbbiakban a szócikk igazán bőséges és megbízható anyagot közöl Szenci munkásságát illetően, és a vele kapcsolatos irodalmi hivatkozások is mutatják, hogy Zoványi elmélyült ismerője az életműnek. Mindazáltal önkéntelenül is meglepődünk a lakonikus „vándortudós” kifejezés olvastán. Talán szerencsésebb lenne a „vándorpolihisztor” jelző vagy a Karácsony Sándor által használt „legnagyobb magyar utazó”⁷, aki „járja a külföldet, itt is, ott is elsajátít egyet-mást, aztán megpróbálja a másutt látottat honi földre átlántálni.”⁸

A Szenci-életmű értékelésére nézve idézzük Hegedűs Géza szavait: „Ha a magyar irodalomnak egész Csokonaiig legválogatosabb formakincsű verselőjétől, a rímes-időmértékes magyar vers (mostani kifejezéssel: a nyugat-európai verselés) első hazai megvalósítójától megkérdezték volna, kiféle-miféle ember, akkor talán azt mondja magáról (ti. Szenci – kiemelés tőlem!), hogy tanító, büszkébb perceiben azt, hogy nyelvtudós, keserűbb óráiban, hogy szerény jövedelmű nyomdai korrektor, de eszébe sem jutott volna azt mondani, hogy költő. Igaz, a nyelvtudományban múlhatatlan emlékű nevet biztosított magának. Pedagógus-

ként és a kálvini teológia szakembereként a világhírű professzorok közé küzdött fel magát. De mint költő: Balassi után és Bacsányi előtt senki se közelíti meg nyelvi és formai nagyságát, eredetiségét. Fejezet zárul és fejezet kezdődik a magyar költészetben Szenci Molnár Albert zoltárfordításaival. Holott csupán használható és jól énekelhető, ájtatos szövegeket akart adni a magyar ajkú reformátusok kezébe. Ennek a könyvnek azonban azóta több mint száz kiadása volt, tréfás túlzással azt mondhatnók, hogy első helyen áll a magyar bestseller-listán.”⁹

Benkő Samu írja a Téka-sorozatban 1984-ben megjelent „Napló és más írások” bevezetőjében: „Akik valaha is értékítéletet mondtak róla, valamennyien megegyeztek abban, hogy a kései humanizmus korszakában – a költő Balassi Bálint után és a tudós Apáczai Csere János előtt – mind a költészetben, mind a tudományban ő a magyar művelődés legerőteljesebb személyisége.” Bejárta Európát, „közben népét szolgálta, s a hiányzó haza helyébe megteremtette a szellemi haza arcát.”¹⁰

Életútja

Módos család gyermekeként született a Pozsony vidéki Szenc városkában 1574. augusztus 30-án. Szenc Mátyás király idejében mezőváros volt, oppidum Zempcz néven. Apja és korábbi felmenői is malomtulajdonosok voltak. Ide vezethető vissza családneve is. Életrajzi eseményeit nyomon követhetjük Naplójából gyermekkorától az oppenheimi rektori székfoglalóig, vagyis 1617. május 12-ig.¹¹

Születéséről így ír Naplójában: „Natus sum in oppido Szencz, anno redemptionis humanae 1574. XXX. august die Lunae, hora 8. matutina...”¹² Egy ettől eltérő adatot közöl Molnár az 1621-ben kiadott latin-magyar szótárában a Szencinum címszó alatt: „Szentz est oppidum Ungariae ... ubi natus est autor huius libri Alb. Molnár anno Christi 1574. 1. sept...”¹³ E két dátum közül valószínűleg az augusztus 30. a helyes. Ezt bizonyítja az a tény is, hogy az 1574. évben augusztus 30 valóban hétfői napra esett, amint arról Naplójában maga Szenci is említést tesz. Később bizonyára az téveszthette meg Molnárt, hogy Egyed napja szeptember 1-jére esik, amellyel kapcsolatosan szintén említést tesz Naplójában. Bod Péter Molnár születése dátumául szeptember elsejét fogadta el, valószínűleg azért, mert még nem ismerte Szenci Naplóját.

A városka a törökök állandó támadásainak volt kitéve és a habsburg hadak is gyakran felprédálták. Szenci azt írja, hogy a „háború borzasztó lármájában” született. E korszakról olvashatjuk az 1593-as országgyűlési naplóból: „mérhetetlen fájdalom tölt el bennünket, mert közeledni látjuk azt az időt, amikor végképp elveszünk...”¹⁴

Ősei székelyek, nagyapja Mátyás seregében szolgált. Magyar-latin szótárának (1604) az erdélyi ifjúsághoz intézett ajánlásában olvashatjuk: „Natus in ea sum

(absit dicto invidia) in qua vetus lingua Ungarica mansit incorrupta Proavum habui exgente Sicularum vel potius Scethulorum Transylvanorum, qui linguam Hungaricam penes se esse puriorem gloriantur: an propterem, quod primi, aut postremi ex Scythia sint egressi, nescio: hoc scio, quod gloriantur...”¹⁵ A Napló szerint testvérei: Benedek, Albert (a szerző), Lukács, Zsófia, Kata és Ilona.

Eredetileg a család ősi foglalkozásának megfelelően molnárnak szánták, de mivel 10 éves korában már annyira kitűnt éles eszével és mohó tudásszomjával, apja, fia kívánságának megfelelően, iskolába küldte és örvendett annak, hogy fia tanult emberré válik. Előbb a helyi iskolában tanul. Erről így emlékezik meg Naplójában: „Anno Salvatoris 1584. 7. Septembris primo incepti frequentare scholam patriam cum eam reget Joannes Debrelinus, anno aetatis meae circiter decimo.”¹⁶ A helyi iskolákat könnyedén végezte el két esztendő alatt. Távolabb eső híres iskolába szeretett volna menni, de a család anyagilag tönkrement, így csak a közeli Győrben folytathatta tanulmányait. Két esztendő múlva lelkileg is nagy megpróbáltatás éri a tizenkét éves gyermeket: elveszíti édesanyját. Naplójában ezt írja: „1585. 4. Decembris. Mater mea Széki Ursula muritur.”¹⁷

Győr hamar kevésnek bizonyult a kiváló diák számára. Mint szegény diák veszi nyakába a világot, és hol gyalogosan, hol szekerekre kérezkedve jut el Göncre és beáll a nagy tudású Károli Gáspár prédikátor-bibliafordító mellé nyomdászinak. Mellette dolgozik a vizsolyi nyomdában és a Biblia szedése, korrigálása és kinyomtatása közben megtanulta a könyvnyomtató mesterséget, egyszersmind csiszolta a bibliai nyelvek ismeretében való jártasságát. A Károli-Biblia hannaui kiadásának (1608) előszavában így emlékezik a Göncön töltött időről: „Melly első (t.i. 1590. évi visolyi) kibocsátásnak szolgálatjában, akkori gyermekségemben is részessé tött engemet az Istennek gondviselése, holott az időben lábánál forogék az böcsületes embernek Caroli Gáspárnak az gönczi predicatornak, az ki fő igazgatója (így!) volt az kinyomtatásnak és engem gyakorta az visolyi nyomtató helyen kiküldött az ő tőle irott levelecskével... És mikor már az könyv nyomtattatnék is, egy néhányszor hallottam, hogy foházkodván ígyen szállott: (így!) Csak az Isten addig éltesen, mig ez bibliát kibocsáthassam, kész leszek meghalni és az Christushoz költözni...” Közben megfordult Debrecenben is, majd a Vizsolyi Biblia megjelenése után egy ideig Kassán nevelősködött.

Az így szerzett pénz birtokában indul el Bécsen keresztül Wittembergbe, hogy azután a 60 esztendőre terjedő életének több mint a felét idegenben, főként német városokban töltsen, nagyon sokszor nélkülözve, de szakadatlan munkában és tanulásban azért, hogy a felhalmozott tudáskincset hőn szeretett nemzete javára hasznosítsa. Erről az örökös munkában és vándorlásban eltöltött tudós életről a nagy mesemondó Benedek Elek így emlékezik: „Vándorbot a kezében, ajánlólevel a zsebében, s az isteni Gondviselésben való bizalom a szívében: így vándorol a szegény diák helységről helységre, hegyeken, völgyeken át. Hol vendégszerető háznál, hol Isten szabad ege alatt a szállása; hol jóllakik, hol koplal, de ő nem

csügged, bátran halad előre. A határról visszanéz a vándordíák, szeme megtelik könnyel, de hirtelen letörli, s megy tovább.”¹⁸ Világjáró útján „Világhírű tudósok kedves barátjuknak nevezik, vicinális nagyságok a csizmájukat törlik beléje” – írja találóan erről az életútról Karácsony Sándor.¹⁹

Szenci Molnár Albert „búdosása”

Ha az életére jellemző folytonos vándorlást, a „bujdosást” vizsgáljuk, akkor rájövünk arra, hogy ő nem öncélú búdosó, nem nyugtalan természetű úztegyik városból a másikba, hanem tanulás utáni vágya, írói és műhelyt kereső tudós szenvedélye. Abban a korban a búdosás szó művelődést célzó vándorlást jelentett. Ő maga tesz éles különbséget a „búdosás” és a „csavargás” között. Az előbbinek jól meghatározott célja van és minden tekintetben egyéni és közösségi szellemi–lelki haszonra irányul. Szencinél a „búdosás” valódi értelme a „peregrinatio academica”, amely az ő egész életére kiterjedt és jelleméhez kötött életformává vált.²⁰

Peregrinációját az egyháztörténetesek általában három korszakra osztják:

1. korszak: 1590–1600 (Debrecen, Wittemberg, Heidelberg, Strassburg, Genf, Róma, Velence, újra Heidelberg, majd 1599-ben hazatér.)
2. korszak: 1600–1615 (Heidelberg, Herborn, Frankfurt, Nürnberg, Prága, Hanau, Oppenheim, majd Bethlen Gábor kérésére újra hazatér.)
3. korszak: 1615–1634 (Oppenheim, Heidelberg, Hanau, Kassa, Kolozsvár)

Vándorlása idején egyetemről egyetemre vándorolt, hol tanult, hol tanított, hol akadt ösztöndíja, hol korrektornak szegődött el valamely nyomdához, hogy megélhetését biztosíthassa. Volt, amikor fejedelmek segítettek, volt mikor segítőkész polgárok kegyelemkenyerén élt. Karácsony Sándor szerint „Hol nyomorog, hol kicsurog a pénz összeszorított marka résein. Szinte egyidőben hunyászkodik meg és veti fel a gög.”²¹ Egy dolog azonban változatlan életében: tudása folytonosan növekedik és a tudósvilág egyre szélesebb körökben tiszteli. Genfben Kálvin barátja és tudós utódja, Teodor Béza fogadta barátságába. Megismerkedett és összebarátkozott a kor kiváló német tudós költőjével, Opitz Martinnal, aki benne az éles eszű nyelvész tisztelte.

Peregrinációjának legtermékenyebb korszaka a második volt, amikor olyan alapvető munkái kerültek ki a nyomdából, mint a Dictionarium, a Psalterium Ungaricum, a Grammatica Ungarica, a Biblia-fordítás. A tudományért vállalt kényszerű búdosásra több munkájának előszavában panaszkodik (Discursus de summo bono, Institutio stb). A Hódmezővásárhelyi Református Gimnázium őrzi Szenci saját tulajdonú bibliáját. Az 1544-ben kiadott Biblia Tigrina ezt a Szenci által írt bejegyzést tartalmazza: „Incertis vagamur sedibus”, azaz „Bizonytalan helyeken búdosunc”.²² Az 1604-ben kiadott Szótárban a peregrinációról ezt írja: „Idegen nép között járás, zarándoklás, zarándokjárás.”²³ Ennek a tudós vándorlásnak a szem-

léltetésére idézzük Szenci feljegyzéseiből: „Gyászos volt ez az évkezd (1597) Heidelbergában. Dühöngött a pestis, a Kazimir-kollégiumban borzalmas nélkülözés szorongatott, és szenvedtem a kemény hidegtől. De jaj, kegyetlenebb idők is közelednek majd felém. Kora tavasszal visszatértek a kollégiumi ösztöndíjasok és a hű professzor urak elvették tőlem az ingyenellátást. Mindez márcium 25-én, Nagypénteken történt, miközben én mitsem sejtettem. Húsvét első napján úrvacsorát vettem a Szentlélek-templomban, majd az ünnepi istentisztelet befejeztével megszólítottam Mileus urat, és előadtam neki szorult helyzetemet. Ő együtt-érezve velem adott öt batzot, amelyből arra a napra élelmet vásároltam. A következő napon eladtam négy könyvet, és az így szerzett pénzen tartottam el magam a bursáig addig, amíg április 7-én el nem nyertem a Kazimir-kollégiumban egy tizenöt forintos ösztöndíjat... Május hónapban, miközben szorongva vártam a választ Magyarországról a Fabricius Tamás úrhoz írott levelemre, 5 kíméletlen hitelezőim sűrűn zaklattak. Hogy haladékokat eszközöljek ki, átmentem Strassburgba pártfogóimhoz. Június 4-én, pünkösd ünnepén Bischweiler faluban az ott úrvacsorát vevő strassburgi igaz hitű atyafiaktól kaptam hat Fülöp-tallért. Ezzel a pénzzel június 20-án boldogan visszatértem Heidelbergbe, s követelődzőbb hitelezőimet kifizettem. Augusztus elején elborított engem a talpamtól kezdve egészen a fejem búbjáig valamiféle rút bibircsókás kiütés, amely még két hétig borzalmasan gyötört. E nyomorúságomban az emberséges hazámbeliek a keresztyéni szeretettől vezérelve összegyűjtöttek nekem valamennyi pénzt, amellyel ebben az elesett állapotban a szükséges dolgokat beszerezem. Az Úr fizesse meg nekik!”

A sok nélkülözésben egészsége annyira megrendül, hogy eszméletét veszti és kórházba kerül. Miután annyira felépül, 1599-ben hazaindul, hogy irodalmi és egyéb tudományos céljai megvalósítása érdekében anyagi támogatókat keressen. Ezzel zárul vándorlásának első szakasza.

Otthon sikerült valamelyes pénzt összegyűjtenie, de mivel úgy érezte, hogy külföldön jobbak az esélyei, ezért rövid idő elteltével ismét Heidelbergben és Herbornban tartózkodik az egyetemen.

1603-ban a Nürnberg melletti Altdorfban telepedik le egy időre. 1604-ben megírja és Nürnbergben kiadja az *Elemente Grammaticae Latinae* című munkáját (elveszett!) és Latin-Magyar valamint Magyar-Latin Szótárát. Ennek a szótárnak a díszpéldányát Rudolf császárnak szóló ajánlásával személyesen vitte el Prágába és mutatta be az uralkodónak. Rudolf fogadta a kálvinista tudóst, annak dacára, hogy a Habsburg-császárok ugyancsak nem szívtelték a protestánsokat, de Szenci szótáráról még a nagy ellenfél Pázmány Péternek is az volt a véleménye, hogy olyan remekmű, amely nélkülözhetetlen az iskolai oktatásban. Ezt az első igazán használható, és a 19. század közepéig legkiválóbb szótárt Szenci nem egészen egy fél esztendő alatt készítette el. Prágában a tudóst Kepler is vendégül látta. Hírnevének bizonyossága az, hogy a császártól a bécsi professzori állásra is ajánlatot kapott, de mivel annak a feltétele a katolizálás lett volna, azt az egész életében a tanításra vágyó Szenci mégis visszautasította.²⁴

Az előszóban így ír a szótár hasznáról: „...Ismerék Németországban többeket, akik hazájukból sohasem tették ki a lábukat, mégis nyolc nyelvet tanultak meg derekasan, ilyen – amint mondják – néma mesterek (szótár! – kiemelés tőlem) jövéltábol. Ezeket én nem becsülöm többre az előszóval tanítóknál, ahol ilyenek vannak: de a mi Magyarországunkban sajnálattal látom mindkettőnek a hiányát és az ezzel járó nehézségeket.” Az előszó írása közben érkezik hozzá a hír: „1603. augusztus 19. szombat: szülővárosomból és Nagyszombatból igen szomorú leveleket kaptam, amelyekben hírül adják istenfélő apámnak, Molnár Albertnek a halálát...”

Szótára még életében három kiadást ért meg, és nem csupán a későbbi bilingvis szótáraknak lett a kiinduló pontja, hanem enciklopédikus művek is forrásként használták. A 18. században Pápai Páriz Ferenc és Bod Péter is oly módon értékelte, hogy újra kiadta. A Szótár nemcsak a magyar szókincset gyűjtötte össze, hanem földrajzi, történeti, mitológiai nevek és tudományos fogalmak magyarázatát is tartalmazta. Ily módon enciklopédiaként is használható volt. Külön értéke, hogy szólásmondásokat is tartalmazott és szabályozta a helyesírást. Szerzőjének arra is gondja volt, hogy az egyes címszavakat a külföldi, magyarul nem értő olvasó számára is információval lássa el. Kiválóságát bizonyítja, hogy több mint kétszáz éven át a magyar szótáriródlalom alapjául szolgált, görög része pedig egészen a 20. századig egyedülálló volt a maga nemében. Ő az első tudományos magyar nyelvtan megeremítője. A teológiának tudósa volt, s bár olykor prédikátorkodott is, de valójában alkatilag nem volt lelkész típus. Igazi tanítófajta volt és mindig oktatni, nevelni akart. Külföldön csaknem minden egyetem magyar hallgatóját ismerte, amennyiben tehette segítette őket és arra biztatta, hogy hazatérve korszerű és jó tankönyveket szerkesszenek.

A Psalterium Ungaricum

1606-ban készítette el a zsoltárok fordítását.²⁵ Munkájáról így vall Naplójában: „Húsvét előtt a hatodik vasárnap 1606. márc. 9. A Zsoltárok könyvét elkezdtem a francia dallamokhoz igazítani. Május 24. Végeztem a 100. zsoltárral és megpihentem... Szeptember 23. Befejeztem az egész zsoltároskönyvet, hála legyen érte az élő Istennek.” Tehát alig valamivel több mint fél esztendő alatt fordította le a zsoltárok könyvét; s őt idézve: „magyar zubonköntöskébe” öltöztette azokat. Ekkor már elismert tudós a nyugati világban. Ennek következtében nyerte el Móríc hesseni választófejedelem támogatását.

Zsoltárfordításainál Theodor Béza és Clément Marot voltak példaképei. Szenci svájci utazásai során ismerkedett meg mindkettőjükkel és hallotta énekelni a francia zsoltárokat, „s még akkor megvillant lelkében a gondolat: mely jó volna a magyar protestáns egyházat megajándékozni e zsoltárokkal, mily más lenne az egyházi ének szerepe a templomban, ha a dőcögős, parasztos verselésű énekek

helyett a francia mintára írt, könnyű verselésű, változatos dallamú zsoltárok zendülnének fel Istennek házában.” – írja Benedek Elek.²⁶

A Psalterium Ungaricum 1607-ben jelent meg nyomtatásban Hernbornban. Az előszóban bírálja a korábbi verses fordításokat (Sztárai Mihály, Szegedi Kis István). Csak a Balassi Bálint fordítását ismeri el igazi költői munkának. Mivel jobban tudott latinul és németül, mint franciául, így felhasználta a francia szövegek német és latin fordításait is, egybevetve azokat a francia eredeti ritmikával. Az említett fordítások francia dallamokra készültek, és Szencinek sikerült megvalósítania, hogy a magyar szövegek jól énekelhetők lehessenek az eredeti francia dallamokra. Megtalálta a francia dallamok lejtéseinek megfelelő magyar szavakat. Így került a francia dallamkincs a magyar református templomokba.

Szenci munkáját nem költői, hanem teológiai hevülettel végezte, s célja Isten dicsőségének szolgálata mellett az, hogy nemzetének és egyházának a hasznára váljék. Ennek meghatározó bizonyossága az, amit a Psalterium Ungaricum előjáró beszédében olvashatunk. „Miulta tanúlságnak kívánságától idegen országban élek és látás, hallásnak okáért néha veszedelmekben is forgok, gyakran kérem azt az Ur Istentől, hogy az ő kegyelmes akaratyából avagy vigyen föl idein ez bűn szaporító világból az ő mennyei akadámiájába és bölcsességgel bővítködő paradicsomába; avagy ez földön életemet az Krisztusért szent lelkével úgy vezérelje, hogy senkinek ne legyen botránkozására, hanem az hivek seregiben élhessek egyebeknek hasznokra és az ő felséges nevének dicséretire. Innét vagyon, hogy ez hires akadémiákban fő tanítók közt forogván, nem kapok ez világon gazdagító tudományokon, hanem olyanokat kívánok, mellyekkel legtöbbeknek használhassak az mi nyomorgó hazánkban.”

Bár Szencit mélyen hívó áhítat, nem pedig költői szándék vezette, amint maga írja: „...mert nagyobb gondom volt az fundamentombéli igaz értelemnec fordítására, hogy nem az verseknec ékesgetésére”, mindazáltal zsoltárfordításai valódi versek lettek, a magyar költészet örökbecsű remekei. Rendkívüli nyelvi erő és kifejezőképesség jellemzi. Az eredetileg éneklésre szánt szövegek olvasva vagy elmondva is csodálatos versek. Csak példaként idézzük az LVII. zsoltárból: „Rólad el nem feledkezem, / Még ágyamban is emlegetlek, / És midőn reggel fölkelek, / Csak terólad emlékezem. / Mert te énvelem sokszor jól től, / És megszabadítál engem, / Azért most az életem szárnyaid árnyékában őrl.” Mély hite ösztönözte arra, hogy nemzetének legyen magyar zsoltára. A zsoltárok fordítását ezekkel a szavakkal ajánlja egyházának: „Mostan azért ez Zsoltárkönyvet, mellyel én sok időtől fogva az én énségimben gyűlölőim ellen vigasztaltam magamat: immár pedig teneked vigasztalásodra és együgyű tagjaidnak hasznokra magyarol fordítottam, kérlek, tekénts endegedelmes szemmel, Szerelmes Anyám, keresztyén Anyaszentegyház...”

Németh László A református énekeskönyv című írásában így vélekedik a reformáció irodalmáról: „A reformációnak, mint radikális szemléleti fordulatnak

kézzel fogható eredménye a reformáció irodalmának műfaji sokszínűsége: a hitvallás, az igehirdetés, az imádság és a gyülekezeti ének... A 16-17. század protestáns egyházi éneke ugyanis egyszerre hitvallás, igehirdetés és imádság is. A magyar irodalom igazi erőssége hagyományosan a líra, nem véletlen tehát, hogy a hitújítás nyomán elterjedt új vallásos életérzés Szenci Molnár zsoltáraiban, Szegedi Gergely, Huszár Gál, Balassi Bálint, Pécselyi Király Imre és mások isteni dicséreteiben nyerte el méltó, nyelvileg ma is tömegek számára befogadható kifejezési formáját.”²⁷

Álljon itt végezetül a Psalterium Ungaricum értékelése gyanánt az, amit Karácsony Sándor így fogalmazott meg: „Marad tehát Szenczi Molnár. De nem úgy marad, hogy ha ló nincs, számár is jó, hanem úgy marad, hogy ingyen, kegyelemből adott nekünk a XVII. század elején egy nagy magyar költő, aki a 150 zsoltárt teljes szépségében és erejében magyarra fordította egyszer s mindenkorra. Nem volt ideje elrontani, mert sietnie kellett vele. Nem szándékolta, tehát ömlött belőle elfogulatlanul... És hevítette munkára élő hite, az Isten országának szolgálata, magyar népének forró szeretete. Ilyen minden oldalú erős nyomás hozta létre a 150 zsoltár fordításának gyémántját. Örölnünk kell, hálát adva, leborulnunk, hogy van ez a kincsünk... Nagy áldás, Isten drága ajándéka, hogy van ez nekünk s már a XVII. század eleje óta van. Ez nem történeti, leltári anyag, holt érték, hanem eleven energia-forrás, élő vizek folyása...”²⁸

Szenci Molnár további művei

A Psalterium Ungaricummal egyidőben, 1607-ben jelenik meg a Heidelbergi Káté alapján összeállított Kis Catechismus című műve Hernbornban.²⁹

Már a következő esztendőben, 1608-ban Hanauban kiadja az általa javított Károli Bibliát 1500 példányban.³⁰

A magyarul jól beszélő Móric hesseni választófejedelem biztatására írja meg az első magyar nyelvtankönyvet, *Novae Grammaticae Ungaricae*... címen, amely 1610-ben Hanauban jelenik meg és a magyar tudományosságnak ezen a területén úttörő szerepet tölt be.³¹ (Szenci Sylvester János magyar nyelvtanát nem ismerte.) A magyar nyelvhez a héber és latin felől közelített. Nyelvtana az alaktan mellett mondattant is tartalmaz. Ezt elsősorban azzal a tudatos céllal készítette, hogy idegenek számára is lehetővé tegye nyelvünk elsajátítását. Könyvével megalapozta a magyar nyelv tudományos kutatását. Hosszú időn keresztül kézikönyvként is használatos volt.

Életében fontos esemény volt az, hogy 1611-ben, 37 éves korában, Oppenheimban feleségül vette Ferinari Kunigundát, egy professzor háromgyermekes özvegyét.³² Magyarországra csak 1612-ben látogatott el. Családjával rövid ideig Szalonakon, majd Rohoncon telepedett le Batthyányi Ferenc főkapitány meghívása alapján. Utána rövid ideig Komáromban

tevékenykedett mint prédikátor. Német felesége nehezen tudta megszokni a hazai életet, családját Sziléziába vitte. Szenci maga is nehezen viselte a magyarországi viszonyokat, visszajöve nem bírt meggyökerezni. A közmondással vallotta: „Vita hominis peregrinatio” (Az ember élete merő bujdosás). Ambergben egy ideig segédtanító, később Oppenheimban kántor. Ebben az időben írta meg magyar nyelvű imádságos könyvét.³³

1619-től Heidelbergben élt. 1622-ben itt élte át a harmincéves háború borzalmait. Tilly császári hadvezér féktelen zsoldosai a virágzó város feldúlásakor a református Szencit kirabolták, majd kegyetlenül megkínózták: csigára vonták és gyertyával perzselték a testét. Életét mentve Hanauba menekült, ahol két évet töltött. Ebben az időben fordította le Bethlen Gábor megbízásából az Institutiot.³⁴

1624-ben Bethlen Gábor meghívására végleg hazatért Magyarországra. Erről ezeket írja: „Gábor fejedelem hazahív és ígéri, hogy kegyelmesen gondoskodni fog rólam. Más hivatalt nem parancsol, mint hogy fordítással és könyvkiadással foglalkozzam és e célból íródeákokat fog adni. Erdélyben, Gyulafehérváron már megfelelő nyomda van a szükséges könyvek kinyomtatására.”

Bethlen Gábor és Szenci találkozásában az erdélyi művelődéspolitikai páratlan lehetősége csillant fel. Először 1615-ben találkoztak, és Szenci a továbbiakban is nagy figyelemmel kísérte és nagyra értékelte a fejedelem politikáját, művelődést szolgáló tevékenységét. Ismeretes volt számára az Academicum Collegicum felállítása, a fejedelmi könyvtár megszervezése és bővítése, valamint az, hogy Bethlen külföldi jeles professzorokat hívott Gyulafehérvárra. Bizonyára az erdélyi akadémián is elfogadott volna katedrát, hisz életeleme volt a tanítás. Nem ismeretes számunkra, hogy ez miért nem következett be, miért nem költözött egyenesen a fejedelmi székvárosba, Gyulafehérvárra. Sokan, a Szenci életét jól ismerő kutatók arra gondolnak, hogy rövid erdélyi látogatását követően, felesége rábeszélésének engedve tért vissza Kassára. Véleményünk szerint igazságtalanság lenne, hogy egyértelműen egy távoli, idegen és sok tekintetben más társadalmi, történelmi, kulturális és politikai viszonyokhoz szokott asszony nyakába varrjuk Szenci döntését. Ez azért is indokolt, mert ebben a tekintetben nem állnak rendelkezésünkre megbízható adatok. Állításunkat támogatni látszik Martin Opitz német protestáns költő és fordító egyik levele, amelyben ezeket írja: „Kolozsvárott tartózkodik Molnár Albert. Ez az igen művelt férfiú. Magyarország nagyobb hálával tartozik neki, mint bárki másnak, aki köztetek a széptudományokra adta a fejét. Ha földijeid meghányják-vetik, hány egyházközséget, hány iskolát segített nagy munkával, a korábban eléggé ingadozó szerencsét szilárdabb talajra telepítik... 1630. május 24.”³⁵

Szenci Molnár életének utolsó évtizedéről sokkal kevesebbet tudunk, mint korábbi éveiről. Egy ideig Kassán élt, ahol feltehetően tanárként tevékenykedett. Bethlen Gábor 1629-ben hívta Kolozsvárra. Szolgálatait művelődéspolitikai és diplomáciai kérdésekben vette igénybe. Mivel a fejedelem már ebben az esztendőben meghalt, így Szenciről és családjáról nem gondoskodhatott. A

„gyenge német háznépével” letelepedő Szenci élete utolsó kolozsvári éveiben elszigetelődött és leszegényedett, bár külföldi kollégái továbbra is számon tartották. „Dacia dat tumulum” (Erdély csak sírt ad neki, – írja Szenci epitáfiumában a szerencsésebb sorsú Henrik Bisterfeld gyulafehérvári professzor. 1634. január 17-én halt meg Kolozsváron egy pestis-járvány áldozataként. A Házsongárdi temetőben nyugszik. Sorsa a magyar gényusoké. Vád arra nézve, hogy megtettünk-e és megteszünk-e minden lehetőt azért, hogy a nemzet szolgálatában önzetlenül végzett áldozat megbecsülést nyerjen. László Dezsőt idézve „magyar tulajdonság: egyetlen vezető emberre rátenni minden közéleti terhet és felelősséget és a magára hagyott vezetőt állandó bírálat alatt tartani”.³⁶ Szabó Dezső a magyar gényusz sorsát illetően vitriolos tollal írta: „Bursuj hülyeség és kapitalista zsványosság kitalálta azt a becstelenséget, hogy az alkotó szellemek szükségeses doping a nyomorúság, mert a jólétben ellankadnak ezek az erők. Gyönyörűség tétel: mert így kormány, Egyház, társadalom valósággal hazafias áldozatot hoznak a magyar kultúrának, mikor a magyar lélek örök kifejezőit pusztulni hagyják. És ők meghozzák ezt az áldozatot, egyebet sem tesznek, mint hozzák. A magyar Geniusz már születésével benevez az éh-halál Olympiaszra s a magyar temetők tele vannak e kétségbe kergetett Olympikonokkal.”³⁷

Vigasztalás erre nézve csakis az evangéliumi üzenet lehet, amelyben a mennyei Atya áldott szava hangzik a földi lét határán a szolgálatban elégett lélek számára: „Jól vagyon jó és hű szolgám, kevesen voltak hű, sokra bíznak ezután, menj be a te uradnak örömébe.” Mt 25,21

Ez a tanulmány az apostoli intés iránti engedelmesség jegyében fogant: „Emlékezzetek meg a ti előjáróitokról, akik szóltak néktek az Isten beszédét, és figyelmeztetve az ő életök végére, kövessétek hitöket.” (Zsid 13,7)

Hogy mennyire jól vagy rosszul, ítélje meg az olvasó!

Marosvásárhely, 2010. karácsony havában

JEGYZETEK:

1. Karácsony Sándor Szenci Molnár Albert halálának 300-ik évfordulóján, 1934-ben jelentette meg „Szenci Molnár Albert” című írását a Református Élet-ben. 1940-ben a Magvető naptárában közli a „Szabad-e hozzányulnunk Molnár Albert zsoldárfordításaihoz? - A jugoszláviai magyar énekeskönyv védelmében – „ című tanulmányát. Ezt a két emlékező cikket több tanulmánnyal együtt tartalmazza „A könyvek lelke” című kötet „Azokkal időzöm, akik másszor voltak” feliratot viselő fejezete. Az idézetet Karácsony Sándor Arany Jánostól vette, amely így szól: „ Engem is a bánat megviselven zordul Vigasztal hű lelkem a múltakba fordul. Azokkal időzöm, akik másszor voltak. Mit az élet megvon, megadják a holtak.”
2. A könyvek lelke Irodalmi nevelés Írta Karácsony Sándor Budapest, 1941 Exodus kiadás Továbbiakban: A könyvek lelke – K.L.
3. K.L. 93.o.
4. Az Új Magyar Lexikon 1994-ik évi kiadásában a név és a szülőhely egyaránt „Szenci-Szenc” formában szerepel, amit a jelen írásban is használunk. Különböző tanulmányokban és forrásokban a „Szenczi” formával is találkozunk.

5. A Magyar Református Egyház története Révész Imre előszavával Írták: Biró Sándor Tóth Endre Bucsay Mihály Varga Zoltán Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1949. A könyv 150. 164. és 165. oldalain esik néhány szó Szenci munkásságáról. Nyilván nem a szerzők járatlanságára, hanem a kor szellemére utal ez a tény. Ebben az időben Romániában ilyen jellegű könyv megjelentetésére még csak gondolni sem lehetett volna.
6. Zoványi Jenő: Magyarországi Protestáns Egyháztörténeti Lexikon 3. javított és bővített kiadás. Szerkesztette: Dr.Ladányi Sándor
7. K.L. 93. o.
8. K.L. 94. o.
9. Hegedűs Géza: A magyar irodalom arcképcsarnoka: Szenci Molnár Albert
10. Féja Géza: Arcképek régi irodalmunkból. Budapest 1986. 157.o.
11. Szenci Molnár Albert Naplója, levelezése és irományai. A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Bizottsága megbízásából jegyzetekkel ellátva kiadta Dézsi Lajos (Hasonmással) Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia 1898. A Napló eredeti kézirata 3619.sz.a. a marosvásárhelyi Teleki-könyvtárban őrzetik... s a hozzá adott két függelék ... (514 b és 515 b lap) pedig némileg folytatásul szolgál (a Naplónak – kiemelés tőlem) és itt-ott pótolja annak hiányait... „Habent sua fata libelli: e jegyzőkönyvnek s a benne levő Naplónak is viszontagságos története van. Tulajdonosa halála után, talán családjá révén, Pápai Párizhoz került, övé volt már akkor, midőn külföldi egyetemre ment s ő is ugyanazon célra használta mint Molnár: jegyezgetett bele (pl.ebbe írta bele a német társalgás gyakoribb kifejezéseit)... később, miután már többször gazdát cserélt, a maros-vásárhelyi református collégium könyvtárába került... de itt se sokáig maradhatott, „kimustrálták” mint értéktelen kéziratot s ekkor egy deák (Borosnyai Lukács Simon) vette meg. Valószínűleg tőle szerezte meg gr. Teleki Sámuel...”Előszó. Budapest, 1898. szept. 30 Dézsi Lajos
12. „Szenc mezővárosban születtem az emberiség megváltásának 1574. esztendejében augusztus 30-án hétfőn reggel 8 órakor...”
13. „Szentz Magyarország mezővárosa... ahol született ennek a könyvnek a szerzője Alb.Molnár a Krisztus 1574. esztendejének szeptember 1.napján...”
14. Magyar Országgyűlési emlékek VIII. Szerk. Fraknói Vilmos, Bp. 1883. 83. o.
15. Dictionarium Latinovngaricum...Noribergae, 1604: „Abban (ti. a családban-kiemelés tőlem) születtem (távol legyen az irigység), amelyben a régi magyar nyelv romlatlanul megmaradt. Ősöm a erdélyi székelyek nemzetéből származott, akik azzal dicsekszenek, hogy náluk a magyar nyelv tisztább, vajon azért-e, mivel először vagy utószor jöttek ki Scythiából, azt nem tudom, csak tudom, hogy dicsekszenek.”
16. A Megváltó 1584. esztendejének szeptember 7. napján kezdtem el a helyi iskolába járni mintegy 10 éves koromban, midőn azt Debreceni János igazgatta.
17. „1585. december 4. meghalt anyám, Széki Ursula”. Itt jegyezzük meg, hogy korábban anyai nagyapját Eszéki Péternek írta.
18. Benedek Elek, Szenci Molnár Albert 19-20. o. (Szenci Molnár emlékezete, 2001 Lilium Aurum Kiadó)
19. K.L. 94. o.
20. Dr.Pásztori-Kupán István: Szenci Molnár Albert
21. K.L. 94. o.
22. Simon Ferenc: Szenczi Molnár Albert Bibliája a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Református Gimnáziumban.
23. Dictionarium Latino-Vngaricum... Noribergae, 1604 és Dictionarium Vngarico-Latinum... Noribergae, 1604
24. V.ö. Magyar Nagylexikon XVI. kötet, 631. o.
25. Psalterium Ungaricum. Szent David Királynac és Prophetanac Szazötven soltari az Francia nótáknac és verseknec módgyokra most újonnan Magyar versekre fordítottac es rendeltettec... MDCVII Herbornában.
26. Benedek Elek: Szenci Molnár Albert 27.o. (Szenci Molnár Albert emlékezete)
27. Németh László: A református énekeskönyv, 1975, 105. o.
28. K.L. 94-95. o.
29. Kis Catechismus, avagy az keresztyén hűtnecc részeiről rövid kérdésekben és feleletekben foglaltatott tudomány, az mint sok tartományokban volt Egyházakban és Iskolákban szoktác tanítani az együgyöket, és a gyermekeket. Szent Irásbeli mondásokkal és imádságokkal egyetemben. Szedetöt az Haidelbergai öreg Catekismusból. Herbornában. 1607
30. Szent Biblia Az az: Istennec OésUyTestamentumanac Prophetac es Apostoloc által megíratott szent könyvei. Magyar nyelvre fordítatott egészszen... Caroli Gaspar Elnoljarobeszédével. Ez masodic kinyomtatást igazgatta, néhol meg is jobbította...Hanoviában MDCVIII.
31. Novae Grammaticae Ungaricae succinta methodo comprehensae, et perspicuis exemplaribus illustratae libri duo...Hanoviae.M.DCX.
32. Tudomásunk van arról, hogy még 1602-ben Frankfurt am Mainban megkérte Martin Löchler könyvnyomtató leányának kezét, de kosarat kapott. Később ismerkedett meg a fiatal marburgi özvegygel, Ferinari Kunigundával. Erről így ír: „1610. január 14. Házassági tisztességes szándékomat megjelentettem Kunigunda kicsi asszonynak ki azt felelte: Hogyha Istentől neked rendeltettem, megleszen.”
33. Imadsagos Könyvecke, Mellyben szép Hálá adásoc és áhitatos Könyörgésecc vadnac...Heidelberg 1620
34. Kereszteni Religiora es igaz hitre valo tanitas. Mellyet Deakul irt Calvinus Janos. Es osztan Franciai, Angliai, Belgiai, Olasz, Német, Czeh,és egyéb nyelvekre fordítottanak: Mostan pedig az Magyar nemzetnek Isteni Igassagban való épületire Magyar Nyelvre fordított...hasznos és bővséges Registromoskal egyetemben. Hanoviában, 1624.
35. Martin Opitz (Bunzlau, 1597. dec. 24–Danzig, 1639. aug. 17) német költő. Egyike azoknak akik Bethlen Gábor meghívására a gyulafehérvári Academicum Collegicum professzori állására Erdélybe jöttek. Martin Opitz már 1623-ban visszatért Németországba.
36. László Dezső, Magyar önismeret Cikkek, tanulmányok, előadások, 1944, Sepsiszentgyörgy, Jókai-Nyomda kiadása, 99. o. (Megosztott felelősség a nemzetért!)
37. Szabó Dezső, Az egész látóhatár Tanulmányok, Harmadik kötet Magyar Élet kiadása (Az Olympiász tanulságai) 121. o.

A magyar Kant-recepció első állomása

(Egy filozófiai vers két olvasata)

I.

A magyar kultúrtörténet egyik legjellegzetesebb vonása a peregrináció meghatározó szerepe a szellemi folyamatokban évszázadokon keresztül. Természetesen nem azért, mintha külföldi egyetemek látogatása ne vált volna egész Európában a 11. századtól kezdve egyre fontosabb jelenséggé, és, tegyük hozzá, egyúttal az európai kultúra egységét megeremtő kiemelkedően fontos tényezővé. Csakhogy a magyarság esetében a külföldi egyetemre járás volt az egyetemre járás egyetlen formája. Hiába jött létre magyar földön is az első egyetem a többi közép-európai egyetemhez hasonlóan a 14. század második felében, a Nagy Lajos kezdeményezésére 1367-ben alapított pécsi egyetem, és a Zsigmond nevéhez fűződő, 1395-ben alapított budai egyaránt csak néhány évtizedig tudtak fennmaradni. Nem koronázta siker a későbbi szándékokat sem: ugyanez lett a sorsa a Pozsonyban Mátyás alatt létrejött egyetemnek; és nem váltak valóra Bethlen Gábor egyetemalapítási tervei sem, az eredeti, Nagyszombatra majd Kassára vonatkozó elképzelés éppúgy nem, ahogy az sem, hogy a Gyulafehérvári Kollégium érje el az egyetem szintet. Évszázadokon át a legerőteljesebb történelmi személyiségek újra és újra megpróbálták létrehozni ezt a talán legfontosabb kulturális intézményt, amely sokak szerint a döntő tényezője volt a korábban elmaradottnak tekinthető nyugati keresztény kultúra páratlan történelmi sikerének az újkorban. A magyar történelemben azonban évszázadokon át nem adatott meg olyan, néhány nemzedéken keresztül folyamatosan tartó nyugalmasabb időszak, amely alatt egy egyetem meggyökereszhette volna.

Így Pázmány Péter egyetemalapításáig, tehát 1635-ig a magyarok szinte kizárólag más országok egyetemein sajátíthatták el a legmagasabb szintű tudást. Sőt, tekintettel a nagyszombati egyetem igen erőteljesen felekezeti jellegére, a protestánsok esetében így maradt egészen a 19. századig. Ez azzal járt, hogy az új ismeretek, az Európában – bármely téren megszülető – eszmeáramlatok Magyarországra a peregrinus diákokon keresztül érkeztek meg. Így tehát ennek a sajátos kultúrtörténeti jelenségnek a jelentősége a magyarság esetében még jóval nagyobb, mint majdnem bármely más európai nemzetnél.

Persze ennek az eszköznek a hatékonysága maguktól a nyugati egyetemre kerülő diákoktól függött. Lényegében két tényezőtől: egyrészt attól, hogy képesek voltak-e valóban megérteni, elsajátítani az akkor és ott korszerűnek minősülő ismereteket, eszméket, s másodsorban attól, hogy azután akarták-e azokat haza-

hozni szülőföldjükre. Ez utóbbi szempontot azért kell hangsúlyozni, mert a külföldön maradás lehetősége éppen azoknál a keveseknél vetődhetett föl, akik a legjobb képességekkel voltak megáldva, akik képesek voltak, illetve lettek volna boldogulni az új körülmények között.

A magyar kultúrtörténet egyik legérdekesebb kérdése az, hogy mikor milyen eszmeáramlat esetében mennyire volt sikeres és gyors annak átplántálása magyar talajba. Nem kétséges, ez egészen közvetlenül függött a legkiválóbb vándordiákok intellektuális és emberi minőségétől. Jobb és rosszabb példák természetesen egyaránt bőséggel találhatók.

A jó példák között az egyik legfényesebb kétség kívül a Mándi Márton Istváné, akit a Pápai Református Kollégium – a Türelmi Rendelet után lehetővé tett – újjá (szinte újra-) alapítójaként, s egyúttal az első magyar kantianus filozófusként tart számon a magyar művelődéstörténet. Ez utóbbi minősítés lényegében helytálló, bár ebben a formájában nem sokat mond. Mi sem természetesebb, minthogy a többi filozófiai áramlathoz hasonlóan előbb-utóbb a kantianizmus is eljutott Magyarországra és annak is voltak első és későbbi követői. Tiszteletet parancsolóbb már a teljesítmény, ha figyelembe vesszük, hogy Mándi Márton István – ahogy azt gyakorlatilag igen pontosan meg tudjuk állapítani – 1793-tól tanítja Kant filozófiáját Pápán, ami azt jelenti, hogy a legelső német kantianus nemzedékkel egy időben, hiszen a kanti fő művek, a három nagy kritika 1781 és 1792 között jelennek meg.¹

Kultúrtörténeti szempontból még fontosabb az, hogy Mándi Márton István a kanti, illetve kantianus művek recepciójához kapcsolódóan nekifog annak, hogy megeremtse a magyar filozófia szaknyelvét. Ebben szinte teljesen új úton jár, hiszen egyetlen elődjének, a karteziánus filozófiát magyar földre és magyar nyelven behozó Apácai Csere Jánosnak sajnos nem voltak követői.

Mindez azonban még semmit nem mond tartalmi kérdésekről; arról, hogy mi az, ami Mándi Márton István a kanti filozófiában megragadta, mit és hogyan értett meg, illetve mit tanított abból. Erről, sajnos, nagyon kevés az információnk. Ugyanis Márton István nem sok saját művet hagyott hátra, s azok nagy része sem kifejezetten filozófiai mű. Annak ellenére sem, hogy nem kétséges, bőségesen megvolt ehhez a képessége. Csakhogy – minden bizonnyal joggal – úgy gondolta, hogy nem tudna jobb műveket írni, mint amiket a maga részéről a legkiválóbb eredeti német alkotásokként ismert meg; s ezért inkább azokat fordította le.²

Saját gondolatai részben olvashatók ki az ezen művekhez írott előszókból és kiegészítésekből, illetve a Keresztyén morális kis katekizmus c. saját művéből és az ahhoz kapcsolódó vitairatokból. De két vonatkozásban is igaz, hogy csak részben: egyrészt azért, mert kevés az anyag ahhoz, hogy egyértelműen és részletekbe menően lehessen rekonstruálni Márton István gondolatait, másrészt és még inkább azért, mert ezek a művek csak bizonyos kérdéskörökhöz kapcsolódnak, nevezetesen a morálfilozófiához, sőt még szigorúbban nézve a morálteológiához. Mindezekből szinte semmi nem derül ki arról, hogy mi volt Mándi Márton István

álláspontja azokkal az alapvető filozófiai témákkal kapcsolatban, amelyek a kanti filozófia által a kor szinte egész európai gondolkodásának középpontjába kerültek. Bármilyen meglepő, erre nézve a legfontosabb forrás – egy vers, mely 1802-ben jelent meg Bécsben; abban a lapban, mely alapításként ugyan csak másodiknak tekinthető, de ha az egyetemalapítási kísérletek analógiáját vesszük, az első sikeres, mert „felnőtt kort” megért, 1786-tól 1834-ig megjelenő magyar újság volt. Íme a költemény:

Tóldalék

*A' Magyar Kurirnak, November 16 = ik napján
költ 40 = ik darabja mellé*

*Ama nevezetes Magyar Tudósnak, néhai
T. Szováti Reform. Prédikátor BUDAI
FERENTZ Urnak Sept. 28.-dikán, Deb-
retzenbe történt hirtelen halála megtisz-
telésére sietek e' következendő sir ver-
sekkel:*

10 Nyugodjál az Urban Szováti – nép' papja
Bezárván éltedet könnyezett vég napja.
Boldog Isten! hát tsak egy sors vár 's egyyhalom
A por, az aludt méts, föld glóbits, tzirkalom?
Ember! Nézd a' halál ásója 's lapátja
Ellen, mely erőtlen a' Tudomány gátja'
A' Böltsnek, hogy terhes élte, nem elég e'?
'S im egyy Salamonként, a' Bölts s Bolond vége!
Álj meg óh igaz Bölts! 's itt e' már földé lett
Tetemekből tanuld, mi a' tudós Élet!

20 Mi hát? – Egy csillagja, magnese, mestere
Nélkül, örök zaju vélemény tengere,
Mellynek kigőzölgő 's szemfényvesztő pára
Örök oszlopinn áll Thronusa 's oltára,
Ama, multa tsak áll, Emberi Nemzetnek
Gyászos és ártalmas Előítéletnek,
Hijjába tapogatsz hát itt a setétnek
Közepén halandó! gyenge a szövétnek,
Nintsen bizonyos vég, nints reménység foka
Siratlak, tzél nélkül utazóknak soka.

30 Oh hány szélvész, szikla áll ellent, hány örvény?
Hányszor tsal a' félrebillent magnes törvény?
Hányszor tsaptok össze? Eggyik nyugtot 's delet
Lesvén ott hol másnak észak van s napkelet.
Egek, mért adtátok az észet az embernek
Ha benne az élet útsai így nyernek!
Sorsa az úgy hívott Filozófusoknak
Kettős mértékével vesződész e' bajoknak,
Mert mint keresői a Szent Igazságnak
Ösvényt a pusztán is elől 's magok vágnak,

40 Nintsen Dictatori Mosessek, ki készen
Parancsoljon, kiki Móses itt egészen,
Az Igazság bértzén ásnak e' Bányások
Kár az arany érre, hogy nem talál rá sok,
Ez rosszul kezdi el, ama midőn ássa
Már elalszik fején pislogó lámpássa,
'S az üreg közepén maradván szövétnek
Nélkül, vak örvényinn bolyong a setétnek,
Emezt már biztatja szinte hiv reménye
'S megtsalja az Önnak ezüst jádzó fénnye,

50 Amaz az arany ért fel alig keresi
Már ezer irigy kar dugja bé, 's kém lesi,
Sőt ha nem állhatván az Irigy epéje
Ellent, fedezi ezt vagy azt szerentséje,
Leszáll a' poklokra 's ama hit ROSTA – ló
Sátánnal, szegény Jóh' kész neked a' háló.
Nints szent semmi néki, gyermekid, életed'
Javad', mind ezeket hamuba nézheted.
Míg ama sirodra felálló Góelnek
Szelleli beléd újj életet lehelnek.

60 Istenem' hogy harczol a maga testével
Az Ember, mint egy leg – főbb ellenségével'
'S hát élni, bár más úton egy tzél felé
Futó unokái Ádámnak így kell-e?
Igy ám' – mert gyümölcsei mind a' Természetnek
Az egymást öldöklő erőkből születnek.
Az Igazságról Óh Ember' azt képzeled
Hogy kész egy zugolyba, tsillag kell, 's megleled.
Ne hidd' – Ideál ez, tsak közelebb mehettsz
Isten, a' kié ez, te Isten nem lehetsz.

70 Igazság' imádom e szód ezerszer is
 Nem láthat engemet élvén egy ember is.
 Elég egy 's két sugár, ha tör ködfedele
 Nem bírnád oh fájos szem a' derék delet.
 Tsak hághatsz hát fellyebb fellyebb a léptsőre
 De nem Izráel a Sina tetőre.
 Mert a' világ tsak nő, de nem nő meg soha
 Tökélletes lenni, nem tud a test doha. –
 Az Emberiségnek ez Historiája
 Így nyílt ki, 's így leszz bezárva a' pálya.

80 Platónak stagira szült férget, majd ennek
 Hamvai is utóbb elhányva pihennek.
 Cartest Lock késérte a' temetőbe ki
 Ezt Leibnitz, Wolf – 's mind ezt a' Kritik vitte ki.
 Míg ez is ősz fejét a' több multtal 's óval
 Lehagyja töretni. – Mind ezek egy szóval
 Gellért vitézével együtt úton nyargalnak
 Haljuk' haljuk' nagy ez – lesznek élnek 's hálnak.
 Túrjetek hát Böltsék' Dictator Hadnagyok
 Nints, Kéfás, Apollós, Pál, Istené vagytok!

90 Ugy de rosszabb egyik? – oh Brown²⁴ hát nem kell e'
 A' méreg is gyakran a' méz 's Syrup mellé?
 Egek! hasznót már hány bolondságok tettek
 Hányszor nem vájták fel, 'a kit eltemettek!
 A Tudósnak, minthogy járnai tanultába
 Botlik, dicséretet érdemel a lába.
 Mert e' hoz, mennykövit a' mord Jupiternek
 Nem nézvén, szikrát a' sárból lett embernek!
 Ám hibáztok tehát, két vagy több Tudósok
 A' titeket mentő fundamentum oh sok!

100 Ha két vak azért vólt, hogy akképp' tessék ki,
 Az Úr dicsőssége, ki szólhat itt? – senki.
 Két tudós üldözi egymást? – oh szükség ez,
 A Természet bár nem látz tzel, tzéllal végez;
 Jobbra oh Abrahám! Mi Lót' balra esünk
 'S még is oh szép rend ! mind egy X-et keresünk.
 Eme paréjt eszik; amaz azt szereti
 Ha ki Origenes példáját követi.

Bámuld: mert bár ennek Dél Északra fekszik
 Amannak keletre – mind egyre igyekszik'

110 Egek ! hát mennyire, mennyire hibáznak
 Kik másra tévelygő neveket ruháznak;
 Mert ha a' Tévelygőn tsupán szánakozunk
 Talán mond valamit az, a' kit átkozunk.
 Egy szó: Tökéltest még itt nem szemléünk
 Tsak lantornán látunk míg e' földön élünk!
 Boldog lélek! tul vagy imé már mind ezen
 A vélemény tengert ostromló szélveszen,
 Itt hagyál! – szemléled egy égi fellegnek
 Tetején volt Társid miként tévelyegnek.

120 Te már színről színre látz a' Noumenek²⁵
 Titkaiba, minket még a' Fenomenek
 Kárpitja tartóztat, hogy ne nézhessünk be
 Mint földik a' Szentek Szenté rejtekébe.
 Te Akadémián vagy már 's mi még állunk
 Gymnasium pora közt 's silabizálunk.
 Oh vajha – minthogy a' világ Lelke 's sava
 A Keresztyén 's igaz szeretetnek szava,
 'S az a' rész, Isteni rész e' por Sátorba
 Mely embert szeretni tanít minden korba

130 Vajha e' szeretet uttyán törekednénk
 'S kötelességinkbe tökéletesednénk!
 Vajha, példád után, a' mi még fájdalom!
 Szánkba tsupa pengő értz 's zengő tzimbalom,
 Vajha tanulnánk meg, mi a' tsak hirdetett
 Azonba értetni nem akart szeretet?
 Hogy így még e' Hernyó életbe szőhetnénk
 A' selyem koporsót, a' mellybe fekhethnénk
 Melly is a' Szeretet. – Ki szívvél 's ajakkal
 Így él, feltámad az majd az Igazakkal!

* * *

Hült tetemek' rátok rogyva sirdogálok
 Hald meg oh mennyei szék, im szubmittálok.
 Márton István
 Philosophiát tanító
 Professor m.k.

Ha túljutottunk a vers mai irodalmi iskolázottságunkkal elkerülhetetlenül csak mosolyognivalónak tekinthető sajátosságain, és tartalmát kezdjük elemezni, elsőként azt állapíthatjuk meg: Márton István sokat, komoly filozófiai iskolázottsággal és igazi mélységekig jutva töprengett a kor gondolkozóit akkor foglalkoztató nagy kérdéseken. Milyen kár, hogy ennek a belső szellemi munkának külső és belső okok miatt alig lett megfogható eredménye. Nem csak személyes tényezők játszottak ebben szerepet, hanem például az egyházi felsőbbbség döntése is, amely ismételtén visszaállította a latin nyelvű tanítást a református kollégiumokban, továbbá a kantianus filozófia elfogadtatására irányuló tudományos küzdelmek kudarca. Az okokon sokat lehet elmélkedni, de ez a tényen nem változtat: nagyon kevés jelzésből kell megpróbálnunk rekonstruálni, hogy hogyan gondolkodott Mándi Márton István, a filozófus. Ezért kell fontos forrásként ezt a 132 soros sírverset alapos elemzésnek alávetni.

II.

A versnek első olvasásra is van olyan sorai, amelyek meghökkentik azt, aki „az első magyar kantianus” írásként olvassa azt. A 71. sortól kezdődő rész így szól:

*Platónak stagira szült férget, majd ennek
Hamvai is utóbb elhárnya pihennek.
Cartest Lock késérte a' temetőbe ki
Ezt Leibnitz, Wolf – 's mind ezt a' Kritik vitte ki.
Míg ez is ősz fejét a' több multtal 's óval
Lehagyja töretni...*

Nem kétséges: ez azt jelenti, hogy Mándi Márton István szerint Kant filozófiája sem minősült időtállóknak, ősz fejét ő is „lehagyta töretni”, magyarán meghaladottá vált.

Valójában persze egyáltalán nem kell ezen a kitétlen meglepődnünk, ugyanis kantianus filozófiai iskola a szó szoros értelmében véve nemigen létezett. Igazi hithű Kant követők kevesen voltak. A nagy Kant művek megjelenését igen rövid időn belül követte a német filozófiának az a hatalmas virágzása, amit német idealizmusnak nevezünk, s ami – bár egy pillanatig sem kétséges, hogy Kantnak köszönheti létét, és végig fontos vonatkozásokban a kanti filozófia határozza meg irányultságát – Kanttól alapvető kérdésekben tér el. Az a filozófus, aki valóban követte a kor német szellemi életét, nemigen maradhatott a szó szoros értelmében vett kantianus. Márpedig Márton István – amint ez egyértelműen kimutatható – folyamatosan olvasta a megjelenő új és új műveket, mely folyamat pontos feltérképezése még el nem végzett, de igen érdemes munka lenne.

Kérdéses azonban, hogy milyen irányt vettek ezután Márton István gondolatai: Fichte követője lett, Schelling ragadta magával, vagy éppen

hegelianussá vált (bár erről ekkor még, 1802-ben nem nagyon lehet szó, csak később), esetleg saját filozófiai felfogást kezdett kialakítani?

A Mándi Márton Istvánról mindezidáig született legkomolyabb mű szerzője, Trócsányi Dezső úgy véli, a vers arra utal, hogy Márton István lényegében Schelling követője lett, mivel az ő ekkor már több írásban kifejtett természetfilozófiájának egyik alap gondolata, a természeti valóság ellentétes erők harcaként való felfogása szövege több helyütt a költeményben⁵ (ld. pl. 53. sortól, 93. sortól).

Bár sok igazság van ebben a megállapításban, ez csak egy vonatkozása annak, ahogy Mándi Márton a tudós és a tudomány sorsát és értelmét boncolgatja. Az alaphangütés meglehetősen pesszimista: a filozófus küzdelmét sötétben tapogatózó, biztos vég és reménység nélküli keresésnek írja le, el egészen addig, hogy cél nélkül utazókként sátraja a tudósokat (17-20 sor). Bár ezek a sorok jól illenek hangulatilag egy sírvershez, nem írhatta volna le őket Mándi Márton István, ha Schelling nagyon is öntudatos és sokkal optimistább felfogásával azonosul.

Észre kell vennünk azt is, hogy az így felfogott filozófusi sors filozófiatörténeti értelmezési keretet kap. Erről szólnak a kiindulásként idézett sorok. Ez azért figyelemre méltó, mert ezt a kérdéskört, egyáltalán a történelmet mint olyat, Hegel tette a német idealista filozófiai gondolkodás alapvető témájává – no de néhány évvel Mándi Márton István versének megjelenése után.

Fölvetődhet Márton István gondolatainak olyan rekonstruálása is, miszerint első megközelítésre a filozófia története az egymást követő, mindig új reménnyel kecsegtető és újra megcáfolt kísérletek sorának tűnik; ám a kiábrándító káosz értelmes egésszé áll össze, ha a természet, illetve maga a szellem, vagy az abszolútum (az egymás után kidolgozott különböző, de ugyanazt a lényegre kifejezni akaró schellingi rendszerekben alapvetően ugyanarra a lényegre használt kifejezések) alapvető fejlődési törvényéből, az ellentétek harcából magyarázzuk. Csak-hogy Márton Istvánnál fordított a sorrend. Első szintű magyarázatként jelenik meg az ellentétek harca, és ezt követi egy még mélyebb felismerés megfogalmazása (57. sortól).

*Az Igazságról Óh Ember' azt képzeled
Hogy kész egy zugolyba, tsillag kell, 's megleled.
Ne hidd' – Ideál ez, tsak közelebb mehetsz
Isten, a' kié ez, te Isten nem lehetsz.
Igazság' imádom e szód ezerszer is
Nem láthat engemet élén egy ember is.
Elég egy 's két sugár, ha tör ködfedelet
Nem bírnád oh fájos szem a' derék delet.*

Ez utóbbinak kulcsszava az Ideál. Az Igazság az ember számára csak megközelíthető, az valójában csak Isten számára létezik közvetlenül. Innen nézve a különböző vélemények, filozófiai nézetek mind eleve csak töredékes kísérletek ennek az Ideálnak a megközelítésére. Bár Márton István igen differenciáltan és

kiegyensúlyozottan jelzi azt, hogy vannak a célt jobban és kevésbé megközelítő nézetek, azonban hozzáteszi, hogy a rosszabbnak is létjogosultsága van, sőt egyenesen szükség van rá (81. sortól). A Márton István által használt Ideál többféle aspektussal is bír. Egyrészt tagadhatatlan a platonikus utalás. A 63-64 sorok – „Elég egy 's két sugár, ha tör ködfedele / Nem bírnád oh fájós szem a' derék delet” – mintha kifejezetten Platón Államának híres barlanghasonlatára utalnának⁶, s máskülönben is erőteljes platóni idealizmus érezhető a vers egy részében. Még közvetlenebb azonban az utalás a kanti filozófia alapvető különbségtételére a számunkra megismerhetetlen, önmagában való világ, a Noumenon és a számunkra felfogható világ, a Phenomenon között (111-112 sor).

Van azonban egy harmadik vonatkozás is. A vers szerint az Ideállal azonosított Igazság Istené. Ez az Isten azonban nem pusztán „hagyományos névvel ellátott abszolútum”, nem a – kanti filozófiában zseniálisan megkonstruált, mienkénél magasabb rendű – intellektuális szemlélet alanya, hanem maga a keresztyén Isten. Nem véletlen, hogy az alapvetően filozófiai terminusokat használó költeményben megjelenik a konkrét bibliai utalás az első korinthusi levélnek arra a részére, ahol – az egész Biblia világában páráját ritkítóan – megjelenik a véleménykülönbségek létjogosultságának gondolata: Kéfás, Apollós, Pál egyaránt Istené (80. sor). Pontosan azért, mert szükségképpen ugyanazon célra irányuló, gyarló emberi törekvések.

A versnek azonban nem ez a végső szava. Mégiscsak megjelenik abban az abszolút, a megkérdőjelezhetetlen: az erkölcsi, a „kötelességeinkben tökéletesedés” (122 sor). Még hozzá úgy, olyan előkészítés után, hogy az két gondolatkör összekapcsolását jelentse. A konkrét fölvezetés kifejezett utalás a keresztyén szeretetre, amelynek útján kell törekednünk. Az sem kétséges azonban, hogy az egész összefüggés, a megismerés lehetőségének a jelenségek világára korlátozása, annak éles megkülönböztetése a számunkra megközelíthetlentől, és azután mégiscsak elérhetőnek nyilvánítása, de nem a megismerés, hanem – a kötelesség teljesítésével azonosított – erkölcsi cselekvés útján, mindez tiszta kanti filozófia. És éppen e különbségtétel határozott volta miatt a kanti felfogás megvallása szemben az idealizmus alapvető törekvésével, amely ama abszolútot a megismerés számára is elérhetőnek akarja tudni – és nyilvánítja is különböző módokon.

A vers gondolatmenetének egészét tekintetbe véve azonban nem kétséges, hogy nem arról van szó: Mándi Márton István nem követte figyelemmel a Kant utáni filozófiai fejleményeket, hogy azokat nem értette meg; hanem sokkal inkább arról, hogy egy máshonnan származó tényező, a keresztyén teológiához való kötődése az, ami megakadályozza, hogy együtt haladjon a német idealistákkal az – általuk szándékozott – Kant-meghaladás útján.

Ez pedig döntő jelentőségű Mándi Márton István egész gondolkodói teljesítményének megítélése szempontjából. Ha mai szemmel olvassuk az ő moráleteológiai írásait – ezeknek anyaga azért jóval bőségebb, mint a kifejezetten filozófiai tekinthető írásoké –, joggal mondhatjuk azt, hogy annak kevés köze

van a klasszikus értelemben vett teológiához, valójában tiszta kanti erkölcsfilozófia, amit – persze minden bizonnyal teljes jószándékkal – a keresztyén teológia lényegét a kor gondolkodói szintjén megjelenítő tanításnak gondol. Mintha a filozófia teljességgel asszimilálta volna a teológiát. A versből feltárt összefüggés azonban azt mutatja, hogy távolról sem ilyen egyirányú ez az összefüggés. Ugyanennyire igaz az is, hogy Mándi Márton István alapvető filozófiai döntése – leegyszerűsítve: a német idealizmus felfogásával szemben az „orthodox” kanti felfogás melletti kitartás – viszont keresztyén és teológusi Énjéből fakad. Mándi Márton István nem rosszhiszemű deista gondolkodó, aki már rég eltávolodott a keresztyénség világától, de taktikai megfontolásokból nem vállalja ezt nyíltan, hanem inkább keresztyén mázzal önti le – a maga által is a keresztyénséggel összeegyeztethetetlennek gondolt – filozófiai nézeteit. Ő – a korábbiakkal és a későbbiekkel szemben egyaránt – úgy tűnik, a kanti filozófiát, vagy legalábbis annak e vonatkozásban döntő jelentőségű gondolatát látja a keresztyén teológia alapvető mondanivalójával egybehangzónak. Márpedig emellett, mármint, hogy az újkori filozófia egész hagyományából leginkább a kanti filozófiával léphet gyümölcsöző párbeszédre a keresztyén teológia, igen komoly érvek hozhatók fel, amelyek a keresztyén gondolkodás útkeresésének ma is egyik legaktuálisabb kérdését jelentik – vagy legalábbis kellene, hogy jelentsék.

III.

Azt láttuk, hogy versünk igen elmélyült és igényes filozófusi és teológusi gondolkodás tükrö. Vannak azonban olyan részei is a versnek, amelyek nem illenek bele a kifejtett gondolati ívbe. Nem azért, mert más gondolati tartalmat hordoznak, hanem azért, mert erős érzelmi motívumok, s vélhető életrajzi utalások jelennek meg azokban. A mindig csak kereső és gyarló tudós sorsának lehetőségei között a 41. sortól kezdődően a következő fogalmazódik meg:

*Amaz az arany ért fel alig keresi
Már ezer irigy kar dugja bé, 's kém lesi,
Sőt ha nem álhatván az Irigy epéje
Ellent, fedezi ezt vagy azt szerentséje,
Leszáll a' poklokra 's ama hit ROSTA – ló
Sátánnal, szegény Jób' kész neked a' háló.
Nints szent semmi néki, gyermekid, életed'
Javad', mind ezeket hamuba nézheted.*

Honnan ez a roppant keserű hang, honnan ez a tudóssors-típus, mely – úgy tűnik – az előzőektől eltérően nem a gondolkodás természetéből, a szellem belső törvényszerűségeiből fakad? Márton István nem hagy kételety erre nézve: maga a szedés, a csupa nagybetűvel írt – a „hitrostáló Sátán” szövegösszefüggés érzékélé-

sét egyébként különösen a mai olvasó számára ugyancsak megnehezítő – ROSTA szó egyértelműen jelzi: a versíró életében fatum-szerűvé vált műről van szó, mely egy esztendővel korábban jelent meg Pozsonyban ezzel a címmel: A' Kánt szerént való filozofiának rostálgatása levelekben. Nem túlzás sorsdöntő műről beszélni. Ugyanis ez a könyv a szó szoros értelmében derékba törte Mándi Márton István tudósi életútját. A könyv vehemens támadás a kanti filozófia ellen. Alapvető gondolata az, hogy a kanti filozófia halálos ellensége a keresztyén hitnek és gondolkodásnak. Érthető tehát, ha a mű éle nem csak közvetlenül Kant, hanem annak magyarországi hívei ellen is irányul. Sőt, a legközvetlenebb cél egyetlen ember: Mándi Márton István – hiszen való igaz, ő kezdte elsőként magyar nyelven hirdetni Kant tanait, mégpedig a pápai református kollégiumban. A műben ilyesmik olvashatók: „...a keresztyén vallásnak és erkölcsiségnek (morálnak) soha veszedelmesebb ellensége nem volt, de nem is születhetik, mint Kant és az ő kritikai filozófiája. Nincsen víz a tűzzel, az elefánt a kossal, az oroszlán a kakassal oly nagy ellenkezésben, mint az új filozófia a vallással, amint már sokak élő bizonyosságai vagynak annak, hogy ez a filozófia sokakból nemcsak a vallást, hanem mindenféle moralitást kioltott.”⁷ Érthető hát a kérdés: „mit lehessen idővel, az oly iskolákban várhatni, ahol ez a filozófia tanítódik?”⁸ Márton István meggyalázta a magyar hazát, „az egész nemzet kifütyülője”, a maga fészket bemocskoló madár⁹.

A hatalmas indulathoz azonban nem tehetség nélküli gúny is társul. Egy képzeletbeli levélíró a következőképp festi le Mándi Márton Istvánt: „A minapában egy bizonyos városban esvén keresztültazásom, értésemre esik, hogy annak oskolájában az úgynevezett deákok exámene áll. Mindjárt reá határoztam magam, hogy oda bémegyek. Mikor jó reménység alatt vesztegelnék, kérdém a szomszédomtól: ki fog mostan exament mutatni? Azt feleli: a filozófia professzora. Kérdem: micsoda filozófiát tanít? Felel: a Kántét. Egy kis idő vártatva, egyszer előtűnik a kantiánus professzor ... mégpedig, ami különös, sőt csudálatos kantiánus létére, keresztyén papi ruhába öltözködve. Felmegyén három vagy négy grádicson egy tölgyfa bodonkába és ott mint valami erős bátyával körülakja magát egy nagy rakás rapszodiával vagy irkafirkával. ... Ilyen komédiás állapotjában amint reá pillantok az emberre, hát amennyire a rapszodiáktól látni lehetett, igen fatális villogást veszek észre szemeiben, bátor még eddig senki ötét nem bizgatta. Mindjárt jutott eszembe: post fulgura tonitrua. Azonban körülnéz bennünket, mint megannyi gombákat az én kritikus filozófusom, és megnyitja a maga bölcsességgel teljes száját.”¹⁰ Hát így: ott ágál a komédiás a katedrán, s hord össze hetet-havat, amiből nemcsak tanítványai, valójában ő maga sem ért semmit.”

Nem csoda, hogy a Rosta pillanatokon belül bestsellerré válik. Olyannyira, hogy egy pápai könyvtár csak úgy adja el a könyvet, ha vevője egyúttal vásárol egy példányt a kevéssé népszerű Kis-Szántó Pethe Ferenc-féle Bibliából is. A kanti filozófia magyarországi bevezetése röhögésbe fullad. A komédiás pedig több mint másfél évtizedre elhallgat, nem jelentet meg semmilyen könyvet. Ennyire mély a seb.

Érthető, hogy ez az alapvető és tragikus életélmény közvetlenül is megjelenik a versben. Még inkább érthető – és egyúttal szinte érthetetlen – azonban, ha figyelembe vesszük, ki volt a nevezetes „Rostának” a szerzője. Bár a könyv névtelenül jelent meg, hamarosan egyértelművé válik: az író Budai Ferenc, az akinek a sírvers szól. Az a különben szintén nem elhanyagolható tehetségű kortársa Mándi Márton Istvánnak, aki néhány évvel őutána szintén Göttingenben tanult, aki – mint arról a Rosta tanúskodik – szintén nyomon követte a német filozófiai irodalmat, bár nem kétséges, a kanti filozófiából jóval kevesebbet értett meg, mint Márton István. Azt azonban érzékeli, hogy az elemi erejű támadást jelent a hagyományos metafizika ellen, amit Budai Ferenc a keresztyén teológiától elszakíthatatlannak tekint.

Még inkább érthető tehát, hogy az ő halála alkalmából írt sírversben ez említésre kell hogy kerüljön. De szinte megfoghatatlan: miért ír Mándi Márton István tisztelegő sírverset annak az embernek a halálára, aki őt szinte szellemi-erkölcsi halottá tette.

A személyes vonatkozásoktól egyelőre eltekintve, a vers alapján azt kell hogy mondjuk: Márton István – a mérhetetlen személyes megbántottság ellenére – képes átlátni azt, hogy a támadás mögött tényleges szellemi harc húzódik meg. Annak ellenére, hogy Budai Ferenc félreérti Kant filozófiáját, egy alapvető összefüggést helyesen érzékeli: nevezetesen azt, hogy ez a filozófia valóban romba dönti a filozófia – és a hagyományos felfogásában attól el nem választható teológia – egész világát. Mándi Márton Istvánnak talán legnagyobb szellemi teljesítménye, hogy megérti: Budai Ferenc valóban halálos veszélyben látja a „moralt és religiot.” És ezért harcol olyan kíméletlenül. Ezért „nem szent neki gyermeked, életed”.¹¹ Persze joggal vethető föl – ahogy ezt Trócsányi Dezső meg is teszi¹² – hogy nem arról van-e szó, hogy megingott Márton István hite a bölcsélet erejében – vagy talán pontosítsunk így: abban, hogy a kanti filozófia a gondolkodás útjának végeredménye lenne. Valóban feltételezhető, hogy a felfedezés első örömének mámorában nem lett volna eléggé nyitott erre a megértésre egy vitapartnerrel szemben. Itt azonban nem pusztán egy negatívumról van szó: a filozófia, vagy éppen a saját gondolatai bizonyosságával kapcsolatos hit meggyengüléséről, hanem arról, hogy egy szellemi út vezette addig, hogy a vitahelyzetet a szellem természetéből fakadó pozitívumnak tudja tekinteni.

*Ha két vak azért vólt, hogy akképp' tessén ki,
Az Úr dicsőssége, ki szólhat itt? – senki.
Két tudós üldözi egymást? – oh szükség ez,
A Természet bár nem látz tzélt, tzéllal végez;
Jobbra oh Abrahám! Mi Lót' balra esünk
'S még is oh szép rend ! mind egy X-et keresünk.*

És mégis: ahhoz, hogy valaki eddig jusson el életének legnagyobb ellenségével szemben, még valami másra is szükség volt. Arra, amiről jóval később, 1818-ban így ír Márton István: „Ami pedig néhai B. F. Rostáját illeti ... nem felejtettem el,

hogy adósa vagyok, nem a megholtak ugyan, hanem annak lélekbeli successorainak. Az adósság is különös pedig. Mert én nemcsak kapitálissal vagyok adós, hanem annyi esztendei interessel is, ami már magával a kapitálissal vetekedik. De igenis, hogy lefizessük az adósságot, még pedig úgy, hogy Pál apostol szerint senkinek semmi egyébbel ne tartozzunk, csak szeretettel.”¹³

Másfél évtizeddel a bántás – és a bánó halála – után már nem olyan nehéz ilyet írni. A sírvers azonban azt mutatja, hogy Márton István képes volt ezt a lelki utat bejárni már akkor, amikor az a legnehezebb volt. És ezzel méltán iratkozott föl a nagy magyar peregrinusok listájára: azok közé, akik intellektuálisan és lelki-erkölcsileg is alkalmas eszközévé váltak igazi értékek meggyökereztetésére magyar szülőföldjükön.

- i Az Algebrából vett hasonlatosság, – a’ hol a’ Calculistak az esméretlen, ki találandó számot X betűvel szokták elnevezni
- ii Noumenon, Németül Ding an sich! – az isteni mindentudó Értelemről esmért világ. – Phänomenon Németül Erscheinung ’ az emberi véges értelemről esmért világ. Együgyű megkülönböztetés!

JEGYZETEK:

1. A Tiszta ész kritikája (Kritik der reinen Vernunft) első kiadása 1781-ben, az attól nem elhanyagolható mértékben eltérő második kiadás 1787-ben, a morálfilozófiáját tartalmazó Gyakorlati ész kritikája (Kritik der praktischen Vernunft) 1788-ban, az Itélőerő kritikája (Kritik der Urtheilskraft) 1792-ben.
2. Ezek: Keresztyén teológusi morál vagyis erkölcstudomány 1796, mely J.W. Schmid Theologische Moral, Jena 1793 c. művének „nyomról nyomra való követése”; G. Krug két német nyelvű művének (System der theologischen Philosophie műve Logik című kötetének, illetve System der theoretischen Philosophie c. műve egy részének) latin fordítása.
3. A verset ortográfiailag és – a túl hosszú sorok utolsó szavainak egy következő sorba csúsztatásától eltekintve – tördelésileg is az eredetinek megfelelően közlöm. A vershez kapcsolt két eredeti lábjegyzet – amelyeknél nem egyértelmű, hogy magától a szerzőtől, vagy a lap kiadójától származnak-e – végjegyzetben, saját jegyzeteim lábjegyzetben szerepelnek. A verssorok számozása tőlem ered és az elemzés technikai megkönnyítését szolgálja.
4. Az utalás Thomas Brown XVII. századi angol filozófus-íróra vonatkozik, akinek platonista szemléletű, a vallás és a természettudomány összekapcsolására irányuló gondolatai igen nagy népszerűségnek örvendtek még a XIX. század elején is.
5. Trócsányi Dezső: Mándi Márton István tudományos munkássága. Pápa. 1931. 164. old.
6. Platon: Állam 515c a Platon Összes II. Európa 1984 457. old.
7. A Kánt szerént való filozófiának rostálgatása levelekbenn. Pozsonyban, 1801. 81. old.
8. im. 5. ld.
9. im. 7. old.
10. im. 53-54. old.
11. Utalás a Rosta azon részére, amelyben, persze ironikusan a megtámadott gyermekére is kiterjeszti a fenyegetőzést: „vedd öledbe csak a te kedve Károly fiadat ... én innen író helyemből mindjárt a Tündérek világába repítem”, hiszen – a Budai Ferenc szintjén megértett kantianus számára ő is csak jelenség, nem pedig magában való dolog, Ding an sich. (im. 48. old.)
12. Trócsányi Dezső: Mándi Márton István tudományos munkássága. Pápa. 1931. ld. 5. sz. jegyzet
13. im. 163. old.

SIPOS GÁBOR

Rákóczi Zsigmond, az erdélyi fejedelem

1607. február 11-én választotta fejedelemmé az erdélyi országgyűlés a 63 éves felsőmagyarországi főurat, Rákóczi Zsigmondot, aki pontosan 13 hónapnyi uralkodás után lemondott a trónról. E rövid mondat több, Erdély történetében szokatlan tényről tartalmaz. Nem túl gyakori, hogy egy a maga erejéből feltörekvő megyei birtokos nemes az arisztokrácia soraiba felemelkedve a fejedelmi székbe kerüljön, csak Bethlen Gábor karrierje futott be hasonló ívet. Az életkor kétségkívül szokatlan, a hetedik évtizedben már a békés nyugalomba vonulás lenne a természetes, bár az is tény, hogy a hasonló életpályákat befutók csak akkor érthettek a csúcra, ha hosszú élettel áldotta meg őket a Gondviselés. Maga a hatalomról való lemondás nem lenne szokatlan, Báthory Zsigmond többször is megtette a megelőző évtizedben, viszont a békés megegyezés, amelynek nyomán Rákóczi – jó emlékeztétét hagyva maga után – távozott Erdélyből, már rendkívülinek tekinthető. Mindezek olyan kivételes személyiséget sejtetnek, aki a rövid uralkodás ellenére is meghatározó jelentőségű volt a kisebbik magyar haza életében. Már csak azért is, mert neki sikerült egyedül fejedelmi dinasztiát alapítania, unokája, sőt ükunokája is viselte ezt a magas tisztséget.

Erdélyi működése valójában nemcsak az említett fejedelmi évre szorítkozik, szerves egységbe fonódik ezzel a megelőző másfél esztendő, amikor Bocskai István fejedelem megbízásából az ország gubernátora lett az 1605 szeptemberében ülésező megyesi országgyűlés óta. Ebben az időszakban híven megvalósította a Kassán székelő fejedelem politikai szándékait, „az idős és jámbor úr” – ahogy egy száz krónikás nevezte Rákóczit – békés hátországot teremtett Bocskainak. Nem volt ez könnyű feladat, néhány fontos várban, mint Déva vagy Nagyvárad, császári őrség állomásozott még. Dévát 1605 novemberében adta fel a német katonaság, Váradot azonban csak egy év múlva vették át Bocskai megbízottai. Rákóczi gubernátornak 1605 őszén a Brassó mellett a bodzai szoroson betörő tatár hadat is el kellett szépszerével tanácsolnia az országból.

A katonai helyzet konszolidálása mellett ugyancsak fontosnak bizonyult a békés termelő munka és a kereskedelem helyreállítása az országban. Rákóczi ilyen irányú erőfeszítései meg is hozták az elismerést. Brassó, a biztonságot mindenek felett értékelő kereskedőváros, a vámjövedelemből származó fűszer-ajándékkal kedveskedett a gubernátornak. Az 1606-ban tartott erdélyi országgyűlések határozataiban visszatérő motívum a szökött jobbágyok visszakérése, vagyis a földesurak igyekeztek munkaerőt csábítani pusztán maradt jobbágytelkeikre, s ez az ország adózó képességét is növelte.

Nagy hangsúlyt fektetett a kormányzó az erdélyi kincstári birtokok művelésének helyreállítására is, az elidegenítetteket pedig igyekezett visszaszerezni. Az

arany- és ezüstbányászat rendszabályozására vonatkozó országgyűlési határozatok 1606 márciusában arra utalnak, hogy Bocskai és gubernátora ebben a fontos gazdasági ágazatban is biztosította az eredményes munka feltételeit.

Jó politikai érzékkel látta át Rákóczi a keleti és déli szomszédokhoz, Moldvához, illetőleg Havaselvehez fűződő kapcsolatok fontosságát. A megelőző évtizedben e két vajdaságot többször is mozgósította Erdély ellen a Habsburg-politika, létérdek volt tehát a jó viszony kialakítása és fenntartása. 1606 júniusában írta meg Petki Jánosnak, a székelyek főkapitányának, hogy miként kell Moldvával eligazítani a vitás kérdéseket, a határ mindkét oldalán esett sérelmeket vegyes bizottság vizsgálja ki, ilyenformán fennmaradhat a békesség.

Sikerült a székelyek körében is lecsendesítenie a közszékelyek jobbagysorba kerülése miatti mozgalmakat, a hangadó Rácz Györgyöt lefogatta, véres eszközökhoz azonban nem kellett nyúlania.

A törvényesség helyreállításának jegyében Rákóczi gubernátor 1606 márciusában eltiltotta az „arianusok vagy sabbathariusok” Udvarhelyszéken tartott gyűléseit és törvényszékeit. Mivel a szombatosok nem tartoztak az erdélyi bevett vallások közé, maga az unitárius egyház is elhatárolódott tőlük. A református egyház szintén az ő kormányzósága idején, 1606-ban tartotta meg azt a fontos törvényhozó zsinatát, amely 43 cikkelyben szabályozta az anyaszentegyháznak az erdélyi uralmi válság idején szétilált viszonyait. A Tasnádi Ruber Mihály püspök nevére Ruberiana Canonoknak nevezett törvénygyűjtemény szinte egy fél évszázadig volt érvényben.

A Habsburg-udvarral folytatott béketárgyalásokról az erdélyi rendek is értesültek, Bocskai feltételeit maguk is megtárgyalták az 1606 áprilisi országgyűlésen, és ez alkalommal újból hangsúlyozták a szabad fejedelmválasztás jogát.

Erre mindjárt sor is került 1607 januárjában, amikor Bocskai István fejedelem halálhíre Kassáról megérkezett Erdélybe. Nemigen tetszett az erdélyieknek, hogy a fejedelem végrendeletében mindjárt utódot is ajánlott az országnak Homonnai Drugeth Bálint személyében. Mellette komolyan szóba került az ifjú Báthory Gábor, de bőven akadtak önjelölt trónkövetelők is. Helytállóan jegyezte meg Péchi Simon kancellár, a fejedelmi testamentum egyik végrehajtója Rákóczi Zsigmondhoz írott levelében: „Az fejedelemségöt, nem tudván az emberek, mi állat légyön, itt az mi földünkön, hanyatt-homlok mind méltó s mind méltatlan keresi... Az mi tudatlan nemzetünk is úgy fut arra, mintha minden java az világnak abban volna; maga ha jó ítélettel tudhatna arról gondolkodni, megzabolázná arra mód nélkül való ügyeketit.”

Rákóczi mindenesetre gyorsan intézkedett, a január 22-ére összehívott országgyűlés megerősítette gubernátori tisztségében, immár a rendek akaratából. Megfékezte a trónkövetelők erdélyi propagandáját, Báthory Gábor ügynökeit, köztük Bethlen Gábort el is fogatta, s majd a választás után bocsátotta szabadon.

Bár sem a Török Porta, sem a Habsburgok nem támogatták, mégis az öreg, köszvénnel küszködő Rákóczi Zsigmond volt a legesélyesebb jelölt, ezt Thurzó

György is így látta a Felvidékről. 1607. február 9-én az országgyűlés meg is választotta, megelőzve minden külső befolyást.

Uralkodásának elismertetése azonban nehéz feladatnak ígérkezett. A török szultán ahdnaméből a követ kivakarta Homonnai nevét s a Rákócziét írta be, de a Porta nehezen fogadta el saját jelöltjének elejtését. Az Oszmán Birodalom számára azonban létfontosságú volt a tizenöt éves háborút lezáró zsitvatoroki béke megőrzése, ezért még az új fejedelem ajánlatát sem fogadta el, hogy átadná Lippa és Jenő várát az elismerés fejében.

A Habsburg-udvar képviselőjében aktívan politizáló Mátyás főherceg sohasem ismerte el Rákóczi fejedelemségét, előbb Homonnai Drugeth Bálintot, 1607 áprilisától inkább Báthory Gábort támogatta. Homonnai időközben kézhez vette Erdély két fontos végvárát, Husztot és Kővárat, de kudarcát belátva lemondott trónigényéről. Mátyás főherceg és a körülötte politizáló magyar urak is beletörődtek a helyzetbe, a beteges Rákóczi közeli halálára számítva.

Uralkodásának 13 hónapjában a gubernátorságában már megszokott belpolitikát folytatta, intézkedéseiből egy megalapozott, hosszú távon megvalósítható fejedelmi program bontakozik ki. Az 1607 júniusában tartott országgyűlés 63 cikkelyt tartalmazó törvénycsomagot dolgozott ki a fejedelem írásbeli javaslatai alapján: szabályozták a sóbányászatot és -kereskedelmet, a nemesfém-bányászatot, intézkedtek a szászok elmaradt adójának behajtásáról, rendezték a kincstári uradalmak helyzetét. Ebbe a gazdaságélénkítő programba illeszkedett be Rákóczi 1607. június 14-én kelt oklevele, amellyel országos vásár tartásának jogát adományozta Gyergyószentmiklósnak. A székelyföldi mezővároska ennek nyomán indult el a fejlődés útján, és válhatott évtizedekkel később az örmény betelepülés egyik célpontjává.

A helyreállítási program keretében megindult a birtokügyek rendezése, a törvénytelen elkobzások felülvizsgálata. Az 1590-es évek közepétől vették felülvizsgálat alá az ügyeket, vagyis a még törvényesnek tekinthető állapotokat vették kiindulási pontnak. Uralkodása idején az ország közigazgatását és diplomáciai ügyeit intéző kormányhivatal, a kancellária lendületesen fejlődött, hivatalnokainak száma a többszörösére nőtt, élén az unitárius Petki János állt, akivel évek óta bizalmas kapcsolatban volt. Őt a főrendek sorába emelte a fejedelem, és több birtokadományban részesítette. Ugyancsak adományban részesült Szamosközi István, történetírói és levéltárosi munkája elismeréseképpen egy nemesi udvarház tulajdonosa lett Gáldon.

Havasalfölddel és Moldvával ugyanazt a békés jószomszédi viszonyt ápolta tovább Rákóczi, amelynek kialakításában kormányzósága idején is fáradozott.

A református egyház híveként került a túlnyomó részt protestáns Erdély fejedelmi székébe, de az itteni viszonyoknak és az isteni elrendelésben bízó hitének megfelelően türelmes magatartást tanúsított. Maga Giovanni Argenti, a Erdélyben tartózkodó jezsuiták vezetője jegyezte fel, hogy Rákóczi szabad vallásgyakorlatot engedett nekik, harmadik felesége, a katolikus Telegdi Borbála kedvéért anyagilag

is támogatta a Jézus-társasági atyákat. Amikor az országgyűlés kitiltotta a jezsuitákat Erdélyből, 1607 júniusában kelt bizonyáglevelében igazolta, hogy a kitiltás nem erkölcsi vétségek miatt, hanem a protestáns rendek többségi szavazatával történt.

1607 nyarán az Erdély trónjára áhítozó Báthory Gábor meg az elégedetlenkedő hajdúk egymásra találtak, és az ifjú trónkövetelő Mátyás főherceg támogatását is elnyerte, miután katolizálását helyezte kilátásba. Rákóczi Zsigmondot mind Ali budai pasa, mint Forgách Zsigmond magyarországi főúr figyelmeztette az uralkodását fenyegető veszélyre, ő azonban leszögezte: nem fogja fegyverrel védeni trónját. Forgáchnak írta az öreg fejedelem: „a vérontást nem szükséges volna kegyelmednek az én részemről emlegetni, holott fegyverrel nem jutottam Erdélyhez, nem is oltalmazom fegyverrel én magamat Erdélyben.” Ugyancsak neki fejtette ki augusztus végén egy hosszabb levélben, miként gondolkodik fejedelemségéről: „ártatlan szenvedem én ez mostani itt való állapotomat is a magam részéről, holott semmi sem lehet az mennyei felséges Úristen nélkül. ... Ez világi szerencsémét csak úgy tartom, mint a vízen való buborékot...” Sorra elemezve a trónkövetelők helyzetét, Isten akaratának elfogadását ajánlja mindegyiknek, s idézi azt a bibliai mondást, amelyet fia, I. Rákóczi György jelmondatul választott: „Nem a futóké, nem a keresőké, hanem az jóakaró Úristené.” Újból leszögezi végül: „Az én részemről az erdélyi vajdaságért csak egy tyúknak sem lesz halála.”

Ősszel tárgyalásokba bocsátkozott Báthory Gáborral, aki a hajdúkkal szövetkezve az ország egyetlen ütőképes haderejét tudhatta maga mögött. Bölcs politikusként a lemondással válaszolt a kihívásra, így megóvhatta a háborús pusztításokból alig ocsúdó Erdély békességét. Cserébe Szádvárral és Sárosvárral egészíthette ki magyarországi birtokait. 1608. március 5-én Petki kancellár olvasta fel a kolozsvári országgyűlésen Rákóczi lemondó levelét, két nap múlva – megbecsülésük jeléül – a rendek díszes kíséretet adtak a Szerencs felé induló volt uralkodónak és családjának.

Kései történészek véleménye szerint Rákóczi Zsigmond épp lemondásával bizonyította a fejedelemségre való alkalmasságát.

(Elhangzott Szerencsen, 2008. december 6-án, a Rákóczi Zsigmond halálának 400. évfordulóján rendezett konferencián.)

BERKESI SÁNDOR

Erkel Ferenc élete és munkássága

200 éve született a 19. századi magyar zene kiemelkedő alakja, a magyar romantika óriása, a magyar nemzeti opera megteremtője, a kor nagytehetségű karmestere, zongoraművésze, pedagógusa, kórusmozgalmunk lelkes kibontakoztatója Erkel Ferenc.

Egy személyes vallomást teszek. Magam mint fővárosi kisdiák, egykori osztályfőnököm, Bozsó László tanár úr bátorítására kezdtem járni rendszeresen az Operaház előadásaira. Ma már tudom, hogy első operaélményem, a Bánk bán, amelyet a legfelső emeleten nemegyszer állva-ágaskodva néztünk végig, azokban a torzulásos időkben igazi történelem és esztétika óra volt. Az opera hamarosan megvásárolt zongorakivonata aztán konzervatóriumim éveim alatt szinte mindennapi zongorázniálommá vált.

Kövessük az életrajz kronológiáját. Vannak történészek, akik az Erkel-családot Hollandiából, mások Németországból származtatják. Az bizonyosra vehető, hogy a közvetlen ősök pozsonyiak, akik magukat magyaroknak vallották és szinte mindannyian képzett zenészek voltak. Erkel Ferenc nagyapja, id. Erkel József 1806-ban Pozsonyból a Wenckheim-birtok egyik központjába, Gyulára került, mint az uradalmi kastély gondviselője.

A család Gyulára kerülésével fellendült a zenei élet. Apja, ifj. Erkel József, német-gyulai tanító, templomi karnagy volt, egyébként nagy természetbarát, lelkes szőlősgazda. A tíz gyermeke közül második az 1810-ben született Ferenc, akinek a családi és városi környezet gazdag zenei impulzusokat adott, bár megállapíthatjuk, hogy nem volt csodagyerek. Gimnáziumi tanulmányait Nagyváradon kezdte, de rövid idő múlva Pozsonyban a bencéseknel folytatta. Pozsonyban, Bécs elővárosában még élénkebb volt a kulturális élet. Tanára a neves muzsikus, Klein Henrik. Itt láthatta, hallhatta Bihari Jánost, a klasszikus verbunkos meghatározó képviselőjét, továbbá Liszt Ferencet. Itt s ekkor készült első, sajnos elveszett műve, a Litánia.

Erkel Csáky Kálmán gróf hívó szavára 1828-ban Kolozsvárra került zongoratanárnak, bár a család nem szakít Pozsonnyal; fia, László, Bartóknak lesz itt zongoratanára. Kolozsvár akkor Erdély szellemi központja volt fejlett színházi élettel, egyszerű zenekarokkal, színvonalas kamaramuzsikálással. Ezekben az években csodálja meg Kolozsvár Déryné, Lavotta János és egyebek mellett a Debrecenből zeneszerzőként és karmesterként átkerült Ruzitska József művészetét. A város fontos szerepet játszik a magyar operatörténetben: itt játszották az első magyar operát, Chudy József Pikkó Hertzeg és Jutka Perzsi-jét, és éppen Erkel idekerülésekor arat nagy sikereket Ruzitska József Béla futása című történelmi operájával, amely a tatárjárás idején játszódik. Erkel Kolozsváron

zongoravirtuózként tartják számon, bár művészi fejlődésére az operakultúra tesz mély benyomást. Kapcsolatba kerül az „utolsó erdélyi polihisztorral”, Brassai Sámuellel, akihez mély barátság fűzi, s akinek dedikálja a Magyar ábrándokat. De valljon erről maga Erkel:¹

„Mikor Pozsonyban elvégeztem a középiskoláimat [ti. Erkel], egy alföldi paraszt kocsiján mentem haza (Gyulára) szüleimhez. Volt nekünk egy ficfangós mindenesünk, akit tréfái miatt nagyon szeretünk, esténként mesét mondattunk vele a konyhában. Egy este csak magam voltam vele. Ott ült a tűz mellett, kurtaszárú pipája agyarái között lógott, ő maga álmosan bóbiskolt; amint úgy lógasztotta a fejét, egyszer csak elkezd a fogai közül dúdolni egy egyszerű, régi magyar nótát. A dal bús volt, annyi költészet, annyi érzés volt benne, hogy én moccanás nélkül a legnagyobb meglepetéssel hallgattam. Mindenesünk behuny szemekkel dúdolt tovább. Minden kis szakasz után hosszú szünetet tartott. Csodálkozva vettem észre, hogy a szünet nem zavarja a dal egységét, sőt rendkívül jellemző a magyar dal természetére nézve. Olyan volt, mint a költészetben a mostani balladák, a hézagokat a képzeletnek kell kiegészítenie. Ez az est, az egyszerű paraszt mindenesnek a dala, fordulópontot képezett életemben. Egész éjjel nem tudtam az izgatottságtól aludni. Éreznem kellett, hogy van magyar zene, és hogy ez nagyon is nemzetiesséjjel sajátsággal bír. Gyönyörű szép, csak művelni kellene. Csodálkoztam, hogy ezt eddig nem vettem észre, csodálkoztam azon is, hogy a magyarnak nincs nemzeti zeneirodalma.” (Zárójelben jegyzem meg, hogy Erkel Ferenc – e visszaemlékezés szerint – valóban nem ismerhette korának magyar zeneirodalmát! Folytassuk, azonban Erkel szavait:) „Néhány nap múlva Kolozsvárra utaztam, ahol az öreg Brassai bácsinak elmondtam tapasztalatomat és véleményemet, aztán eljártam a dalt, melyet ő is csodálkozva hallgatott, azután buzdított, hogy neki írjak magyar zeneművet és én írtam egy magyar ábrándot, melyet kinyomattunk és amely ezer ezer példányban járta be a magyar hazát.

Egyszer azt mondja Brassai: „Öcsém, öltözzél fel és gyere velem”,

– Hova? – kérdem.

– Pestre.

– De minek menjek én Pestre?

– Ne kérdezd, majd megtudod.

Ismertem a természetét, hogy nem jó vele ellenkezni, miért is hamarosan átöltöztem, azután felültem melléje a kocsira.

Másnap este 7 órakor érkeztünk Pestre. Brassai alig engedte leverni ruhámról az utcai port, vitt magával sietve.

A Redoutba mentünk.

Egyszer csak egy fényes terem emelvényén találtam magamat, előttem tengeri fej és egy zongora. Brassai rám kiáltott, hogy játsszam el a magyar ábrándomat.

És én játszottam, a közönség zúgott és tapsolt, Brassai megölelt és könnyezett.

A darabot el kellett játszanom újra.

Ez az est volt bemutatója a magyar zenének.”

Rövid szemerédi zenetanítóskodás után 1835-ben Pesten a Magyar Színjátszó Társaság karmestere lett. Nagy sikert aratott Chopin e-moll zongoraversenyének pompás előadásával, amelyről a Honművész, a Honderű és egyéb lapok is lelkes kritikákkal emlékeztek meg. Rövid ideig a Várszínház karmestereként dolgozott, és bemutatta Rossini Sevillai borbélyát. 1836-ban a Német Színház csábítására sok vívódás után elfogadta a hívást. 1838-ban a Pesti Magyar Színházhoz került a zenei (hangászati) ügyek vezetőjeként. Munkakörében teljes hatalmat követelt, nagy lendülettel fogott neki a szervezésnek. Az első sikeres operabemutatók (Auber: Fra Diavolo, Donizetti: Szerelmi bájital) után az árvíz miatt egyhónapos szünetre kényszerült a társulat. 1839-ben megnősült, felesége Adler Adél. Nászútra Gyulára mentek, ahol Erkel hangversenyt adott a megyei kórház pénzalapja javára. Pestre visszatérve néhány kamaradarabot komponált, majd Egressy Béni szövegkönyvére elkészítette első operáját, a Báthori Máriát. Az esemény egyben a magyar nemzeti opera születése! A pesti német sajtó és Mátray Gábor a Honművészen üdvözölte az új operát. Ellenben Vahot Imre a Regelő Pesti Divatlapban kioktató hangon támadta. Robert Volkmann neves zeneszerző, majd később a Zeneakadémia első tanárainak egyike Schumannnak írt levelében eredetinek, derekas munkának minősítette a Báthori Máriát. Az opera plakátján első ízben szerepelt a bemutató helye így: Nemzeti Színház.

Erkel egyre nagyobb energiával kapcsolódik be a pesti hangversenyéletbe. Ő vezényli az első magyar nyelven megszólaló vokális koncertdarabot, Romberg: A mennyei karok összhangja című kantátáját, majd 1841-ben Mendelssohn Paulus-át a Vakok Intézete javára. Új kompozíciói között jelentős a zongorára írt Rákóczi induló, amelyet Liszt Ferencnek ajánlott, s amely gesztus egyben barátságuk kezdetét jelenti.

1843-ban pályázatot írnak ki Vörösmarty Szózatának megzenésítésére. Erkel is tagja a bíráló bizottságnak, amely köztudottan Egressy dallamát tartja a legjobbnak. Erkel maga is megkomponálja a szöveget énekhangra zongorakísérettel, amelyből később Bárdos Lajos készített remekbe szabott a cappella vegyeskart.

Ezek az esztendőök a Hunyadi László születésének időszaka. 1841-ben az MTA 100 arannyal jutalmazza Tóth Lőrinc Két László című drámáját, amelyből Egressy Béni megzenésítésre alkalmas operaszövegkönyvet készít, majd Erkel nekifog az opera megírásának. A nyitány a magyar zenetörténet első szimfonikus költeménye, amely a magyar verbunkos stílust európai műzenei színvonalra emeli.

A Hunyadi László napjainkig megközelítőleg 1000 előadást ért meg, Nadasdy Kálmán és Radnay Miklós átdolgozásával aratva változatlan sikereket. Kodály Zoltán 1921-ben Erkel és a népzene című előadásában kitér a Meghalt a cselszövkórus népdal-rokonaira, és négy olyan népdalt említ, amelyek az Erkel-dallam hatására születtek. Ábrányi Kornél így emlékezik az 1944. január 27-i bemutatóra:²

„Mint fiatal pesti jurátus éltem akkor Pesten s nem felejttem el soha a régi Nemzeti Színház nézőterének akkori képét, sem a kedélynek s lelkesedésnek azt az

óriás felkavarodását, mely az első előadás után az egész városon erőt vett. [...] Politikai s egyéb természetű cselszövényeknek már akkor is bővíben volt Magyarország, mint manapság. [...] Mikor az első felvonás végén először csendült fel a »meghalt a cselszövő« kezdetű s még ma is mindig felvillanyozó karének [...] elementáris tapsvihar tört ki [...] a közönség tömegesen felkelt helyéről, kendőket, kalapokat lobogtatott s zúgta az éjleneket. Mikor pedig a függöny legördült, többször követelte a kar ismétlését, a szerzőt pedig számtalanszor hívta a lámpák elé, s a zenekar értékes ezüst babérkoszorút s billikomot nyújtott át neki emlékül...”

A Báthori Mária után, de még inkább a Hunyadi Lászlót követően az emberileg csendes és visszahúzódó zeneszerző operáival politizál hatalmas erővel. Az ő érdeme, hogy Tóth Lőrinc rojalista nézőpontú drámája Egressy merészebb librettóján át gyűjtőan hazafias zenedrámává válhatott.

A Szózat-pályázat kiírása csakúgy, mint 1844-ben a Himnuszé Bartay András érdeme. Az 1910-es Erkel-centenárium évében egy Erkel-émlékkönyv látott napvilágot, amelyet Fabó Bertalan szerkesztett. Ebben az idős Erkel a fiatal Gárdonyi Géza egy interjút készített. A tetszetős történet szerint Bartay színházigazgató egy szobába zárta be a Mestert zongora, tinta és kottapapír mellé. Azzal fenyegette, addig nem engedi ki, amíg meg nem írja a Himnusz zenéjét. Az interjúban Erkel így emlékezik: „Csend van. Ülök és gondolkodok: hát hogy is kellene azt a himnuszt megcsinálni? Elém teszem a szöveget. Olvasom. Megint gondolkodok. És amint így elgondolkozom, eszembe jut az én első mesteremnek a szava, aki Pozsonyban tanított. Azt mondta: fiam, mikor valami szent zenét komponálsz, mindig a harangok szava jusson először eszedbe. És ott a szoba csöndességében megzendültek az én fülemben a pozsonyi harangok. Áhítat száll meg. A kezemet a zongorára teszem és hang-hang után olvad. Egy óra sem telik belé, megvan a himnusz...”

1844 Erkel életének legsikeresebb esztendeje. A Himnusz-pályázat megnyerése után a Honderű című lap kezdeményezésére magas pénzjutalmat és aranyból-ezüstből készült karmesteri pálcát vehet át a Szerző mintegy a „hálás nemzet” ajándékaként. A lap írja ez év július 13.-án:³

„Erkel úr' gyönyörű Hymnusa múlt kedden ismételtetett színünkön. E hymnus, E. úr' egyik legsikerültebb műve, mely, mint e derék maestro' minden szerzeménye, többszöri hallás által csak nyer kedvességében. Wagner műárus úrnál rövid időn meg fog jelenni, mire mind helybeli, mind kivált vidéki tisztelt olvasóink figyelmeztetjük, kiknek ekkép legkényelmesb út nyílik, e jeles néphymnust megismerni, sajátokká tenni, mely sem az angol »God save the king«, sem az osztrák »Gott erhalte« mögött nem marad, hanem a legjobb néphymnusok' körébe sorozandó.”

A következő évek a reformpolitikai érlelődés jegyében telnek. Az országgyűléseken Kossuth eszmái törnek előre. A párizsi és a bécsi forradalom tüze hamar eléri Pestet. Magáról 1848. március 15-éről így ír a Pesti Hírlap tudósítója:⁴

„Március 15-én este a Két anya gyermeke című vígjáték szerepelt a műsoron, de már dél felé kiderült, hogy aznap a közönség csak magyar művet kíván hallani,

és ezért elővették Katona József Bánk bánját, de az előadást nem tudták végigjátszani. „A' sajtó-szabadság kivívásából és Stancsics kiszabadításából megérkezett nép betódul, minden padok megtelnek, a' fulladásig nyomott népnek a' páholy-tulajdonosok nyújtanak le kezet, s emelik fel magukhoz [...] Kiáltások hangzanak: »halljuk a Rákóczi indulót!« Egressy Gábor Petur bán maszkjában kiáll a közönség elé, és megkérdi: »folytassuk a Bánk bánt, vagy énekeljünk a Hunyadi Lászlóból?« Újabb kiáltások: »Halljuk a Hunyadi, a Marseillaise-t, a Rákóczit, a Himnuszt [...]!« Majd a kiáltások elhallgatnak, a várakozás csendje üli meg a termet. Erkel beinti a »Meghalt a cselszövő«-t, a tömeg Metternichet átkozza. Aztán a Himnusz következik, majd a Rákóczi és a Marseillaise. Füredy népdalokat énekel, utána felcsendül a Himnusz, a Szózat, a Marseillaise, a Rákóczi; ki tudja hányadszor, szinte a végkimerülésig [...]”

A forradalmi napok utáni hetekben, hónapokban bizonytalanság uralkodik Pesten. Windischgraetz bevonulása után sokan elmenekülnek. A harcokban éppen egy német ágyúgolyó lobbantja lángra a Német Színházat. A Világos utáni gyászos hangulatban a Nemzeti Színháznak újra játszani kell, de csak semleges, apolitikus darabok jöhetnek szóba. Erkel operáit természetesen betiltják, aki így a sakkjátékban talál örömet; egy ideig a Pesti Sakk-kör elnöke lesz.

1853-ban Erkel életre hívta a Filharmóniai Társaságot, amely hamar meg is tartotta bemutató hangversenyét. Ezzel Pestnek színvonalas koncertzenekara támadt, amelynek irányítása avatott kezekbe került. A repertoár gerincét Berlioz és Wagner, Liszt és Mosonyi művei adták. Az 1890-es búcsúzásig Erkel összesen 61 koncertet vezényelt és 4 zongorafellépése volt. 1857-ben új operával jelentkezett, az Egressy szövegére írt Erzsébettel, amelyik már nem teljesen Erkel Ferenc műve. A zenetörténészek Erkel-műhelynek nevezik azt a munkaközösséget, akik Erkel irányítása mellett a hangszerelés aprólékos munkáját végezték. Az Erzsébet elkészültéhez a Doppler-testvérek segítettek. Az opera 16 előadás után lekerült a színpadról.

1859 fordulatot hoz: menesztik a hírhedt belügyminisztert, Bachot; a nemzeti érzelmek újra fellendülnek. Országszerte megünneplik Kazinczy Ferenc századik születésnapját. 1860. március 15-én Pesten nagy tömegtüntetésről tesz említést a krónika; április 4-én pedig Széchenyi halálhíre rázza meg az országot. Arany János Széchenyi emlékezete című költeménye mellett Mosonyi Mihály emlékezik meg a nemzet nagy veszteségéről Gyászhangok című szimfonikus költeményével, amelynek bemutatóját természetesen Erkel vezényli.

Erkel Ferenc élete főművét, a Bánk bánt hosszú éveken keresztül érlelte. Már 1844 februárjában hírül adja a Pesti Divatlap a zeneszerző szándékát. A bemutató dátuma ugyanakkor 1861. március 9. Katona József drámáját Egressy Béni dolgozta most is át, jelentős változtatásokat eszközölve. Az opera mai formájának kialakítása Erkel Sándor, Nádasdy Kálmán és Rékai Nándor gondos szakmai munkájának köszönhető. Érdekességképpen megemlíthetjük, hogy 1940-ben készült egy olyan verzió, amelyik a főszereplőt bariton-énekesként viszi színpadra.

Ábrányi Kornél írja az operáról: „...az osztrák abszolutizmus második, javított kiadást ért ... sehol opera a politikai világban még nem játszott oly fontos s kiható szerepet, mint e válságos években Erkel Bánk bánja. ... Könnyebb volt a közönség lelkének, ha megtapsolhatta a kitombolásig Petur bordalát s Bánk kifakadásait az idegen uralom ellen. A magyar hazafiság, kitartás s lelkesedés feltárá fókuszává vált s hatalmasan pótolta az erőszakosan feloszlatott magyar országgyűlésen elnémított politikai szónoklatokat.”

Erkel a Bánk bánban messze jutott a Hunyaditól, de annak az útján haladt tovább. Zenei alapszövegének magyar anyaga még mindig a verbunkos, erősebben kapcsolódva a népies műdal lírai hangvételéhez. Az idegen, meráni udvar szerepeltetése nyomatékosabban indokolja az olaszos-franciás formák, dallamívek beépítését. A legfőbb drámai fordulókön feszültebb, izzóbb a zenei légkör, a lírai részekben lágyabb, személyesebb, bensőségesebb a tónus.

1862-ben egyetlen vígoperáját, a Saroltát mutatták be. A csupán hat előadást megért opera a gyenge szövegnek, a változó zenei és dramaturgiai megoldásainak köszönheti sikertelenségét. Ezidőtájt a magyar sajtóban felerősödik egy Erkel-ellenes kritikai hang, Wagner-ellenességgel vádolják. Erkel valóban tartózkodott attól, hogy a Wagner-kultusz a magyar zenei életben is domináns helyet kapjon, de ennek távolról sem a féltékenységre volt az oka, hanem a zsenge magyar opera reális féltése. Szép ellenpéldaként 1866-ban bemutatták a Lohengrint, amelynek hatása új operáján, a Dózsa Györgyön is megfigyelhető. A „wagne-riánusok” üdvözlik Erkel stílusváltását, más elfogult kritikusok elmarasztalják; terjengősséggel, a történelmi alakok jelentőségének elváltoztatásával vádolják. Mindent egybevetve a Dózsa György tartalmas, előremutató mű.

A kiegyezés esztendejében Erkel magas kitüntetést vehetett át: a Ferenc József rend lovagkeresztjét. A 68-as év viszont a magyar kórusmozgalom számára mérőkö: megalakul az Országos Magyar Daláregyesület, amelynek „országos fő-karmestere” Erkel. Ez év szeptember 21-én Debrecenben nagyszabású dalárünnepélyt rendeztek, melyről a „Politikai Újdonságok” című napilap is beszámolt:

„A kálvinista Róma komolyságát, csendjét egy időre pezsgő élénkségre, vidám jókedvre váltotta fel. Az alföld híres városa megmutatta, hogy minden szépért tud lelkesülni... A dalárversen összpróbája szombaton délelőtt a történelmi nevezetességű nagy templomban ment véghez. Ez alkalommal zeneirodalmunk dicsősége Erkel Ferencz vezényelt. Próba végével a dalárgyülekezet gyűléssé alakult s legelőször is az üdvözlő táviratok olvastattak fel. A selmeci, vukovári dalárdák s a párizsi magyar egyesület küldték szívélyes üdvözlőket. A vukovári távirat magyar, német és horvát nyelven volt fogalmazva. E táviratokra riadó éljen volt a felelet... A dalversenyt rézhangszerek kísérete mellett Erkel himnusza nyitotta meg, roppant hatás mellett; majd az egyes dalárdák versenylőadásai következtek... A versenyardabok között Mosonyi „Szentelt hangok”-ját és Lachner nagyhatású „Harcos imáját” hallottuk. Mindkettőt Erkel vezényelte. A dalversenyt Vörösmarty „Szózata” rekeszté be.”

1871-ben lemond a Filharmóniai Társaság Zenekarának karnagyi státuszáról, átadva a helyet a tehetséges Richter Jánosnak, majd nemsokára fiának, Erkel Sándornak. 73-ban a Nemzeti Színház főzeneigazgatója lesz, jóllehet itt is lemond a karmesteri állásról. 74-ben, a Hunyadi László kétszázadik előadása alkalmából Szigligeti Ede mond köszöntőt az előadás után: „De több te is vótál, igaz hazafi! arról tanúskodnál: nemzeti szellemű műveid, s mert érezted, hogy rád itthon vala szükségünk, köztünk maradtál, a hírt, dicsőséget itthon kerested, s itthon találd meg. Ezért ünnepeünk mi téged művedben, azért koszorúunk meg, s meg vagyunk győződve, hogy a közvéleménynek vagyunk tolmácsai.”

Szintén a 74-es esztendőhöz kötődik a Brankovics György című opera bemutatója. Alapvetően új szín Erkel egyéni stílusában a szerb és a török népzene jelenléte; a dramaturgiai sűrítés tekintetében pedig az orosz romantikus opera monumentalitása jellemzi a mű bizonyos részleteit. Most is megismétlődik az, ami a Dózsa György bemutatójakor: néhány szakavatott zenészt kivéve nem értik meg a darab jelentőségét. A hivatalos körök ellenszenvvel viseltetnek a darab iránt, amely még a Dózsánál is súlyosabb bírálata a kiegyezésnek. A tragédia alap gondolata az, hogy egy nemzet fejedelme, uralkodója csak a nép akaratával összhangban, a nemzet érdekét az önnön érdekei ellenében is elsősorban szem előtt tartva méltó a vezetésre. Az ingadozás, hitszegés, az uralkodó önös érdekei mind olyan politikai buktatók, melyen már sok kényszeruralom elvérzett.

Az Erkel-életrajznak fontos fejezete az 1875-ben született Országos Magyar Királyi Zeneakadémiához kötődik, melynek első elnöke Liszt Ferenc, igazgatója Erkel Ferenc, titkára Ábrányi Kornél, tanára Volkmann Róbert. Ábrányi szerint Erkel „a kölcsönös bizalom vonzó erejével igazgatott... Emellett igaz magyar nemzeti szellemet tudott önteni az intézet életébe.” Minden erejével küzdött az egyre növekvő német befolyás ellen.

Operával a Nemzeti Színház színpadán utoljára 1880-ban jelentkezik, a Névtelen hősökkel. Benne 1848 tér vissza, mint téma, mint atmoszféra, mint élete végéig eleven eszménykép. Hősei a szabadságharc honvédei. Verdihez hasonlóan élete végén talál rá legderűsebb hangvételére.

1884-ben megnyitja kapuit a Magyar Királyi Operaház, amelynek ünnepélyes nyitóelőadásán Erkel Ferenc a Hunyadi-nyitányt, Sándor fia a Bánk bán első felvonását és a Lohengrin egy részletét vezényli. A megnyitóra kért István király című opera nem készül el, csak később hangzik el, de ez már elsősorban Gyula fia munkája. Operaházunk mindmáig híven őrzí az Erkel-hagyományokat. 1886-ban meghal a jóbarát, Liszt Ferenc, amiután Erkel is sorra lemond tisztségeiről. 1888-ban, karmesteri működésének ötvenesztendő jubileumán Jókai az ünnepi szónok: „A fenségestől kezdve a népiesig, a paloták komoly méltóságától, a tragikum gyászáig elkezdv a puszták méla ábrándozásáig, mindent feltalálunk Erkel dalművében, ami magyar, ami a mienk. Két világrészt meghódíthatta volna, de ő nem akart másnak alkotni, mint a nemzetnek, nem akart más által megértetni, mint a magyar által.”

1893. június 15-én halt meg. Nagy gyászpompával temették el. A Kerepesi temetőben nyugszik.

László Zsigmond gondolataival szeretném ismertetőmet összefoglalni.⁵ „Erkel Ferenc a magyar kultúra nagy hitelezői közé tartozik: nagy a tartozásunk vele szemben. Bárhonnan indult is el műve, ha nem jutott is, nem juthatott el a magyar zene legmélyebb forrásrétegéig, zenéjét a magáénak, magyarnak és életérzését felemelőnek, nemesnek és gyönyörködtetőnek érzi népünk. Szélesebben, mélyebben kell feltárnunk a benne rejlő hagyatékot, ezt a minden ízében haladó hagyományt és szélesebben, mélyebben kell belevinnünk a magyar nép tudatába, szívébe, szeretetébe.”

JEGYZETEK:

1. Magyar zenetörténeti tanulmányok szerk. Bónis Ferenc Zeneműkiadó 1968. 12-13. oldal
2. Németh Amadé: Erkel. Gondolat 1979. 80-81. old.
3. Németh Amadé: Erkel Ferenc életének krónikája. Zeneműkiadó 1984. 74. old.
4. Németh Amadé: Erkel. Gondolat 1979. 91-92. old.
5. László Zsigmond: Erkel élete képekben Budapest, 1958.

HÖRCSIK RICHÁRD

Trianon és az Európai Unió¹

Magyarország újkori történelmének egyik legmeghatározóbb eseménye az 1920-as Trianoni békediktátum,² amely hatásában csak a magyar állam 1241-es és 1526-os pusztulásához hasonlítható. Ez az esemény ma is jelentősen befolyásolja nemcsak a magyar nemzet és Magyarország, hanem valamennyi szomszédos állam és nép sorsát, illetve az európai politikát is. Trianon és rajta keresztül a magyarság rendezetlen helyzetének kérdése (a magyar-kérdés) az utóbbi években – főként a megromlott magyar-szlovák politikai kapcsolatok miatt – európai szinten is láthatóvá vált, mint kezelésre szoruló probléma.

Bár az első világháborút követően a magyar politikai gondolkodás központi elve a területrevízió volt,³ mégis viszonylagos népszerűsége miatt szert Magyarországon is az 1920-as években kibontakozó Páneurópai-mozgalom, a Páneurópai Unió, amely az európai államok összefogását szorgalmazta a háborút követő anarchikus állapotok között.⁴ A mozgalom célja a politikai együttműködés, valamint a szociális feszültségek megoldása révén olyan erős Európa létrehozása, amely képes a Szovjetunió és az USA befolyásának távoltartására, és egy közös, európai jövő megteremtésére. A magyar politikai elit egy tekintélyes része támogatta a Páneurópai Uniót, mert „fő jellemzője az a törekvés, hogy csökkentse az államhatárok jelentőségét”, ezáltal teremtvé kedvező légkört a nemzeti-kisebbségi kérdés megoldásához.⁵

Magyarország aztán a második világháborút követően elzárkózott a nyugat-európai irányzatoktól és fejlődéstől (ami a közös Európában teljesedett ki), politikai kényszerpályára került, mert a Szovjetunió, illetve szövetségesei ezeket az integrációs kezdeményezéseket a tőkés világ válságának megoldására tett kétségbeesett, bukott kísérletnek tartották. Ez az elzárkózás – illetve a baráti szocialista államok közötti „szolidaritás” – tabutémává tette a magyar nemzet sorsának rendezésére irányuló igényének a felvetését is. A magyar kormányzat negyven éven keresztül nem akart tudomást venni a határainkon túl élő kisebbségi magyarság sorsáról, elaltatta lelkiismeretét egy virtuális proletár internacionalizmus és a lenini nemzetiségi politika paravánja mögé bújva.⁶

A hivatalos politikai diskurzusból eltűnt a kérdés, de értelmiségiek, illetve a társadalom részéről folyamatosan jelen volt a közgondolkodásban, hol a felszínen, hol pedig mélyebben. Az 1956-os forradalom időszakában például mind a szovjet, mind az újonnan berendezkedő magyarországi vezetés felismerte, hogy a közép-európai térségben a magyar nemzet tagjainak egymáshoz való kötődése, illetve ennek erőssége miatt, a magyar-kérdés igenis létezik, arra figyelmet kell fordítani.⁷ Ennek lehetőségei természetesen roppantul korlátozottak voltak.⁸

Magyarország politikája csak lassan és fokozatosan fordult ismét a kisebbségben élő magyarok felé. Ezt indokolta a meglehetősen nagy társadalmi igény, amelyben megfogalmazásra kerültek bizonyos, azóta is meghatározó premisszák. Így például, hogy „a magyarság – mint nép, mint nemzet – az eszmeként is megfogalmazható szerep, feladat és célvilág hiányától szenved”, illetve hogy „a világ minden pontján vannak – és kell legyenek – minden nézetkülönbségen túlmutató, oszthatatlan magyar érdekek”.⁹ A meglévő társadalmi igények egyértelműen hatottak az ország vezetésére is: a magyar nemzettel kapcsolatos kérdések beférkőztek a politikai diskurzusba. (Ebben a legnagyobb szerepe a romániai falurombolás magyar társadalomra gyakorolt hatásának, illetve a menekültáradatnak volt, de nem elhanyagolható a (cseh) szlovákiai magyarság sorsa felett érzett aggodalom sem.)

Már 1988-at írtunk, amikor elhangzott a történelmi jelentőségű interjú Szűrös Mátyással, a Központi Bizottság külpolitikáért felelős tagjával a Kossuth Rádióban, amelyben leszögezte, hogy „a határainkon kívül élő magyar nemzetiség, főleg a Kárpát-medencében élő magyarság, a magyar nemzet részét képezi”, továbbá, hogy ezek a magyarok „joggal elvárhatják, hogy Magyarország minden körülmények között felelősséget érezzen értük”. A legnagyobb jelentőségű egyértelműen az a kijelentés volt, hogy „Magyarország erkölcsi-politikai és emberi jogi értelemben felelősséget érez és visel a határain túl élő magyarokért”.¹⁰

Az értelmiségiek által hiányolt, és az ellenzék mellett az állampárti politikai elit által is egyre inkább felvállalt felelősség¹¹ teljes egyetértés folytán az Alkotmány 1989-es módosítása során az alaptörvényben is megjelent, a 6. § (3) bekezdés értelmében „A Magyar Köztársaság felelősséget érez a határain kívül élő magyarok sorsáért, és előmozdítja a Magyarországgal való kapcsolatuk ápolását.” Ezzel teljessé vált a nemzetpolitikai rendszerváltás az előző évtizedek rossz politikai kurzusa után. Ez magában még nem hozta meg a kívánt változást, de utalt arra, hogy Magyarország saját szerepét miben látja a magyar nemzet sorskérdései tekintetében.¹²

Ezt erősítette meg Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök 1990. április 7-i interjúja is, amelyben kijelentette, hogy „Közép-Európában feltétlenül szólni kell a nemzetiségi kérdésről is, hiszen elsősorban ez az, ami zavarja a kapcsolatainkat”.¹³

A rendszerváltás utáni magyar kormányok számára az első szabadon választott miniszterelnök, dr. Antall József által felvázolt hármas prioritás adta és adja a külpolitika alapvető célkitűzéseit: euroatlanti integrációt, a magyarságpolitikát és a szomszédságpolitikát.¹⁴

1990-ben, az új demokráciában az Antall-kormány jóhiszeműen, talán naivan elfogadta a trianoni határokat. Ha úgy tetszik, beletörődött, követve Bibó Istvánt. Bibó szintén a revízió híve volt, de 1946-47-ben, az új békefeltételek ismeretében megállapította, hogy Magyarországnak ezeket el kell fogadnia, egyvalamiről

azonban nem mondhat le: a határon túli magyar közösségek iránti szolidaritásáról, azok védelméről.¹⁵

Helyes volt-e ez az Antall-i „háromlábú” magyar külpolitikai koncepció, ami a rendszerváltás óta uralta és valamilyen szinten egységbe forrasztotta a politikai elitet? Miért gondoltuk egész a legutóbbi időkig, hogy státutumok, nemzetközi szerződések adhatnak megoldást a problémáinkra? Az Európai Unió tagságunk hozott-e / hozhatott-e bármiféle változást?

A határok sérthetetlensége az 1975-ös helsinki konferencia óta Európa egyik alapelve – bár azóta többször is megsértették –, magyar kormányok ennek megfelelően nem a határok mozgatásában, hanem légiesítésében keresték és keresték a megoldást azóta a magyar-kérdés megoldása kapcsán. Európa lényegét a sokszínűségben, és ennek a sokszínűségnek a megtartásában látták és látják, zálogának pedig a német-francia megbékélés mintájára a közép-európai nemzetek megbékélését. A kettő tehát újra összekapcsolódott, ezúttal a kormányzati akarattal is egybeesve, nemcsak az értelmiség egyes szintjein: az integrációban felfedezhető az az eszköz, amellyel a határon túli magyar közösségek önazonossága határváltoztatás nélkül is a leginkább megtartható.

Egyfajta szlogen is volt, hogy a csatlakozással, az unión belülről kerüléssel oldódik ez a 90 éves feszültség, könnyebb lesz az unió állampolgársággal mindannyiunk élete. A magyar nemzet több országba szakítottsága megszüntetésének, illetve az ebből fakadó hatások csökkentésének igénye nagymértékben hozzájárult az egységes Európa eszméjének népszerűségéhez mind a magyar politikai elitben, mind a magyar közgondolkodásban – határon innen és túl.

A bekövetkezett integráció azonban némiképp kijózanítóan hatott: nyilvánvalóvá vált, hogy nincs azonnali eredmény.¹⁶ Ennek ellenére viszont az is látható, hogy lassú-lassú javulás várható: ennek példái a szlovák államnyelvtörvénnyel kapcsolatos EU-s reakciók, illetve a Lisszaboni szerződés,¹⁷ amelyek azt mutatják, hogy a gazdasági integrációként indult EU egyre nagyobb fontosságot tulajdonít a kisebbségi közösségek jogainak is.

Az is látható, hogy a szomszédos országokra kiterjesztett Schengen rezsim feltétlenül könnyített az elszakadt népcsoportok közötti érintkezésen, az EU fejlesztéspolitikájának egy szegmense pedig ennek az infrastrukturális, csúnyábban mondva költségvetési oldalát is biztosítja a határ két oldalán élők számára.

Ezek apró, de fontos eredmények, amiket meg kell becsülnünk! Ezzel együtt természetesen érezhető az is, hogy nem valósultak meg maradéktalanul azok az elképzelések, amelyek mögé szinte egy emberként állt az ország. A konfliktusok sok esetben megoldatlanok maradtak, talán túlzás nélkül állíthatjuk azt, hogy az Európai Unió ráépült azokra a kisebbségi konfliktusokra, amelyeket a háborúkat lezáró békeszerződések sem tudtak megoldani. Feldolgozta-e Európa mindazt, ami a szívében történt? Megértette-e annak az üzenetét, hogy két világháború tört már ki a kisebbségi kérdések megoldatlansága miatt? Általános vélekedés volt a rendszerváltoztatás hajnalán, hogy Európában a német és a magyar kérdés meg-

nyugtató megoldása lehet a kulcs. A két kérdés közül a nemzet újraegyesítésével a német kérdés meg lett oldva, hozzáteszem, némi magyar segítséggel. „És a magyar kérdés?” Úgy tűnik, hogy Európában – mintha a régi reflexek ismét működnének – elfeledkeztek volna erről.

De hagyjuk Európát és nézzük saját magunkat! Mit tettünk mi magunk annak érdekében, hogy felelős anyaországgént viselkedjünk a külhoniak irányában? Az előző kormányok elárulták alkotmányos kötelezettségeiket akkor, amikor a kettős állampolgárság kérdését hazug módon költségvetési, nyugdíj, szociális biztonságot veszélyeztető kérdésként tálták az állampolgárok felé. 2004. december 5-e súlyos sebet ejtett az anyaország és a határon túli magyar közösségek közötti kapcsolatokon. Tetézz a bajt az akkori kormány nemzetpolitikájának a csődje, ami felbátorította a környező országok szélsőségeit, ahogy ennek ékes példáit lát-hatjuk napjainkban.

Az új parlament első lépéseként megtette azt, amit ebben a helyzetben meg lehet tenni és történelmi jelentőségű döntést hozott az állampolgársági törvény módosításával.¹⁸ Szintén történelmi az a tény, hogy a Magyarországot övező szomszédos országok közül csak egyetlen egy reagált negatívan a kezdeményezésre, vélhetően belpolitikai céloktól vezérelve. Azokat a testületeket, amelyek az összmagyarság érdekeit, választott vezetőit képviseli, működtetnünk kell a jövőben.

Az elmúlt hat év sok tekintetben felnyitotta a szemünket a korábbi elképzeléseinkkel kapcsolatban. Be kell látnunk, azok a várakozások, hogy „majd az Unióban eltűnnek a határok”, „majd az Unióban nem lesz többé nacionalista politizálás”, „majd az Unióban maguktól megoldódnak a kisebbségi problémák” nem igazolódtak.¹⁹ Ez a kérdéskör, amelynek része a magyar-kérdés is, nem oldódik meg magától. Az EU ad eszközöket a nemzeti együttműködés, a határok feletti nemzetegyesítés megvalósítására – ilyen például a határmenti együttműködés támogatása, a négy alapszabadság, a kulturális sokszínűség megőrzésére törekvés –, de egyelőre átfogó, koherens kisebbségi jogrendszer, vagy akár ennek megalkotásáról szóló távlati elképzelés nincsen.

Trianon kérdése továbbra is jelen van: meghatározó a magyar társadalom, illetve a szomszédos államok társadalmi és a politikai elitek számára is. Olyan kibeszéletlen probléma, amely jelentős mértékben akadályozza a térség országainak, nemzeteinek közeledését, úgy is mondhatjuk, hogy tudatilag blokkolja azoknak a lehetőségeknek a kihasználását, amelyeket az EU biztosít. „A trianoni hallgatás áldozata lett a közép-európai népek megbékélésének és történelmi együttműködésének ügye is; a nélkül ugyanis, hogy a trianoni tályogot felnyitották és megtisztították volna, ennek a kiengesztelődésnek és összefogásnak semmi esélye sem lehetett.”²⁰ Előrelépés csak akkor lehetséges, ha Trianon kérdését nem söpörjük a szőnyeg alá, ellenkezőleg, hajlandóak vagyunk megnyitni, és arról őszintén beszélni. Az EU ehhez megfelelő keretet teremthet.

Szükségesnek látszik ezért – magyar szempontból egyértelműen – az Unió szemléletváltása is a kérdésben.²¹ A jelenkori gazdasági válság, az eurót övező

bizonytalanságok olyan légkört teremtenek, amelyek a gazdasági integráció bizonyos mértékű újragondolásához is elvezethetnek. Miért ne lehetne ezt az újragondolást a belső politikai-jogi struktúrákra, az égető kérdések megnyitására is kihasználni? Talán éppen most érkezett el annak az ideje, hogy végre őszintén beszéljünk a fennálló problémákról, amelyek közé Trianon, és az általa okozott helyzet is besorolandó.

Reálisan látnunk kell, hogy a mai Európában nem várható a nemzetállami struktúra felszámolása, és a lokális entitások jogkörének általános megerősítése, ezért a nemzetállamok korrekciójára kell törekednünk. Ennek a korrekciónak lényeges eleme – bármennyire is nehezünkre esik – a diskurzus, amely a bizalmat hivatott visszaállítani. Ha a bizalom él, akkor kihasználhatóak a meglévő politikai-jogi keretek, illetve idővel törekedni lehet azok kitágítására is, a közösségek és egész Európa érdekében.

A magyarság számára a megoldást ez az európai út jelentheti. 90 év telt el a Trianoni békediktátum aláírása óta, és ez az idő két dolgot tett nyilvánvalóvá: a trianoni határok többé-kevésbé állandónak bizonyultak, a magyar közösségek pedig megmaradtak magyarnak a határokon túl is. Ez a kiindulási helyzet, ami Trianon értelmezését a mai körülmények között meghatározza. Magyarország feladata ebből fakadóan kettős:

- a szomszédokkal a tartós megbékélés, a bizalmi állapot elérése, amelybe szükségszerűen beletartozik a határok tiszteletben tartása (ez gyakorlatilag nem is vetődik fel kérdésként) és a határon túli magyar közösségek támogatása magyar nemzetiségük megtartásában az adott állam részéről, illetve

- annak felmérése, hogy az integráció, az EU-n belüli együttműködés hogyan képes a magyar nemzet határok feletti újraegyesítését segíteni.

Az európai integráció, így – ha lassan is, de – remélhetőleg orvosolni fogja a magyarság trianoni feldarabolásából következő kulturális, mentális sérelmeit. A határok – most már valóságos – „légiesítése”, a szabad tőke- és munkapiaci forgalom, a kulturális intézményrendszer működésének akadálytalan érvényesülése, a magyar nemzeti közösségek egymás iránt érzett és vállalt felelősségtudatának és szolidaritásának további erősödése, az a bizonyos „európai állampolgárság”, amelyet legutóbb Năstase román miniszterelnök vetett fel, és amely felvetést mi, magyarok is nyugodt lélekkel és teljes erővel támogathatunk – nos, mindez csak elősegítheti az oly kívánatos magyar nemzeti integrációt.²² Nagyon remélem, hogy az előttünk álló évtized ennek az integrációnak a kibontakozását és sikerét hozza el.

JEGYZETEK:

1. A 2010. június 4-én, Trianon kilencvenedik évfordulóján rendezett debreceni konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.
2. Romsics Ignác: A Trianoni békeszerződés. 3. bővített kiadás, Budapest, Osiris, 2007.
3. Lásd ezzel kapcsolatban: Pomogáts Béla: Trianon és a magyar irodalom. In: Querela Hungariae. Összeállította: Pomogáts Béla: Széphalom Könyvműhely. Budapest, 1996.

4. A mozgalom alapítója, Coudenhove-Kalergi Richard gróf az összefogás egyik legnagyobb akadályának az államhatárokat látta, amelyeket véleménye szerint nem módosítani, hanem megszüntetni kell. Eszmei fegyvertársa, Aristide Briand francia külügyminiszter 1930-ban kiadott Memorandumában Európa jövőjét egy gazdasági unióban jelölte meg, amelynek szükségszerű előfeltétele a politikai egyetértés.
5. J. NAGY László: Az európai integráció politikai története, JATE Press, Szeged 2005, pp. 19-20. Lényeges különbség volt azonban a magyar páneuróristák és a kormány elképzelései között, az előbbiek ugyanis nem törekedtek a békeszerződés előtti helyzet visszaállítására. Coudenhove-Kalergitől eltérően viszont az egységes európai nemzet létrejöttében sem bíztak, hanem úgy tartották, hogy „a fejlődés színessége és értéke éppen megköveteli az ilyen történelmi szereppel bírt értékes nemzetek külön életének fenntartását és nemzetközi biztosítását.”
6. MÉCS Imre: Trianoni trauma – Közép-európaiság, In. LIMES 1989/1, p. 185.
7. Ezzel kapcsolatban ld. pl.: SZESZTAY Ádám: Nemzetiségi kérdés a Kárpát-medencében, 1956-1962, Gondolat Kiadói Kör-MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest 2002, pp. 196-198, 244-246.
8. A kérdés időről időre felmerült, annak függvényében, hogy a Szovjetunió mennyi szabadságot hagyott e tekintetben. 1968-ban és 1974-ben párttárgyalat foglalkozott a határon túli magyarsággal, illetve a kérdés az Írószövetségben is felmerült 1968-ban.
9. MÉSZÖLY Miklós: Egyetemes magyar felelősségtudat, In.: MIKLÓS Tamás (felelős szerk.): Jelentések a határon túli magyar kisebbségek helyzetéről, Medvetánc, Budapest 1988, p. 10., ill. p. 14.
10. SZÜRÖS Máttyás: Cselekvő politikával a magyarságért, Heraldika, Debrecen 1997, pp. 68-71.
11. Jól jelzi ezt Tabajdi Csaba és Szokai Imre közös cikke a Magyar Nemzet 1988. február 13-i számában Mai politikánk és a nemzetiségi kérdés címmel, amelyben a nyilvánosság számára teljesen egyértelművé tették, hogy többek között a határon túli magyarok ügyét a magyar külpolitika centrális kérdéseként kezelő ellenzéki értelmiségiek felismeréseit az állampárton (Magyar Szocialista Munkáspárt – MSZMP) belüli reformszárny is magáénak vallja. SZARKA László: Számadás a kisebbségpolitika rendszerváltásáról, Kisebbségkutatás 1999/4. http://www.hhrf.org/kisebbssegkutatas/kk_1999_04/cikk.php?id=151
12. Keresztes Lajos: A baloldal sikertelen szomszédságpoétikája. Magyar Nemzet. LXXIII. évf. 146. szám, 2010. május 31. 9. o.
13. SZÜRÖS M.: i.m. p. 122.
14. Természetesen voltak hangsúlyeltolódások az egyes kormányok között, általánosságban mégis az mondható el, hogy ezt a hármas célkitűzést valamennyien kötelezőnek tartották magukra nézve. Ez a konszenzus adta a magyar külpolitika állandóságát. Ez alól kivételt leginkább a Horn-kormány jelentett, amely számára az integráció olyan fontos célkitűzés volt, hogy annak egyértelműen alárendelődtek a határon túli magyar közösségekkel kapcsolatos magyar érdekek. Ld. pl. Tabajdi Csaba kritikája: Elaknásított terepen mozgunk, Népszabadság, 1994. július 30.
15. A Trianoni-trauma. Kerekasztal-beszélgetés. Találjuk ki Közép Európát. Holnap, 2007. június 4
16. A régi tagállamok ellenállása, részben pedig az „érdektelensége” miatt az Unió a 2004-es csatlakozás folyamán sem a kisebbségvédelmi rendelkezéseket kérte számon a tagjelöltektől, hanem az érintett csoportok társadalmi integrációját és a velük szemben megnyilvánuló diszkriminációt. Ez vezetett továbbá ahhoz a helyzethez, hogy a tagállamokat eltérően kezelték: a 2000 után csatlakozottaktól megkövetelték a kopenhágai kritériumok teljesítését, míg a „régii tagállamoktól” nem.
17. A Lisszaboni szerződés előzményei a 2002. február 28-án először összeülő Európai Konventhez fűződnek, amely az Unió négy meghatározott kérdésére vonatkozó fejlesztési javaslat elkészítését kapta feladatául. A Konvent során Magyarország kiemelt figyelmet fordított – és sikerrel járt a kérdésben – a kisebbségi jogvédelem direkt megemlítésére az Alkotmányos Szerződésben. Ezen a tényen magának az Alkotmányos Szerződésnek a bukása sem változtatott, mert a nemzeti kisebbségek védelme végül is bekerült a Lisszaboni szerződésbe.
18. Az Országgyűlés 2010. május 26-án fogadta el a 2010: XLIV. törvényt „A magyar állampolgárságról szóló 1993. évi LV. törvény módosításáról”. – Ugyancsak történelmi jelentőségű volt „A Nemzeti Összetartozás melletti tanúságtételről” szóló törvényjavaslat, mit Kövér László Fideszes és Semjén Zsolt KDNP-s képviselő önálló indítványként, T/39. számon nyújtották be az Országgyűlésnek. A Parlament 2010. május 21-én tárgyalta és 2010. május 31-én fogadta el (2010: XLV. tv.).
19. Az Unió hiába igyekezett a csatlakozási folyamat során kiemelt figyelmet fordítani a balti oroszokra és a közép-európai cigányokra – illetve kisebb mértékben a szlovákiai és romániai magyarokra, valamint a bulgáriai törökökre – mivel a kisebbségi jogok nem voltak az *acquis* részei, ezért érvényesítésükre a közösségi jog átvételének vizsgálata, így az ország-értékelések nem tértek ki, mindössze kirívó esetekben adott hangot a Bizottság politikai (és nem jogi) szempontú kifogásainak.
20. POMOGÁTS Béla: Kárpát-medencei körséta, Pesti Szalon, Budapest 1995, p. 20.
21. Lásd erre vonatkozóan Duray Miklós: Trianon nyomasztó terhe és az Európai Unió. Magyar Nemzet, LXVII. évf. 2004. március 25. Megtalálható: Trianon és az Európai Unió. Háttéranyag. Országgyűlési Könyvtár- Képviselői Információs Szolgálat. 2010. 2-6. o.
22. Pomogáts Béla: Találkozás az Európai Unióban, Erdélyi Riport. 2004. 43. szám. Megtalálható Trianon és az Európai Unió. Háttéranyag. Országgyűlési Könyvtár- Képviselői Információs Szolgálat. 2010. 6-8. o.

A nagyváradi református iskolák államosításának története a levéltári források tükrében

Előzmények: – forradalmi rendszer és forradalmi ortodoxia bevezetése

1948 a kommunista hatalomátvétel éve volt Romániában. A királyságot 1947. december 30-án puccsal felszámolják, kikiáltják a népköztársaságot. Az új államforma új vezetői, a kommunisták Sztálin elkötelezett hívei, akik a „hős Szovjetunió” példáját követve a kommunizmus felé viszik az országot. 1948. február 21–23-án a Román Kommunista Párt és a Szociáldemokrata Párt egyesítő kongresszusán létrehozzák a munkásosztály egységes pártját a Román Munkáspártot Gheorghe Gheorghiu Dej vezetésével.

Az 1948. március 28-i parlamenti választáson az RMP vezetésével létrehozott Népi Demokrácia Frontja nevű álköalicció, amelyben a Magyar Népi Szövetség is részt vett, elsőprő győzelmet arat. 407 mandátumával szemben a két még formailag létező polgári párt mindössze 9 mandátumot szerzett. (Később azt is elvesztették.)

1948. április 12-én a Nagy Nemzetgyűlés (a parlament pótléka) egyhangúlag (401 szavazattal) megszavazta a Román Népköztársaság alkotmányát, amely szovjet mintára készült.

Az új alaptörvény formailag elismerte a föld, az ipari, kereskedelmi létesítmények magántulajdonát, de a 11. cikkely kimondta, hogy ha a nemzet érdeke úgy kívánja, államosítani is lehet. Ez nagyon hamar bekövetkezett: 1948. június 11-én államosították az ipari vállalatokat, bányákat, szállítási és közlekedési vállalatokat, bankokat, biztosító intézeteket. Az akkori szóhasználat szerint „a fő termelő eszközöket, a tőkés kizsákmányolás intézményeit a nép tulajdonába vették, s megszüntették a tőkés kizsákmányolást, felszámolták a tőkés osztályt.”

Az új alkotmány előírta az állam és az egyház szétválasztását is, de a román kommunisták felismerik az ortodox egyházban azt az intézményt, amely – ha jól kezelik – a saját politikájuk kiteljesedését szolgálhatja. Richárd Wurmbrand lutheránus lelkész a Krisztus a kommunista börtönökben című könyvében így írt erről: „Részt vettem az ortodox pópáknak egy ülésén, amelyet Gh. Gheorghiu Dej jelenlétében tartottak. Dej nagy érzéssel és barátsággal szólott hozzájuk és kiemelte a keresztény és a kommunista eszmék közötti hasonlóságot, amelyet a jelenlévők nagy tapsal jutalmaztak.” Valójában a párt az 1948 májusában megválasztott Iustinian Marina patriarcha személyében megtalálta a megfelelő közvetítőt. Az ő irányítása alatt az ortodox egyház és a kommunista hatalom viszonyát hatékony együttműködés jellemzi, míg a protestáns, a görög katolikus és a római katolikus egyházakra a tiltás és az elnyomás nehezedett. Az állam 1948

júliusában felbontotta a Vatikánnal kötött konkordátumot, azzal az ürüggyel, hogy ez a konkordátum hosszú éveken át elfogadhatatlan privilégiumokat biztosított a katolikus egyháznak. A görög katolikus egyház elnyomását azzal magyarázták, hogy a Habsburgok kényszerítették rá az erdélyi románokat a Rómával való unióra. Iustinian patriarcha hivatalosan kijelentette: „A Vatikán a legösszibb imperialista intézmény, amely habozás nélkül felhasználta a kapitalista rendszer összes eszközét, hogy a szent dolgokból üzletet csináljon a Szentszék bankja és más vállalatok segítségével, amelyeknek az érdekei megegyeznek az angolszász üzleti körök érdekeivel. E célokat szem előtt tartva XII. Pius pápa nem habozott felhasználni az összes rendelkezésre álló eszközt, még ha ellentétesek voltak is a Szentszék szellemével és betűjével.”

A Vatikán és a katolikus hívők elleni hadjárat a vallásgyakorlásról szóló rendelet törvényerőre emelésével egyre durvábbá vált. Ez a kampány összekapcsolódott az úgymond angolszász befolyás alatt álló ökumenikus mozgalom elítélésével. 1948 májusában 92 katolikus és protestáns papot tartóztattak le az ebben a mozgalomban való részvétel vádjával. A kampány részeként az állam ráteszi a kezét a katolikus egyház még megmaradt ingatlanaira, és részben az egyházak elleni kampánynak tekinthető az egyházi oktatási rendszer felszámolása, az iskolák államosítása is.

Az új alkotmány bevezetése, az egyházellenes támadások fokozódása református egyházi körökben is felkeltette a veszély előérzetét és megelőző intézkedések meghozatalára készítette őket.

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület levéltárában bukkantunk rá egy érdekes dokumentumra, a bánsági református egyházmegye 1948. április 23-i közgyűlésének 21-es számú határozatára, amelyben a következő javaslattal fordultak az Egyházkerülethez: „Egyházkerületi közgyűlésünk készüljön fel az egyház és állam szétválasztásának bekövetkeztére. Tegye meg az előkészületet az önkéntes egyháztagság és az önkéntes teherviselés bevezetésére. Az iskolák államosítása folytán az iskolák terhértől felszabaduló egyházakat és híveket idejében fegyelmezze, és erkölcsileg kötelezze, hogy ezt ne a terhértől megszabadulás örömdetes alkalmának tekintsék, hanem az így fennmaradó anyagi erejüket fordítsák sajátos egyházi célok megvalósítására: a hitélet mélyebbé tételére, a szeretetszolgálat áldozatosabb végzésére, nem csak saját gyülekezetükben, hanem egyetemes vonatkozásban is. (...) Az elvesztett középiskolákban végzett nevelés pótlására, – ha lehetséges – tartsák fent és bővítsék a középiskolai internátusokat, alakítsák át nevelő intézetekké, sőt minden középiskola mellett alapítsanak nevelőintézeteket. Az egyházkerület adjon ki időszaki családi lapot és gyermekújságot, a parochiális könyvtárak és a lelkészek számára adjanak ki vallásos könyveket. A gyülekezetek létesítsenek vallásos nevelési alapot. Az egyház az állami iskolákban gyakorolja a vallásitanítás jogát.

Lugos – Újkissoda

Nemes Elemér esperes,
Nits István lelkési főjegyzője”

Ugyancsak az Egyházkerület levéltárában található a nagyváradi református leánygimnázium tanári karának 1948. június 9-i határozata, melynek alapján 1948. június 11-én Arday Aladár püspök elnöklete alatt értekezletet tartottak az egyházkerület középiskoláinak ügyében. Az értekezleten részt vett Csernák Béla püspök, lelkész a Nagyváradi Református Leánygimnázium igazgatótanácsának elnöke, Gálbory Erzsébet igazgatónő és dr. Soós István egyházkerületi ügyvéd. A résztvevők az új Alkotmány 27. paragrafusában foglalt lehetőségeket figyelembe véve a következő javaslatot fogadták el: „A nagyváradi közel 30 éves leánygimnázium, amely 330 növendékkel és 18 tanárral működik, a diakonissza szakképzés célját szolgáló hét osztályú középiskolává alakítandó át, mely képzésre az egyházi törvényekben lefektetett elvek alapján az Egyházkerületnek is feltétlenül szüksége lesz. Eddig is sok diakonisszát adott Bihar megye reformátussága az erdélyi és debreceni diakonissza képzőnek. Mint püspöki székhelyen lévő középiskola alkalmas arra, hogy az egyház szeretetmunkásságát végző egyéneket képezzen ki. A tanári testület javaslata, hogy hét osztályú középiskola formájában szervezzék meg, olyképpen, hogy lenne egy humán tagozata, amely olyan előképzettséget adna, amely az egyház társadalmi gondozására hivatott diakonisszákat juttatná ezen a téren hasznosítható ismeretekre. Ez az iskola típus beilleszthető az új Alkotmány 27. paragrafusa szerint az egyházak által fenntartható iskolatípusok közé.”

A református iskolák jövőbeli sorsával kapcsolatos aggodalmak azonban csak vezetői szinten jelentkeztek, a presbiteri ülések jegyzőkönyveiben említés sem található erről, pedig ezeknek az összejöveteleknek a helyszíne 1947 nyarától éppen a református leánygimnázium díszterme volt. 1948. június 30-án először jelenik meg a presbiteri ülésen az 1948 áprilisában megválasztott új püspök, Arday Aladár. Ezen az ülésen az iskola igazgatótanácsának elnökét, a leköszönő volt püspököt, Csernák Bélát ünnepelték, de az iskola jövőjéről nem esett szó. 1948. július 7-én újabb presbiteri ülést tartottak, ahol a szórványok állapotáról, a hitélet jobbításáról, a valláserkölcс kérdéséről tárgyaltak. Ugyanakkor felszólították a presbitereket, buzdítsák arra a híveket, hogy megtakarított pénzüket az állami bankba helyezték. Ismertették a vallásügyi hivatal 17.302/1948 számú rendeletét, mellyel a lelkészeket az egyházak vagyonkezelőinek nevezik ki.

Ezek után derült égből villámcsapásként hathatott az alig két héttel később bekövetkezett államosítás.

Hogyan történt ez a „dicső történelmi aktus”?

1948. július 26-án reggel országszerte egyidőben, valamennyi felekezeti és magániskolában hivatalos küldöttség jelent meg (bejelentés nélkül), felleltározta az iskola teljes ingó és ingatlan vagyonát, kijelentve, hogy attól kezdve mindaz a Román Népköztársaság közvagyonára. Ezt az aktust az iskolák államosításaként

tartja számon a történelem. Az államosítás szónak a román megfelelője – naționalizare – jobban kifejezi a cselekmény lényegét és valós célját, azaz nemzetivé tenni a román nemzeti eszmétől idegen – vagyis magyar, német, szlovák stb. – oktatást, nevelést nyújtó iskolákat, s nem utolsó sorban felszámolni az egyházak szerepét, befolyását az ifjú nemzedék formálásában. Ezt a törekvést már maga a mód is, ahogyan az államosítást végrehajtották, egyértelműen bizonyítja. A magyar tannyelvű református, katolikus, unitárius iskolák államosításáról az iratokat román nyelven készítették, s az egyház javait úgy vették leltárba, hogy annak képviselőit, a lelkészt (akit nem sokkal azelőtt vagyonkezelőnek neveztek ki) vagy a gondnokot erről nem is értesítették, de még csak közel sem engedték, mikor a birtokbavétel történt.

A nagyváradi állami levéltárban őrzik a Bihar megyei felekezeti iskolák államosításának iratait, s ezekből kiolvasható, mindez hogyan ment végbe. Előző napon a prefekturára összehívták az akció végrehajtására kiválasztott megbízható tanügyi kádereket és a megyei pártbizottság által kijelölt párttagokat. Ismertették velük, hogyan kell másnap kora reggel végrehajtani az iskolák valamennyi ingó és ingatlan vagyonának felleltározását és átvételét. A feladatot egy, a tanfelügyelőség által kijelölt állami iskolai tanerő végezte a megyei pártszervezet megbízottjának felügyelete mellett. Az átadó az iskola addigi igazgatója volt, a nagyobb iskoláknál behívták az iskola könyvelőjét, pénztárosát vagy titkárát is, ha volt ilyen tisztviselő. Három irat készült: emlékirat (memoriu), jegyzőkönyv és leltár. Az emlékiratban az esemény történelmi jelentőségét emelték ki, az akkor divatos politikai szövegeket hangoztatva. A jegyzőkönyvben rögzítették, mikor, hol és kik vettek részt az akcióban, s mindenütt azt hangsúlyozták, hogy az átvétel békésen, zavartalanul ment végbe. A leltár mindenütt terjedelmes, részletező volt, s két nagy fejezetből állott – az ingatlanok és ingóságok felsorolásából. Az ingatlan leltár számos olyan adatot tartalmazott, amelyekből arra lehet következtetni, hogy nem ott, s nem akkor készült, ugyanis tartalmazta az épületek, kertek, szántóföldek helyrajzi és telekkönyvi számát, pontos méreteit, valamennyi adatát. Ezeket az adatokat vagy már előre beszerezték, vagy utóbb egészítették ki, pontosíthatták. Az ingóságok leltárai érdekes kordokumentumok is, megtudható belőlük, milyen felszereltségűek voltak az egyes iskolák, milyen tanszereket, taneszközöket bírtak, használtak, de az is, hogy milyen hiányokkal küszködtek egyes iskolák, mennyire szegények voltak. Csak egy példát emlíünk meg, amelyből megítélhető, hogyan gondolkoztak az átvevők. A kágyai református iskola átvételéről szóló emlékiratban feltűntették, hogy az iskola kerítése, sőt maga az iskolaépület is romos állapotban van, melynek kijavítása, felújítása a volt tulajdonos feladata lett volna. Ezért javasolták, hogy a javításokat a helyi református egyház sürgősen végeztesse el saját anyagi erejéből.

Bihar megyében 1948. július 26-án a levéltári adatok szerint összesen 83 falusi felekezeti iskolát államosítottak. Ezek felekezet szerinti megoszlása a következő volt:

- 51 református
- 26 római katolikus
- 3 görögkeleti – ortodox
- 2 izraelita
- 1 görög katolikus iskola.

A városi iskolákról nem találtunk összesítő kimutatást felekezetek szerint, csupán annyit sikerült kideríteni, hogy összesen 29 felekezeti iskola került az állam tulajdonába.

A nagyváradai református egyházközségnek három elemi iskolája volt az államosításkor – ezeknek az átvételi iratai csak hiányosan találhatók meg az állami levéltárban. Az 1-es számú iskola az akkor Visinszki utcának nevezett Teleki utca 36. szám alatt volt, két tanteremmel rendelkezett és egy kis szobával. Az udvarban volt egy háromszobás lakás, amelyet az egyház egy magánszemélynek adott bérbe – ennek a sorsa ismeretlen, nem tudni azt is államosították-e akkor.

A 2-es számú iskolája a Püspöki úton – akkori nevén Calea Proletarilor – a 47. szám alatti ingatlanban működött, amely épület dr. Soós István magántulajdona volt, az egyház tőle bérelte 1935 óta. Ahogy a jegyzőkönyvből kiderült a tulajdonos ideiglenesen és teljesen ingyen megengedte, hogy a református egyház használjon egy termet (egy elemi iskolai osztály tanítására és szabad órákban istentisztelet tartására). Az átvételkor a helyiséget a Magyar Népi Szövetség használta. Az átvevők kérték a Tanügy-minisztériumtól a helyiség államosítás alóli mentesítését.

A 3-as számú elemi iskola a Református leánygimnázium épületében működött, és az általuk használt részt ugyanaz a bizottság vette át, mint a másik két elemi iskolát – Bancsik József tanító és Nagy Ferenc, a PMR megyei megbízottja.

Amennyire hiányos az elemi iskolák átvételéről készült iratcsomó, annyira teljes és részletes a nagyváradai református egyház legjelentősebb és legértékesebb tanintézménye – a református leánygimnázium eltulajdonításáról tanúskodó dosszié, amely a Bihar megyei prefektúra fondjában, a tanfelügyelőség iratai között a 68-as leltári szám alatt 525–529. iratcsomókban található.

Már az is jellemző, hogy kiket bíztak meg az átvétellel: Cicortaș Petrut a tanfelügyelőségtől és Markovits Alexandrut a megyei pártbizottságtól. Amint az iratokból kiderül, az átvétel itt is, akárcsak az egész országban, 1948. július 26-án kezdődött, de rendhagyó módon csak augusztus 4-én fejeződött be. A hálás utókor szerencséjére Cicortaș elvtárs rendkívül éber volt, sőt arra is gondolt, hogy gondos és lelkiismeretes munkáját írásban is megörökítse, így az emlékiratban nem csak azt írta be, hogy „a teljesített kötelesség tudata boldoggá teszi, hogy szerény munkájával ő is hozzájárult egy szolid téglával a nép iskolájának építéséhez a Román Népköztársaság megerősítésének és felemelkedésének korszakában.” Némi rövidítéssel a továbbiakban idézzük a tanulságos beszámolót (amit talán feljelentésnek is nevezhetünk):

„Július 26-án reggel 6 órakor érkeztem az iskolába. Kapcsolatba léptem Gálbory Erzsébet igazgatónővel és kérdésemre, mennyi pénze van az intézetnek, azt felelte, hogy nincs semmi készpénze, ami a pénztárban van az az ő pénze. Megérkeztek a gazdasági ellenőrző szervek [az átvevő hívta ki őket az igazgatónő megfélemlítésére], akik lepecsételték a helyiségeket és a szekrényeket. A fürdőszobába nagy mennyiségű lisztet találtak, amiről az igazgatónő azt állította, hogy az a tanároké. Később az igazgatónő beismerte, hogy az iskola pénze és könyvelési iratai Béczy Ernő pénztárosnál vannak. Ő viszont azt mondta, hogy Kis János könyvelőnél, aki végül előadta a pénztárkönyvet és a nyugtatómböt. A gazdasági ellenőrök eltávoztak után Béczy Ernő előadott 91 ezer lej és a nyugtákat. Utána megkezdődött a leltározás. Július 27-én az igazgatónő beismerte, hogy a talált liszt az internátusé, s azért volt külön téve, mert az Iskolaszék azt határozta, hogy eladják a tanároknak s abból kifestik az iskolát. Július 28-án a pénztár felnyitáskor 3 pénzköteget találtunk. Az igazgatónő állítása szerint az egyik pénzcsoomó Bereczky tanáré, a másodikban a karácsonyi adakozásból begyűlt összeg van, s a harmadik köteg tulajdonosát nem tudja. A három csomagban összesen 27.648 lej volt. Július 29-én megtudtuk, hogy a titkárnőnél, Babicsák Teréziánál vannak az internátus pénzei. Mikor hazajött, átadott 18.400 lej és még külön 13.000 lejt, amit előzőleg az igazgatónőnek adott kölcsön. (...) Az internátus éléskamrájában nem találtunk sem zsírt, sem cukrot, viszont az igazgatónő éléskamrájában találtunk 11 befőttes üvegben zsírt 92,60 kg bruttó összszűlyban, két zsák cukrot 47,80 kg összszűlyban, 5 tarisznya fehér lisztet – 264 kg és 90 kg mosószappant. Július 30-án az internátus éléskamrájában a polcok alá rejtve találtunk 42 kg cukrot, amiről csak az igazgatónő tudott, és azt mondta, az az internátusé. (...)

Az internátus pincéjében egy szekrényben a könyvtárból kislejtezett magyar és német nyelvű revizionista, sovíniszta, antiszemita könyveket találtunk. (...)

A leltár lezárása előtt felszólítottam az igazgatónőt és a pénztárost, hogy ha van még náluk valami a gimnázium tulajdonából, azt adják elő. Ekkor vallotta be Béczy Ernő, hogy még van nála 56.687 lej, amit aztán átadott. Így végül 197.088 lej készpénzt és nyugtán 9.650 lejt sikerült átvenni.

1948. aug. 4.

Aláírók: Cicortaș Petre
Markovits Alexandru”

Az átvételi jegyzőkönyv így szól:

„Jegyzőkönyv, felvétel 1948. augusztus 4-én a Nagyváradai Református Leánygimnázium és Internátus átvétele alkalmából

Alulírott Cicortaș Petru és Markovits Alexandru az iskolaállamosító bizottság delegátusai a 936 számú törvénycikk alapján 1948. július 26-án megjelentek a

fentnevezett iskola átvételére. Ebben az ingatlanban a földszinten van 24 szoba, illetve tanterem és három WC., az I. emeleten 7 szoba – tanterem és 5 WC., az alagsorban 12 helyiség. Leltárba vettük az összes bútortárat, valamennyi ingóságot, amelyek a Román Népköztársaság tulajdonai lettek. A gimnázium képviselői ezt tudomásul vették.

Aláírók:

Gálbory Erzsébet, Babicsák Terézia
Cicortaș Petru, Markovits Alexandru

Mellékletek:

- pénztári leltár 1 oldal
- bútortár – ingatlan leltár 28 oldal
- fizikai szertár 4 oldal
- kémiai szertár 3 oldal
- a kiselejtezett könyvek címei: 1 oldal
- az igazgatónő élelmiszerei 2 oldal.”

A kiselejtezett könyvek leltára összesen 217 kötetet tartalmazott, amelyből 160 volt magyar nyelvű. Ebben a leltárban szerepelt még 24 darab iskolai térkép, 12 régi tankönyv, évkönyvek, újságok, folyóiratok bekötve, például Tanári Közlöny, Protestáns szemle, Felvidéki nevelő, Családi lap stb.

Néhány cím a „revizionista, sovinszta, antiszemita” könyvekből: Magyar–német művelődési kapcsolatok története, Gaál Mózes: Német világ Magyarországon, Pukánszky Béla: Erdélyi századok és magyarok, Végh István: Kuruc históriák, Szabó Zoltán: Szerelmes földrajz, dr. Bartha József: A magyar nemzeti irodalom története, Tamás Lajos: Erdély magyar egyeteme, Verne Gyula: Nemzeti lobogó, Bodor Antal: Falukutató vezérfonal, Lengyel Laura: A fejedelemszöveg, Komáromi János: Pataki diákok, Mikszáth Kálmán: Magyarország lovagvárai, Wesselényi Miklós: Szózat a magyar nemzethez, Ady Endre: Kulturális öngyilkosság.

Ezeket a könyveket hivatalos állami utasításra vonták ki a forgalomból. Először 1946 őszén jelent meg ilyen utasítás, amely előírta a közforgalomból való kivonását a fasiszta tartalmú tájékoztató eszközöknek. 1948-ban jelent meg egy részletes, szerzőket és címeket is felsoroló kiadvány román nyelven: Publicații interzise până la 1 mai 1948. (Betiltott kiadványok 1948. május 1-ig) címmel, és ennek alapján kellett megtisztítani az összes könyvtárat a fasiszta tartalmúnak minősíthető könyvektől. A református leánygimnázium vezetői túlzott óvatosságból vonták ki azokat a könyveket, kiadványokat is, amelyekről azt sejtették, hogy sérti az új hatalom érzékenységet, s még ezt a jószándékú tettet is ellenük fordította a buzgó átvevő, azt sugallva, hogy valami rossz, elítélendő szándékból rejtegették ezeket a „bűnös” könyveket.

Visszatérve az államosított református leánygimnázium további sorsára az Állami levéltárban található iratok szerint azt előbb Futó Aladár tanár vette át Cicortaș Petrutól, de a következő tanévben már mint Școala Tehnică Profesională

Fete Română (Műszaki–szakmai román leányiskola) szerepel, amely az Aurel Lazăr 1. szám és Nagysándor József utca 14. szám alatt található. Az iskola 2088 m²-es területét Victor Dragalina igazgató örökös birtoklásra – stăpânire vechie – vette át a Megyei Tanfelügyelőségtől. Azt még megjegyzi az okirat, hogy előbbi tulajdonosa a református eklézsia volt és református leánygimnáziumként használta.

A reformnak nevezett államosítás álságos módját igazolja az a tény is, hogy minden előzetes bejelentés nélkül hajtották végre, s maga a törvény is csak azután született meg, s jelent meg a Hivatalos Közlönyben, miután már mindenütt rátették a kezüket az iskolákra, teljes vagyonukkal birtokba vették azokat.

A reformnak nevezett államosítás fő célja a felekezetek befolyásának, a társadalomban betöltött szerepüknek gyengítése volt, valamint a társadalmi (kommunista) ellenőrzés kiterjesztése, a szovjet modell megvalósítása az oktatásban, nevelésben. A reform a nemzetiségeket, elsősorban a magyarságot érintette a legérzékenyebben és természetesen az ő felekezeteiket gyengítette. Amint a későbbi események igazolták, ez volt az első lépés a titkos cél, a magyar iskolarendszer teljes felszámolása felé.

Tények és adatok a Szoboszlai-per elítélteiről

Ugyan azt tartják, hogy a holtakról vagy jót vagy semmit és a „voltak” kapcsán is inkább a megszépítő messzeséget szokták idézni, kétségtelen, hogy vannak a múltnak olyan eseményei, amelyekre nem szívesen emlékezünk és amelyeket feledni szeretnénk. Vannak tehát ilyen közös emlékek, mikor sokaké, mikor a keveseké. Ezek az emlékek, ha mégoly kellemetlenek is, összekötnek embereket egymással, sors- és kortársakkal, főleg ha nemcsak ismerői, tanúi, de a történelem szeszélyének következtében elszenvedői is voltak egyazon korszaknak, eseménynek. A történész nem válogathat mindig a számára vagy a széles közönség számára kedves és kevésbé kedves/kedvelt témák között. Vannak kérdések, amelyekről köteles írni, egyrészt, hogy az események ne merüljenek el a feledés homályába, másrészt mert erkölcsi, figyelmeztető üzenete is van ezeknek az eseményeknek.

Ilyen, üzenetekkel teli korszak volt „az ötvenes évek” néven ismert időszak, amely már az előző évtizedben vette kezdetét és amely a terror eszközével lépett fel a polgári társadalom, egyben a polgári értékrend, az alapvető emberi jogok ellen. E vészes korszak egyik szomorú eseményének, a Szoboszlai-pernek a kapcsán a romániai politikai rendőrség – a Securitate – ténykedésének néhány látszólag formai, de a korban és az érintett személyek szempontjából nagyon is jelentős vonatkozásáról kívánunk adatokkal szolgálni, adatmorzsákkal emberi egzisztenciákról, melyek a száraz események mögött húzódnak meg.¹

1956 forradalmi eseményeit követően a kommunista hatalom Romániában is példát akart statuálni, amikor elsősorban az erdélyi magyarságot akarta egyrészt megfélemlíteni, másrészt pellengérre állítani, hogy egyszer és mindenkorra elriassza attól, hogy a fennálló hatalom ellen fellázadjon. Miközben a Sas-perben a reformátusok felé akart elrettentő példával szolgálni, a Szoboszlai-per a katolikusokat akarta megfélemlíteni és elrettenteni attól, hogy esetleg másmilyen szabadságra gondoljanak, mint amilyet a romániai kommunista rendszer „biztosított” az ország lakóinak.

Mint köztudott a Szoboszlai-perben 57 személyt ítélték el, közülük tizet halálra, a többieket is életfogytiglani vagy sok évi kényszermunkára, illetve súlyos börtönre.²

Az alábbiakban nem a pert vagy Szoboszlai és társainak elképzeléseit kívánjuk bemutatni, hanem a román politikai rendőrség által felvett adatok tükrében kívánjuk bemutatni egyrészt a vádlottakra vonatkozó néhány fontosabb adatot, másrészt a kort, a kommunista hatalom és fő eszközének, a titkosrendőrségnek szemléletét, értékrendjét, viszonyulását a letartóztatottakhoz.

Szoboszlai Aladár és társainak szervezkedését a Hatalom három vonatkozásban marasztalta el, ill. tartotta bűnösnek: a Keresztény Dolgozók Pártjának a létrehozásában, egy állítólagos ellenforradalmi mozgalom kirobbantásának a

szándékában, illetve Románia területi szuverenitása elleni szervezkedésben (!), mely utóbbi nem volt más mint egy román-magyar konföderáció létrehozásának a terve. Ezek, úgymond, veszélyeztették Románia szocialista, demokratikus rendjét és a román állam épségét. Ezért a hivatalos iratokban mikor ellenséges, mikor ellenforradalmi, sőt, néha még „rendszerellenes magyar nacionalista szervezkedésnek” (!) is minősítették.³

Pedig a közhiedelemmel ellentétben, igaz nem túl nagy számban, románok is szerepelnek az elítéltek soraiban, kilencen (azaz 15,78%) az 57-ből. Közöttük olyanok is voltak mint Fintînaru Alexandru aradi ügyvéd, Szoboszlai közeli jó barátja és munkatársa, vagy Drăgăniță Constantin harcokszó alezredes, akit rá akartak venni mozgalmuk támogatására. Tehát a „magyar nacionalista szervezkedés” minősítés enyhén szólva, de mint annyi más állítás, amely elhangzott a kivizsgálás és a per során, hamis.

Maga a szervezkedés öt térségre terjedt ki. Központi szerepe Szoboszlai Aladár és közeli munkatársainak kulcsszerepéből következően az akkori Temes tartománynak, elsősorban Aradnak és környékének (pl. Pécska) volt. Innen tizenkilencen származtak, azaz az elítéltek egyharmada (33,33%).⁴ Szoboszlai kétségtelenül helyes elképzelése szerint a megmozdulás gerincét, derékhatát Székelyföld kellett biztosítsa. Onnan huszonhárman (40,35%) vettek részt a szervezkedésben.⁵ A Drăgăniță alezredes beszervezését célzó próbálkozásoknak köszönhetően jelentős szerepűnek bizonyult (hat fővel) Bukarest, az említett családnak és ismerőseinek, illetve Bethlen Farkas részvételének köszönhetően. Kiemelkedő szerepe volt Marosvásárhelynek is (öt fő). Négy településről (Kolozsvár, Brassó, Fogaras, Hátszeg) egy-egy személy volt a vádlottak között. A halálraítéltek is a két legfontosabb, a legszámosabb résztvevőt felmutató régióból származtak (4 Aradról és hat Székelyföldről). És ugyancsak e két régióból származott a legtöbb katolikus pap, hat-hat mindegyikből, az arányuk az igen magas, 26,31%, illetve 21,73%, ami kétségtelenül ennek a rétegnek az elkötelezettségére, nyitottságára utal.

Érdemes megfigyelni a perbefogottak kor szerinti megoszlását. Ebből ugyanis kiderül, hogy a szélső adatoktól – azaz az egészen idősektől (57-76 évesek) és a legfiatalabbaktól (16-26 évesek) – eltekintve, a résztvevők többsége felnőtt vagy javakorabeli volt, 27-57 év közötti, cselekvőképességük, egyben szellemi erejük teljében levők, akiknek nemcsak hogy nem volt mindegy mi lesz a sorsuk, hanem mertek is gondolkodni a jövő alakulásáról.

Időszak	Születések száma
1881–1890	5
1891–1900	6
1901–1910	10
1911–1920	18
1921–1930	13
1931–1940	5

Kik is voltak a Szoboszlai-per vádlottjai, majd elítélte? Kiindulási pontként idézzük csak fel az ügyész kétségtelenül tendenciózus véleményét, a rendszer viszonyulását, értékrendjét tükröző összesítését. Eszerint a kimutatás szerint a vádlottak között volt 14 pap, 26 „báró, gróf és volt földbirtokos”, 15 értelmiségi (ügyvéd, mérnök, tanító), egy paraszt és egy munkás.⁶ A felsorolás, talán az egy-egy munkás és paraszt kivételével eleve elmarasztaló jellegű, már ami a korabeli társadalmi besorolásukat, foglalkozásukat illeti, ugyanis az ügyész az előző társadalom képviselőinek, „a nép ellenségeinek” tartja őket.⁷

Mint köztudott, a kommunista rendszer fő tétele az volt, hogy a társadalom legforradalmibb társadalmi csoportja a munkásság; ez szövetkezik a nincstelen parasztközösséggel, hogy felépítse az országban a szocialista, majd kommunista rendszert, s ez a két társadalmi osztály szövetkezik a haladó értelmiséggel ugyanazon cél megvalósítása érdekében. Ha jobban megnézzük e tételt, úgy nyilvánvaló, hogy kirekesztették mint tevőleges szereplőt a középparasztságot és a tehetős, kuláknak nevezett, több tíz hektárral rendelkező földtulajdonosokat, és „válogattak” az értelmiségiek között is. Hiszen egy rövid kezdeti időszakot eltekintve, a papság eleve bűnösnek minősült a hatalom szemében, középkori maradványként eleinte ugyan csak képletesen, de utóbb már ténylegesen is a vádlottak padjára került, mielőtt még bármit is tett/tehetett volna a rendszer ellen. A katolikusok ellen külön vád volt, hogy külföldi hatalom, a Vatikán irányítja, nyilván nem úgy, ahogyan ezt elvárták volna a kommunista rendszer képviselői. Ezeknek a szempontoknak egy átkódolt és átértelmezett rendszerét figyelhetjük meg a Szoboszlai-per résztvevőinek a kapcsán.

Ha figyelmesen megnézzük a vádlottak letartóztatása után, az első kihallgatáskor felvett jegyzőkönyveket, a tizennégy pap kivételével, elég nehezen tudjuk beazonosítani az említett kategóriákhoz tartozó személyeket. Ugyanis különböző szempontok, egymásnak ellentmondó adatai közül válogatták ki a belügyi szervek képviselői a szerintük „a bűnösökhöz” illő legmegfelelőbb minősítést, azaz legsúlyosabbat, amely már eleve a vétkesség árnyékát vetítette a letartóztatottakra.

Az egyik legfontosabb, de ki nem mondott megállapítás az az, hogy a Szoboszlai-per vádlottjainak nagy többsége valójában értelmiségi volt. Ezt tükrözi a végzettségük is. Ha nem is volt mindenki felsőfokú végzettségű, ismerte a kort, elmondhatjuk, hogy a háború előtti és egy ideig utáni felfogás szerint, az érettségizett vagy a négy alsó gimnáziumi osztályt elvégzett is nyugodtan elnevezett tisztviselőnek és ekként értelmiséginek számított.

Az egyetemi végzettségűek közül említjük meg először is a 14 papot,⁸ köztük a mozgalom vezetőjét, a temesvári születésű Szoboszlai Aladárt. Tizenhárom római katolikus pap volt, míg a tizennegyedik, Dan Aurel ortodox pap. A tizenhárom katolikus pap közül ketten, Ferenc Ervin és Mezei Mózes Levente ferences szerzetesek voltak. (Mint olyat hivatalosan ezt a rendet is megszüntették 1948-ban, de tagjai, ha néhány kolostorba internálva is, tovább léteztek.)

Hatan a világiak közül jogot végeztek, de 1957-ben csak Vajna László gyakorolta ténylegesen az ügyvédi hivatást. Fântânu Alexandru, aki az egykori Nemzeti Parasztpártban, majd a Nemzeti Liberális Párt tagjaként tevékenykedett, már nyugdíjas volt, Konya István ekkor szintén nem gyakorolta szakmáját, amiként Pietsch Béla, Schell István és Mikó László sem.

Tanár volt Farkas Pál és Reusz Klára, de ide soroljuk a tanító Tamás Imrét is. Felsőfokú végzettséggel rendelkezett még Huszár József, Szoboszlai legközelebbi munkatársa, Apostol Monica, Bánffy István, Baróthi Pál, Pataki Olga, akik közül a legtöbben főleg a Kereskedelmi Akadémiát végezték, Pietsch Miklós pedig utolsó éves egyetemi hallgató volt. Mérnöki végzettsége Fintânu Tiberiunak, Bethlen Farkasnak volt. Tizenegyen vagy érettségiztek vagy csak elvégezték a nyolc gimnáziumot.⁹ A régi iskolai rend szerint néhány gimnáziumi osztályt nyolcan,¹⁰ az általános iskola hét osztályát négyen,¹¹ míg négy, illetve öt osztályt ketten végeztek.¹²

Az egyetemet végeztek összlétszáma a tanító végzettségű Tamás Imrével, a vezető tisztséget betöltő Drăgăniță Constantin alezredessel, nemkülönben a végzős Pietsch Miklós egyetemi hallgatóval összesen 33, azaz 57,89%. Az érettségizettek, ill. nyolc gimnáziumot elvégeztek száma 11, azaz 19,29%. Ha a kor felfogása szerint őket is az értelmiségiek közé számítjuk, az 44 fő, összesen 77,19%. Ennyien mindenképpen értelmiségieknek számítanak, még akkor is, ha – mint látni fogjuk – egyesek más foglalkozást űznek (ám azt sem kedvtelésből). De egy szigorúbb számítás szerint is 57,89% felsőfokú végzettségű, akikhez még hozzáadódna az a tizenkilenc fő, azaz 33,33%, akik, akárhogy is nézzük, de a középszintű képzettségűeket képviselik. Tehát a Szoboszlai-féle mozgalom egyértelműen értelmiségi szervezkedés volt.

Ha foglalkozás szerint nézzük a Szoboszlai-per vádlottjait, 49-en (85,96%) ugyancsak értelmiségieknek minősülnek: 14 pap, 5 ügyvéd, 3 mérnök, 3 oktató (tanár, tanító), 19 tisztviselő, egy főtiszt, 1 szabadfoglalkozású (Pataki Zoltán keramikus), 1 kereskedő (Lukács István, aki Szoboszlai közeli munkatársa és aki verseket ír), valamint két háztartásbeli (Drăgăniță Iris és Jurik Berta), akik végzettségük alapján végülis szintén értelmiségiekként tarthatók számon. Ha a háztartásbelieket nem számítanánk ide, foglalkozás tekintetében 47 fő (82,45%) akkor is értelmiséginek számítana. Csak 5 személy (8,77%) gazdálkodik,¹³ azaz „földműves”, akár pár hektárja, akár 40 hektár földje van, mint Mikó Lászlónak. Három személy pedig munkásnak minősül (5,26%).¹⁴

Ha azt nézzük, hogy letartóztatásakor ki milyen állásban volt, úgy megállapítható, hogy az 57 főből csak 47-en voltak állásban, ugyanis öten nyugdíjasok voltak (közülük Bánffy hadirokkant, ugyan valamilyen kisegítő állást kapott a kolozsvári filharmóniánál),¹⁵ foglalkozás, pontosabban állás nélkül ketten voltak (két jogot végzett: Konya István és Pietsch Béla), Pataki Zoltán mint szabadfoglalkozású (keramikus) szerepel, míg ketten, mint láttuk, háztartásbeliek voltak. A 47 munkaviszonyban álló személy közül 35 így is értelmiséginek

minősül (74,46%). Ezen kívül ketten dolgoztak a szolgáltatásban: Pataki Olga mint nővér, Lukács István mint kereskedő (akik amúgy értelmiségieknek minősülnek). Állását tekintve öt személy volt munkás (10,63%),¹⁶ akik közül két „egykori” báró – Huszár József és Schell István –, az első üvegezőként, a második fuvarozóként tevékenykedett. A mezőgazdaságban is öten tevékenykedtek, gazdálkodóként, tehát az ő arányuk szintén (10,63%).

A politikai rendőrség szemében az 57 vádlott társadalmi besorolását tovább „árnyalta”, legtöbb esetben meghatározta a szülők társadalmi és vagyoni állapota. Az előítéletes viszonyulás ellenére a papok esetében ezt a tényezőt – legalábbis a személyi lapok kitöltői – nem nagyon vették figyelembe, ugyanis a „vagyonatlan értelmiségi” besorolás jutott ki nekik, ami legtöbbjük esetében meg is felelt a valóságnak.

A világiak esetében elsősorban nem a foglalkozásuk vagy tényleges állásuk, hanem a szülők, esetleg az ő anyagi állapotuk volt a mérvadó, annak ellenére, hogy az 1945-ös földreform és a további vagyonekbevételek nyomán ténylegesen már semmijük sem volt.

Egyeseknél az egykori nemesi cím szerepel súlyosbító körülményként. Bánffy István, Huszár József és Schell István valóban bárók voltak, de az '50-es években már nyilván nem számítottak annak, legalábbis hivatalosan (vagy mégis?!). Másokkal együtt az ő esetükben még az is nyomott a latban, hogy nagy földbirtokaik voltak – ld. még Orbán Károlyt, Kun Zsigmondot, Mikó Lászlót. A besorolás következtetését Bethlen Farkas esete támasztja alá, ugyanis nála megemlíti a 70 ha szántót, a szőlőket és a 70 ha erdőt, azonban mérnöki végzettségének következtében mégis értelmiségiként szerepel. Mikó Lászlónál, míg a szülők 30 hektárt bírtak, ő 100 hektár birtokosaként szerepel, aminek következtében társadalmi állása „földesúr” (moşier). Kun Zsigmond szüleinek majdnem 100 hektárnyi – de ekkor már elkobzott – birtoka volt, úgyhogy ő nyugodtan nyilatkozhatta, hogy nincs tulajdona, ő munkás. Orbán Károly esetében, akinek szülei birtokoltak 250 hektár földet, a minősítés „volt földesúr”. A „volt báró”, Schell István, (szüleinek 20 ha földje volt), aki akkor fuvarosként működött (!), a román terminológia szerint „burzsuj”, amit „polgári származásúnak” is lehet enyhíteni, akárcsak a technikusi Reibnagl Istvánt, akinek az apjának fa-lerakata volt. Ehhez képest szinte furcsa a felsőfokú kereskedelmi végzettségű, az aradi gyermekkorházban nővérként dolgozó Pataki Olga „polgári” besorolása tanítónő édesanyjával, ugyanis legfeljebb kereskedő apja után kaphatott volna(?) ilyen minősítést. Hasonló Pietsch Béla minősítése. Az ok: az ő szüleinek 70 ha földje volt, míg neki – valószínűleg egykor – emeletes háza volt Aradon, amint ez a fia személyi lapján szerepel. Van ellenpélda is, amikor a szülők egykori vagyoni állapota nem számított, mint pl. Szörcey Elek esetében. Ugyanis a 40 hektár földjüket eladták, így a fiuknak, akinek 1,5 ha földje volt, a besorolása: „értelmiségi”, noha valójában gazdálkodott. Társadalmi minősítés ugyan nem szerepel a tanárnő Reusz Klára neve mellett, de tudjuk (és „ők” is

tudták, hogy apja az aradi Flora gyár társtulajdonosa volt. Müller Jenő katolikus pap azért került be a vádirat „gyáros” származású minősítésébe, mert az apja a vingai villanygyár és malom tulajdonosa volt.

Akárhogy is nézzük, inkább a múlt (azaz a társadalmi származás), mintsem a jelen alapján lehetett volna úgymond elmarasztalóan besorolni a perbefogottakat. Annál is inkább, mert ha megnézzük a Szoboszlai-per vádlottjainak vagyoni állapotát, kiderül, hogy a többség az – már vagy eleve – vagyontalan, de volt akit akár a nincstelen kategóriába sorolhatunk. Érvényes ez nemcsak a „báró” Bánffy Istvánra, Huszár Józsefre vagy Schell Istvánra, hanem még sokan másokra is, összesen 38 főre, ami az előbbiekkal együtt az elítélteknek már majdnem a háromnegyede (73,68%).¹⁷ Háza és földje alig néhány személynek volt, akik közül egyedül Orbán Károly volt csak egykori földbirtokos.¹⁸ Csak háza, többnyire 2-3 szobás, négy személynek volt,¹⁹ míg csupán csak földje hét főnek volt, nagyobb mennyiségű is csak Mikó Lászlónak.²⁰ Elmondható, hogy lényegében szinte alig egy-két személy rendelkezett jelentősebb, elsősorban földtulajdonnal. Az viszont tény, hogy többen is voltak, akár a kis vagy középparasztok közül is, akiknek egykor több földjük volt.

Még egy szempont szerint vehetjük számba származás szerint a perbefogottakat, nevezetesen szüleik szerint, ami valójában azoknak a tulajdonviszonya szerinti besorolását jelenti. Ilyen megközelítésben nagybirtokosok voltak nyolcan,²¹ „gyáros” kettő,²² akikhez odaszámítható még a fa-lerakat tulajdonos apával rendelkező Reibnagl. Feltehetőleg nagyobb ház tulajdonosaként ide számítható még Pietsch Béla is. Ez viszont semmi esetre sem 26, hanem 12 fő.

Mivel a legtöbb esetben az anyák (azaz a feleségek) háztartásbeliek voltak, kivéve azt a néhány esetet, amikor mindkét szülő földművesként van feltüntetve, az apa szerint próbáltuk megállapítani, ki milyen családból származik. Eszerint értelmiségi származásúnak számítanak a tanár vagy tanító szülők (2) gyermekei,²³ az egy ügyvéd, illetve egy jegyző gyerek,²⁴ tíz, aki tisztviselő gyereke,²⁵ a négy „polgári” és „kispolgári” származású gyermek, Pietsch Miklós egyetemi hallgatóval együtt öt fő.²⁶ Együttesen tizenkilencen.

Kisiparos családból négyen származtak.²⁷ Csendőőrőrmester egynek volt az apja.²⁸

Mivel a személyi lap bejegyzése nem mindig pontos, egyrészt beszélhetünk hét földműves származású egyénről,²⁹ szegényparaszti családból származott kettő,³⁰ középparaszti családból öten,³¹ kulák származásúnak számított két fő.³² Öt személyt³³ illetően nem rendelkezünk adatokkal, bár kettő talán értelmiségi, egy pedig földműves származású lehet.³⁴ Összesítve ezeket az adatokat a felső rétegekhez tartoztak a földbirtokosok (12), akik az értelmiségiekkel együtt a polgári/polgárosult réteget képviselték, ami annyi mint 32 fő, azaz 56,14%. A kisiparos és a csendőőrőrmester, valamint a három munkás 8,77%-ot tesz ki, míg a 17 paraszti származású 29,82%, ami tehát majdnem egyharmad. Ezt az adatsort összevetve az elítéltekkel kiderül, hogy a paraszt származásúak aránya csökkent, ők ugyanis bekerültek az értelmiségiek kategóriájába. Az is megállapítható, hogy a papság is főleg a falusi, paraszt társadalomból került ki (nyolcan). Ugyanakkor

kétségtelen a feltörekvési tendencia és mobilitás az erdélyi társadalmon belül, pontosabban ezekből a rétegekből kerültek ki a későbbi Szoboszlai-per vádlottjai, akik túlnyomó többségükben jogukat veszített, ténylegesen elsősorban értelmiségieknek minősülő, valójában elpolgárosodott, azaz a polgári osztályba bekerült vagy oda tartó személyek voltak, akik között elsősorban a tényleges munkások, de még a parasztok aránya is nagyon alacsony volt.

Összefoglalva megállapítható, hogy a társadalmi besorolás tekintetében a belügyi szervek következetlenek voltak, de inkább szakszerűtlenek és tőlük telhetően tendenciózusan sorolták be a vádlottakat, mikor a szülők egykori foglalkozása vagy tulajdona, mikor az érintettek anyagi helyzete vagy foglalkozása szerint állapították meg, hogy ki hová tartozik.

Egészen más kép kerekedik ki a Szoboszlai-per vádlottjairól, ha lefoglalt javaikat, használati- és értéktárgyaikat vesszük figyelembe. Ebben a tekintetben egy egészen más sorrend állítható fel a per vádlottokról. A besorolások a legtöbb esetben nem estek egybe a valóságos helyzettel, hiszen az egykori, a társadalom felső vagy középső rétegeihez tartozók sok mindent, néha szinte mindenüket elvesztették egykor bírt javaikból, ami nyilván motiválja részvételüket a Szoboszlai vezette szervezkedésben.

A házkutatások során felvett jegyzőkönyvek az ingóságokról, a vagyoni tárgyakról, illetve a biztosítási végrehajtás/lefoglalás (sechestrul asigurator) jegyzőkönyvek egészen más vagyoni állapotokra engednek következtetni, mint a hivatalos társadalmi besorolás. Nagy vonalakban ez érvényes még akkor is, ha feltételezzük, hogy egyes esetekben vagy már előzőleg – ha erre módjuk nyílt – akár törvényre hivatkozva, akár nem, a házastársak, rokonok, barátok megpróbálták egyes javakat kivonni a lefoglalási eljárás alól. Ennek ellenére a kép így is ellentmondó és eltérő a fentebb vázolt társadalmi besorolástól.

Így például a papok esetében vannak olyanok (Kosza József, Ráduly Géza, Szoboszlai), de a világiak között is, akiknek a jegyzőkönyvek szerint semmijük sincs.³⁵ Ketten gazdálkodó papok: Kovács Balázsnak van 0,40 ha földje és egy fél háza, s emellett lefoglaltak egy hétéves lovat, két kéthónapos malacot, egy szekeret, egy gíget (kétkerekű kocsit), 300 kg krumplit, ami együttesen 8272,40 lej tett ki, míg Páll Gyulánál szerepel egy 10-12 éves ló, 2 kb. hat hónapos csikó, egy hároméves tehén.³⁶

Ami a papok bútorait illeti, nem nagyon beszélhetünk ki tudja milyen luxusos és változatos bútorzatról. Ez lehet, hogy a szerzeteseknél érthető okokra vezethető vissza. Így pl. a szerzetes Ferencz Ervinnél Radnán bútorként csak egy vaságy szerepel matracral és két párnával, de ami rendhagyó az két fényképezőgép (Zorkij, FED) és egy nagyítógép, valamint fotópapír és borítékok a fényképeknek, melyekből akkor készen volt 78 nagy és 374 kis „fénykép”, és amelyek, amint Szoboszlai esetében láthattuk, szentképek voltak.³⁷ A minorita Karácsonyi Istvánnál csak egy négyfiókos tálaló szerepel.³⁸ Tehát arra is gondolhatunk, hogy a parókián is létezett esetleg bútorzat, ami azonban nem a pap tulajdona volt.³⁹ Ábrahám Árpádnak⁴⁰ volt több bútora.

A ruházatkodási cikkek vonatkozásában ugyancsak változó a kép a papok esetében, noha az adatok nemhogy nem teljeseek, hanem inkább azt mondhatni, hogy hiányosak.

Nem sokban különböznek ettől a világiakat illető adatok. A gazdálkodók közül említjük meg Baróthi Pált akinek volt 24 mázsa cukorrépája, 80 mázsa búzája, 5 mázsa rozsa, 3 mázsa kukoricája és 200 mázsa almája, két 4-8 éves tehene, egy borjúja, két szekere,⁴¹ Györgypál Antalnak volt két lova, egy szekere.⁴² Ehhez képest a munkás Szombathi Andrásnak a szoba-konyhas családi házon kívül volt 7 méhcsaládja,⁴³ míg a téjeszt Szűcs Imrénél 3 méhcsaládja és egy borjúja.⁴⁴

A világiak közül legtöbbször inkább egy, mint két rend ruhával és egy vagy két pár cipővel rendelkeztek, melyekről nem egyszer feljegyezték, hogy viseltesek vagy kopottak. Csak néhány személy esetében találunk gazdag, változatos, „békébeli” státuszt tükröző ruhatárat. Ilyen a marosvásárhelyi egykori földbirtokos Orbán Károly, akinek 187 tételből álló leltárjegyzéke tartalmazza mind a lakberendezési tárgyakat (bútorok, festmények, lámpák stb., háztartási felszerelések), mind pedig ruhatárát.⁴⁵ A Bukarestben élő Bethlen Farkas választékos ruhatára sem annyira a mérnöki, mint inkább az egykori társadalom értékrendjét tükrözi. Érdekesség számba menő a jelentős apró-szerszámkészlet, amely a jegyzőkönyvben szerepel.⁴⁶

Ténylegesen jelentős ruhatárral rendelkeztek többen is a bukarestiek közül.

Ilyen volt a Drăgăniță család, ahol a feleség szalonai polgári családból származott ingóságai – bútorok, más lakberendezési tárgyak, ruhák, ékszerek – 217 leltári tételt tesznek ki.⁴⁷ Főtiszt férje nevével 5 kitüntetés is szerepel az egyik jegyzőkönyvben.⁴⁸ Ugyan konfliktus volt a fia, de a második világháború után karriert futott be a hadseregben. Ez magyarázza, hogy a ruházati cikkek mellett, néhány bútor és nyolc festményen kívül, több méter szövet és csizmánának való bőr is szerepel az ő javairól felvett leltárban.⁴⁹ Drăgăniță felesége testvérének, Popa Maria Doinának a leltára noha a polgári jólét hangulatát idézi, sokkalta szerényebb és a biztosítási végrehajtási jegyzőkönyv szerint saját ingósággal nem rendelkezik(!).⁵⁰ Ugyancsak jól szituált, polgári légkörre vall az a 188 tételből álló jegyzőkönyv, amely Apostol Monica javait veszi számba.⁵¹ Bădescu Aurelia összesen 238 leltári tételt kitevő ékszerei és ruhatára, bútorai, lakberendezési tárgyai és háztartási felszerelése (ld. festmények, lámpák, porcelán készletek stb.) nemcsak hogy nagy háztartásra utalnak, hanem – a Drăgăniță családhoz hasonlóan – egyúttal egy nagy, azaz többszobás lakásra, amely egy magas szintű, polgári jólét hangulatát idézi.⁵² Rajtuk kívül jóval szerényebb, de ugyancsak polgári jellegű bútorral rendelkezett Orbán Károly mellett Rend László.⁵³

* * *

Mindezeket a javakat és a személyi tárgyakat az őrizetbe vételkor foganatosított motozáskor, illetve házkutatáskor vették nyilvántartásba. Miután Szoboszlai Aladárt és közeli munkatársát, Huszár Józsefet úgymond más jogcímen (engedély nélküli orvoslás) még 1957. szeptember 10-én letartóztatták, majd

szeptember 14-én elítélték egy évi fogházra⁵⁴, szeptember 16-án folytatólagosan, de ekkor már a tényleges szervezkedés miatt büntetőjogi vonatkozásban adták át a titkosrendőrségnek kihallgatás végett. A letartóztatások szeptember 30-án folytatódtak és eltartottak az év végéig (még december 24-én, ill. 25-én is tartóztattak le embereket), és ez folytatódott egészen 1958. február 15-ig, nyilván annak függvényében, hogy milyen új neveket sikerül kiszedni a már letartóztatottakból.

Ezeknek a letartóztatásoknak az érdekessége, hogy a belügyi szervek előbb őrizetbe vételi parancsot bocsátottak ki, és csak egy vagy többnapos kivizsgálás után került sor a tényleges letartóztatásra. Azonban már az őrizetbe vételkor sor került a motozásra, illetve a házkutatásra.

A letartóztatástól a vádemelésig, majd a további, ismétlődő kihallgatások egészen a per kezdetéig egy sajátos forgatókönyv szerint játszódtak le mondhatni egységesen minden elítélt esetében, legfeljebb egy-egy irat hiányzik a sorból. Nemrégiben sikerült megtalálni ennek az eljárás-sorozatnak azt az 1956-ból származó szovjet modelljét, amely követendő példaként tényleges szovjet bűnvádi eljárások irataival – román fordításban – valójában lépésről lépésre rögzítette az eljárás mikéntjét a román titkosrendőrség számára.

Sokatmondó a házkutatási parancsok indoklása is. Ezekben az ugyancsak a kihallgató tisztek által megfogalmazott utasításokban hasonló, de mégis eltérő tartalmú indoklásokat olvashatunk. Bădescu Aurelia, ill. Bethlen Farkas és Müller Jenő esetében „birtokukban az állambiztonságot érintő tárgyak találhatók”⁵⁵ szöveg szerepel. Schell István esetében egyenesen kompromittáló anyagok meglétéről szól a házkutatási parancs.⁵⁶ Karácsonyi István katolikus pap esetében „lakásán ... levelek és más, a tevékenységével kapcsolatos anyagok találhatók”.⁵⁷

Utóbb, amikor a belügyes tisztek felvették a személyi motozásról a jegyzőkönyvet nem egy esetben kénytelenek voltak megállapítani, hogy „a személyi motozás során az említettél nem találtunk semmilyen iratot vagy értéktárgyakat” (Salamon Zoltán)⁵⁸, máskor pedig, hogy a motozás eredménye „negatív” (Gyenge Dénes, Tamás Dezső, Szörcsi Elek, Sipos Imre, Györgypál Antal),⁵⁹ vagy mint Bakó Ferenc esetében: „a személyi motozásnál semmi”.⁶⁰

A motozások, majd a házkutatások során felvett jegyzőkönyvek számos érdekes adalékkal szolgálnak nemcsak a korszak átlag emberének személyi tárgyairól, hanem az érintettek életviteléről, szokásairól is. Már a letartóztatáskor sor került a motozásra és a motozási jegyzőkönyv felvételére, de az is megtörténik, hogy a személyi tárgyakról a börtön személyzete állít ki jegyzőkönyvet ezeknek a házkutatásban/letartóztatásban résztvevő valamelyik belügyestől való átvételkor.

Szinte mindenkinél ott volt a személyi igazolvány, ugyanis abban a korszakban bármikor sor kerülhetett igazoltatásra és senki sem merte megkockáztatni, hogy csak egy ilyen egyszerű ok miatt bevigyék a rendőrségre vagy a Securitate-ra. Schell Istvánnál egy a többiekétől eltérő személyi igazolvány volt, mivel nem volt román állampolgár.⁶¹ Többek maguknál hordták a

katonakönyvüket, Pietsch Miklósnál szerepel a munkakönyv is, Baróthinál, Orbán Károlynál születési igazolványuk.⁶² Ezeket a hivatalos iratokat többen is a korban szokásos, keményebb műanyag tasakban tartották. Nemegyszer az iratok mellett egy vagy több fénykép is volt. Szoboszlainál a jegyzőkönyv két fényképről tesz említést, melyekről utólag kiderült, hogy valójában szentképek voltak.⁶³ De voltak esetek, amikor a letartóztatottnál levelek voltak, néha még az ezekhez tartozó borítékok is. Olyan eset is volt, amikor az iratok mellett ott volt a friss lakáskiutalás vagy más hivatalos munkahelyi iratok (elszámolások, jegyzőkönyvek). Megint másoknál vasúti bérlet, vonatjegyek, menetjegyek is szerepelnek. Az ezüstróka tenyészet vezetőjénél, Rend Lászlónál otthon 4 pecsét volt, valamint vadászfegyverhez való használt töltényhüvelyek, egy flober puskához való töltény, 10 dkg. sörét⁶⁴, 2-3 esetben halászigazolvánnyal (egyszer halászhoroggal) is találkozunk, de szerepel a jegyzőkönyvekben 1-2 akkor még viszonylag ritka gépkocsivezetői igazolvány, de még mozijegy is.

Bekerült a motozási jegyzőkönyvbe a letartóztatottnál szereplő pénzösszeg, már akinél volt, és ezt a belügyes tisztek leadták a belügy Pénzügyi Igazgatósága Különleges Osztályán. Ezek az átlagban – 3,10 és 300-400 lej közötti – összegek tükrözik a letartóztatottak, illetve a kor cseppet sem magas életszínvonalát. Viszont több esetben egészen magas összegeket találtak a papok egynémelyikénél (Kovács Balázs 8272,40 lej, Kosza József 3565 lej, Ráduly Géza 5404 lej),⁶⁵ melyek a hívekkel és a plébániájukkal hozhatók kapcsolatba, illetve gazdálkodói tevékenységükkel. A világiaknál nyilvánvalóan a gazdálkodói tevékenységgel álltak kapcsolatban ezek az összegek (Baróthi Pál 2417 lej, Sipos Imre 3100 lej), ami érvényes az ügyvéd Kónya István esetében is, míg Orbán Károlynál talán eladott tárgyak árának befektetésének számít a négy CEC betétkönyvön szereplő 4-500 lejnyi összeg.⁶⁶ Az általában kis összegek többnyire használt, bőr vagy bőrutánzatú pénztárcákban voltak elhelyezve.

Egyértelműen az (egykori) jólét és társadalomban elfoglalt pozíció, illetve az anyagi állapot ismérveként könyvelhető el több használati tárgy. Ilyenek pl. az órák. A papok közül hatnak (42,85%) volt órája⁶⁷, míg a 43 világi közül 13-nak (30,12%). Megállapítható, hogy rajtuk kívül elsősorban a háború előtt a társadalom felsőbb rétegeihez tartozó személyeknek volt órájuk.⁶⁸ A ténylegesen jólsituáltak lakásában (Drăgănița, Bădescu, Rethlen Farkas) egy-egy asztali óra is szerepel a jegyzőkönyvekben.⁶⁹ Azaz az 57 vádlott közül csak egyharmadnak (33,33%-nak) volt órája.

Sokak esetében az írószerszám is a „jólétről” (?) „árulkodó” tárgy. Az 57 személy közül alig néhánynak volt töltőtolla, nevezetesen nyolcnak összesen, akiknek a fele pap volt.⁷⁰ Számos esetben a használt írószerszám az a tintaceruza, ha van egyáltalán. Négy személynek, akik közül kettő pap (Szoboszlai és Ferencz Ervin), volt a kor átlagemberének szintjén novumnak számító töltőceruzája.

Az elítéltek közül csak háromnak volt kerékpárja,⁷¹ motorkerékpárja ugyancsak háromnak volt. Kettőnek a tulajdonosa pap volt (Ábrahám Árpádnak

egy 250 cm³ Standard motorkerékpárja volt, jogosítvány nélkül, Mezei Mózesnek egy Adler DKV motorkerékpárja volt, Farkas Pálnak pedig egy 350 cm³ BMW motorbiciklijé volt).⁷²

Használati tárgynak minősül a szemüveg is (Ferencz Ervin, Pietsch Miklós, Reibnagl István, Dan Aurel, Ráduly Géza esetében)⁷³, még akkor is ha azt nem hagyták a letartóztatottnál úgymond, nehogy esetleg kárt tegyenek magukban. Ez azonban azért érdekes, sőt elgondolkodtató, hogy akkor az illetők ugyan bizony hogyan olvashatták el a kihallgatási jegyzőkönyveket és írhatták alá minden lapját, mármint azért, hogy megfelel az általuk mondottaknak, hogyha nem látták jól(?) a szöveget.

A ritkább személyi tárgyak közül megemlíthjük még a körömráspolyt (Szoboszlai)⁷⁴, Pietsch Miklósnál egy halászhorgot találtak⁷⁵, s a papok közül néhányánál rózsafüzért, mint pl. Páll Gyulánál, Ferencz Ervinnél és Kosza Józsefnél (utóbbinál „fa láncocská fehér fém kereszttel”)⁷⁶. Amúgy Szoboszlainál a letartóztatáskor volt két napszemüveg, egy gamma öngyújtó, bicska tokkal, egy bakelit cigarettatárca, egy szipka, egy törött fésű, egy töltőtoll formájú nagyító, két kulcs és huszonöt különböző papír.⁷⁷

Többnyire az őrizetbe vételkor került sor a házkutatásra. Ez két szakaszban zajlott le és ezekről külön-külön jegyzőkönyvet vettek fel. Az első házkutatás egyértelműen csak bűnjeleket (corpus delicti) keresett, elsősorban a Szoboszlai-szervezkedéssel kapcsolatosakat. De odafigyeltek más „nem kíváncsós” tárgyakra is. Akinél semmit sem találtak, a jegyzőkönyvbe befoglalták, hogy „nem találtak” semmit vagy „semmi konkrét”, ami valójában a bűnjelekre utalhatott. Elkobozták – érthető okokból – az írógépeket azoktól, akik ilyenekkel rendelkeztek (ld. Lukács István, Reusz Klára, illetve Pataki Zoltán).

A házkutatás során főleg kéziratokat vagy gépiratokat kerestek, de valójában bármilyen kézzel írott papírt magukkal vittek, beleértve a leveleket és levelezőlapokat is, nemkülönben a fényképeket, bármilyen nyomtatványt, újságokat, folyóiratokat, könyveket. Főleg a papoknál mindenféle feljegyzést, kézzel vagy géppel írt lapokat, füzeteket, noteszeket találtak, amelyeket nyilván begyűjtöttek.

Ábrahám Árpád torjai papnál a jegyzőkönyv 120 géppel írt lapról szól, négy újságcikkről és 30 lapnyi tintával írt szövegről,⁷⁸ amit nyilván magukkal vittek, de még csak meg sem állapították/állapíthatták, hogy miről is szólnak azok a szövegek, akárcsak a többiek esetében. Erre csak a későbbi szorgos ellenőrzés és átnézés után került majd sor. Szoboszlai lakásáról 31 teleírt füzetet és „jelentős számú feljegyzésekkel teleírt papírt” vittek el.⁷⁹ Huszár Józsefnél például a házkutatás során találtak többek között egy francia nyelvű „kémkedéssel kapcsolatos könyvet” (valószínű, krimi), hét füzetet és noteszt különböző feljegyzésekkel, öt nagy borítékot, melyekben levelek és személyes iratok voltak, 49 más levelet és levelezőlapot, „különböző leveleket, kéziratokat”.⁸⁰

Számos könyvet és újságot, valamint más tárgyakat is elkobozták, pontosabban magukkal vittek a házkutatás során. Gyenge Dénesnél találtak egy

könyvből kitépett hat lapot, egy darabkát egy magyar zászlóból, egy 66 oldalas „könyvet”, melynek címe A háború első két éve, valamint „egy horthysta jelvényt”.⁸¹ Kun Zsigmondtól egy meg nem nevezett szerző Magyarország története című művét, Mikó Lászlótól főispáni Székfoglaló beszédét vitték el, melyet 1941. április 28-án mondott el.⁸² Bánffy Istvántól valószínűleg Lukinich Imre A bethleni gróf Bethlen család története című könyvét és gróf Apor Péter műveinek két kötetét vették magukhoz a belügy tisztjei.⁸³ Bakó Ferencről az Erdélyi vármegyék című 642 oldalas, 1942-ben megjelent kötetet⁸⁴, Pataki Olgától 60 könyvet⁸⁵, testvérétől, Zoltántól a Pesti Napló 1850–1930 évfordulós kötetét, egy '57-es zsebnaptárt, egy Bécs és egy Közép-Európa térképet és a Tára noastrá román újság egy 1936. áprilisi számát, „melyen horogkereszt található”,⁸⁶ Mezei Mózes Leventétől egy angol nyelvű brosúrát ill. filozófia könyvet vittek el.⁸⁷ Vajna Lászlónál találtak és elkobozandónak tartottak egy rózsaszínű fedelű iskolai ellenőrzőt (?) „melyben tiltott dalok találhatók”⁸⁸, Bularka Istvántól több térképet⁸⁹, Dan Aurel ortodox paptól egy az erdélyi ortodoxok érdekében írt brosúrát, egy Nicoale Iorga emlékkönyvet és a Magyarország nagyasszonyai három kötetét,⁹⁰ Páll Gyulától pedig Szabó Dezső Az elsodort falu című regényét és egy Szociáldemokrácia és kereszténység című brosúrát.⁹¹ Mint bűnjelet vitték el Ráduly Géza brassói paptól „három állami és pártvezető összetépett képét”.⁹²

Nagy sikernek számított a belügyesek számára, amikor a házkutatás során Tamás Dezsőnél egy működőképes katonai lőfegyvert találtak, 51 töltényt, valamint egy német céllovásra használt fegyvert 85 tölténnyel, és ezen kívül még 10 darab 9 mm-es töltényt egy fadobozban.⁹³ Egy másik székelyföldi vádlottnál, Salamon Zoltánnál előkerült egy-egy harckocsi ellen használt páncélöklő, illetve géppuska lövedék, valamint egy katonai fegyver megrozsdásodott csöve, amiről a jegyzőkönyv is megállapította, hogy „tönkrement”.⁹⁴ Pataki Zoltánnál viszont 90-95 flobor golyót tartalmazó dobozt találtak.⁹⁵ Az viszont már más kérdés, hogy hogyan lehetett volna ezekkel és ennyi fegyverrel megdönteni a kommunista rendszert Romániában!

A veszélyes „fegyverek” közé tartozott abban a korban, akárcsak a háború idején a rádió is, pontosabban a rádiókészülék. A rendszer hegemonikus berendezkedését, ideológiai befolyásoló tevékenységét meghatározta a használható rádiókészülékek száma, ami nyilván növelte a propagandisztikus sajtótermékek határfokát. Ugyanakkor az is kétségtelen tény, hogy a rádió szintén luxuscikknek számított és elsősorban a polgári vagy polgárosult személyeknél találunk elsősorban rádiókészüléket. Mai szemmel így is szinte felfoghatatlan, hogy az 57 vádlott közül mindössze nyolcnak (14,03%) volt csak rádiója. A jegyzőkönyvből nem derül ki milyen márkájú volt a rádiókészüléke Vajna Lászlónak, ill. Drăgănița Constantinnak.⁹⁶ Bánffy Istvánnak egy Popular, Pataki Zoltánnak egy Electromagnetica, Gyenge Dénesnek egy Victoria márkájú rádiója volt (utóbbi közös tulajdonban a feleségével), Reibnagl Istvánnak egy elemes rádiója,⁹⁷ Orbán Károlynak egy AEG, Dan Aurelnak egy Telefunken,

Szombathi Andrásnak pedig egy Orion márkájú rádiója volt.⁹⁸ Nem csoda tehát, hogy a Szoboszlai-per során többször is elhangzik a vád, hogy ennél vagy annál hallgatták a rádiót (és ezen nyilván a Szabad Európa Rádiót, az Amerika Hangját vagy „Londont”, azaz a BBC-t).

A Szoboszlai-perben hozott ítélet kimondta az elítéltek javainak elkobzását és ezt végre is hajtották. Ezután került sor az elkobzott javak értékesítésre a Securitate illetékes gazdasági osztálya közreműködésével az akkori bizományi áruházakon keresztül (Consignație), mint pl. Drăgăniță, felesége, sógornője, Apostol Maria javainak esetében. A bizományi árak alapján, főleg a jelentős anyagiakkal rendelkezők esetében, fogalmat alkothatunk az illető javak tényleges értékének nagyságrendjéről, megismerhetjük a korabeli bizományi árviszonyokat, az illetők vagyoni állapotát. Más, szerényebb tárgyak/javak árát ismerhetjük meg Kovács Béla katolikus pap, illetve Bularka István javainak becslésekor.⁹⁹ Hasonló volt a lefoglalt írógépek sorsa, amelyeket szintén a bizományin keresztül értékesítettek, majd megsemmisítették az írógép használatára feljogosító engedélyt.¹⁰⁰

Érdekes a lefoglalt tárgyak sorsa. A halálraítéltek egyes személyi tárgyait – pl. jeggyűrű, óra – visszaadták a házastársnak vagy a családnak.¹⁰¹ A többi nemesfém tárgyat, pl. amelyeket Ráduly Gézánál találtak, átadták a Román Nemzeti Banknak.¹⁰² Bethlen Farkas lefoglalt óráját értékesítették, s a 110 lejt „jövedelemként” átutalták az államnak.¹⁰³ Orbán Károly óráját ugyancsak értékesítették¹⁰⁴, akárcsak Ferencz Ervin két fényképezőgépét és nagytűgépét.¹⁰⁵ Amúgy a kivizsgálás egyik elgondolkoztató mozzanata az is, hogy a Ráduly Gézától elvett jelentős pénzösszeg részben eltűnt abból a vasszekrényből, melyben el volt helyezve(!).¹⁰⁶

Mint kirívó esetet említjük meg, hogy még a vizsgálati fogság idején az összes többi elítélttől eltérően – Drăgăniță alezredes, felesége Iris és sógornője, Popa Maria külön-külön kérésére¹⁰⁷ – a börtönbe utánuk küldtek több ruházati cikket, volt akinek nem is egyszer, hanem kétszer(!). Különösebb kommentárt nem igényel az a tény sem, hogy Pataki Zoltán lefoglalt pénzéből visszakérnek 16 lejt, mert ... eltörött (!) protézisét kell megjavítani és ebbe az érdekelt is „beleegyezett”(!).¹⁰⁸

A motozáskor, illetve a házkutatáskor lefoglalt iratok, könyvek, tárgyak és pénzösszegek vonatkozásában a per végeztével más-más eljárásra került sor. Egy az ügy lezárta alkalmával készült feljegyzésben, amely Szoboszlai kivégzése után készült, a politikai rendőrség Temes tartományi „C” osztálya megállapította, hogy 1958. október 22-én elrendelték a vagyoneklobzást, egyben tájékoztatott arról, hogy „A bűntárgyakat mellékeljük a kivizsgálási iratcsomóhoz, a többi tárgyakat átadtuk (?-V.K.), kivéve azokat amelyeket megsemmisítettünk, /s erről/ jegyzőkönyvet vettünk fel. Az órát elkoboztuk és értékesítettük, a 300 lejnyi összeget bevételként beszolgáltattuk az államnak.” Majd a sokszorosított űrlap alján a következő, nem kevés cinizmussal megfogalmazott nyomtatott szöveg

található: "A fentiekből kiderül, hogy a nevezett letartóztatásakor és a kivizsgáláskor és a hozott határozatok végrehajtásánál be lett tartva a népi törvényesség".¹⁰⁹

Mások esetében, amennyiben hivatalos iratról volt szó, amit lefoglaltak a motozáskor, azt átadták az illetékeseknek.¹¹⁰ Ugyancsak ebbe a csoportba tartoznak az elítéltek katonakönyvei, amelyeket ugyan egészen későre (1961. dec. 11.), de elküldtek a katonai hatóságoknak.¹¹¹ Drăgăniță Constantin alezredes pártjelölt tagkönyvét elküldték a hadügy politikai osztályának.¹¹² Hasonlóképpen jártak el Orbán Etelka IMSZ (Ifjú munkás Szövetség) tagkönyvével, melyet a szervezet illetékes bizottságához juttattak el.¹¹³ A letartóztatáskor nyilvántartásba vett, de más tulajdonát képező nemesfém tárgyakat visszaadták a kérelmezőnek, miután az bizonyította tulajdonjogát.¹¹⁴ (Szabadulásukkor az elítéltek jobbára visszakapták motozáskor elvett használati tárgyaikat, beleértve pl. jeggyűrűjüket.¹¹⁵)

Érdekes jelenségre, illetve hatósági szándékra derül fény, ha a pert követően személyenként kiállított, a lefoglalt tárgyakra vonatkozó jegyzőkönyveket olvassuk. Ugyanis ezekben azon kívül, hogy tájékoztatnak arról, hogy a különböző bűnjeleket (corpus delicti) mellékeltek a vizsgálati iratcsomóhoz (la dosar anchetă), az is kiderül, hogy számos más lefoglalt tárgyat, amint láttuk iratot, kéziratot, levelet és képeslapokat, valamint könyveket „megsemmisítették” (azaz papírmalomba küldtek), azaz nem adtak vissza a családnak. Ez volt az elkobzott térképeknek is a sorsa (ld. Orbán Károly esetében).¹¹⁶ Mindez azért figyelemreméltó tény, mert ebből kiderül, hogy a belügyi szervek veszélyesnek, elpusztítandónak tartották már ekkor is például a műltra, főleg a magyar történelemre vonatkozó műveket, még ha tudományos igénnyel is íródtak (ld. Apor Péter művei, a Bethlen család története vagy Szabó Dezső Az elsodort falu című regényét), vagy más emlékeket, így az egykori magyar jelvényeket (pl. magyar koronás jelvény), de akár a magyar zászló egy darabkáját is, jelezve ezzel, hogy szerintük nincs szükség az ilyen, magyar identitástudatot tápláló tárgyakra, kiadványokra.(!)¹¹⁷ Hogy ez az állításunk nem légből kapott, hogy létezett az elkobzott tárgyaknak ez a hármas csoportosítása – a bűnjelek, a családnak visszaszolgáltató tárgyak és a harmadik (megsemmisítendő tárgyak – V.K.) csoportja, kiderül több bejegyzésből is.¹¹⁸ Az pedig még természetesebb, hogy a személyes jelentőségű iratoknak, leveleknek, fényképeknek, még ekkora jelentőségük sem volt, tehát azokat is megsemmisítették.

Az előbbieket egyenes folytatásaként, a kommunista rendszernek ellenfeleivel vagy a másként gondolkodókkal szembeni könyörtelen és kizárólagos jellegének beszédes, egyben megrendítő bizonyítéka az az eljárás is, melynek során, külön-külön, minden egyes elítélt, tehát nem csak a halálraítéltek esetében (!), a lefoglalt tárgyak sorsáról tájékoztatva leszögezi – mindezt jó három évvel az ítélethirdetés után (1961 dec.) – , hogy jegyzőkönyvet vettek fel arról, hogy megsemmisítették az illető személyi igazolványát is. Pataki Olga estében még az is kiderül,

nyilvánvaló érvényességgel a többi elítélte, hogy azután – az illetékeseknek, azaz a rendőrségnek – az illetőt ki kellett venniük a nyilvántartásból is.¹¹⁹ (!) Ami azt jelentette, legalábbis a kommunista állam körülményei közepette, hogy az illető személy mint olyan megszűnt létezni és már csak a börtönvilágban létezett, ekként is bizonyítva a dantei felirat üzenetének igazát: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel!”

JEGYZETEK:

1. Tanulmányunk a Szoboszlai-per anyagára támaszkodik, amely a Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (rövidítve: CNSAS) (a Securitate levéltárát kutató nemzeti bizottság) levéltárában található (jelzete P 000157) és a továbbiakban, ha erről az anyagról lesz szó, a jegyzetekben csak a kötet és az oldal számot tüntetjük fel.
2. Ld. Tófalvy Zoltán: 1956 mártírjai. I. A Szoboszlai csoport. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2007. 582-599.
3. P 157, 24, 58.
4. Szoboszlai Aladár, Huszár József, Lukács István, Fintinaru Alexandru, Ferencz Ervin, Reusz Klára, Jurik Berta, Müller Jenő, Gáll András, Pietsch Béla, Pietsch Miklós, Reibnagl István, Crisnic Arcadie, Karácsonyi István, Pataki Olga, Pataki Zoltán, Sipos Imre, Szombathi András, Dan Aurel
5. Tamás Imre, Tamás Dezső, Orbán István, Kónya István, Ábrahám Árpád, Kosza József, Kovács Balázs, Kovács Béla, Páll Gyula, Ráduly Géza, Mezei Mózes Levente, Orbán Péter, Orbán Etelka, Bakó Ferenc, Baróthi Pál, Bularka István, Farkas Pál, Gyenge Dénes, Györgypál Antal, Lőrincz Károly, Salamon Zoltán, Szörcey Elek, Vajna László.
6. P 157, 13, 415-416. Eszerint: báró volt: Bánffy István, Huszár József, Schell István; gróf Bethlen Farkas, Kun Zsigmond; gyáros Orbán Károly és Mikó László; volt kereskedő Reibnagl István és Pataki Zoltán; Fintinaru Alexandru volt parasztpárti politikus. A többiek, papok és nem papok szintén „bűnösök” voltak.
7. U.o. 415v. („Ezek a volt bárók, grófok, földbirtokosok, kereskedők, ügyvédek, mérnökök, papok, a régi történelmi pártok képviselői...”).
8. Szoboszlai Aladár, Ábrahám Árpád, Dan Aurel, Dénes Dávid, Ferencz Ervin Béla, Karácsonyi István, Kosza József, Kovács Balázs, Kovács Béla, Mezei Mózes Levente, Müller Jenő, Páll Gyula, Ráduly Géza, Ráduly István.
9. Bakó Ferenc, Crisnic Arcadie, Gáll András, Kun Zsigmond, Lőrincz Károly, Orbán Etelka, Orbán Károly, Orbán István, Pataki Zoltán, Popa Maria, míg Reibnagl István ipari liceumot végzett.
10. Lukács István (2), Tamás Dezső (5), Bădescu Aurelia (6), Drăgăniță Iris (6), Jurik Berta (4), Salamon Zoltán (4), Szörcey Elek (7), Orbán Péter pedig szakiskolát végzett.
11. Bularka István, Sipos Imre, Szombathi András, Szörcey Elek.
12. Gyenge Dénes, Györgypál Antal.
13. Baróthi Pál, Gyenge Dénes, Györgypál Antal, Orbán István, Szörcey Elek
14. Bularka István, Sipos Imre és Szombathi András.
15. Bánffy István, Bădescu Aurelia, Crisnic Arcadie, Fintinaru Alexandru, Mikó László.
16. Bularka István, Huszár József, Schell István, Sipos Imre és Szombathi András.
17. Apostol Monica, Bădescu Aurelia, Crisnic Arcadie, Dan Aurel, Dénes Dávid, Farkas Pál, Fintinaru Alexandru, Fintinaru Tiberiu, Gáll András, Jurik Berta, Kónya István, Kovács Balázs, Kun Zsigmond, Mezei Mózes Levente, Müller Jenő, Páll Gyula, Pataki Olga, Pataki Zoltán, Popa Maria, Pietsch Béla, Pietsch Miklós, Ráduly Géza, Reibnagl István, Rend László, Reusz Klára, Salamon Zoltán, Szoboszlai Aladár, Szombathi András, Tamás Dezső, Vajna László; valószínű, hogy ide sorolható a „középparaszt” minősítésű Orbán Etelka és Orbán Péter is, valamint a katolikus papok közül Ábrahám Árpád, Ferencz Ervin, Karácsonyi István, Kosza József, Kovács Béla, Páll Gyula.

18. Drăgăniță Constantin, Orbán István, Orbán Károly, Tamás Imre.
19. Bakó Ferenc, Bularka István; Tamás Imrénének egy fél faháza, míg Reibnagnak egy ötszobás ...vályogháza.
20. Baróthi Pál, Gyenge Dénes, Györgypál Antal, Lőrincz Károly, Mikó László, Sipos Imre (aki beadta 3 ha földet a térszbe), Szörcey Elek.
21. Bethlen Farkas, Bánffy István, Huszár József, Schell István, Kun Zsigmond, Mikó László, Orbán Károly, Szörcey Elek.
22. Reusz György, Müller Jenő édesapja
23. Kónya István, Rend László
24. Baróthi Pál, Fintinaru Tiberiu.
25. Baróthi Pál, Bădescu Aurelia, Drăgăniță Iris, Farkas Pál, Popa Maria Doina, Salamon Zoltán, Szoboszlai Aladár, Tamás Imre, Vajna László és ide számítható esetleg Apostol Monica, aknek katonatiszt volt az apja.
26. Pataki Olga, Pataki Zoltán (az édesanyjuk tanítónő volt, az apjuk kereskedő), Pietsch Béla, Reibnagl István (és valószínűleg személy szerint kispolgárnak minősített, ámbár középparaszt szülőik gyermeke, Lőrincz Károly).
27. Ábrahám Árpád, Drăgăniță Constantin (konflis), Fintinaru Alexandru és Lukács István.
28. Kovács Béla.
29. Bularka István, Dénes Dávid, Ferencz Ervin, Mezei Mózes Levente, Orbán István, Páll Gyula, Ráduly István.
30. Kosza József, Szombathi András.
31. Bakó Ferenc, Gyenge Dénes, a már említett Lőrincz Károly, akit azonban kispolgári származásúnak minősítettek, Orbán Etelka, Orbán Péter.
32. Dan Aurel, Gyenge Dénes.
33. Crisnic Arcadie, Kovács Béla, Pietsch Béla, Sipos Imre, Tamás Dezső.
34. Crisnic Arcadie és Tamás Dezső, ill. Kovács Balázs.
35. P 157, 8, 140, 141; 8, 67, 68, 70; 1, 18 és 20. A Szoboszlai lakásán tartott házkutatáskor 33 kézzel írt füzetéről és számos, bejegyzésekkel ellátott
36. P 157, 20/116, 24/97 és 20, 247
37. 21/67
38. 20, 211.
39. Az adatok személyenként a már idézet peranyagban (P 157): Ferencz Ervin P 157, 21, 67 és 68; Ábrahám Árpád 20, 158-160; Karácsonyi István 20, 211; Kovács Béla 20, 235; Páll Gyula 20, 247 skk.; Dénes Dávid 21, 83; Dan Aurel 21, 157; Mezei Mózes Levente 21, 224-225, ill. 24, 71-72.
40. 6,166-168
41. 20/172
42. 20/77
43. 21/168
44. 9, 174.
45. 7, 10-25.
46. 3, 427/429
47. 3,173-181.
48. 3, 233, 235
49. 3, 235-236
50. 3, 258, 261
51. 3, 309-316.
52. 3, 349-362.
53. 7/239-240, 241-246. A két jegyzőkönyv 66 tételt tartalmaz és említést tesz 200 kötetnyi tudományos és irodalmi műveket magában foglaló könyvtárról, valamint a teljes Pallas lexikonról.
54. 1, 7.

55. „Conform datelor existente la locuința numitei... se găesc obiecte ce interesează Securitatea Statului...” (3, 345, 425 és u.o. 4, 179).

56. 7, 53.

57. 6, 388.

58. 5, 308

59. 20, 25, 40, 140, 180, 199

60. 20, 53.

61. 7, 49.

62. 21, 119; 6, 244; 7, 9.

63. 1, 23.

64. 21, 48.

65. 6, 59; 21, 192, 204.

66. 6, 238; 21, 182

67. Szoboszlai Aladárnak egy Eden márkájú karórája (1, 23), Kovács Baláznak egy Genčve Watch (20, 114, 121), Karácsonyi Istvánnak Olma (6, 390), Kovács Bélának egy Junghans (20, 235), Ferencz Ervinnek egy Doxa (21, 69), míg Mezei Mózesnek egy Pobeda márkájú órája volt (21, 219)

68. Huszár Józsefnek Record márkájú zsebórája (2, 4), Orbán Károlynak egy Doxa karórája (más két otthon található óra mellett, melyek közül az egyik egy háromfedeles arany zsebóra Système Glassütté, ill. egy női karórája (20, 259), Kun Zsigmondnak egy Doxa karórája (21, 19), Mikó Lászlónak egy Longines aranyórája volt egy 40 cm-es aranylánccal (21, 21); Reusz Erzsébet tanárnőnek egy szintén jó márkának számító Tellus karórája volt, Vajna László ügyvédnek pedig egy Eloga másodpercmutató órája volt „fémfém” (20, 132), Bularkának egy kronométeres órája (6, 119), Baróthi Pálnak egy Doxa márkájú karórája (6, 238), Farkas Pálnak zsebórája láncsal (20, 221), Rend Lászlónak egy kronométeres karórája (21, 45), míg Pataki Zoltánnak egy Omega márkájú órája volt (21, 105).

69. 3, 235, 309, 428.

70. Szoboszlainak egy Kavaco töltőtolla mellett volt még egy töltőceruzája is (1, 23), ilyen ceruzája volt Orbán Károlynak is (20, 265), Bularkának 2 töltőtolla (20, 139), Farkas Dávid töltőtolla (20, 221), Ferencz Ervinnek egy Leningrád márkájú töltőtolla és töltőceruzája (21, 69), Pietsch Miklósnak töltőtolla és -ceruzája (21, 119), Ráduly Géának egy Mont Blanc aranyhegyű töltőtolla (3, 495), Reibnagl Istvánnak töltőceruzája (21, 143), míg Mezei Mózesnek egy Staedler aranyhegyű töltőtolla volt (21, 219).

71. Fintinaru Tiberiu Diamant (3, 468), Lőrincz Károly Markatin? (24, 48), Orbán Péter „Carpați” márkájú kerékpárja (5, 138) volt.

72. 6, 167; 8, 196; 20, 223.

73. 21, 66, 119, 143, 154, 190.

74. 1, 23.

75. 21, 119.

76. 20, 245; 21, 66, 202.

77. Ld. 72. j.

78. 20, 157.

79. 1, 18.

80. 2, 14.

81. 20, 24.

82. 21, 20

83. 21, 33.

84. 5, 20, 54.

85. 21, 96.

86. 21, 106.

87. 21, 222.

88. 20, 128.

89. 6, 119.

90. 21, 156.

91. 6, 469.

92. 21, 191.

93. 20, 40.

94. 20, 67, 68.

95. 8, 322.

96. P 157, 20, 129 és 22, 27.

97. P 157, 21, 32; 21, 107; 24, 22; 21, 146.

98. P 157, 20, 261; 21, 157, 21, 168.

99. 6, 445; 6, 126.

100. 26, 208, 245, 198 és 25.

101. 26, 62-65.

102. 26, 207.

103. 26, 205

104. 26, 233

105. 26, 239

106. 26, 38

107. 26, 21

108. 26, 47, 49.

109. 26, 195. Huszár esetében az órát 366 lejért értékesítették, míg a katonakönyvét már előzőleg átküldték a hadkiegészítő biztosságra (comisariat militar). A halálraítéltek kapcsán többeknél szerepel, hogy az értéktelen tárgyakat megsemmisítették. (U.o. 196, 197.). Mások esetében, pl. Drăgăniță Iris, Fintinaru Tiberiu, Ráduly István, Lukács István stb. megjegyzik, hogy egyes tárgyakat átadtak a családnak. (U.o. 199, 206, 207, 208.). Drăgăniță Constantin esetében annak kitüntetésait eljuttatták a bukaresti Belügyminisztériumba. (U.o. 200.) A legtöbb elítélttel kapcsolatosan még az is szerepel, hogy személyi igazolványukat is megsemmisítették.

110. 26, 71. A Dénes Dávidnál talált pecsétet átadták testvérének. (u.o. 193.)

111. 26, 75-83, 206, 215, 223.

112. 26, 195.

113. 26/220.

114. 25, 12, 13, 19, 20.

115. 25, 304, 3.

116. 25, 24, 27. Az Orbán Károlytól elkobzottakról az egyik kihallgatósízt ugyan úgy nyilatkozik, hogy a térképek ugyan nagyon régiek és szakadozottak és nem bírnak jelentőséggel a kivizsgálás szempontjából, megsemmisítendő a levelekkel és fényképekkel együtt. („În pachetul primit nu au fost materiale decît scrisori, fotografii și hărți rupte foarte vechi care au fost verificate de mine și nu au prezentat interes pentru anchetă și pot fi dsitruite.” (U.o. 25v.)

117. A Iorga emlékkönyv elkobzása Dan Aureltől azzal magyarázható, hogy ekkor ő, más román polgári történetírókhoz hasonlóan, még indexen volt, amit később megszüntettek, ami viszont nem történt meg a már említett magyar vonatkozású könyvek vagy más tárgyak esetében.

118. „...Corpuri delictive nu au fost ridicate, restul de obiecte au fost predate familiiei, în afară de cele distruse...” (U.o. 217.).

119. 26, 84 -191.

A megmaradás esélyei: szórványmagyarság a Belényesi medencében

A Belényesi medence a maga 80 helységével és 1096 km²-es területével Bihar megye legnagyobb kiterjedésű kistérsége, 42432 lakossal. Belényes mintegy 60 km-re van Nagyváradtól a Déva felé vezető út mentén, és megkérdőjelezhetetlenül az egész térség ipari, kereskedelmi, oktatási és kulturális központja. A Belényes vonzásköréhez tartozó helységek egységes, hegyvidéki régiót alkotnak. A Körös felső folyása mentén, Belényes város vonzáskörében a harmincegynéhány román lakosságú, kisebb-nagyobb település mellett hét magyarok által (is) lakottat találunk: Köröstárcány, Kisnyégerfalva, Várasfenes, Körösjánosfalva, Belényessonkolyos, Belényesújlak, Magyarremete. „Ezek a községek a Fekete-Körös felső völgyében, a Belényesi medence közepén fekszenek, egymáshoz közel. Kósa László ezt írja: „A hét falu etnikai egységet alkot, románlakta vidéken teljesen vagy többségében magyarlakta helységek. Sajátos kultúrájuk sokban elüt a tőlük 20-30 km-re eső, de közben román lakossággal elzárt alföldi magyar községek kultúrájától.”¹

1. táblázat Az összlakosság és a magyar lakosság száma és számaránya a Belényesi medence jelentősebb magyar népességgel rendelkező településein (1886–2002)

Helység neve	Összlakossága		Magyar lakossága			
	1886	2002	1886	%	2002	%
Belényes	2614	12600	1314	50	1148	9,1
Belényessonkolyos	584	893	260	45	196	21,9
Belényesújlak	1010	691	690	68	447	64,7
Kisnyégerfalva	310	461	136	44	220	47,7
Körösjánosfalva	340	743	170	50	192	25,8
Köröstárcány	1105	1188	1105	100	1161	97,6
Magyarremete	905	884	560	62	520	58,8
Várasfenes	1210	1768	835	69	969	54,8
Összesen	8070	19228	5070	63	4853	25,2

Forrás: Anuarul demografic al județului Bihor. Dir. Jud. de Statistică Bihor, 2004 [Bihar megye demográfiai évkönyve, Bihar Megyei Statisztikai Igazgatóság, 2004]

2. táblázat Össznépesség, magyarok és reformátusok

	Összesen	Magyar nemzetiségű	Református
Várasfenes	1768	969	889
Jánosfalva	743	192	160
Belényessonkolyos	893	196	187
Kisnyégerfalva	461	220	196
Magyarremete	884	520	388
Köröstárcány	1188	1161	953
Belényesújlak	691	447	412
Összesen	6628	3705	3185

Forrás: Recensământul populației și locuințelor la 18 martie 2002. Institutul Național de Statistică [A 2002-es romániai népszámlálás eredményei. Országos Statisztikai Intézet, Bukarest]

A magyarság számaránya csökkenésének okait vizsgálva², történelmileg ebben a vándorlási folyamatok (a magyarság kitelepedése, főként 1989 után, a nagymértékű, szocialista iparfejlődéssel együtt járó román betelepedés), valamint a románság (és még inkább a roma lakosság) magyarokénál magasabb természetes szaporulata játszott szerepet. Nyilvánvalóan közrejátszottak a háborús események és az azokkal kapcsolatos népeségmozgások is. 1940. augusztus 30-a, a II. bécsi döntés után, amikor Nagyváradot és Bihar megye északi részét visszacsatolták Magyarországhoz, Belényes a megye megmaradt déli román részének a központjává vált. A Nagyváradot elhagyó román értelmiség és a közigazgatásban dolgozók Belényesbe tették át ekkor a székhelyüket, és itt egy erős román központot szerveztek meg. Részben e helyzet utóhatásaként, de a kommunista hatalom centralizáló-homogenizáló törekvéseinek következményeiként is, a második világháború után fokozatosan mind jobban érvényesült az a tendencia, hogy a magyarlakta települések közintézményei a túlnyomórészt románok által lakott településekre költöztek, hosszú távú negatív hatást gyakorolva ez által a magyar falvak fejlődési perspektíváira. Jellemző példa e folyamatok alakulására Gyanta esete. Az egykor virágzó településen, közigazgatási funkciójának elvesztése után, egy folyamatos, ma már igen előrehaladott stádiumban levő demográfiai-gazdasági leépülés ment végbe.

Szórványhelyzetben lévő településekről lévén szó az asszimiláció, a vegyes házasságok magyarságcsökkentő szerepe is számottevő. A fenesi lelképásztor információi szerint például csak ezen a településen 1970 és 1990 között tizenhét vegyes házasságot kötöttek. A gyerekek iskoláztatásával kapcsolatos, a régióban végzett kutatásaink alátámasztják, hogy az ilyen házasságok túlnyomó részében román nyelvű oktatásban részesülnek a gyerekek. Legtöbb esetben az indoklás: „a biztosabb jövő”, „a biztosabb boldogulás”, „az önérvényesítési lehetőség”. Bár nem feltétlenül ideológiai-politikai érvek, megfontolások miatt választják a ro-

mán nyelv családon belüli – kizárólagos vagy elsődleges – használatát, illetve a gyerekek román nyelven való továbbtanulását, a román-magyar vegyes házasságok esetében az ún. „gyakorlatias” lehetőségek (már ami a kommunikációra és önérvényesítésre vonatkozik) hatásai révén a román nemzeti identitás átörökítését szolgálják, kiváltva ezáltal a magyar nemzeti identitás háttérbe kerülését.

A ténylegesen végbemenő elrománosodási folyamatot csak fokozta a hivatalos népességstatisztikáknak az állampolitika rangjára emelt beolvasztási törekvéseket szolgáló hatása. „Ha egy magyar lány hozzámegy egy román fiúhoz, felveszi annak családnévét, a leánykori neve pedig teljesen eltűnik, és azt – a magyar hivatalos eljárással ellentétben – a román iratokban sem használják már. A statisztikai iratokban tehát semmilyen nyoma nem marad a későbbiekben arra nézve, hogy ő magyar volna. Ha viszont egy magyar fiú román lányt vesz feleségül, akkor a gyermekeket az anya nemzetisége alapján szintén románnak fogják számolni a népszéleírásokban.” (a kistérségben működő református lelkész)

Az utóbb évtizedekben erőteljesebben érvényesült az a tendencia, hogy a magyar kitelepülés következtében az elnéptelenedett magyar házakat románok (és újabban betelepülő pénzes tőkével rendelkező cigányok) veszik meg. A románság előbbi ingatlanjai általában gazdasági épületekké válnak. Mára egyébként a munkalehetőségek 1989-et követő beszűkülése és a határok megnyílása nyomán kibontakozó külföldi vándorlás, valamint az alacsony természetes szaporulat olyan előregedési folyamatot eredményezett, amely egyaránt érinti a térség magyar és román lakosságát.

3. táblázat A Belényesi medence összlakosságának és magyar lakosságának korcsoportok szerinti megoszlása

	Belényesi-medence teljes lakossága	Magyarok száma	Magyarok
0-14 év (2002)	5911	2166	36,6
15-59 (2002)	26178	9717	37,2
60 és afelett (2002)	6516	2465	37,8
Összesen (2002. március 18.)	38605	14348	37,2
Összesen (2005. július 1)	38259	14078	36,7

Forrás: Anuarul demografic al județului Bihor. Dir. Jud. de Statistică Bihor, 2004 [Bihar megye demográfiai évkönyve, Bihar Megyei Statisztikai Igazgatóság, 2004]

Talán a legbiztosabb a csaknem színmagyar Köröstárkány demográfiai állapota, ahol a református lelképásztor elmondása szerint a gyülekezet legalább egyharmada gyermek, az óvodásokat is beleértve. Belényesújlakon a helyzet kedvezőtlenebbnek indult, de bizonyos javulás tapasztalható. '89-ig nagyon sokan elmentek, mivel nem volt munkahely, s ez most megállt, s azóta vannak olyanok is, akik

visszaköltöztek. „Eléggi kiöregedett viszont a falu és kevés fiatal van, és ezeknek a fiataloknak is a nagy része nincs itthon, mert 1-4 osztályban van még magyar tagozat, de 5-8-ban már nagyon sokan Belényesbe mennek és Nagyváradra. Ők nem ingáznak, mert inkább ott laknak – vagy Belényesben, vagy Nagyváradon – és így csak hétvégén jönnek össze.” (helyi ref. lelkész)

Ami Várasfenes népességét illeti, amint a fennebb közölt adatokból is kitűnik, 1960 után kezdődött egy lassú apadás, viszont a '90-es évek után egy határozott csökkenés következett be a magyar közösségen belül. „1990-ben az anyakönyv szerint 1200 reformátusunk volt, mára pedig már csak 850-en maradtunk. Ez persze betudható a halálozásnak is, ami megnövekedett egy kicsit, viszont betudható az elköltözéseknek is ... átlagban olyan 20-23 temetés volt és minden évben olyan 6 keresztlő ... minden évben költöznek ki, minden évben kérnek igazolást Magyarországra. Volt aki itt vállalt munkát Váradon vagy Belényesben, s aztán talált magának jobbat külföldön, s volt olyan, aki kiment egyenesen. Spanyolországba járnak ki sokan, egyik a másikat kivonja, páran Németországban, Olaszországban és vannak néhányan Amerikában is.” (helyi református lelkész).

Valamivel pozitívabb a kisnyégerfavi helyzetkép, ahol több éves tendenciaként kiegyenlítődik a születések és halálozások aránya, így leginkább talán azt mondhatjuk, hogy stagnál. Volt olyan év is, amikor több keresztlő volt, mint temetés. Pozitív tényként könyvelhető el, hogy erre a kis településre szomszédaihoz viszonyítva kevésbé jellemző a kitepedés. Jóval aggasztóbb viszont az apadás Jánosfalván és Belényessonkolyoson, ahol a keresztlők száma évente 1 és 3, a temetéseké viszont átlagban 9-10 körül van.

A térség falvaiban mindinkább megmutatkozó előregedés, az a tény, hogy évről-évre kevesebb gyermek születik, mindinkább megnehezíti a gazdaságfejlesztéshez nélkülözhetetlen munkaerő-forrás újratermelődését a magyar településeken is. A helyenként már-már leépülésbe átsapó demográfiai csökkenés negatív hatásai fokozottabban jelentkeznek a magyar lakosság esetében, amely romló számaránya következtében is egyre erőteljesebb asszimilációs nyomásnak van kitéve.

4. táblázat Beiskolázottak száma a Belényesi medence számottevő magyar lakossággal rendelkező településein

	Összesen káderek száma	Óvodás	Iskolás	Tanügyi
Várasfenes	483	169	314	41
Dragánfalva	254	118	136	30
Magyarremete	398	121	277	31
Köröstárkány	254	82	172	25
Belényesújlak	253	89	164	28
Összesen	1642	579	1063	155

Forrás: Recensământul populației și locuințelor la 18 martie 2002. Institutul Național de Statistică [A 2002-es romániai népszámlálás eredményei. Országos Statisztikai Intézet, Bukarest]

5. táblázat Beiskolázottak száma a Belényesi medence teljes lakossága és magyar lakossága körében

	Belényesi-medence teljes lakossága	Magyarok	Magyarok számaránya (%)
Beiskolázottak száma	7396	1642	22,2
Óvodás	1499	579	38,6
Iskolás	5897	1063	18,0
Tanügyi káderek száma	612	155	25,3

Forrás: Recensământul populației și locuințelor la 18 martie 2002. BAZA DE DATE la D.J.S. Bihor [A 2002-es romániai népszámlálás eredményei. Bihar megyei adatbázis-nem publikált adatok]

A fenti táblázatok adatait akkor tudjuk a maga igazi jelentőségében értékelni, ha azokat összehasonlítjuk a Belényesi medence magyar lakosságának korösszetételére vonatkozó statisztikával. Az eltérés rendkívül figyelemreméltó. Azt láthatjuk ugyanis, hogy miközben a 18 éven aluli magyar lakosság részaránya a Medence azonos korosztályhoz tartozó népességén belül 36,6%, ami nagyjából megfelel a teljes magyar lakosság összlakosságon belüli arányának, ezzel szemben a kistérség iskolai oktatási rendszerébe beiskolázott magyar tanulók a tanulói összlétszám mindössze 18%-át teszik ki. A kistérségi óvodákba beírt magyar gyerekek óvodás népességben képviselt részaránya (38,6%) ezzel szemben a kistérség reális etnikai megoszlását tükrözi. Nyilvánvaló tehát, hogy a jelzett nagymértékű különbség elsősorban a magyar lakosság románokétól eltérő iskolaválasztási opcióiból adódik, nevezetesen abból, hogy a magyar gyermekek, illetve szüleik jóval nagyobb része választ a Belényesi medencén kívül eső oktatási intézményt, mint amilyen arányban ezt román kortársaik teszik.

Az a tény, hogy a magyar szülők számottevő – a román szülőkénel jóval nagyobb – hányada a kistérségen kívüli iskolát választ gyermeke számára, az anyanyelvű oktatás lehetőségéhez való régióbeli korlátozott hozzáféréssel is magyarázható. A mindinkább csökkenő gyermeklétszám, különösen a kistelepüléseken egyre nehezebbé teszi a magyar osztályok beindítását. Erőteljes az asszimiláció a Belényesi medencében, a legtöbb településen csak óvodai és elemi szinten, azaz I-IV. osztályban lehet magyarul tanulni, a szülők egyre gyakrabban íratják román tagozatra a gyermekeiket. A nyolc településen, köztük a régió központjának számító Belényesben 216 magyarul tanuló, kis- és felső általánosba járó nagydiákot regisztráltak és közel 150 óvodást.

A tanulólétszám lényeges hányadát két erőteljesen magyar közösség, a köröstárkányi és a várasfenesi adja, az előbbi 160 gyereket, az utóbbi 103-at számlál. E két településen nyolcadik végéig anyanyelvükön tanulhatnak a diákok, ám másutt nem. Belényesben 27-es létszámú magyar elemi működik és egy 15 fős

óvodai csoport, tíz kisdíák már első osztálytól románul tanul. Belényesújlakon 14 elemistát és 20 óvodást, Magyarremetén 28 kisiskolást és 15 óvodást, Körösjánosfalván pedig mindössze 7 magyarul tanuló gyereket találtak. Ez az elemi iskolai osztályhoz elég volt, magyar óvoda azonban itt sem működik. Belényessonkolyoson 2001 óta nincs anyanyelvi képzés, mert nem tudták biztosítani a törvény által előírt minimális 5 jelentkezőt. Kisnyégerfalván 7 magyar tanulót írnak össze.

Egy sajátos helyzet alakult ki a jelentős roma népességgel rendelkező Jánosfalván, ahol az iskolán belül is nagy többségbe kerültek a roma tanulók, ez a körülmény pedig az oktatás színvonalának drasztikus visszaesését eredményezte. A magyar szülők reakciója nem maradt el: „Ötödiktől bejárnak Belényesbe. Épp azért, mert a szülők nem nagyon adják tovább a cigányosztályba. A cigány gyerekek meg vagy járnak, vagy nem járnak, egy napon biztos mennek, akkor, amikor viszik azt a kicsi csekket az osztályfőnökhöz a gyermekpénz miatt. S meg az élet tovább.” (helyi református lelkész)

Valamivel jobb az iskolai helyzetkép a térségközpont Belényesen, ahol – bár a magyarság arányszáma tíz százalék alá süllyedt – mégis össze lehetett hozni a minimális óvodai és elemi iskolai csoportokat. E küzdelemben nagy szerepe volt a közösségi önszerveződésnek, különösen az egyházaknak: „Volt úgy, hogy megszorongatták a kisiparosokat azzal, hogy: ha nem adod a gyermekedet román iskolába, nem fog boldogulni. A szabó megijedt, hogy elveszik tőle az ollót, ha nem teljesíti a parancsot. De adott az Isten olyan értelmiségieket Belényesbe, akik azt mondták: jogunk van hozzá, ha jogunk van, követeljük. Amikor már minden úgy volt, hogy megvalósul, megfeneklett az ügy egy rossz tanfelügyelőről makacsságán. Akkor a baptista prédikátor veje elment ehhez a tanfelügyelőhöz, letette az öklét az asztalra azzal, hogy „én innen egyenesen Bukarestbe megyek, ha el akarja szabotálni a belényesi, újraindulni kész magyar elemi sorsát, jövőjét.” Erre meglelt az I-IV., Istennek hála, ötödik éve, hogy elindítottuk a magyar óvodát, ahol jelenleg van 11 gyermek, ami nagyon nagy szám. Magyarul, angolul tanulnak az óvodában, és egy-két román gyermek is jár oda rendszeresen. Az elemivel is hasonló a helyzet. Az Anyák napi ünnepélyen a templomunkban szavalt az egyik színromán családnak a kisfia, aki a magyar elemibe jár. Ilyen kis elégtételei vannak az embernek a szórványszolgáltatban...”³

Az összevont magyar osztályok indítása – a rendkívül alacsony létszámok mellett – nagyon bizonytalan. A magyar nyelvű oktatás régióbeli hátrányos helyzetét csak fokozza, hogy líceumi szintű oktatás a Medence területén csakis román nyelven áll rendelkezésre, méghozzá a tekintélyes szellemi-kulturális hagyományt képviselő, Iosif Vulcan nevét viselő nagy múltú belényesi elméleti líceumban. E körülmények együttes hatása – a térségen belüli magyar továbbtanulási lehetőség hiánya és a román nyelvű középiskola által képviselt kulturális tekintély – a magyar szülők egy részét arra készteti, hogy gyermekeiket már eleve román nyelvű iskolába járassák, hiszen elképzelésük szerint így válhat

„zökkenőmentessé” a majdani román nyelvű továbbtanulásuk, sokak által az igényes, magas szintű oktatás szinonimájaként érzékelt román nyelvű főgimnáziumban.

A térségben érvényesülő, lényegében a román nyelv nyilvános szférában elfoglalt domináns pozícióját újratermelő sajátos modell, a vegyes házasságok viszonylag magas száma szintén abba az irányban hatnak, hogy az etnikailag vegyes családból származó gyerekek legtöbbször az állam hivatalos nyelvén folyó oktatási keretekbe integrálódjon. Érdekes viszont megjegyezni, hogy ugyanennek a modellnek a megnyilvánulásaként érzékelhető az ellentétes irányú tendencia is, amelyre egy megyei magyar oktatással foglalkozó tanfelügyelő hívta fel a figyelmet: nevezetesen, hogy a magyar óvodai csoportokba „mindig beíratnak három-négy román anyanyelvű gyermeket is azok a liberálisan gondolkodó szülők, akik szeretnék, hogyha a gyermekük elsajátítaná a magyar nyelvet is.”

Azok a szülők viszont, akik ragaszkodnak gyerekeik anyanyelven való tanulásához, kénytelenek távol eső településen levő középiskolát választani. „Két gyerekem van s a nagyobbik most nyolcadikos, és hogy tovább tudja folytatni magyar tagozaton a tanulást csakis 70 kilométerre van lehetőség, Nagyváradon.” (várasfenesi szülő) Azokban az iskolákban, ahol ezt igényelték, bevezették a fakultatív magyar órákat, azonban nyilvánvaló, hogy ez önmagában nem elegendő a magyar nyelvű oktatás kérdésének megnyugtató rendezéséhez. A már idézett megyei főtanfelügyelő szerint, „Egyetlen járható út perspektívában egy szórványkollégiumnak a létrehozása lenne. A környező falvakból ide Belényesbe behozzuk a gyerekeket ötödik osztálytól, mert kialakítható lenne egy 18-20 fős 5, 6, 7, 8. osztály, jönnének hétfőn a gyerekek pénteken pedig hazamennének, itt tanulnának.”

A jövőre vonatkozóan biztató jelzésnek tekinthető, hogy az elmúlt néhány évben – az országos tendenciának megfelelően – a Belényesi medence magyarlakta falvaiban is erőteljesen megnövekedett az általános iskolát és középiskolát végzett tanulók továbbtanulási szándéka. „Aki szakiskolába jár most, az is menet közben leteszi legalább a különbözetet. Gyűjteni kell a papírt, papírból fogunk kiállni, ilyen-olyan diplomából. Aztán nem baj, hogy van egy szakiskolás diplomám, s nem értek hozzá semmit, amíg ott van írottan. Utána lesz egy érettségim, úgy tudok leérettségizni ahogy ... divat most már diplomákat szerezni, feljebb és feljebb menni ... mindenki tovább megy felsőoktatásra, mert vagy államilag finanszírozott vagy a szülő fizeti. Nagyon kevés, aki nem. Talán kettő vagy három, aki csak szakiskolát végzett és annál is maradt és dolgozik. De mindenki tovább megy, nem baj, hogy nem bírja a feje, egyszerűen ez a divat. Régebben nem így volt, látszott az, hogy kik azok, akik valóban továbbmentek. Ki az, aki az érettségivel állt meg, ki az, aki ment egyetemre is.” (helyi ref. lelkész) Persze, nyitott marad a kérdés, miként fogják a mai fiatalok tudásukat a régió majdani munkaerőpiacán értékesíteni, milyen esélyeket kínál számukra a szakképzettségük megszerzése után a kistérség.

Amint kutatásunkból is kiderült, a magyar fiataloknak a Belényesi medencéből való elvándorlása – elsősorban az anyanyelven való tanulás, illetve továbbtanulás útjában álló akadályok miatt – a román fiatalokénál is nagyobb méreteket öltött. Ezért is – de a beolvasztási tendenciákkal szembeni hatékony védekezési módként is – bírna különös fontossággal az anyanyelvű kistérségi képzési struktúrák megerősítése. Egy szórványkollégium létrehozása mellett, amely megoldaná az iskolai alapképzés anyanyelven való hozzáférhetőségét, véleményünk szerint igen nagy szükség lenne a szakmai képzés magyar nyelven való kiépítésére is a Medencében. Ezt a feladatot teljesíthetné például egy anyaországi szakközépiskola kihelyezett tagozatának működtetése, amely magasan képzett és identitásukban töretlen, a román mellett a magyar szaknyelven is jól kommunikáló szakembereket képezne, elsősorban azokra a területekre (fóliás zöldségtermesztés, állattenyésztés, fafeldolgozás, faluturizmus), amelyek a kialakított fejlesztési stratégiáknak megfelelően a régió jövője szempontjából meghatározó jelentőségűek lesznek.

JEGYZETEK:

1. <http://annemarie.uw.hu/bihar1.htm>
2. Jelen tanulmány a Partiumi Keresztény Egyetem Társadalomtudományi Tanszékének kutatócsoportja által végzett, a Sapientia Alapítvány – Kutatási Programok Intézete által támogatott Bihar megye gazdasági-társadalmi fejlődése elnevezésű kutatás adatainak, eredményeinek felhasználásával készült. Az adatok összegyűjtésében, az interjúk elkészítésében és az eredmények értelmezésében nyújtott értékes segítségükért köszönetet mondok dr. Szilágyi Györgyi, Ari Gyula és Szolár Éva munkatársaimnak.
3. Tóth Hajnal: A sors nemcsak ellenünk, értünk is dolgozik. Interjú Zsiskú János nyugalmazott belényesi református lelképásztorral. Erdélyi Riport, I. évfolyam, 2. szám.

MAGDA VAN DER ENDE

Közép- és Kelet-Európában felegyenesedtek a népek

Közép- és Kelet-Európában felegyenesedtek a népek és olyan változásokat hoztak létre, amelyek Nyugat-Európát is mélyen érintik. A Romániában előállott dramatikus klimax számunkra annak a lehetőségét nyújtotta, hogy pénz és egyéb javak ajándékozása által formába önthessük sokféle érzelmeinket. Feltettem magamnak a kérdést: miért éppen a román események hatottak olyan mélyen? Különböző tényezőknél bukkantam a nyomára:

A második világháború

Amit ebben a vonatkozásban felfogtunk, azaz mindaz az információ, ami hozzánk eljutott a Ceaușescu rendszer elnyomásáról (jegyrendszer, a fenyegetettség általános szférája, besúgók) a német megszállás alatti elnyomás tapasztalatait érintette meg. Valaki így szólt hozzám bizalmasan: „Az facsarja leginkább a lelkemet, hogy mi a háború után azt mondtuk: ilyenminek soha többé nem szabad megtörténnie, és most mégis megtörtént, hozzánk egészen közel Európában!” Sokakban támadt fel az árulók elleni személyi vérbosszú fokosokkal való sajátkezű szerzésének a hasonlata, embereket láttam reszketni, feltört az akkori idők fölött érzett szégyen és képtelenség érzése. Ebben a keretben fogták fel a Romániában történt eseményeket és így kapcsolódtak azok a saját fájdalmaikhoz és tehetetlenségükhöz.

Jó és rossz

A beteg és megsemmisítő romániai rendszerrel való szembesülés bennünket lényegesen érint a jó és a rossz szintjén: „hogyan történhet meg ilyesmi?” hallottam ismételtelen kérdezni mélyszégyenű döbbenettel. Véleményem szerint ez egy lassú folyamat, amelyben milliónyi személynek egyes egyenként megvolt az oka arra, hogy bizonyos választásokat tegyen. Mindenki részese volt annak a rendszernek, fenntartotta és áldozata is volt ugyanakkor. A jó és rossz választóvonal minden egyéni áthalad. A helyzet megváltoztatása nem érhető el egyszerű úton-módon azáltal, hogy eltávolítják a valódi gonosztevők viszonylag kis csoportját. A jó és rossz közötti határok elhomályosodnak, amint egy ember a tulajdon cselekedeteinek és választásainak a felelősségét kiadja a kezéből, és hagyja magát befolyásolni a körülmények által. Egyszer korruptnak lenni, egyszer valakit megfigyelni, nem tűnik olyan súlyosnak. De ezáltal valaki áthágott egy határt, és

ahhoz, hogy visszatérhessen, bátorság szükséges – még hozzá egy olyan világban, ahol a megtorlás miatti veszély igencsak hatalmas. Ennek a bizonyos határnak a megsértésével össze lesz karcolva az igazság és az őszinteség érzése. A hazugság hálójába sokkal gyorsabban szövedik, mint az őszinteségé. Ez pedig nemcsak a románokra vonatkozik, hanem minden emberre nézve érvényes. A romániai katarzis nagyon mélyen érintett bennünket, mivel ezzel hivatkozás és felhívás történt a mi saját morális minőségünkre, azaz milyenségünkre. Hol húzzuk meg a határt a megengedhető és meg nem engedhető között? Mennyiben érezzük magunkat felelősnek az egészért?

Holland magatartás

Hollandia esztendőnkön keresztül el tudta érni azt, hogy a fejét homokba dugta a romániai valóság előtt. Ceaușescu kormányzása számukra nem kótlótozásokot hozott. Mindaddig, amíg ott a munka olcsóbb volt, ott csináltatták a konfekciót és lábbelit. Román termékeket szállítottunk ki az országból, többek között élelmiszert. Átvevők nélkül Ceaușescu nem exportálhatott volna a saját lakossága kárára. „Békét” is exportált, amire a holland békeszervezetek mohón rávetették magukat, mármint azok, amelyek szövetségeket kerestek. A román lakosságot mindenféleképpen elárultuk azáltal, hogy Ceaușescut megerősítettük az önkényeskedéseinek közepette. Önvádnak nincs helye. Adósságról van szó, e vétket pedig helyreállítás által lehet törleszteni.

Ha a segélynyújtás feltételeiről beszélnek, akkor azt mindenek előtt a mi részünkről kell megszabni. Nagyító alá kell helyezni a kritériumaink halmazát, hogy mit és kinek szolgálunk a stratégiánkkal és segítségünkkel: saját politikai érdekeinket, a mammont vagy a másikat.

A morális szegénység iskolapéldájának találom az azon kérdés körüli huzavonát, hogy posthumus visszavonható-e a Ceaușescunak 1973-ban ajándékozott kitüntetés...

A román lakosság kéréseinek komolyan vétele most azt a lehetőséget nyújtotta, hogy megszabaduljunk a rossz lelkiismerettől és hogy másképpen viselkedjünk. Erre nézve jó példát szolgáltatott Václav Havel, aki nem tartott elnöki beiktatási fogadást, hogy az így megtakarított pénzt Temesvárra juttathassák.

Egész Európa keresi az új egyensúlyt. Nyugat-Európa nem ülhet úgy a demokráciáján, mintha a babérajain csücsülne! Felsőbbrendűen kívárlják amíg Közép- és Kelet-Európa ugyanolyan „demokratikus vívmányokat” szerez, mint a miénk. És tovább alszunk.

Az üzletemberek expanziós lehetőségekre figyeltek fel és egyből felébredtek. A többi csak felnyög és a másik oldalára fordulva tovább alszik, ilyen álcázással ringatva magát álomba, hogy: „mi egy demokrácia vagyunk és mindaz ami itt

van, az természetszerűleg helyes és talál.” A demokrácia csak akkor autentikus, ha napi öntudattal rendelkezik. Valójában mi rendelkezünk a demokratikus lehetőségekkel, hogy életünket kívánságunk szerint tudjuk berendezni, de mi ezeket a lehetőségeket alig használjuk. Félálomban szundikálva képtelenek vagyunk annak felismerésére, hogy hordozói és áldozatai vagyunk a „ha-azonban-több” ideológiának. Akkor fogunk csupán felébredni, amikor már csak annak örvendhetünk, hogy mások felszabadították magukat egy számukra ellenséges ideológiától.

A hidegháborúból a langyos háborúba

Számtalanszor hallottam: „vége a hideg háborúnak, eltűnt a vasfüggöny”.

A direkt gyilkolás 1945 után valóban megszűnt, érzelmileg beástuk magunkat a saját futóárkainkba (ahonnan csupán korlátozott kitekintésünk volt a valóságra). A közép- és kelet-európai rendszerek könnyű prédájává váltak annak a szemléletnek, hogy mi ott csupán csak egy rendszert lássunk. Nem láttuk meg az embereket a rendszerben. Most pedig az emberek meglátatták magukat, s így nem kerülhetjük ki őket. Láttuk, hogy miképpen sírtak, ujjongtak és kacagtak! Hozzásegítettek ahhoz, hogy meglássuk a szemünkben a gerendát! A hidegháború csak akkor fog véget érni, amikor vesszük majd a bátorságot ahhoz, hogy eltávolítsuk a szemeinkből a gerendát. Romániáról alkotott képünket sokkal inkább egy baráti szemlélet határozta meg, mint egy, az ellenségről alkotott kép. Románia azt az érzést keltette, hogy függetleníti magát a keleti tömbön belül, és ez tetszett a Nyugatnak. Ezáltal az embereket még kevésbé látták.

Két világ között

Kolozsváron (Cluj) laktam 1970–1972 között és teológiai tanulmányokat folytattam az ottani magyar nyelvű fakultáson. Megszereztem a doktorandusi fokozatot és egy disszertációt írtam a 20. évszázadnak a romániai magyar kisebbségről. Mivel Hollandiában egy úgynevezett reális baráti kép volt forgalomban Romániáról, azért én esztendőnkön keresztül senkinek sem tudtam igazán elmondani, hogy ott mi mindenben is volt részem. A „Romániában való tanulást” érdekesnek találtak. De abban a pillanatban ahogy a Szekuritátéről beszéltem, meg arról, hogy ez mit is jelentett a mindennapi életben, máris zavartan elfordították a fejüket. A „Keresztyének a szocializmusért” nevű mozgalom tagjai csakis pozitívumot szerettek volna hallani. Az „Üldözött Keresztyénség Alapítvány”-nak a támogatói pedig csakis egy szenvedő egyházzal szerettek volna tudomást szerezni. Egyik számára sem elégítettem ki az igényeket, sem az Egyházközi Béketanács, sem a haladó baloldal számára. A jobboldal a

kommunista-ellenesség fogatába szeretett volna beállítani. Nem tudtam statisztikákat felmutatni, nem tudtam bebizonyítani azt, amit mondok, tehát azt gondolták, hogy semmi sem igaz abból, amit állítok. Abszurd volt az egész, de igaz. Gyakran gondolok azokra a találkozásokra, ahol az én információm terhesnek számított. A Romániával való kapcsolatom és az ottani emberekhez való kötődésem itt (Hollandiában – szerk. megj.) egy elkülönítést eredményezett. És ezt a magyar barátaim sem értették meg, akiknek semmiféle elképzelésük nem volt az itteni életformáról és arról, hogy miként is viszonyulnak az emberek egymáshoz Hollandiában. Ezenfelül ők rózsaszínű szemüvegen át tekintettek a Nyugatra.

Csorbítatlan

A Romániai helyzet a magaviseletemet is meghatározta. Nem tudtam mindent elmesélni, mert védenem kellett a harmadikat, de a félelem is belém szállott és a csontjaimba költözött. Olyan formában ismertem a félelmet, hogy sohasem lehettem bizonyos a döntéseim helyességéről. Megtanultam fél mondatokban és fél mozdulatokban beszélni... Megtanultam olyan emberekkel kapcsolatot tartani, akik 'tévészek' voltak, mert embereket elutasítani azért, hogy valaha – kényszerítve vagy nem – egy bizonyos csapásra kerültek, ez nem volt elfogadható. Felfedeztem azt, hogy világos határokat tudtam vonni (morális vonatkozásban), és megtanultam szürkének és homályosnak lenni ott és akkor, amikor a nyíltság nem volt ajánlatos. Kifejlesztettem magamban egy olyan magatartást, hogy átússzak a zátonyok között és ennek ellenére mégis ép maradjak. Ott olyan embereket ismertem meg, akik kibírták azt a helyzetet és szabadon cselekedtek és gondolkodtak. Az ő erejükkel való kapcsolat hozzásegített ahhoz, hogy igazságban éljek és hogy ki tudjak tartani abban a Hollandiában, amely nem tudott engem meghallgatni. Saját bőrömmön tapasztaltam meg azt, hogy milyen mély a kulturális és a pszichológiai szakadék a Kelet és a Nyugat között. Ezért van az, hogy ráncos lesz a homlokom valahányszor a hidegháború végéről hallok.

A függöny egy kissé félrehúzatott. Ahhoz, hogy az ellenség- és barátképzeteinktől megszabadulhassunk, ehhez meg kell szabadulnunk a bennünk lévő képektől azáltal, hogy megkeressük azoknak a gyökereit. Egyelőre még óvatos vagyok.

(Fordította: Hermán M. János)

A magyar protestáns gyülekezetek helyzete a nyugat-európai diaszpórában, 2010-ben

A jelenlegi helyzetkép bemutatása, elemzése és kitekintés a jövő felé

Ahhoz, hogy ezt a dolgot elkészíthessem szükségem volt egy felmérésre, s ezért küldtem szét a Szövetség minden tag-gyülekezetének egy kérdőívet, kérve a lelkipászorokat, ill. a gyülekezetek felelőseit, hogy szíveskedjenek elküldeni a gyülekezeteik időszéri adatait.

Nos, a munka a tübingeni találkozó napjára elkészült és állítom, hogy e rövid előadásban nyugat-európai magyar gyülekezeteink jelenlegi helyzetét 80-90%-ban feldolgoztam. Azért nem egészen teljes a felmérés, mert a Szövetségnek nem minden magyar protestáns gyülekezet tagja; így nem kaptam meg minden országból, minden gyülekezettől a szükséges adatokat. Mégis örövendek ennek az összegező munkának, mert így nem csak saját használatra tekinthetjük át helyzetünket, hanem a minket támogatni kívánó Kárpát-medencei magyar egyházak is felhasználhatják a tájékoztató adatokat – például, ha egy lelkész tudnak küldeni valamelyik itteni gyülekezetbe.

Kezembe került Szépfalussy István, volt bécsi evangélikus lelkipásztor egy könyve, amelynek ezt a címet adta: Lássatok, halljátok egymást – alcím: Mai magyarok Ausztriában.

A mű 1979-ben, tehát jó 30 éve jelent meg az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem kiadásában. Arról a magyar diaszpóráról ír a szerző, amely ott, Burgenlandban és Bécs környékén létezett jó húsz évvel az 1956-os forradalom után, és amelytől a szerző főleg ezt akarja megtudni: Magyar-e még az ausztriai magyar és igényel-e lelkigondozást az anyanyelvén?

Balla Bálint, ma a Szabadegyetem egyik tiszteletbeli elnöke, előszavában ezt írta a szerzőről és munkájáról (itt csak két mondatot idézek):

„Az 1969 őszen (a szerző által) megindított vizsgálatban 709 ausztriai magyar család élete szerepel... A legkülönbözőbb alakulású sorsokkal kapcsolatban igyekszik kipuhatolni, beszélgető társa, gyülekezeti híve, hol nevelkedett, mikor és mely okból jött el szülőföldjéről, miért éppen Ausztriában él, főleg pedig: hogyan?” (5. old.)

„Különösen érdekes, amit a jelentős múltú, bécsi magyar protestáns gyülekezet egykori életéről ír. A munka (így) a kivándorlás és az emigrációs lét kis enciklopédiájává, majdani érdekeltek tanácsadó katechézává terebélyesedik.” (id. 6. old.)

Bő 30 évvel később mi, a mai nyugat-európai magyar protestáns diaszpóra képviselői, valóban mi vagyunk a fent említett „majdani érdekeltek”, akik most feltesszük a kérdést – nem csak Ausztriában, hanem egész Nyugat-Európában –: mi változott azóta, hogy néz ki és mit igényel ma a nyugati magyar protestáns diaszpóra? Hogyan élnek itt a diaszpórában, a szétszórtságban ma az egyházhoz ragaszkodó magyar protestánsok?

Célom tehát ezzel az összegező szerény dolgozattal éppen az, hogy magyar gyülekezeteink mai képét bemutassam. Ezt tehetem a Szövetség gyülekezeteinek ismeretében, de örülök annak is, hogy további (még) nem tag-gyülekezettől is kaptam adatokat – részben a honlapjukról, részben személyes beszélgetések alkalmával.

Még egy rövid megjegyzés:

2005-ben már készült egy összegező „statisztika” nyugati magyar protestáns gyülekezeteinkről (a Szövetségünk titkárnője ezt akkor egy szép, áttekinthető táblázatba is foglalta), s ezzel mentünk el 2005-ben egy beszélgetésre a Magyarországi Református Egyház vezetőségéhez helyzetünk bemutatása és esetleges segítség kérése gondolatával. Nos, 2005 óta is van némi változás magyar egyházi – konkrétan protestáns – viszonylatban itt, Nyugat-Európában, amelyre ebben az előadásban még részletesen kitérek, de már most bejelenthetem azt, hogy a Szövetség tagjainak száma nőtt, mert az elmúlt 5 évben belépett tagjaink közé a Mainzi Magyar Református Gyülekezet (Németország), a Belgiumi Magyar Protestáns Gyülekezet, a Norvégiai Magyar Protestáns Gyülekezet és az Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet. Azt sem titkolom el, hogy kilépett sorainkból idén tavasszal a Párizsi Magyar Református Gyülekezet.

Azok kedvéért, akik a Szövetségünk hátterét kevésbé ismerik, hadd foglaljam össze még az elmúlt 10 esztendőről a következőket:

A nyugat-európai magyar diaszpórában 2000-ig volt két protestáns egyházi szervezet, amely a gyülekezetek kérdéseivel foglalkozott. Az egyik református volt, a másik evangélikus.

A 20. század végén – főleg 1990–1999 között – egyre erősödött az óhaj mindkét részről, – hangsúlyozom, hogy mindkét szervezet részéről –, hogy alkossunk egy közös szervezetet, mert magyar gyülekezeteink Nyugat-Európában nem csak reformátusok, vagy csak evangélikusok – erre nem lenne elég lelkipásztor, sem elég gyülekezeti tag –, hanem „protestánsok” a szó igazi értelmében (reformátusok, evangélikusok, unitáriusok, szabad-egyháziak). Megszületett a döntés – közösen, 1999-ben, a két szervezet közös teológiai konferenciáján, amelyet az évben Kárpátalján tartottunk(!) –, hogy megalakítjuk az eddigi két külön protestáns egyházi szervezet helyett az egyesítő Nyugat-Európai Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetségét. 2000-ben meg is alakult Révkomáromban a Szövetség, ennek alapszabályát kidolgozta egy bizottság és 2001-ben, a németországi Ludwigsburghban elfogadták az ide csatlakozó nyugat-

európai országos magyar protestáns egyházak, ill. a helyi magyar (önálló) gyülekezetek.

* * *

Ott került sor az első vezetőség megválasztására is. Körülbelül 5 vagy 6 magyar gyülekezet nem csatlakozott kezdetben hozzánk (vagy nem szereztek tudomást erről a lépésről, vagy nem kívántak tagok lenni).

A magyar evangélikusok nyugati munkaközössége (amely 1957-től létezett) meg is szüntette egy-két éven belül tevékenységét, de a Református Lelkigondozó Szolgálat néhány vezető tagja nem volt hajlandó erre. Egy-két vezető személy nem akart lemondani „hatalmáról” és tovább élte a NyEMRLS-t. Így jelenleg a Szövetség mellett, – amelynek 15 tagja van – a nyugat-európai magyar diaszpórában létezik külön a „reformátusok” Lelkigondozó Szolgálat. Azzal, hogy egyes magyar gyülekezetek úgy a Szövetségünknek, mint a Református Lelkigondozó Szolgálatnak tagjai, t.k. ez utóbbi fennállását és a Szövetséggel szembeni negatív magatartását támogatják. Ezt a kettős tagságot én nem helyeslem már kezdettől fogva – nem mintha nem tisztelném mindenki felekezeti meggyőződését és hitét –, de úgy gondolom, tisztázni kellene végre, hol állunk, hova tartozunk, ki képviseli a gyülekezeteinket a nyugat-európai diaszpórában. Ezzel azt a kérdést is eldöntenénk, ki a tárgyaló fele pl. a Magyarországi Református Egyháznak, vagy más egyháznak, nyugati egyházi szervezeteknek, ha azok segíteni kívánnak a nyugati magyar diaszpóra gondjain!

Így állunk tehát – így „látjuk és halljuk magunkat és egymást” 2010-ben. E bevezető rész után egy aktuális, mai helyzetelemzésben felsorolom a következőket:

1. Kik ma a Szövetségünk tagjai?

2. Ezután egy táblázatban bemutatom valamennyi nyugat-európai magyar protestáns (vagy megnevezésében „református” illetve „evangélikus”) gyülekezetet a hovatartozás szerint.

3. Egy következő táblázaton pedig láthatjuk részletesen a Szövetség taggyülekezeteinek időszerű adatait.

4. Végül készítettem egy olyan összegezést is, amely azt próbálja bemutatni, hogy hol van jelenleg fizetett magyar lelkési állás, hol önkéntes (nem fizetett) egy magyar lelkész magyar gyülekezeti szolgálata, és hol lenne szükség jelenleg – és a jövőben – magyar lelkész-utánpótlásra, ill. beszolgáló lelkészre.

Tájékoztatásul előre bocsátom, hogy ma mintegy 18-20 magyar lelkipásztor dolgozik a nyugat-európai magyar diaszpórában – ide sorolom a nyugaton tartózkodó magyar ösztöndíjas teológusokat és lelkipásztorokat is –, és azt is leszögezem, hogy a mintegy 22-24 létező magyar szervezett gyülekezetben (ezalatt értek országos egyházat, szövetségben lévő gyülekezeteket, lelkigondozó szolgálatokat) legalább 50 nyugati városban van ma magyar nyelven istentisztelet!

A 10 éve létrehozott Nyugat-Európai Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetségének tagjai 2010 szeptemberében:

1. Svédországi Magyar Egyház (14 gyülekezettel) – amely lelkigondozói munkájába beletartozik, de nekünk külön is tagunk
2. Finnországi Magyar Gyülekezet
3. Észtországi Magyar Gyülekezet
4. Svájci Magyar nyelvű Protestáns Gyülekezetek Szövetsége
5. Ausztriai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat
6. Ausztriai Magyar Evangélikus Gyülekezet
7. Belgiumi Magyar Protestáns Gyülekezet
8. Norvégiai Magyar Protestáns Gyülekezet

Németországból – ahol 10 magyar protestáns gyülekezet létezik – önálló gyülekezetekként tagjaink:

9. Észak-németországi Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat (Hannover)
10. Észak-Rajna és Vesztfália Magyar Protestáns Gyülekezetei (Köln)
11. Württembergi Magyar Protestáns Gyülekezet (Stuttgart)
12. Ulm-környéki Magyar Protestáns Gyülekezet
13. Müncheni Magyar Református Gyülekezet
14. Berlini Magyar Protestáns Gyülekezet
15. Mainzi Magyar Protestáns Gyülekezet

Ez a tagjainkról készült lista már önmagáért beszél és igazolja azt, hogy a Szövetségnek döntő szerepe van ma a nyugat-európai magyar diaszpórában. Látjuk, hogy a mintegy 22 gyülekezet közül a többség ide kíván tartozni. Jogos a kérdés: Kik nem tagjai a Szövetségnek?

Itt megemlítem, hogy az Angliai Magyar Református Gyülekezet – 1999-ben tett, saját kijelentése szerint – „sehova sem kíván csatlakozni”.

A tíz éve alakult Szövetségbe kezdettől fogva nem kívántak belépni: Hollandia és a Nürnbergi Magyar Református Gyülekezet, amelyek a Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat tagjai maradtak. A még létező, mintegy 4-5 nyugat-európai magyar gyülekezet – tudtommal – vagy sehol nem tag, vagy még nem döntött a tagságról.

Ezután az általános – de tájékozódás szempontjából igen fontos – nyugat-európai összkép után, elkészítettem protestáns gyülekezeteinkről azt a részletes statisztikát is, amely a Szövetség taggyülekezeteinek jelenlegi adatait teszi közzé (és itt ismételtelen köszönetet mondok azoknak, akik a kérdőívet kitöltötték és idejében visszaküldték nekem!).

A taggyülekezeteinkről készült kimutatás nyilván nem tud minden egyes, sajátos gyülekezeti kérdéssel foglalkozni. Több értékes adat – és az egyes gyülekezetek szempontjából nyilván jellemző és fontos adat – nem vehető be egy általános statisztikába. Igyekeztem viszont rávilágítani gyülekezeteink szervezeti felépítésének bemutatására, anyagi és jogi helyzetének tisztázására, mert ezek a szempontok mindig igen fontosak egy lelkes állás betöltésekor. Ezért készítettem és küldtem el azt a 10 kérdést, amely – véleményem szerint – gyülekezeteink helyzetét és adatait jól tükrözi:

1. A gyülekezet magyar neve (az illető befogadó ország nyelvére most itt nem fordítottam le)
2. A gyülekezet alapítási éve
3. A lelkipásztor neve, aki jelenleg ott szolgál
4. A presbitérium tagjainak száma
5. A gyülekezet tagjainak száma (néhány helyről csak hozzávetőleges adatokat kaptam)
6. Istentiszteletek helye (a városok nevei)
7. Évi összes istentisztelet száma a gyülekezetben
8. Testvér-gyülekezeti kapcsolatok
9. A gyülekezet anyagi helyzete
10. A gyülekezet jogi helyzete

Köszönetet mondok azokért a kiegészítő adatokért és megjegyzésekért is, amelyekkel egy-egy lelkipásztor, vagy gondnok leírta a feladatokat a gyülekezetben, vagy azokat a munkaterületeket (ifjúsági munka, nőszövetség, idősek lelkigondolása), vagyis azt a sajátos munkát, ami egy-egy gyülekezet jellemzője, ill. azt, mit várnak el a lelkipásztortól. Ezek, ha nem is kerültek bele az itteni statisztikába, értékes adatok a gyülekezetről és felhasználhatók akkor, ha például egy új lelkész érdeklődik a gyülekezeti teendők felől, vagy ha egy támogató egyház arról érdeklődik, hogy milyen munkát végez a magyar lelkipásztor a gyülekezetben (van-e elég szolgálata, feladata ahhoz, hogy fizetést kapjon ezért).

Kiértékelés és záró gondolatok a gyülekezeteink jövőjéről

Ha a statisztikai adatokat figyelembe vesszük, akkor ezekből összegezként a következőket állapíthatjuk meg:

1. Mintegy 10.000 magyar protestáns él gyülekezeteink tagjaként a nyugat-európai diaszpórában.
2. A következő országokban vannak magyar protestáns gyülekezeteink: Ausztria, Svájc, Németország, Franciaország, Belgium, Luxemburg, Hollandia, Anglia, Norvégia, Svédország, Finnország és Észtország.

3. A legtöbb magyar – bejelentett – gyülekezeti tagunk Svédországban van (több, mint 5.000!), ezután Németország következik kb. 3.000 protestáns egyházzal.

4. Nincs arról kimutatás, hogy hány protestáns magyar él Nyugat-Európában „integráltan” – azaz valamelyik nem-magyar egyház gyülekezetében (szerintem jóval több, mint a hozzánk járó magyar protestánsok!).

5. Amíg a magyar protestáns híveket érdekli a magyar gyülekezeti élet és a magyar-nyelvű lelkigondozás itt a diaszpórában – s ezért maguk is vállalnak anyagi áldozatot, vagyis hozzájárulnak a gyülekezetek fenntartásához –, addig lehet reményünk a meglévő magyar gyülekezetek továbbélésére.

Gondjaink:

1. Az anyagi támogatás a helyi – befogadó – egyházak, vagy az illető állam részéről a jövőben még inkább csökkenni fog. Az ő érdekük az, hogy „integrálódjanak” a magyarok és ne kelljen külön fizetni a diaszpóra magyar gyülekezeteinek munkáját.

2. Nincs a nyugat-európai magyar protestánsoknak egyetlen képviselői szervük, ahova minden itteni magyar diaszpóra-gyülekezet beletartozna (mint pl. egy püspökségbe vagy egyházmegyébe), és amely tárgyaló fele lehetne valamennyi magyar gyülekezet képviselőjeként úgy a Kárpát-medence magyar történelmi egyházainak, mint a helyi egyházi szervezetek! Nyilvánvaló számomra, hogy mindenik magyar gyülekezet maga is tud (sőt olykor kell is) tárgyalásokat folytatni a jövője érdekében, de célszerű lenne egy összefogó egyházi szervezet a nyugat-európai magyar protestánsok képviselőit (mint a magyar katolikus egyház esetében a nyugat-európai magyar katolikus misszió ill. püspökség). Ezt az egyesítő protestáns egyházi szervezet eddig nem sikerült létrehozni (sajnos, igaz a mondanak erre vonatkozóan is: ahol két magyar találkozik, az három fele húz!).

3. Kis-lélekszámú magyar protestáns gyülekezeteink elvesznek néhány éven belül, ha nem sikerül megoldani a rendszeres istentiszteleti alkalmak megtartását, és ha nem lesz helyben lelkész, aki a lelkigondozást vállalja.

Az utolsó kimutatást arról készítettem, hogy:

- a. hol van gyülekezeteinkben 2010-ben fizetett magyar lelkészi állás,
- b. hol „önkéntes és bérmentes” ez a szolgálat (de létezik magyar állás),
- c. hol végeznek ideiglenes szolgálatot magyar ösztöndíjasok,
- d. hol tisztázatlan (betöltetlen) jelenleg a magyar lelkészi állás,
- e. hol lenne szükség a jövőben olyan „beszolgáló lelkészekre”, akiket a magyarországi történelmi egyházak (vagy akár egy Kárpát-medencei magyar egyház) küldene testvéri támogatásként, legalább ideiglenes kiegészítő szolgálatra

- a. Magyar lelkipásztori állások – fizetéssel – a nyugat-európai diaszpórában:
 1. Svédország (csökkenő tendenciával)

2. Ausztriai evangélikus és református gyülekezetek, Bécs, Felsőőr, Órsziget (külön-külön)
3. Svájci Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetsége (2011 végéig biztosított)
4. Németországban: Hannover (3/4 fizetéssel), Nürnberg (1/2 fizetéssel), Köln (2011 aug.-ig)
5. Anglia (a gyülekezet saját tőkéjéből és – hírek szerint – a baptista egyház támogatásából)

b. Fizetés nélküli magyar állások (esetleg segély – csak úti díjra, vagy irodai költségekre):

1. Németországban: Stuttgart, Ulm, Mainz, Frankfurt, Heidelberg
2. Belgium és Luxemburg

c. Ösztöndíjasok által „betöltött” állások:

1. Berlin (vele együtt Drezda és Lipcse) – olykor Mainz is.
2. Genf és Lausanne – Svájc magyar gyülekezetei

d. Jelenleg „tisztázatlan” a lelkesi állás:

1. A müncheni magyar ref. gyülekezetben

e. Szükség lenne „hétvégi” vagy „praktikum vállaló” lelkes szolgálatára:

1. Párizs, Oslo, Helsinki, Tallinn (esetleg München is)
2. Hollandia nem szerepel itt sehol, mert számomra ismeretlen az ottani helyzet

(Előadás a Nyugat-Európai Magyar Protestáns Gyülekezetek Szövetsége tübingeni ülésén, 2010. szeptember 11-én.)

JUHÁSZ TAMÁS

A parókia, mint életforma

1. Bevezetés, „a személyes érintettség jogán”

A hívő embernek „egyszerűsített honosítás”¹ nélkül is meg van a kettős állampolgársága: a földi élethez is, a mennyi élethez is kötődik. „Mert tudjuk, hogy ha e mi földi sátorházunk elbomol, épületünk van Istentől, nem kézzel csinált, örökké való házunk a mennyben” (2Kor 5,1). Az első ideiglenes, átmeneti, a második tartós, állandó. És nem csak az egyes ember hajléka ilyen, a közösségi tartózkodás helye, a város (görögül: polisz) is mulandó. „Nincsen itt maradandó városunk, hanem a jövődőt keressük” (Zsid 13,14). Vanni van ugyan itt is városunk, csak éppen nem maradandó.

Ezt a szép, egyszerű igazságot a Biblia a családi házhoz, a háznéphez (görögül: oikosz) kötve tanítja, amikor az életet mint átmeneti létformát paroikiának nevezi (ApCsel 13,17; 1Pét 1,17). A bibliai nagycsalád több nemzedékhez tartozó vér szerinti rokonokat foglalt magában, de ide számították a szolgákat, a cselédeket és az idegenből jött „vendégmunkásokat” is. Károlyi bibliafordításában „jövevényeknek és zselléreknek” nevezi az utóbbiakat. A zsellér a görög paroikosz szó fordítása, s az ilyen, a háznéphez csatlakozott személy életformájának, ott tartózkodásának ideiglenessége, átmeneti jellege miatt lett ebből a jövevényesség. Az apostoli egyházban a helyi közösségek, a keresztyén háznép neve volt a parókia. A magánházakban – kat'oikon – tartott istentisztelet immár nem vér szerinti, hanem hit szerinti népet gyűjtött egybe. Ezt a kis-gyülekezetet kezdetben mindenütt a felügyelő (episzkoposz) vezette, így a gyülekezet neve parókia helyett „püspökség” (episzkopé) lett. Később, a középkor folyamán visszatért a parókia elnevezés. Sajátos magyar nyelvi és közösségi szokás folytán alakult ki az, hogy nálunk nem a gyülekezetet, hanem azt a közösségi házat jelenti, amelyben a pap, illetve – a reformáció után – a pap családja lakik.

Papfiú vagyok ugyan, de nem paroikián nőttem fel. Így ebből a létformából először nem a jövevényességet – „bozgorságot”, nem a peremre szorítottak mellőzöttségét, és nem az ideiglenességet ismertem meg. Először azt a késztetést és sürgetést kellett megszívlelnem, amit a családban a nagyoktól – nagyszüleimtől, szüleimtől, bátyáimtól és nénéimtől – unos-untalan hallottam: Nekünk magyarként kétszer annyit kell tudnunk, ha helyt akarunk állni, és papfiúként még többet, ha nem akarjuk, hogy „inas legyen belőlünk”. A mellőzöttséget azért – ritkábban – én is megtapasztaltam, de e kevés alkalom elég volt ahhoz, hogy lelkileg sebezzem. A sebek gyógyultak, de az emlékek máig kísérek.

„Büdös papfiúk!” – kiabált az osztály két lelkes-gyermekére az ideges tanár, s a két kamasznak jobban fájt a két kifejezés társítása, mint ha egyszerűen

lebüdöskölközött volna, vagy mint az, hogy közben jól a fenekünkre vert – amit egyébként megérdemeltünk.

Az otthoni sok noszogatás hatására a két „büdös papfiú” a gimnáziumi felvételi vizsga eredményét hirdető tábla elejére küzdötte fel magát. Legalábbis így adta hírül egyik osztálytársunk: nevünk a táblázat élén áll, első és második helyen. Két bátyám kíséretében futottunk az iskolába, ellenőrizni az örömhírt.² Mire odaértünk, a jegyek nagyság szerinti sorrendje helyett ábécé-sorrend szerint átírták a bejutottak névsorát, így a két inkriminált név a sor közepére, illetve végére kerülve, kevésbé „szúrhatta a szemét az ügyeletes fülnek”.

Ezen a két emléken, mint az emberi butaságról szóló történeten, ma már többnyire csak derülni tudok. De a harmadik „megbélyegzésünk” olyan érthetetlen, megmagyarázhatatlan, sötét mélységből ered, hogy – bár fájni már nem fáj – emléke ma is megborzongat, mint valami mysterium iniquitatis. A teológián diáktársaim némelyikétől, a lelkész-közösségekben paptársaim egy-némelyikétől, majd ismét a teológián egy-két tanártársamtól hallottam és szenvedtem el azt a – summásan minden lelkész-családnak címzett – sanda, rosszindulatú gyanúsítást, hogy egyházunkban, teológiánkon a papfiúkkal kivételeznek, a papfiúk simán bejutnak a felvételi vizsgán, kihelyezéskor a papfiúk kerülnek a „jobb” helyekre stb.

Azon túl, hogy több alázatra, őszintébb barátkozásra, nyíltságra sarkallt e durva bánásmód, fenti élményeimből kiindulva rég foglalkoztatott a gondolat, hogy a lelkési család a papgyermekek kérdéséről, mint egyháztársadalmi jelenségről értekezem is. Különösen azért, mert a téma magyar irodalmi vetülete már gyermekkorom óta megkapott. Jókai Mór és Mikszáth Kálmán, Baksay Sándor és Móricz Zsigmond, Rákosi Viktor és Makkai Sándor, Szabó Dezső és Kodolányi János legátusai és papjai olyan erkölcsi piederstálra emelték szememben ezt a hivatást és ezt az életformát, hogy pályaválasztásomat is befolyásolták.

Ha egyszer majd rendszeres teológusként tudományos dolgozatot, és nem esszét írok a kérdésről, valószínűleg a római katolikus papok elveszítethetetlen hivatás-pecsétjét tartalmilag meghatározó evangéliumi tanácsok (az úgynevezett consilia evangelica) szerint fogom osztályozni a parókián kibontakozó élet kérdéseit: engedelmesség, szegénység, nőtlenség.³ Nem azért, mintha akár a püspököknek való engedelmesség, akár a két utóbbi, egyértelműen „megvetett” állapot kívánatos erények, vagy követendő erkölcsi eszmények volnának. Nem, egyszerűen teljesebb értékű életformának tartom, ha egy embercsoport – különösen egyháztársadalmi, befolyásos közösség – az erőszak-hatol túlkapásaival szembe tudja állítani a krisztusi alázat, a hatalomnélküliség (1Kor 1,26–29) nagyobb erejét, a Victor, quia victima hitvallást. Egyszerűen lenyűgözőnek tartom – s ez a sokgyermekes lelkészcsaládokban felnőtt társaimnál mind látható –, hogy a kapzsi és mohó „konzum-idiotizmus” világa mennyire nem tudja rabul ejteni azt, aki a „tisztos szegénység” és a bibliás böjt neveltjeként könnyedén tér ki az erőszakos és durva reklám elől. És végül: egyszerűen nincs

jobb és hatásosabb eszközünk a mai, kicsapongásra, képi-érzéki kéjvágyra hangolt fényűzés, a mindent az állatias ösztönöknek alárendelő gasztronómia, giccs és nemiség brutális elfajulásai ellen, mint a bibliai tisztaság és szentség.

A téma körüli szellemi kalandozásom módszerül azt választottam, hogy két idevágó hosszabb idézet gondolatait fűzöm-ragozom tovább. Az egyik idézet Karácsony Sándortól, a 20. század legönállóbb magyar pedagógusától, a másik Helmut Thielicke hamburgi német teológustól származik. Az első a nagycsalád szociológiai-naturalisztikus témáját vallásos és biblikus összefüggésbe emeli, a másik kifejezetten a lelkési család vallásos lelkiségére fordítja a figyelmet.

2. A nagycsaládos erdélyi lelkész-család

„A társadalom tételes állítása – én is, te is, kettőn áll a vásár – csak akkor képzelhető el a magyar észjárás szerint, ha az „egyik a másikhoz képest” elve transzcendensül ugyan, de adva, sőt garantálva van. Ez csak egy esetben lehetséges: „családi alapon”⁴

Karácsony Sándor váltig hirdette a mellérendelést, mint a magyar észjárás szerinti társas viszonyok és nyelvi közlés egyedüli módját. Ez nyelvilag azt jelenti: nálunk nincsenek egymásnak alá- és fölérendelt mondatok. A közlés szűkszavú, mert lényeges dolgokra szorítkozik. Erdélyben járt és magyarul sokat tudó holland barátom magyarázta meg német érdeklődőknek, milyen tömör a magyar nyelv. „Amit ti így mondtok el, hét (!) szóval: „Wir Beide (oder mehrere Menschen) sind zu einem Spaziergang hinausgegangen” (s amiből kettő összetett szó!), azt a magyar egyetlen, nem összetett szóval így mondja: Kisétáltunk. De azt is jelenti: a társas viszonyban sem tűrjük, hogy egyik a másik fölött uraskodjék. Ennek kifejezése az is, hogy a sok indoeurópai hierarchikus nyelv és a hierarchikus szemléletű társadalmak közepette a magyar az egyetlen lovagias nemzet, mert a férfi egyenrangú társának tekinti a nőt. Aki a házasságban nem veszíti el leánykori, örökölt nevét, csak hozzáveszi a férj nevét: Rákóczi Györgyné Lorántffy Zsuzsanna. Akinek a családon belül jól meghatározott, önálló szerepe van, s még a vezetésben is társa a férfinak. „Ember vagy, asszony!” – így dicsérte meg felesége főztjét az alföldi gazda. Nemcsak a nőnek jár egyenjogúság a magyar családban: senkinek sincs kiosztott, állandó szerepe, mert a szerepek cserélődhetnek. Czákó Gábor „dinamikus hierarchiának” nevezte ezt, mondván, hogy a három krisztusi funkció – a prófétai, a papi és a királyi – sincs a családon belül mindig ugyanahhoz a személyhez kötve. Ha a nagy család ünnepi ebédjét elkezdtük, és megszólalt hároméves unokám: „Nem is mondtuk még, hogy Jövel, Jézus” – akkor ott, abban a pillanatban nem én, a nagypapa, nem az apa volt a főpap, hanem a hároméves Aba.

„A szülők és gyermekek, a gyermekek és szülők és a testvérek cselekedhetnek egyik a másikhoz képest szabadságra, tehát elsenvedhető tetteket, mások nem.

Magyar észjárás szerint ez azért lehetséges, mert a családtag „szenvedése” voltaképpen cselekvés. Magyar észjárás szerint nincs is szenvedő alak, a magyar grammatika nem ismeri a passzívum formát” (Karácsony Sándor).

Karácsony szerint a nevelésnek nem az iskola, nem a nevelő, nem a hatóság és nem is a közvélemény a legfontosabb tényezője, hanem a család. A többi tényezőnek vagy alig van jelentősége, vagy éppen semmi jelentősége nincs, ha a család mint nevelési tényező, „működik”. Ezt akkor értjük, ha ismerjük a nagy pedagógus premisszáit ebben a kérdésben:

A nevelés igazi közege maga a Csodálatos Élet, mert csak ott, a végtelen, időtlen és megmagyarázhatatlan, sub specie aeternitatis lejátszódó Életben történik a nevelés szabadon. Mindenki, aki a végtelent korlátozni, a megmagyarázhatatlant magyarázni próbálja, megfoszt minket a szabadságtól. Az igazán szabad élet transzcendens élet, mert hagyja, hogy a végtelen, megmagyarázhatatlan és időtlen csoda – csoda maradjon. Ebben a közegben történik tehát a nevelés mint társadalmi cselekvés: az egyik ember – a nevelő – cselekszik valamit a másik emberrel – a növendékkel. Az első, a nevelő cselekszik, a másik, a növendék, elszenvedi a cselekedetet.

Igen ám, de a magyar népélektől, a magyar észjárástól idegen az alá- és fölérendelés. A magyar ember mellérendelő módon gondolkodik, beszél és cselekszik, ahogy ezt aényt, a magyar nyelv szerkezete bizonyítja. A családban pedig éppen azért, mert a családtagok egymást mindig, minden körülmények között „elszenvedik”, ott a nevelés nem alá- és fölérendelésben, tehát szabadon, hatékonyan történik.

„Ilyen észjárás számára a másik ember, tehát apánk, anyánk, nénénk, húgunk, öcsénk, bátyánk, fiunk, leányunk nem a kollektívum. Nem is a szocietas. Hozzá vonatkozásunk nem altruizmus, tőle idegenkedésünk nem egoizmus. Vele való küzdelmünk nem osztályharc. Ellentétes pólusa nem individualizmus. A másik ember bennem van, vagy belőlem hiányzik. Ha megvan bennem, a tettem szolgálat, tehát elviselhető. Ha megvan bennem, belőle meg hiányzik, a tettem áldozat, és ez a plusz helyreállíthatja köztünk a megbillent társadalmi alapviszonyt. Ha megvan bennem, benne meg nem lehet meg (például gyerek, gyöngy, öreg, beteg), akkor a tettem szeretet, s megint lehetséges társadalmi viszonyulás kettőnk között” (Karácsony Sándor).

Ezzel a gondolattal Karácsony Sándor már tényleg nem csupán „dinamikus hierarchiává” relativizálja – azaz nemcsak nem merevíti meg – a társas kapcsolatokat, hanem transzcendálja őket. Szolgálat, áldozat, szeretet – lehetnek a keresztyén kegyesség, a teológiai reflexió nagy szavai, és az egyházban, a teológiában gyakran vissza is élünk velük, azaz pufogatjuk őket. A családban nemes egyszerűséggel, és kimondatlanul, természetes és csodálatos valóságként, mindennaposan nyilvánuló tettként vannak jelen. És emelik ezáltal a tettet magát, a tettet „cselekvőt”, és a tettet „elszenvedőt” megfoghatatlan, végtelen, azaz isteni

magasságba. Csak ebben az összefüggésben érthető, ha azt mondja, hogy szeretetre „nem lehet nevelni, mert a tettemmel nem tartozom Én, s az nem dukál Neked”.

3. A lelkész-családban megélt keresztyénység

Helmut Thielicke etikájának³ a megigazításról és megszentelésről szóló fejezet keretén belül a modern időkben végbement „megszentelődési mozgalmak” hit-felfogását bírálja. A történelmi pietizmus követésében az ébredési és megszentelődési csoportmozgalmak perfekcionizmust hirdetnek vagy sugallnak. Tagadják a Luther-féle simul iustus et peccator elgondolást, mert szerintük a Krisztusban újjászületett ember teljes megszentelődésre (= bűnnélküliségre) képes eljutni, már itt a földi életben.

„Még ha nem a megszentelés-teológia tudatos, programszerű keretei között történik is, a hitnek ez az elfajulása heveny formában újból és újból felbukkan. Gondoljunk például a protestáns lelkési családok keresztyéniségének bizonyos formáira. Itt, alkalomszerűen, a következő jelenséggel találkozunk: Vannak családok, ahol egymás után több nemzedék választja a lelképásztorságot. Ezekben kialakul az emelkedett, szellemi értékek – gyakran magas szintű kulturális értékek – megbecsülésének hagyománya” (Thielicke).

A lelkész-társadalomban, a lelkész-családban megszoktuk, hogy a társaséletben például még a pohár szilvapálinka elfogyasztásakor sem maradhat el – a másutt megszokott, vagy legalábbis gyakran tapasztalt durvaság, alpári „értékek” helyett – a szellemes irodalmi utalás: „Szó bennszakad, hang fennakad, lehelet megszegik” (Arany János, A walesi bárdok).

A kulturális értékek megbecsüléséről szól az a körülmény, hogy a falu vagy kisváros népe a papi háznál ismerhetett meg, leshetett el, vagy akár meg is tanulhatott egyet-mást az emelkedettebb – úgynevezett polgári – világ szokásaiból, mint a zene, a szépművészet, a könyvek szeretete, de akár csupán az „úri” viselkedés szabályai. Ennél jelentősebb az, hogy a papi ház rendszeresen küldte saját csemetéit, de a gyülekezet arra való gyermekeit is az iskolába, a kollégiumba, az egyetemre. Ez a művelődési igény, amely a lelkész családjáról áterjedt a józan ítéletű parasztokra, kisnemesekre, későbbi gazdáira is, nem csak a háromszéki vagy az aranyosszéki székelyeknél volt megfigyelhető, hanem akár a „lenézett” Mezőségen is. Kövesdi Kis Ferenc tanító története tankönyvbe illő példázat, nemcsak az emelkedett kultúra igényéről, hanem elérésének módjáról is. Szülőfalujában, náluk is, a szomszéd családnak is hat-hat gyermeke volt, s mindkét család egyazon módon élt. A hagyományos rend azt követelte, hogy a gyermekek rendre mind az enyedi kollégiumba menjenek tanulni. Feri bácsi édesapja minden évben vásárolt egy hold földet, mondván: Megint küldenem kell egy gyereket a kollégiumba. A szomszédék minden évben eladtak egy hold földet a birtokukból, mondván: Megint küldeni kell egy gyereket a kollégiumba.

„A nemzedékek során át a lelkipásztorok a papnékat is a lelkészleányok vagy espereskisasszonyok közül választották” (Thielicke).

Igen, mert az – nagy valószínűséggel – nem volt zsákbamacska. S a papleányból lett papné lelkigondozóként is „besegíthetett”. Különösen falun, ahol az asszonyok, lányok neki inkább elmondták bajukat, mint a férfi papnak. Meg könnyebben fel is találta magát, mint a városról jött „neofita”: a polgárlány vagy munkáslány.

Idézek egy lutheránus szerző ide vágó dolgozatából: „Az idők folyamán sajátosan összetett, a családi és hitélet örömeivel és terheivel átszőtt szerepkört hordoztak a protestáns lelkészfeleségek is. ... A fiatal lelkészek többnyire feleségüket is „ároni familiából” választották – ahogy a protestáns lelkészcsaládokat közkeletűen nevezték. A reformáció térhódítását követően, a 17–18. századtól a házasság a férfi és nő kapcsolatának olyan Istentől elrendelt formájává válhatott, amelyre mint a keresztény-evangéliumi életideál megvalósítására tekintettek. A házasság szent kötelékében a hűséges lelkészfeleség, szerető családanya férjének teljes értékű segítőjévé vált. A lelkészcsaládok gyermekei közül gyakran egy vagy több is a lelkészi hivatást választotta, a leányok pedig gyakran lelkészekhez mentek feleségül. Így jöttek létre a protestáns egyházak sajátos társadalmi intézményei, a lelkészdinasztiák, melyek életterét a 16. században kialakuló – új polgári családmodellt népszerűsítő – protestáns parókiák jelentették, ahol a gyülekezet számára a lelkészfeleség ideáljában testesültek meg a női erények.”⁶

A pontos szociológiai és lélektani ihletésű gondolatokat szeretném megtoldani egy kevésbé tudományos, de nagyon erdélyi gondolattal. Ennek bevezetőjéül fogadjuk el axiómaként Kozma Zsolt szóbeli közlését, amely szerint a kisebbségi létben, erdélyi református egyházunkban – éppen a kis számok törvénye miatt – bizonyos közérdekű kérdéseket nem lehet a személytől elvonatkoztatva, „elvi síkon” tárgyalni, mert nálunk, igen gyakran, az elvi kérdés egyszerre személyi kérdés is.

A gondolathoz tartozó személy ebben az esetben két személy, a több mint száz évvel ezelőtt született falusi tanító és kortársa, a falusi pap: Técsy Lajos és Czira Bálint. Nem csupán gyermekeik közül vállalták sokan a lelkipásztori vagy a papné-pályát, hanem vők, menyek, sógorok és más atyafiak révén hadseregnyi, egyházát és népét szolgáló leszármazott viszi tovább a tőlük örökölt lelkeséget.⁷

„De ezzel semmiképpen nem valamiféle szellemi belterjességre célzok – ettől a veszélytől, hála Istennek, meg szokta oltalmazni a lelkészcsaládokat a papilakás szellemi és művészi gazdagsága. Hanem más veszélyre gondolok. Az ilyen intenzív tradíciók között, amelyeket a kölcsönös kapcsolatok felerősítenek, a hitet az a veszély fenyegeti, hogy ájtatossággá lesz, olyan állapottá vagy hangulattá, amely még külön nyelvezetet is alakít ki magának, egy ezoterikus, keresztyén madárnymvet. Az, hogy az életben minden kegyelem, ezen a nyelven már nem újból és újból megtapasztalható felfedezés lesz, hanem olyan banális közhely, mint az, hogy kétszer kettő négy” (Thielicke).

Thielicke észrevétele jogos, az általa leírt jelenség elég általános, nálunk Erdélyben is megfigyelhető. Éppen elég papgyereken láthattuk, hogy elege volt – talán nem is a felszínessé vált ájtatosságból, mint inkább – az állandó készenlétből, a mindig, mindenkinek szolgálatára lenni napi kötelességből. Abból, amit a Mt 5 alapján úgy szoktak – dicséretes metaforaként – idézni, hogy a parókia el nem rejtethető, hegyen épült város, a parókia falai üvegből vannak. Nem mindenki egyformán bírta a gyűrődést. A papgyerekek közül egyik fájától messzire gurult alma lett, a másik viszont éppen otthonról hozott minta alapján szeretett bele az apai hivatásba. A farizeusi álarc ott tűnt fel, és vált a környezetre veszélyessé, ahol a papgyermeket kényszerpályára szorították akár a körülmények, akár a szülői szigor, s úgy „örökölte meg” az apai palástot, hogy az vagy túl kicsi vagy túl nagy volt neki. Az ilyen aztán „nem úgy reszketett, ahogy fázott”, azaz farizeus pap lett belőle, vagy pedig cinikus és frusztrált ember, aki veszteségét valahol a hivatás területén kívül kompenzálta.

Véleményem szerint a farizeusság kísértése két ok miatt volt kevésbé veszélyes minálunk. Az egyik a magyar néplélekben⁸ rejlik, amely a hit és kegyesség dolgában a németeknél és a lutheránusoknál jobban kerülte az érzelgősséget, de azért a maga módján és kellően keresztyén. Ha annak idején a kilencgyermekes papné esténként ezekkel a szavakkal terelte ágyba a gyereksereget: „Lábmossa! – Jézus! – Dögölj!”, akkor ez hatásosabb is volt, meg nem kevésbé ájtatos, mintha így fogalmazott volna: „Gyermekek, menjetek mosakodni, ne felejtsetek elmondani az esti imádságot, és aludjatok!”. Mint ahogy az sem ment blaszfémia-számba, ha a lelkészi család gyermekei és barátai rögtönzött palást és egyéb kellékek felhasználásával, szabályosan elvégzett szertartás kíséretében, énekelve, prédikálva teljes temetést rendeztek – például a döglött kiscica, fészkéből kihullott fecskéfióka elhantolásakor stb. Másrészt a német megfigyelő nyilván nem ismerhette az erdélyi életet, ahol a lelkipásztor nem csupán a gyülekezet lelki szükségleteire figyelő, Igét hirdető pásztor, hanem amolyan Mädchen für Alles, s a neki jutó feladatok, közeleti felelőségek sokrétűsége már eleve megóvjá attól, hogy az unum necessariumot (Luk 10,42) annyira kizárólagosan gyakorolja, hogy egyéb kapcsolódó, vagy akár látszatra hivatásidegen feladatait, az aliqua necessariát ne venné észre.

„Így születik meg az a mindig készenlétben álló, bársonyos hangú szívélyesség, amely az „in-actu-történést” állapotá merevíti, s amelyről egyszer Friedrich Niebergall kissé gonoszkodva azt mondta, hogy egyes lelkészeknek „a kazuáliák számára tartogatott mosolyuk” van. Ebben a helyzetben az evangélium többé nem a világba – a harag és kétségbeesés, a vadság és a félelem világába – kürtölt üzenet, hanem maga is alkotórésze a világnak, nem légköri villámlás, hanem maga a légkör, nem ébresztő, hanem maga a fekhely. Így jön létre a nyájas ájtatosság elszigetelt világa, amely nem is igazán „világ”, de „egyháznak” sem igazi, és tele van görcsökkel és komplexusokkal” (Thielicke).

A Thielicke által észlelt álarc-veszély kevésbé az érzelgős-pietista álkegyesség formájában, mint inkább a rutinossá vált „papos” viselkedésben rejlik, amelynek készletéhez tartozik a közhelyes „kánaáni” nyelv, s a lekezelő nyájasság.

4. Közéleti elkötelezettség

Végül el kell mondanunk azt, ami az eddig idézett két olvasmányból (sem Karácsony Sándor, sem Helmut Thielicke idézett gondolataiban) még nem derült ki. A lelkész-család–keresztyénisége sajátosan erdélyi vonása az, hogy közösségépítő, közösségformáló erőt jelent. Talán szubjektív, azaz egyéni megítélés az, hogy minálunk nem a Thielicke említette negatív hatások, hanem a pozitív példák szembevetőbbek. Ezenkívül, az erdélyi kisebbségi életben a családok és a nagycsaládok közötti rokonsági kapocs részben (a „vendégszeretőbb”) keleti hatásra, részben a kisebbségi létforma diktálta szükség miatt nagyon erős tud lenni. Azért idéztem meg Krisztus Urunk engedelmes katonáit, egyházunknak olyan szerény szolgálóit, mint a Kis-Küküllő menti falusi tanítót, vagy a mezősegyesi, majd kalotaszegi lelképásztort, mert mind ők, mind leszármazottai tovább éltetik nem csak a sokgyermekes családmódot, hanem azt az Isten iránti engedelmisséget, amellyel szinte együtt jár és a népért-nemzetért való felelősség, a közéleti elkötelezettség. Ez a magatartásforma azt sugallja annak, aki benne nőtt fel, hogy „úgy kell vigyáznom a gyülekezetem tagjaira, a Krisztus családjához tartozó társaimra, mint vér szerinti családom tagjaira, mint saját háznépemre”.

Az együtt imádkozó és együtt dolgozó vér szerinti vagy hit szerinti családot megszervezni, mozgósítani és az Istentől reánk bízott nép – akár a lelki Izrael, akár a testi nemzet – megtartására felhasználni – mindez lehet teológiai reflexió kérdése, vagy gyakorlati gyülekezetszervezési kérdés, de archimédeszi pontja mégiscsak a lelkész család, a parókia.

A kérdésnek ehhez a részletéhez rengeteg gyakorlati példát kellene idézni. Ezek részben igazolhatnák Max Weber egykori tételét, hogy tudniillik az üdvbizonyosság és a kiválasztottság bizonyossága olyan hajtóereje a megszentelt életnek, hogy annak nyomán fokozott munka-tisztelet, takarékos gazdálkodás és puritán életvitel támadt. Ez viszont egész társadalmi és gazdasági hatást eredményezett – amit, persze torzító helytelenséggel – Max Weber a kapitalizmus szellemének aposztrofált. Másrészt a magyar és az erdélyi történelem nagyjaihoz is elvezetne, akiknek mind vagy volt egy-egy udvari papja, vagy maga is pap volt, illetve papi családból származott.

Ám csak két történetet hozok fel szemléltetésül a közelmúltból. Az első világháború előtti tanügyi törvények szorgalmazták az állami finanszírozású iskolák létrehozását. Erdélyben 1918-ig a református gyülekezetek ötszázánál több iskolájukról mondtak le az állam javára. Ez az ötszázánál több – immár magyar

állami – iskola a trianoni hatalmváltással máról-holnapra román állami iskolákká lettek. A református gyülekezetekben mozgalom indult felekezeti iskolák létrehozására, mert azt nem veheti el az állam. Makkai Sándor püspökként szorgalmazta ezt az ügyet, s a papság olyan erővel állt az ügy mellé, hogy 1920–1935 között – nota bene, a kisebbségivé lett, tehát nyomorúságos helyzetben! – háromszázánál több iskolát alapítottak–létesítettek újra!

A másik az Erdélyi Református Lelkipásztorok Baráti Társasága, amely az 1920-as évek végén jött létre, no nem azért, hogy belterjesen egymást támogassák, netalán egymás vállán sírják el trianoni bánatukat, hanem, hogy népünk rosszra fordult helyzetén, összefogásukkal is segíteni tudjanak. Az 1929–1933 közötti gazdasági válság idején hozott egyik nyilatkozatukból idézek:

„Népünk szociális nyomorúságának egyik okozója túlzott igénye, fényűzési hajlandósága, a pénzzel bánni nem tudása lévén, a konferencián résztvevők magukra nézve kötelezően elhatározták, hogy elsősorban a maguk gyülekezetében, és azután mindenütt szóval és tettel 1. erőteljes takarékoskossági mozgalmat indítanak, 2. propagálják az igénytelenséget és egyszerűséget 3. harcolnak a fényűzés, idegen divatok, okatlan költségek (tor, pompázó temetés, lakodalmi eszem-izsom, városi divat átvétele) ellen, 4. mozgalmat indítanak a népviselet megtartására, és ahol már feledésbe ment, felelevenítésére vagy megfelelő szép és praktikus népies viselet bevezetésére, 5. megtanítják a népet a pénznek keresztyén használatára azoknak az értékes útmutatásoknak szóval és tettel való megismertetése által, amelyeket Fiers Elek: Isten pénzügyei és Imre Lajos: A sáfárkodó egyház című munkák szolgáltatnak”.

Az utóbbi példát csak azért idéztem, mert ma is gazdasági-pénzügyi válság van. De a példák szaporíthatók. Szorozzuk a ma Erdélyben és a Királyhágó-melléken szolgáló nyugdíjas és aktív lelképásztorok száma.

JEGYZETEK:

- 1 Célzás a magyar országgyűlés által hozott és 2010. júniusában elfogadott törvényre, amely alapján a külhoni magyarok egyszerűsített eljárással felvehetik a magyar állampolgárságot
- 2 1957–1960 közötti években, bizonyos városokban és bizonyos iskolákban, papgyermek és más magyar értelmiségi szülők gyermekei nem vagy csak alig juthattak be a gimnáziumi osztályokba. A dévai és a pécskai középiskola felvette őket, de gyakran csak úgy, ha helybeli lakos adoptálta (!) őket. Helyi lakcímmel és esetleg más névvel megtevesztették az őket üldöző hatóságot. Tisztelet az ilyen fiatalokat befogadó tanároknak és az őket egykor „adoptáló” derék magyar embereknek!
- 3 Vö. Eugen Drewermann, Kleriker, DTV München, 1992, 23. és 346.
- 4 Karácsony Sándor, Ocsúdo magyarság, Széphalom Könyvműhely kiadása Budapest, 2002, 30–32.
- 5 Helmut Thielicke, Theologische Ethik I., J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tübingen, 1951, 180–182.
- 6 Kissné Zsámboki Réka, Derék papnék dicsérete, lásd a 2011. február 26-án megnyitott http://www.iskolakultura.hu/ikultura-folyoirat/documents/2010/2010-1_szeeparatum.pdf

- 7 A Czira Bálint és a Técsy Lajos leszármazottainak és atyafiságának azon tagjai, akik Erdélyben (beleértve az úgynevezett Királyhágómellékét) papok vagy papnék lettek. Az alábbi lajstrom tetszőlegesen, mintegy „kapásból” állt össze. Minden hibásan írt névért, és főleg minden hiányzó névért, s azért, hogy a lista nem folytatódik, egyedül a szerző felelős, aki az érintetteknek ez úton is szíves elnézését kéri: 1 Czira László 2 Czira Bálint 3 Czira András 4 Czira Andrásné Nagy Piroska 5 Nagy Lajos 6 Dobri Jánosné Czira Klára 7 Dobri János 8 Dobri András 9 Hermann Jánosné Czira Rózsika 10 Hermann János 11 ifj. Hermán Mostert János 12 Hermann István 13 Hermán Mostert Rebeka 14 Morvai Pálné Czira Anna 15 Morvai Pál 16 Ferencz Jánosné Czira Margit 17 Ferencz János 18 Ferencz László 19 Bak Sándorné Técsy Ila 20 Bak Sándor 21 Bak Áron 22 Bardóczi Domokosné Bak Anikó 23 Bardóczi Domokos 24 Bardóczi ?... 25 Székely Botond 26 Bardóczi ?... 27 XY.... 28 Szőke Zoltánné Bak Erzsébet 29 Szőke Zoltán 30 Szőke Sándor 31 Vincze Zoltánné Szőke Márta 32 Vincze Zoltán 33 ifj. Vincze Zoltán 34 Vincze Zoltánné Pálfi Judit 35 Vincze Csongor 36 Hegyi Istvánné Técsy Irén 37 Hegyi István 38 Hegyi Péter 39 Hegyi Pufi 40 Kabai Ferencné Hegyi Gitta 41 Kabai Ferenc ifj. Kabai Ferenc 42 Sógor Gyuláné Hegyi Katalin 43 Sógor Gyula 44 Sógor Csaba 45 Sógor Géza 46 Sógor Árpád 47 Sógor Sándor 48 Oláh Józsefné Sógor ?... 49 Oláh József 50 Péter Csabáné Sógor Éva 51 Péter Csaba 52 Péter Miklós 53 Oláh Mátyás 54 ifj. Hegyi István 55 Hegyi Dániel 56 legifj. Hegyi István 57 Hegyi Sándor 58 Bóné Lajos 59 Bóné Barna 60 Bóné Katalin 61 Szász Zoltánné Bóné Erzsébet 62 Szász Zoltán 63 Lázár Balázné Szász Eszter 64 Lázár Balázs 65 Iszlai Zsoltnéné Szász Erzsébet 66 Iszlai Zsolt 67 Gudor Lajosné Técsy Éva 68 Gudor Lajos 69 Gudor András 70 Gudor Botond 71 Gudor Lajos 72 Gudor Péter 73 Nagy Gáborné Gudor Ágnes 74 Nagy Gábor 75 ifj. Nagy Gábor 76 ifj. Nagy Gáborné Menyhárt Orsolya. Korábbi vagy későbbi kapcsolódások révén: 77 Tőkés Istvánné Vass Erzsébet 78 Tőkés István 79 Tőkés László 80 Juhász István 81 Juhász Istvánné 82 Juhász András 83 Juhász Zoltán 84 Juhász Péter 85 Juhász Ábel 86 Juhász Tamás 87 Dávid Lajosné Tonk Emese 88 Dávid Lajos 89 Brassai Zsomborné Dávid Réka 90 Brassai Zsombor 91 Dávid István 92 Dávid László 93 Adorjáni Zoltánné Dávid Mária 94 Adorjáni Zoltán 95 Adorjáni Albert 96 Adorjáni Albertné Nagy Aranka 97 Adorjáni László 98 Bak Áronné Adorjáni Éva 99 Orbán Lászlóné Bak Márta 100 Orbán László (luth.) 101 Gyerő Dávidné Adorjáni Ágnes 102 Gyerő Dávid (unit.) 103 Baracsi Leventéné Dávid Zsuzsa 104 Baracsi Levente 105 Czirmay Árpádné Dávid Anikó 106 Czirmay Árpád stb. A sor tetszés szerint folytatható – akár 200-ig is!
- 8 A Wilhelm von Humboldt (1767–1835) visszavezethető kifejezést a reformatori és a hitvallásos teológia joggal utasítja el, mint a teológiában kevésbé szalonképes kategóriát. Mára ismét változott némileg a természeti teológia megítélése, s ezenkívül itt sem teológiai érvként hivatkozom reá.
- 9 Az erdélyi református lelkészek baráti társasága konferenciájának határozatai, Az Út 1931, 195-197.

III. Életpélda – Barátok emlékezete

Bukarestben, 1972

HORVÁTH PIROSKA

„Tanár úr, faragjon embert a fiamból!”

Az egykori Hermán Jancsi, a nyurga, csontos, alig izmos, rövidnadrágos, széttaposott cipőkben járó, mindig éhes internátusi gyermek napjainkra „bácsi” lett. Fehér bajuszos, túlsúllyal dicsekvő, doktori címet viselő, tekintélyes „János bá”. Az Ausztriában élő Horváth Piroška egykori tanítványára emlékezik, a vele készült interjúban.

– Ön és férje is tanította Hermán M. Jánost, a besztercei középiskola magyar tagozatán. Kik jártak ebbe az iskolába és honnan?

– Hogy kik jártak az iskolánkba? A besztercei és a környékbeli diákok. Széles környékről beszéltek, amelybe beletartozott Nagysármás is, ahonnan János származott. Sőt, még a Székelyföldről is volt tanítványunk. De elsősorban Teke, Zselyk, Sófalva, Tacs, Máté, Vice, Kékes, Köbölkút, Újös, Apanagyfalu, Cegőtelke, Kerlézs, Beréte, Bethlen, Málom, Magyardécse, Árpástó, Retteg, Felőr, Somkerék, Magyar-nemegye küldte hozzánk a gyermekeket. János egyike volt a több száz diákunknak.

– Milyen gyerek volt Jánoska?

– Ő nem Jánoska volt, hanem Jancsi. Herman Jancsi. Így „a”-val. A férjemnek pedig felemelt mutató ujjal, mélyen a szemébe nézve: „ide figyelj János fiam!”. Mire ő mindig mosolyra álló száját kellőképpen rendbe szedve válaszolta: „igenis, Pali bácsi”.

Milyen volt? Ma már szinte hihetetlen, de igaz. Egy nyurga, csontos, alig izmos, rövidnadrágos – persze az iskolában kötelezően egyenruhát viselő –, széttaposott cipőkben járó, internátusi gyermek volt, s ennek megfelelően mindig éhes. Barátokkal körülvett, vidám, nyüzsgő, hangadó diák volt, amolyan vezéregyéniség. Megbízható, tanáraival szemben illedelmes gyerek volt. És főleg: szavatartó, akire számítani, építeni lehetett. A mai tanároknak sok ilyen Herman Jancsi típusú diákot kívánok!

Nekem úgy tűnt, örökké leste, szükségem van-e segítségre. Ha igen, azonnal ugrott. Hogy ez személyes szimpátia volt-e részéről, avagy más kollégákkal szemben is ilyen volt, azt nem tudnám megmondani. Ha csak tehettem, mindig a közelemben tartózkodott, vagy legalábbis rajtam tartotta a szemét. Az ilyen diákra mondtuk, pozitív értelemben véve, hogy „mindig a talpam alatt van”. Azt különben többször is elmondta a későbbiekben, hogy „a példaképem voltál”, amire nagyon büszke vagyok.

– *Állítólag nem volt jó tanuló Herman Jancsi...*

– Erre nem emlékszem. Érdekes, most figyeltem fel rá, hogy végeredményben kevés egykori diákomról tudnám megmondani évtizedek távlatából, hogy jó tanuló volt-e, vagy sem. Úgy látszik, számomra nem az volt a fontos, hanem más emberi értékek. A tanulmányi eredmény valószínűleg másodrendű volt a szememben. Ha kellett, ha szükség volt rá, valahogy megtaláltuk közösen a módot, hogy segítsünk a helyzetben.

János, feltételezem, abból élt, amit az órán magába szívott. Félfüllel. Az is elegendő volt számára, mert kitűnő memóriával rendelkezik. Közben lehet olvasott. Például szépirodalmat. A pad alatt.

Hogy nem volt az első között, az meglehet, de hogy az utolsók közt sem, az biztos. Éles eszű gyermek volt, aki nem „szajkózott”, hanem szükség esetén „kivágta magát”. Bizonyos „fogásokkal”, például puskázással. Vajon megtette? Egész biztos, hát melyik diák nem használja a puskát? Ő se volt külön a társainál. S ha baj van, olyankor még a tanár is becsukja szemét. Vagy gyönyörű szép préselt növénygyűjteményt készített. Állítólag még mindig őrzi. Nos, ha arra tízes minősítést kapott, ami biztos, akkor átment, még ha a feleleteire rossz jegyeket „vasalt” be, akkor is. Vagy – ezt ő maga mesélte, én nem emlékszem rá, csak igen-igen halványan –, hogy egyszer, mivel bukásra állt egy egész éjszakán át szajkózta a növények latin neveit, s azzal „szedett le a lábamról”. Nem akartam hinni a fülemnek, hogyan „köpi” az a gyerek a latin neveket.

Most diáksargonban mesélek, mert olyan jólesik. Mint egykor régen. Újra tanárnőnek, Piri néninek érzem magam... Engem fiatal koromban ugyanis, a diákjaim bizalmasan Piri néninek szólítottak, hivatalosan pedig „tanárelvtársnő” voltam. Most pedig nagy részük tegez, és Piroskának szólít. Mert közben hozzám öregedtek! Mostanra az egykori Herman Jancsi is bácsi lett. Fehér bajszos, túlsúllyal dicsekvő, doktori címet viselő, tekintélyes János bá. Hát ez van. Utolértek az egykori kisdíákjaim...

De János visszaemlékezéseiben, valljuk meg, rejlik nagy adag túlzás is. Megteheti. Akinek oly sok van a szürkeállományában, az megteheti. Különbözőn egyik vonása éppen az volt, hogy szivacs módjára szívta magába az információkat. S azokat tárolni is tudta. Elképesztő, hogy milyen nagy adagban.

A történetei viszont igen kedvesek, s olyan jól áll neki, amint pocakja fölött kuncogva ironizálja régi, gyermekkori önmagát.

– *Ismerte a családi hátterét, illetve, hogy milyen irányba szeretne tovább tanulni?*

– Csak annyit tudtam róla, hogy a sármási papnak, Herman Jánosnak a gyermeke. Még két lánytestvérét tanítottuk, azok mindenképpen a jó tanuló, szorgalmas diákok táborába tartoztak.

Úgy emlékszem, Jánost így bírta rá az apja a férjemre, aki az iskola aligazgatója volt: tanár úr, faragjon embert a fiából! És attól kezdve ott

nevelkedett a többi gyerek között, internátusban lakott, ahonnan, gondolom, társaihoz hasonlóan ő is időnként ki-ki szökött, például moziba, megnézni valami jó orosz filmet, vagy elkísérni valamelyik lányt, az éppen soron lévő. Mert lelkes, életvidám, mosolygó, mindig tettere kész kamasz volt, akinek minden diákcsinnyben „benne volt a keze”. Aki igyekezett kihasználni minden iskolai- és internátusi élet nyújtotta szórakozási lehetőséget.

Nem, azt nem tudtuk, hogy teológiára készül, de nem volt meglepetés, mert jó volt magyar irodalomból és mert több diákunkból is lelkész lett.

– *A középiskola után elveszítette szem elől egykori tanítványát, vagy kapcsolatban maradtak?*

– Még össze-összefutottunk azután is, de ritkán. Például egyszer, emlékszem a kolozsvári színházban. Ott tudtam meg, hogy bekerült a teológiára. Látni kerekre meresztett szememet, csodálkozó, s kiegészítést váró tekintetemet, mondott valamit bizalmasan, de az köztünk marad. Vagy évekkel később betértünk egyszer hozzájuk a somkeréki parókiára. Rövid ideig ugyanis ott teljesített szolgálatot. Aztán amikor elkerült messzebbre a kapcsolat megszakadt.

– *Őn időközben Ausztriába menekült. Hogyan találkoztak ismét?*

– Nem tudok visszaemlékezni, hogy a keserű lágeridőszak kezdetén ő keresett-e meg bennünket, vagy mi őt. De ahogy ismerem, feltételezem, hogy ő tette meg az első lépést. S akkor, amint ránk lelt, mindent bevetett, hogy segítsen. Nagy szükségünk volt rá, mert a „gödörben voltunk” a fiammal. A férjem hét évvel azelőtt halt meg.

János megmozgatta még a sziklákat is értünk. A karácsonyt nem idegenben sírdogálva töltöttük, hanem Hollandiában a népes Hermán család szívét-lelket melengető szeretetében fürödve. Ezt soha nem fogom neki elfelejteni. Utána, amint talpra álltunk, ritkábban találkoztunk, de azért egymáson tartottuk a semeinket.

– *Van olyan vonás a mai Hermán Jánosban, amiről úgy gondolja, hogy a beszercei diákevek visszatükröződése?*

– Talán a lelkesedést, azt tanulta meg Besztercén. Talán azt szívta magába a diákevek alatt. Mert mi, ahogy visszanézek 4-5 évtized távlatából, mindig lobogtunk. Különösen a férjem. S mellette, kissé csendesebben én is. Neki könnyebb volt, hiszen magyar irodalmat tanított, s a versekkel, jól kiválasztott prózai szövegekkel, pontosan időzített népdalokkal tehette. És meg is tette.

Nekem viszont a biológia és a kémia kevés, vagy legalábbis kevesebb terepet biztosított. János azonban gyakran emlegeti osztálykirándulásainkat, amikor növényeket gyűjtöttünk préseléshez, meg rovarokat preparálás végett. Most is látom magam előtt, hogyan kergette a színes lepkéket hálójával a magas fűben. De szívesen tartottam nekik biológia vetélkedőket is a természetben. S olyankor János

elemében volt. Valljuk meg, jobban érezte magát a virágos természetben, mint a kemény fapadban. Emellett a műkedvelő színélőadásainkról, szavaló estjeinkről, író-olvasó találkozóinkról János soha nem hiányzott.

– *Hermán M. János népes családját, gyermekeit is ismeri?*

– Igen, Rebeka lányával a 2007-es hadadi családkonferencián találkoztam újra. Befejezésül hadd idézzem az ő szívet simogató, sokatmondó szövegét, melyet festménykiállításomon jegyzett vendégfüzetembe. „Drága Piroska néni! Nagyon boldog vagyok, hogy újra megismerhettem. Eddig édesapám egyik legkedvesebb tanárnőjeként, a természettudományok pedagógusaként, a család (és főleg nekünk, Herman-gyerekeknek) kedves Piroska nénijeként ismertem, aki meleg pulóvereket kötött nekünk és azt a dalt tanította meg, amit jókedvemben most is néha eldúdogatok: 'Ha majd egyszer sok pénzem lesz, felülök a repülőre...'

Most pedig virágzó lelkű, második életét élő, jóságos Piroska nénivel találkoztam, aki meg merte tenni azt a lépést, hogy új feladatot, lelki indíttatásból teljesen másfajta megbízást vállalt az életben. Tisztelem a bátorságát, rajongok a színekért és azt kívánom, hogy legyen ideje elvégezni, végigjárni az Istentől kapott szép és új utakat.

Sok szeretettel, a viszontlátás reményében, Herman Mostert Rebeka.”

Erre a gyönyörű jegyzetre mit mondhatnék mást: Az alma nem esett messze a fájától!

*(Fábián Tibor, Erdély.ma, 2007).

MAGDA VAN DER ENDE

Egy holland diák Kolozsváron

Teológiai hallgatóként, 1970–72 között Kolozsváron személyesen szembesülhetett a Nyugat és a Kelet, a gazdag és a szegény, a szabad és az elnyomott lét közti különbségekkel.

Segítő kalauzunk voltál, aki által otthon érezhettük magunkat, és akivel évekkel később megbeszélhettük, hogy mi is történt akkor...

Drága János!

We leerden elkaar kennen in september 1970, in het protestante theologisch instituut van universitaire graad in Kolozsvár, Roemenie. Samen met mijn toenmalige echtgenoot Teun van Rheede bracht ik daar twee jaar door als gaststudent. Jij was, net als wij, doctoraalstudent. Het contact met jou was vanaf het begin van ons verblijf belangrijk voor onze oriëntatie in de nieuwe, in veel opzichten vreemde situatie. Een jaar daarvoor hadden we er voor gekozen om daar te gaan studeren. We bereidden ons voor door aan het Finoeegristisch Instituut in Utrecht Hongaars te studeren. We hadden gesprekken, lezen, deden naast de studie theologie, wat we konden. Toch wisten we niet waar we terecht kwamen. Jij was een van de gidsen die ons wegwijs maakte. Reizen, naar een ander land gaan, betekende, als je er open voor bent, je laten confronteren met jezelf en met de ander. Andere geuren, meningen, gewoontes, neem je niet alleen waar als anders, je laat je er ook door raken. Als je geen buitenstaander blijft kan je er geestelijk door groeien. Door het komende verblijf van twee jaar en de intensieve situatie doken we onder in al het nieuwe. Het leven in het theologisch instituut leverde veel momenten op van innerlijke verwarring. Als westerse vrouw die zich ingezet had voor democratisering aan de faculteit in Utrecht, voor openheid op veel terreinen, kwam ik terecht in een Midden/Oost -Europees land dat gebukt ging onder dictatuur. Bovendien was ik de enige vrouw in het instituut, op de vrouwen in de keuken en wasruimte na, waar ik dan ook graag even een praatje maakte. Als ik de gang met de leslokalen door liep, weken aan beide zijden van de gang de mannelijke, in zwarte pakken gestoken, studenten uiteen. Altijd die haag van mannen, ik was nooit onzichtbaar, kon nooit 'gewoon' door die gang lopen. Ieder wist dat we vlak voordat we kwamen getrouwd waren, dus er werd ook veel stiekem naar mijn buik gekeken. De secretaris, Izsák Vilmos, presteerde het een keer om van het begin van de gang, naar het einde waar ik net door de grote deur de gang op kwam, te brullen “Már állapotos?” “Al zwanger?”. Ik kon wel door de grond gaan. Ik durfde niet op te kijken. Als ik in de tuin een mat uit ging

kloppen riep een professor me toe "Dass ist die praktische Theologie!" Verder dan dit zinnetje kwam ons contact nooit.

Gelukkig was er een groot tegenwicht: professor Juhász István zag mijn talenten en hielp me ze te ontwikkelen. Hij zag een vormgeefster, alkotó, in me, een schrijfster en hij stimuleerde me om te promoveren.

Dat gebeurde uiteindelijk ook, op een proefschrift over Imre Lajos.

De tegenstelling tussen de wereld waar ik vandaan kwam en waarin ik terecht kwam, was erg groot. Het contact met Nederland was summier. Post kwam er nauwelijks, die werd gecensureerd dus stond er nooit veel meer in dan familie zaken en wat over het weer. We belden niet vaak, dat was duur en heel omslachtig, het kostte uren wachten voordat de verbinding tot stand kwam en het was ook niet vrij.

De mensen die ons hielpen waren dus van grote waarde. Jij was een van de gidsen die ons wegwijst maakte op deze intensieve reis. Ik wil in deze brief een paar momenten noemen waarin jij voorkomt en waarin de botsing tussen oost en west zich in mij afspeelde.

Solidariteit en zoeken naar integer leven speelt in mijn leven een grote rol. Het speelde ook mee in de keuze om naar Roemenie te gaan. In Nederland wist ik de wegen om daar vorm aan te geven. Ik organiseerde bijvoorbeeld samen met andere studenten een zelf gekookt diner ter gelegenheid van het jaarfeest van het dispuut, in plaats van een dure maaltijd in een restaurant op stand. Voor de opbrengst ervan zochten we een doel. In die jaren speelde de hongersnood in Biafra.

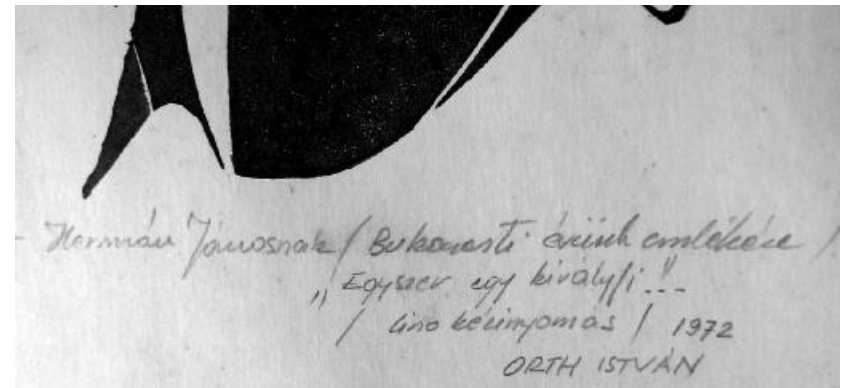
In Kolozsvár waren we een stuk armer dan in Nederland, ook al leefden we daar van een minimale beurs. Toen we net in Kolozsvár woonden, ontdekten we kleine flesjes met heerlijk vruchtensap in de Sora, de supermarkt. We kochten er ieder een. Dat bleek te duur te zijn. Toen kochten we er een voor ons tweeën. Ook dat bleek te duur te zijn. Het geld ging te snel op. We moesten suiker kopen, schoenen laten verzolen, gasten ontvangen, daar was de beurs die we van het bisschopsambt kregen net voldoende voor. We aten drie keer per dag in de mensa van het instituut, dus we kwamen niets te kort. Het was een bewuste keuze om dezelfde beurs te krijgen als de studenten daar, net zoveel als jij dus. We wilden niet rijker zijn dan de anderen en van extra dollars achter de hand hielden we niet.

Langzaam aan wenden we aan de situatie. Ik hield van het leren van de taal, liep een paar uur per dag college om nieuwe woorden op te schrijven en zo te onthouden. Jij hielp ons die eerste periode door en zorgde dat we ons thuis konden voelen. Als jij van je ouders een pakket kreeg, kregen wij er ook een. Er zat worst in, jam, gebraden kippenpoten, spek, gebak. Je ouders adopteerden ons op hun manier.

Het leren omgaan met afgeluisterd worden viel me erg zwaar. Ik moest leren mijn mond te houden of zo te praten dat het niet gevaarlijk was, gewoon wat mee babbelen. In Utrecht streed ik voor openheid, van de ene dag op de andere moest ik leren zwijgen over wat ik werkelijk vond. Het kostte me veel nachtelijke hoofdbrekens. Had ik te veel gezegd, te vlug, te dom? Soms liep ik namelijk over

en kon ik mezelf niet inhouden. En het duurde even voordat ik wist waar het om ging, wat je beslist niet moest zeggen en wat wel kon. Ik moest een maatstaf ontwikkelen, die ik in Nederland nooit nodig had gehad. Langzaam leerden we ook te onderscheiden wie wie was. Wie er verslag deed aan de Securitate, wie niet. In Nederland had ik bedacht, dat ik eenvoudig weg niet om zou gaan met degenen die niet te vertrouwen waren. Ik zou de bokken van de schapen scheiden. Maar eenmaal in het instituut, bleek dat eenvoudige schema niet op te gaan. We leefden samen in een gebouw. Een op de zeven studenten werkte mee aan de Securitate praktijken, om over de professoren en het personeel nog maar te zwijgen. Op een dag overleed de vader van iemand die we op dit gebied niet vertrouwden. Ik condoleerde de student. Ik zag in, dat ik zijn verdriet niet behoefde te negeren, ik behoefde niet onmenselijk te worden omdat hij om wat voor reden dan ook verslag deed aan de geheime dienst. Hij benaderde ons altijd met vragen over het land, het instituut, de mooie nieuwe flats langs de kust van de Zwarte zee. Als we het gebouw verlieten, riep de conciërge ons meestal na "Hova, hova?" "Waarheen, waarheen?". In het begin antwoordde ik altijd eerlijk, 'naar de familie Juhász', 'naar de bisschop', totdat ik iemand vroeg of dat wel verstandig was. Er werd me aangeraden altijd te zeggen "A városba" de stad in. Ik was gewend eerlijk te zijn en gewoon te zeggen hoe het zat. Dat was een belangrijke waarde in mijn leven, die ik van thuis meegekregen had. Nu moest ik strategische nuances leren maken in verschillende lagen van openheid en eerlijkheid.

Het liep tegen Kerst en op een dag kwam jij bij ons binnen met een glunderend gezicht en een enveloppe met 1000 lei erin. Voor ons. Het was een ongelooflijk groot bedrag, wel drie maal het maandelijkse bedrag dat we ontvingen. Ik was helemaal in de war. Jij wilde niet zeggen waar het vandaan kwam. Dat was geheimzinnig. Ik kon het niet aannemen. Jij was ontredderd, verlegen, ook in de war. Ik ben gaan huilen en jij droop af. Ik heb uren gehuild. Het was een ontlading van alle spanning, van heimwee. Maar er was meer aan de hand. Istvánbácsi nodigde ons uit om naar hen toe te komen. Hij, zijn vrouw Márianéni, en hun

Orth István: Egyszer egy királyfi

kinderen woonden vlak bij een bastion in de oude stadsmuur van Kolozsvár. Hun gezin was een waar bastion van gastvrijheid, warmte en ondersteuning voor ons en de meeste andere Nederlandse theologiestudenten, die bij hen graag gezien werden. Zij hadden de moed om met ons, buitenlanders, om te gaan. Een aantal andere professoren had die moed niet. We dronken een kopje thee en Istvánbácsi vroeg naar de aard van mijn tranen, die nog steeds stroomden. Ik wist het zelf niet. Hij vroeg aan Teun “Maga tudja miért sír?”. “Weet u waarom ze huilt?”. Teun wist het ook niet. Ik begon te vertellen dat ik het geld niet kon accepteren. Het beeld dat ik in me droeg van arm zijn met de armen, blokkeerde me. Dat beeld was niet alleen een ideaal, het bleek ook deel van mijn identiteit uit te maken. En het was een deel van mijn motivatie om naar Roemenie te gaan. Ik werd geconfronteerd met een onjuist beeld. Er was geschud aan dat beeld en het was duidelijk dat ik het moest laten varen, daar moesten eerst wat tranen voor geplengd worden!

De leegte die ontstond zonder het houvast van deze beelden was kennelijk erg bedreigend. Istvánbácsi drong er zachtjes op aan het geld aan te nemen. Ik wilde eerst weten waar het vandaan kwam. Ik wilde niemand tekort doen. Ik kwam immers uit het Westen, kon alles hebben wat mijn hartje begeerde en zou maar twee jaar daar wonen, en dat wilde ik graag op mijn manier. Ik had niets te verliezen. Maar wel te winnen... Dat leerde ik aan dit voorval.

István bácsi vertelde over het verloren gaan van een aanzienlijk deel van de oogst door grote overstromingen in dat jaar. Het was voor de kantine van het Instituut heel moeilijk om aan voldoende eten te komen. Hij had bekende en vertrouwde studenten opgeroepen om uit hun dorpen aardappelen op te halen. Dat gebeurde op grote schaal. János was heel actief bij het verzamelen ervan. De actie was zo succesvol, dat er te veel aardappelen verzameld waren. Wat er te veel was verkochten ze door. Over het geld dat er op die manier binnenkwam, hadden de studenten samen besloten dat arme studenten er een deel van zouden krijgen en de Hollanders 1000 lei. Uit waardering voor het feit, dat ze hun westerse huis en haard, van alle gemakken voorzien, twee jaar lang verlieten om met hen in de benauwdheid te leven. Dit verhaal nam mijn wantrouwen weg over de oorsprong van het geld. Het deed me inzien, hoe beperkt ik gedacht had, hoe simpel het beeld was waarmee ik de werkelijkheid benaderde en wat een dergelijk schema doet aan het contact tussen mensen. Ik heb een paar dagen later aan je uitgelegd wat zich in mij afgespeeld had. Ik kon mijn waardering uiten en het bedrag aanvaarden. Wat ik rond kerst 1970 leerde, was een les voor mijn hele verdere leven. Het heeft me nederigheid geleerd en mijn onderscheidingsvermogen inzake egodisme en altrudisme vergroot. Ik heb groepen uit allerlei gemeentes in Nederland ondersteund met het doordenken van hun hulp aan Midden- en Oost Europa. Ik heb ze bevraagd op hun motivatie en ze ook de vraag gesteld: wat breng je mee terug, wat ontvang je? Dat was vaak een confronterende vraag. Een innerlijk stukje ijzeren gordijn was afgebroken. Éljen a krumpli!. Lang leve de aardappel! In het eerste jaar van ons verblijf zagen we elkaar vaak. Je leerde ons veel en

wijdde ons in in het leven. Je deelde vrijelijk uit van je indrukwekkende, parate historische kennis. Wij wisten waar we allerlei informatie konden vinden, jij beschikte erover in je denken en praten. Ik genoot van je bloemrijke taalgebruik en zei de woorden hardop na om ze in te lijven. Vaak bracht je de allernieuwste net verschenen Hongaarse boeken. Er verscheen niet veel en meestal in een te kleine oplage, maar jij scharrelde ze 'polc alul', onderhands op voordat ze verkocht konden worden. Je had veel contacten in de uitgeverwereld en liet ons er van mee genieten.

In het tweede jaar zagen we je niet vaak meer. Ik begreep niet waarom dat zo was en vroeg me steeds af: heb ik iets verkeerd gezegd, gedaan, zonder dat ik het wist? Was ik onvoorzichtig geweest? Er had zich niets voorgedaan, geen verschil van mening, niets. Jaren later vertelde je in Nederland, na de vlucht uit Roemenie met je hele gezin, wat er aan de hand was. Je werd door de Securitate, altijd als je bij ons geweest was, opgeroepen om verslag te komen doen. Dat wilde je niet, je weigerde. Maar je wilde ook niet tegen ons zeggen wat er aan de hand was. Je was bang om ons ongerust te maken en had er voor gekozen dan het contact zoveel mogelijk te vermijden. Je schaamde je diep over de toestand van het land en dat er zoiets gebeurde. Daarna hadden we uiteraard geregeld contact. Maar pas jaren later kon je het vertellen. Het was goed om vijftien jaar later te begrijpen wat er gebeurd was. Het was niet persoonlijk. Dit voorval toont aan, hoe diep het kan gaan, als een systeem van verklikken en verraden de onderlinge verhoudingen bepaalt, ook als je er niet aan mee doet.

Los van de pakketten met eten, het aardappeltgeld en de boeken ben je altijd een goede vriend gebleven. Ik zie veel situaties voor me waarin we meer beleefd hebben dan ik hier kan beschrijven. Alles bij elkaar rijk en vol en dierbaar.

Ik wil deze brief afronden met het dierbaarste moment dat we samen meemaakten.

Onze zoon Teun overleed in Mei 2003 aan kanker. Toen Teun al heel ziek was, gleed aan zijn geestesoog zijn leven van dertig jaar voorbij. Op een gegeven moment, ik zat stil bij hem, zei hij "Istibácsi", en hij glimlachte. Hij was terug in zijn jeugd en deze naam viel vaak, zeker in de tijd waarin ik aan mijn dissertatie werkte. Het Hongaars, de contacten met Kolozsvár en Erdély zijn van invloed geweest in zijn jonge jaren. Ik raakte zwanger van hem in Roemenie, dat versterkte de band.

Toen Hannie en jij afscheid kwamen nemen, vroeg ik jullie om samen met mij bij Teun in het Hongaars het Onze Vader te bidden. In stilte had ik het alleen al gezegd, maar dat was niet voldoende. Het was een diepe behoefte in mij het hardop, met anderen, te zeggen. Dit afscheid van Teun, met Hannie en jou, was balsem voor mijn ziel. In de taal die ik ook via jou heb geleerd, kon het Hongaarse aspect van mijn ziel afscheid nemen.

Dank voor je vriendschap, je menselijke, natuurlijke nabijheid.

Amersfoort, januari 2011

JAN RUSIN

În București

În București, nu departe de Piața Unirii și Dealul Mitropoliei, este situat Institutul teologic de grad universitar, strada Sfânta Ecaterina nr. 2.

În curtea acestui edificiu de învățămînt teologic, într-un colț de străzi era clădirea ce adăpostea „studenții străini”.

Chiar în camera de pe colț erau cazați etiopianul Addis Yeshaeneu, cehoslavcul Jan Rusin și Hermán János. În acei ani erau acolo și elvetianul Daniel Neeser, bulgarul Simeon Dircev și alții.

Apariția lui János, tînăr de statura impozantă, plin de voie bună și entuziasm, mereu în lipsă de timp, mereu avid, flămînd de hrana spirituală și bucala a produs o inviorare. Ritualul cafelei comune s-a extins la ritualul meselor comune. Din inima Transilvaniei din satul Sărmăș, unde tatăl lui era preot, primea colet poștal. O cutie de lemn, construită în așa fel încât partea superioară se scotea ușor prin tragere: pe o parte a capacului era scrisă adresa expedientului și a destinatarului, pe cealaltă parte, adresele în sens invers. Ca fiu de maestru tîmplar am fost plăcut surprins de ingeniozitatea practică a acestui capac. Conținutul erau produse de casă specifice gospodarii din satul natal: slănină, cîrnații, grăsimă de porc. Cumpăram un litru de vin Murfatlar și pîine, se făcea o cafea, ne așezam în jurul mesei și începeau discuțiile pe teme teologice, geografice, sociale. Subiectul abordat, fiecare avea ceva de spus, fiecare din alt colț al lumii, din alt regim social, din altă cultură sau religie. Aș supne că aceste discuții erau „cursurile externe” ale universității noastre, prețioase în timpul regimului comunist.

După masa trebuiau spălate vasele. Mergeam la baie în grătarul de lemn de sub duș se asezau farfuriile, iar ploaia dușului ne folosea dublu, spăla vasele și făcea un zgomot, astfel că ne puteam continua discuțiile abordînd fără frică temele politice...

În acei ani, a început prietenia noastră care a continuat în anii următori, întîlnindu-ne la logodnici, nunți, botezuri, mai apoi cu soțiile și copii până azi cînd ne întîlnim din nou cu ocazia nunților copiilor noștri...

Să ne rugăm Domnului pentru familiile noastre, pentru sănătate și să mulțumim pentru darul acestei prietenii acestei frații, care în curînd v-a sărbători 40 de ani.

Nuferi

Domnul profesor Chitescu Nicolae ne-a invitat să vizităm la marginea Bucureștiului mănăstirea Cernica. Atestată din anul 1608 și zidită în mijlocul lacului cu același nume, mănăstirea este înconjurată de păduri seculare. Două

Biserici frumoase, una pictată de ultimul meșter al picturii medievale, zugravul Fotache. Dintre stareții mănăstirii, Sf. Părinte și Arhiemaredret Gheorghe și Sf. Jerah Calinie. Am vizitat biblioteca valoroasă, școala de pictură bisericească, sala de masă frumos zugrăvită. Domnul profesor a răspuns întrebărilor noastre cu amabilitatea și erudiția lui firească. Eram impresionați de ce-am văzut, de ce-am simțit în liniștea și spiritualitatea locului. Înainte de a pleca, noi studenții, ne-am plimbat pâna la marginea lacului. Am fost surprinși de gingașia florilor de nufăr, care se legănau în lac și de prietenul nostru János, care s-a dezbrăcat, a intrat în apa rece, a cules trei flori cu tija de jumatate de metru. Era timp de primăvară, nici decum petru scăldat... Reîntorși la București János a scos nuferii și i-a dăruit domnului profesor pentru soția lui cu cuvinte de mulțumire din partea noastră a grupului...

Ora et labora

Pentru mine ca doctorand străin, acele timpuri erau asigurate de bursa bisericii. Colegul și prietenul nostru János studia fără bursă dar acest fapt nu-l descuraja. Mergea și ajuta la slujbele de înmormântare la crematoriul din împrejurime. M-a invitat să l însoțesc și așa am avut posibilitatea de a asista la acest act pios, experiența de premieră pentru mine crescut în mediul rural. Doresc să spun că prietenul și colegul nostru János, azi stimatul domn profesor, mi a fost mereu un exemplu de perseverență, de optimism, entuziasm și omenie. Prețuiesc această prietenie cu toată stimă și doresc să-i mulțumesc ridicând o cupă de șampanie, la mulți ani, cu sănătate și Har Divin.

MAKKAI JÁNOS

Hermán M. Jánosról

Hermán Jánossal valamikor a 70-es évek elején találkoztam először, Janó bácsiéknál.

Hírből mindketten ismertük egymást, de ezúttal sem bővült az ismerkedés egy kézfogásnál többel, hiszen Dobriéknál mindig sokan voltak, mint akkor is. Rá csak azért emlékszem mert Édesapáink régi barátságát említettük, mint közös örökséget, aminek folytatása minket kötelez. Később Zsike nénémnél tett szülőudvarhelyi látogatásunkkor hallottunk róla, mint somkeréki lelkészről, majd a Beke György könyvében olvastam Róla, akkor már régen Hollandiába költözött.

'89 után ismerkedtünk meg igazán úgy, hogy megint visszanyúltunk apáink barátságához, elmenve Sármásra János bácsiékhoz, ahol az egész családot megismerhettem. János bácsi felelevenítette a közös múltjukat, emlékeiket, azt, hogy hogyan végezte a missziót 50 éven át a „holt tengeren”.

Ide kívánczik János bácsi missziós ars poeticája, amit akkor hallottam Tőle: Feljebbvalóim figyelmeztettek, hogy rövidítsem le a prédikációm egy órára, de én nem hagytam magamat. Mit tudtam volna adni híveimnek az Isten Igéjénél többet, jobbat? Ez viszont olyan jó, amiből soha sem elég, amit el lehet mondani.

Ez egy különös alkalom volt arra, hogy Jánost teljes képében ismerhessem meg. Bár addigi életrajzi információim nem sokat bővültek, de az, hogy gyökereink együvé tartoznak, teljesen elég volt. Érdekes, hogy ez a kommunizmus alatt és a kezdetekben még működőképes kapcsolatalakítási forma volt, ma már nem működik például papgyermekek között. Ez az apák hibája.

Így ismertem meg Jánost, az apja végezte misszióinak folytatóját, aki viszont új idők új lehetőségeivel és meglátásaival igyekezett ezt a munkát kiteljesíteni, aminek gyűjtőneve – szórványmisszió.

Már sokan felismertük, hogy sajnos nem csak a Mezőség, Dél-Erdély van szórványban, hanem egész református egyházunk és sajnos nemzetünk magát magyarnak érző részei is, akár nagyvárosaink, akár Erdély vidékei, akár az anyaország, a levágott részek, nyugatra szakadt magyar reformátusainkról nem is beszélve. János már a kommunizmus idején felismerte mindezeket és azt, hogy az egyházi hatalmasságokra nem számíthat és mindent egyedül csak az Úr segítségével maga kell elvégezzen, ez segítette nyugati missziójában – London, Brüsszel, Hollandia –, de ez adott Neki erőt '89 után, itthon az Egyház és a misszió újrakészítésének munkájában is.

Olvasom János szekus dossziéjában, hogy „preotul Herman este urmărit pentru legăturile lui externe suspecte”, illetve gyanús külkapcsolatai miatt ellenséges elemnek nyilvánították.

Még ma is érvényes ez reá, már tudniillik, ami a Szent Lélekkel való kapcsolatát illeti.

Kívánom, hogy továbbra is vele legyen az Úr Szent Lelke, nemzetünk és reformátusságunk szolgálatában.

Amikor Hannieka tőlem is kért valamit ennek a könyvnek összeállítására, ezt a képet választottam. Címe: Vörös ég alatt. *(Ez a festmény látható a könyv borítóján. – H. H. M. megj.)*

Nem a Farkas utcai templomot és iskolát ábrázolja, hiszen azt nálam nagyobb festők nagyon szépen megfestették, hanem azt, hogy a kommunizmus idején olyan lelkészeknek, tanítóknak köszönhetően, mint Hermán M. János, a véres felhők alól egyedül a templomok és iskolák képletes ablakain keresztül vált láthatóvá a szabad világ szépsége és igazsága.

Makkai János festménye

DAMÓ ERZSÉBET

Hűséges szeretet

A drága Hannieka felkérésére megpróbálok egy pár gondolatot papírra vetni az én igaz barátomról. Szívesen teszem, mert szívembe zártam Őt és drága családját.

A '70-es évek elején Désen voltam Lehellal az esperesi hivatalban, valamilyen ügyintézés végett. Egy adott pillanatban belépett egy jó megjelenésű, bajszos fiatalember. „Ez a legszimpatikusabb pap az egyházmegyében” – ez volt az első megállapításom. Így láttalak meg először.

A somkeréki szolgálatod idején ismertelek meg személyesen, amikor a Marosvásárhelyi Székely Népi Együttes szerepelt a falutokban, s te lelkes szervezője voltál a közönség összetoborzásának. Találkoztunk kedves családdal, de a szép tartalmas barátság az újosi papságod idején alakult ki. Ha ki akartunk mozdulni Brétéről és egy tartalmas napot, egy emlékezetes alkalmat kívántunk, akkor mindnyájan hozzátok kíváncsoktunk. Mindnyájunkat feltöltöttek végtelen szeretettel. Gyermkeinket pedig elbűvölte a sok szép játék és könyv. Péter fiam többször átfestette fekete festékkel az autónk utolsó számát páratlanról párosra, hogy hozzátok utazhassunk. Emlékszel? Ilyen megszorítás is volt az akkori rendszerben. Minden találkozásunkat a nemes barátság szelleme tette vonzóvá.

Mit kaptunk tőletek? Mindent, ami hiányzott. Megértést, rengeteg jó tanácsot, szeretetet, s azt sem elhanyagolandó megemlíteni, hogy a Hannieka gondos, hozzáértő kiválasztása alapján egy-egy zsák szép holland ruhát, ami bizony nagyon szükséges volt. Mennyire természetes volt, hogy bejelentés nélkül látogattuk egymást a nap bármely órájában, soha nem éreztük, hogy zavarunk, igaz barátokként fogadtatok mindig, s ezt nagyon köszönöm; azt is hogy Jánoska fiatoknak keresztanyja lehettem. A gyerekeink is megszerették egymást, életre szóló emlékek kötik össze őket. Rebike az esküvője alkalmával elmondta, hogy többször énekelve léptünk be hozzátok: „Jóestét kívánok, megjöttek a brétei zsványok... sok kislányt megfőztek.” Ő kislánként ijedten és értetlenül hallgatta az utolsó sort. Drága gyermek, mit gondolhatott a bolondos vendégekről.

Nekem most RÓLAD kéne írnom, de hogy lehet téged kiszorítani a drága családotból, nekem TI egyek és egyediek vagytok. De ahogy te tudsz szeretni és segíteni, az ritkán tapasztalható.

Amikor elhagytátok Újóst, mindnyájunkat megajándékoztatok, te nekünk adtad a legszemélyesebb, neked dedikált Orth István képeket, amelyek lakásom büszkeségei lettek. Emlékeztetőül: az „Egyszer egy királyfi”-nak itt van egy másolata. Ígérem, hogy alkalom adtán visszakérül jogos tulajdonosához, tudom, hogy Hanniekát kedves emlékek kötik ehhez a képhez.

Elmentetek, de gondolatban mindig veletek voltunk, s amikor 1990-ben útlevelet kaptunk, első utunk Hollandia volt Varga Giziékkel – persze a ti meghívásotokra. Élmeny-gazdag, szenzációs volt az utazás, az együttlét öröme nehéz leírni. Hihetetlennek tűnt a nyugati világ, viszonyítva az itthoni körülményekhez. Te fáradságot nem ismerve dolgoztál, szolgáltál pénzt gyűjtve a mi megsegítésünkre. Egy kicsi aranyos kék Fiatot kaptam tőled, amit jól kihasználtunk, később az árával kipótoltuk a lakásunk vételárát. Valahányszor találkoztunk, pénzt nyomtál a kezünkbe, óriási segítség volt. Isten akaratából doktorrá avatásodon a Ráday Kollégiumban részt vettünk, örömmel és büszkeséggel. Kedves találkozók következtek. Ilyenek voltak gyerekeink esküvői is, amikor jókat nótáztunk erdélyi módra.

Privilegium volt téged a szószelekről hallgatni, igemagyarázataid mélyen igazak és meggyőzőek voltak, hited ereje sugárzott felénk.

Mennyi kedves emlék kavarog a fejemben, regényt lehetne írni, de ehhez nincs tehetségem. Most is úgy érzem, hogy sokat fecsegetem, de ez ugye egy öregasszonynak megbocsátható.

Drága János, kérem az Úristent, adjon nekünk egy kis egészséget, időt és alkalmat arra, hogy találkozhassunk. Köszönöm Neked, hogy barátságodba fogadtál minket gyarlóságunkkal együtt. Áldjon meg téged az Isten drága családod körében.

Igaz szeretettel.

PAIZS TIBOR

Jánosnak

Drága okos barátom, János, ugye nem baj, ha nem tartom be a kronológiát. De hát a mi kapcsolatunk sem igazodott az időrendiséghez, hol előrefutott, hol messze elmaradt az időben.

Most éppen halottak napja van, én hatvannégy vagyok, Te pedig, ki tudja, soha nem érdeklődtem, hány éves vagy. Alig valamivel kevesebb nálam, nem nagy idő, de nem is kölyök.

Ma tehát halottak napja van. Tagadjuk, de nem tudunk megfélemedezni róla, ezek a legbensőségesebb napjaink, talán, mert nem egyszer nekünk is eszünkbe jutott a halál. Én könnyű lélekkel gondolok rá, Te, ki tudja, bár a sok gyász téged is edzetté tehetett.

Rólad mesélték, nem egyszer úgy helybenhagyott a Securitate, hogy csak a dac és a feleselés vágya tartott életben, no meg az igazad. De ebből is eléged lett és kivándoroltál. Milyen egyszerű azt mondani, hogy kivándoroltál, valójában milyen súlyos e szó.

Mindent megtettél, hogy ne így legyen. Hitvesedet marasztaltad, hét gyereket is szült neked. Remélted, ez majd pótolja a szülőföldet számára, amit te képtelen voltál elhagyni.

A tulipánok országába igyekeztél, de csak a sajtók országát láttad abban is. A szép helyett a bőséget. Sajtországba menekültél. Holott neveltetésed és hivatásod másra szánt téged.

Mi otthon maradtunk megértettünk, jobb ott egy élő Hermán János, mint itt egy halott. Ünnepeztük az élő Hermán Jánost, és nem érzékeljük, hogy élve temeti el magát.

Jó kedvre derülő természeted nem hagyta, hogy a gyász beszennyezze hétköznapijaidat.

Az idő tájt két csomag is érkezett a szatmárnémeti postahivatalba. Egyik a nevemre, a másik Gellért Sándornak címezve. Sem ő, sem én nem kaptuk meg a pakkot. Még segíteni sem engedtek.

Aztán jött 1989 decembere, egy villanásnyi időre derült lett az ég, és téged már úton lelt, tele teherautókat irányítottál, élelmiszert, ruhát vittél a nélkülözőknek. Akkor már hosszú-hosszú ideje nem láttad szüleidet, testvéreidet. Gondolom, ők is, akárcsak te, boldogok voltak, hogy láthatnak. Te, örök bizakodó, a tanácsomat, a véleményemet kérted a jövő kilátásaira, és kedvedet szegte, hogy nem osztottam optimizmusodban.

Mi még ez év januárjában hagytuk ott a szülőházat. Nem sejtettük, hogy ennyire fájni fog, de illúzióim nem voltak.

Ekkor állapodtunk meg édesapáddal, hogy hozzájárulsz szüleid házának felépítéséhez és egyúttal engem is segítesz egy autót vennem. Így került hozzám bő húsz esztendeje az öreg Lada. Ákossal vettük meg, kit szintén cserben hagyott szülőházaja.

Te az idő tájt indultál peregrinációba: Brüsszel, Párizs, London. Hasonló sorsúakat mentél hitre buzdítani, mert akkor erre volt legnagyobb szükségük.

Két hetet töltöttem nálad Londonban. Láttam, milyen atyai gondoskodással vigyáztad a magyar fiatalok lelkét. Itt ismertem meg a G Huszár magyar vendéglő szinte teljes személyzetét, itt kerültem barátságba Gyurival, a vízszerelővel.

Itt mutattál be egy februári napon – egy szál sárga rózsával kedveskedve neki – öreg barátnődnék, Molnos Angélának, aki Temze parti lakásában engem is vendégül látott egy éjszakára. Angéla később az egyik legvérmesebb nyelvvédőnk lett.

Akkortájt halt meg a rendszerváltozás utáni első magyar miniszterelnök, Antall József. A te feladatod volt egy ökumenikus istentiszteleten emlékezni rá. A gyászbeszédet közösen írtuk, hiszen én onnan érkezve e tárgykörben tájékozottabb voltam.

És ismét eljutottunk a halálhoz.

Ne neheztelj rám, amiért kapkodok, de most újra szülőfölded elvesztése jutott eszembe.

Hírül vettük, hogy Keszűben, ahol te lelkész voltál, polgári esküvő lesz, s mi, Ani meg én, Palatka felől a dombtetőn áthágva, meglátogattunk. A kép, amit máig őrzök, Hannieka kisírt szeme. Ez a könnyes tekintet fokozatosan elkísért végső döntésed útján.

És most egy másik ugrás a múltból a jövődbe.

Erős és ambiciózus voltál, nagy teherbírású. Ez a nagy próbatételek ideje. Feljártál Budapestre és ledoktoráltál. Példaképet is kerestél magadnak, és a sors eléd hozta a legalkalmasabbat, Johannes a Lascot. Csaknem ugyanazt az utat járta, mint te, csakhogy ő Lengyelországot siratta.

Akkor tájt jártál nálunk Pista öcséddel, ki közénk hozta, mindnyájunk derűlségére, az ember nagyságú tojást tojó tyúkot. Rám bízta, hogy olykor látogassam meg Cinkotán, ahol gyógykezelésen volt.

Ekkor még teljes volt a család. Mindenki szeretett mindenkit.

Te is megbékélni látszottál. Új otthont alakítottatok ki Hanniekával Nagyváradon. A Partiumi Egyetemen tied volt a legmagasabb tudományos fokozat, egyetemi katedrát is kaptál. És ami a legméltóbb az értelmiségi léhez, megalkottad a város első keresztyén dokumentációs központját.

Ekkor a levél eleven zöldje – ki hajdan voltál – elkezdett sárgállani. Rőtvrössé vált a magamé is.

És elkövetkezett a halottak napja. Lassan, csendes hullással elébb nagytiszteletű édesapád vált el a lombtól s vegyült el az avarban, majd édesanyád is követte. Szétzilálódott minden.

Rózsika elébb veszítette el szellemi erejét, s majd, mikor támasz nélkül maradt, akkor menekült a halálba. Pista túljárt mindenki eszén. Szelíd derűvel távozott.

Drága okos barátom, most eszembe jutnak hajdani társaid, Áron és Zsolt. A legtartósabb, a végsőig élő barátságok ilyen ifjú korban kötődnek. Ilyen volt a mi barátságunk is. Köztünk a szó is csak a tiszta érzelmek helyét venné el.

Büszke vagyok rád és hálás.

Boldog vagyok, hogy barátságodba fogadtál.

TÓKÉS ISTVÁN

Hermán M. János, ahogy én ismerem...

– „örömszerzés” –

Előttek fekszik – asztalomon – egy családi levél. Aláírója Hannie Hermán Mostert – Hermán Jánosné Mostert Hannie. A „Liber Amicorum” – „Barátok Könyve” összefüggésében arra kér: járuljak hozzá – ha tehetem – azon barátok tanúságtevéséhez, akik szívesen vállalják, hogy írásukkal „örömet szerezzenek” János nevű férjének, az egyelőre titokban tartott, meglepetésszerű kiadvány támogatásával.

Az „örömszerzés” fogalma hadd utaljon arra, hogy kilencvenötödik életévemben az erdélyi „hegyeken” (Ézs 52,7) járva, én is az „örömondók” közé állok és igyekszem a Hermán Jánosra vonatkozó múltat–jelent–jövendőt együvé ölelő gondolataimat közölni.

Múlt

A múlt viszonylatában egy angliai református egyházi elöljárónak 1993 tavaszán hozzám küldött levele jut eszembe. Amint írta: „Kis gyülekezetünkben a megüresedett lelkészi állásra pályázott dr. Hermán János, jelenleg Budapesten szolgáló lelkész is. Ő adta meg egyik referenciának Tőkés urat. Ezért kérdezem véleményét az ő egyéniségéről, gyülekezeti munkájáról és arról, hogy véleménye szerint alkalmas-e egy diaszpórában élő kis gyülekezet vezetésére...”

Minden vasárnap tartunk istentiszteletet, és teljesen önfenntartóak vagyunk... A Hermán tudományos munkássága arra mutat, hogy ő képzett és mélyen gondolkodó személy, s remélhetőleg könnyen be tud illeszkedni új környezetébe.

Hangsúlyozom, hogy választát bizalmasan kezeljük, és segítségét köszönjük... Tarcy Árpád főgondnok.”

A június 24-ről keltezett „bizalmas” megkeresésre már június 30-án, a következő nyilvános, azaz nem bizalmas választ postáztam:

„Igen tisztelt Főgondnok Úr! ...Dr. Hermán János lelkipásztort régóta és nagyon jól ismerem. Nemcsak tudós szolgálja az Úrnak, hanem ugyanakkor minden tekintetben hűséges gyakorló miniszter – egyházi szolgálattevő –, valamint fáradhatatlan társadalmi munkás. Sokrétű bizonyosságot tett arról, hogy mennyire szíven viseli mind az Anyaszentegyház ügyét, mind a magyarság kis és nagy kérdéseit, határainkon innen és túl egyaránt.

Az ő esetében inkább arra kell vigyázni, nehogy túlfeszítse a húrt a munka mezején. Kímélnie kell magát, hogy kegyelmi ajándéku nyert energiájával minél tovább szolgálhassa az evangélium ügyét akár Angliában, akár Magyarországon, vagy Erdélyünkben.

Ami pedig – talán – mindeneknél fontosabb: ő igazán hívő személyiség. Lángoló hite és buzgósága közismert ajánlólevél számára. Mindezekhez pedig hozzájárul példás családi élete, az „anyaméh gyümölcse” elfogadásával és a keresztyén kegyesség ápolásával karöltve.

Az előbbieket szem előtt tartásával az a véleményem, hogy nevezett testvérünk és szolgatársunk kiváltképpen alkalmas „a diaszpórában élő kis – vagy nagy – gyülekezetek vezetésére”. Atyafiúi tisztelő szeretettel, Kolozsvár, 1993. június 30-án, Tőkés István”

Nem tudhatom, hogy a bizalmas megkeresésre küldött nyílt válaszom eljutott-e a Hermán János – s netán a Hannie feleség – kezéhez, de bizonyos, hogy a tovatűnt csaknem két évtized után se változtattam meg atyafiúi véleményemet és ajánlásomat. A dolog természete azonban maga után vonja, hogy „örömszerzési” szándékomat a múlta nézve mintegy kiegészítsem.

A kiegészítés arra vonatkozik – egyebek mellőzésével –, hogy lelki-szellemi kapcsolatban állottam a János megboldogult szüleivel is. Édesanyja, Czira Rozália, a kifejezhetetlenül önfeláldozó és példamutató hitvestársak közé tartozott. Ezt – hajdan – koporsója mellett is kifejezésre juttattam. Átvitt értelemben ugyanazt a bizonyágtételt eleveníthetem föl édesatyjáról is, akivel – ha jól emlékszem – 1938-ban ismerkedtem meg, az akkor még magyar református Nagyenyeden. Az elhalálózása előtti hónapban levél útján fejeztem ki róla – az édesapáról – alkotott meggyőződésemet.

„A mai napon jutott el hozzám – írtam – a Közlöny 30-ik száma. Ebben olvasom, hogy immár Te – az öreg H. János – is túlhaladtad a bibliai felső korhatárt. Mivel engem régóta kiközösítettek püspöki-főgondnoki önkénnyel az egyházi közéletből, csak utólag tájékozódhatom – szűkösen – a közéleti történekekről. Ez az oka, hogy születésnapj évfordulód alkalmából csak megkésve üdvözölhetlek.

Lehet, hogy én másképp köszöntöttem volna, mint a Közlöny, hiszen Te nemcsak a „Mezőség apostola voltál”. Az engedelmes és hívő teológus nem szorítható sem egyetlen gyülekezetnek, sem vidékeknek a korlátjai közé. Számomra Te a cldu ööön szolgálja voltál és vagy, nem csupán a pasztoráció terén és a szórványmunkában, hanem az Igéről szóló bizonyágtetés minden vonatkozásában. Istennek legyen hála, hogy kegyelmi ajándékaidat az elismeréseknél is gazdagabban gyümölcsoztetted. Fájdalom, hogy nem nyerted el az élő hitben és az evangéliumi tudományban előljárákat megillető értékelést – pl. a doctor honoris causa minősítéset. Soraimat úgy fogadd, mint amelyekkel érzékeltetni igyekszem a személyiségedre vonatkozó és a hozzám „felülről” érkező üzenetet.

Sok-sok gondolatot kellene még papírra vetnem életed és munkásságod összefüggésében, de feltételezem, hogy lelkem és szellemem világa ismeretes számodra. Ezzel a bizonyossággal adok hálát betöltött esztendőid és évtizedeid gyümölcsterméséért. Rózsika – feleségedet – csókolva, Téged legőszintébb

tisztelettel és szeretettel öllelek – Erzsébet feleségem nevében is –, szolgatársad és testvéred az Úrban: Tőkés István. Kolozsvár, 1999. nov. 11.”

Levelém címettje – az idős Hermán János – másfél hónap múlva (1999. dec. 19-én) a templomban végzett szolgálata után már a 17 évvel előbb saját rendelése szerint elkészített koporsójában pihent. Ez – ti. a koporsó – azért említésre méltó, mert 1982-ben a szekuritátéra hívták, s a kihallgatások után preinfarktust kapott. Betegsége a halálára figyelmeztette és felkészült reá. Így viszonyult a véghez.

Felesége, az áldozatvállalásban példamutató édesanya, Czira Rozália szűk másfél év múltán (2001. ápr. 5.) követte férjét.

Ilyen szűlők iránti sokszoros hála és köszönet tölti be – hiszem – a jelenben ünnevelt elsőszülött Hermán János szívét. Egész valójában visszhangoznia kell a 127. zsoltár üzenetének: „Az Úrnak öröksége a fiak; az anyaméh gyümölcse: jutalom. Mint nyilak a hősnek kezében, olyanok a serdülő fiak. Boldog ember, aki ilyenekkel tölti meg tegzét; nem szégyenülnek meg, ha ellenséggel szólnak (védekeznek) a kapuban” – azaz mai kifejezéssel – a bíróság előtt.

A Hermán–Czira szülőkötől elválaszthatatlan „múlt” abba a jelenbe vezet, ahol számbavehetjük a „felülről származó jó adományok” (Jak 1,17) további bontakozását.

Jelen

Az ifjú Hermán János jelenét az Úr Jézus figyelmeztetése határozza meg. „Én annak az aratására küldtelek titeket, amit nem ti munkáltatok; mások munkálták, és ti a mások munkájába állottatok.” (Jn 4,38) Enélkül csak torzó János-kép alakítható ki. Ennek szem előtt tartásával viszont bizton állítható – és állítjuk is –, hogy János barátunk-barátom (amicus noster és amicus meus) jelene nem egyéb, mint múltjának folytatása és lombosodása.

Részletjellegű adatokra és történekekre nem hivatkozom, mert nem a szoros értelemben vett életrajz foglalkoztat. Ehelyett – már csak az örömszerzés jogán is – foglalkozom a tovább-bontakozás kérdéseivel, és pedig a „barátokhoz” kötődő viszonyulás keretei között. Jelen esetben épp a magam lelki-szellemi szűrőjén át rajzolódik ki a múlt folytatása.

Ha összefoglaló leírásra törekszem, úgy öt vetületben tükröződik a jellemkép: személyes hit, tudásvágy, pásztori szolgálat, társadalmi kötődés és családvállalás.

a) Nem tartozik ide, hogy gyermekkorában mikor és hogy jutott a Krisztus-hit közösségébe. Bizonyos mindössze az, hogy édesanyjai-édesapai „örökség” nélkül elképzelhetetlen mind a forrás, mind a kibontakozás. A hitelesség szempontja alatt egyedül János barátunk számolhatna be arról, hogy a forrás után hogyan következett a hit kiteljesedése, az esetenként sodró ár, illetve a mélység fölött hömpölygő folyam. A kívülről szemlélő – a maga szubjektív látása szerint – csak arról tehet bizonyágot, hogy a testté lett Ige, Jézus Krisztus, hatalmába vette

előbb a teológiai hallgatót, majd a szolgálatot vállaló ifjú lelkipásztort, illetve a későbbi – jelenlegi – professzort és közéleti férfiút.

A „Miatyánk” gondviselésében formálódott, majd elmélyült, gazdagodott és erősödött személyes keresztyén élete, s benne a bűnöket megbocsátó kegyelem és legkonkrétabb jelentkezéssel a vezérlő Szentlélek hittudata. Kísért a gondolat, hogy mindenek elé helyezzük a feltámadott Krisztus Szentlelkétől jövő megragadást és irányítást, ami nélkül a „személyes hit” elképzelhetetlen. A Lélek vezetése alatt tudott alázatosan elcsendesedni, vagy – máskor – csaknem visszatetsző szigorral harcba kelni, hallgatni vagy kiáltani, sírni vagy felszabadult vidámsággal örvendezni, próbákat hordozni – volt és van része ebből is –, vagy azok elől menekülni.

És mindez az „imádság titkos bányájában”. Egyik levelében olvasható: „Tudom, hogy drága G. Istvánért naponta imádkozunk együtt; adjon neki gyógyulást a mi könyörülő Istenünk.” „Személyes hit” nélkül sem ilyen imaközösséget ápolni, sem Krisztus követését gyakorolni nem lehet.

Személyes hitből táplálkozott nála a bibliai szeretet hármasságának tekintete:

„Isten szeretet; és aki a szeretetben marad, az Istenben marad, és az Isten is ő benne.” (1Jn 4,16)

Másodszor: „Szeresd az Urat... és szeresd felebarátodat.” (Mt 22,37.39)

Harmadszor pedig mindeneket az 1Korinthusi levél szeretethimnuszával (1Kor 13,1–13) telítve kell énekelni és „soha el nem fogyó” hatalma előtt tétet hajtani.

Ha a „személyes hit” Hermán Jánosnál akár a leírtak szerint, akár eltérő fogalmazással nem lenne helytálló, úgy a „Liber Amicorumban” nincs helye a cím szerinti örömondásnak.

b) A személyes hit édestestvére, illetve egyik konkrét jelentkezése a tudásvágy és a benne való folytonos gyarapodás. A már hivatkozott angliai levélben közölt „tudós szolga” fejezi ki igazán az ő mindenkori és mindenholi „jelenét”, egzisztenciáját Erdélyben éppúgy mint Hollandiában, Magyarországon ugyanúgy, mint Angliában, vagy földi zarándokútjának bármely területén. A magam személyes tapasztalatában, mint Apáczai Csere János tudós kutatóját ismertem meg elsőnek. Tudásának alapvető jellemzője azonban – számomra – a Szentírásban nyert „Kijelentés” egyre mélyülő vágyának kielégítése. Akár hazai, akár külhoni személyiségekkel foglalkozik (Apáczai, Laski, Bethlen stb.), a Szentírásra néző igeszemlélet nélkül elképzelhetetlen az ő tudásvágya-szomjúsága. Szellemi képességei, fizikai adottságai (egészség, munkabírási, ügyszeretet stb.), jóllehet a betegséggel is meg kellett ismerkednie, valamint lelkének megannyi kegyelmi ajándéka, mind-mind a tudásszomj és az együttjáró szorgalom, a kitartó és szakszerű keresés áldott eszközei lehettek. Ezért volt nemcsak folyton tanuló tanítvány, hanem egyszersmind tanító professzor is. Tudott és tud – mindmáig – írásban és beszédben „adni” – előadni, a tudományt és annak múltbeli-jelenkori művelőit nagyrabecsülni, s egyidejűleg tanítványai és szolgatársai iránti szellemi igényét érvényesíteni.

c) Harmadik helyen említhető, hogy Anyaszentegyházának mindig és minden tekintetben hűséges gyakorló minisztere volt és maradt. Nem ragyogni vágyó könyvtári tudós, hanem a rábízott gyülekezetek, ifjúsági csoportok és más közösségek elhívott és kiküldött szolgálója. Luther jut eszembe, vagy a kortársak sorában Tavaszy Sándor, akik közül egyik sem volt „parókus lelkész”, de mindketten olyan munkásságot teljesítettek, amelyre találóan illik a „hűséges gyakorló miniszter” jelzője. Hermán János sem köthető csupán egy munkamezőhöz. Gyülekezeti szolgálata falvakon éppoly hiteles, mint a bel- és külföldi városokon, éspe-dig a „verbi Dei minister” tevékenységének széles skáláján. Nem ún. „szép szavak” ezek, hanem a többszöri személyes tapasztalatra alapozott meggyőződés kifejezői. A már említett Tavaszy professzor ajkáról hangzott el annak idején a lelkész-képzés viszonylatában, hogy az evangélium-hirdetőket nem szabad se földrajzi, se más korlátok közé szorítani. Ilyen értelemben lehet Hermán Jánosról állítani, hogy ő mint a reformációi terminológia szerinti miniszter, valóban mindenütt, mindenkor és minden viszonylatban adni akart, építeni akart és akar, feltűnési vágy vagy épp kérdésként nélkül, a Krisztus iránti engedelmesség jegyében.

d) Bizonyos körökben, mintegy követelménynek számít, hogy az egyház lelkipásztorai és tanítói-tanárai ne foglalkozzanak se politikai, se társadalmi kérdésekkel. Hagyják azt a megfelelő szakemberekre, akik lehetnek egyháztagok is, de előfordulhat, hogy éppen ateisták.

Hermán János nem politikus, se nem világnézeti harcos vagy gazdasági és egyéb irányító, de gondolkozásában az evangéliumi szolgálat nem zárja ki sem a politikai tevékenységet, sem a társadalmi élet különböző terein való aktív munkálkodást. Szerinte a „hívó és tudós” teológus – akár mint lelkész, akár mint tanító – bárhol szolgálhat az Ige hirdetésével párhuzamosan, legyen akár politikus, akár jogász, orvos, tanár vagy más foglalkozású személy, mert erre felülről nyert hivatás kötelezi. A hírneves teológus, orvos, zenész, Schweitzer Albert, vagy Erdélyben pl. Bíró Mózes kolozsvári lelkipásztor, egy személyben töltöttek be két-három munkakört, nem beszélve a lelkész-tanári együttesről, mint egyre gyakoribb munkaágról.

János barátunk nem tartozik a kettős hivatottságúak közé, de mint a „kösziklára épített ház” lakója, igyekszik – Pál apostol kifejezésével élve – mindenkinek (zsidónak, görögnek, hívőnek, törvényen kívülinek, erősnek, erőtelennek, hollandnak, magyarnak stb.) „minden lenni”, csakhogy Krisztust mindenképp szolgálhassa. „Mindenné lettem, hogy minden módon megtartsak némelyeket.” (1Kor 9,22) Ez más szóval a keresztyén Európa múltjához való ragaszkodást jelenti, azt az engedelmességet, mely a „modern világban” is a történelem Ura akaratahoz igazodik. Ilyen lélekkel az etnikai különbözőségek mellett se adódhat együttélési nehézség vagy éppen visszavonás.

Ki van zárva a mérgezően hamis többség szolgálata éppúgy, mint a szolgálatteljesztés kisebbsége. A „szekuritátás” vagy egyéb elnyomó rendszer elleni magatartással új társadalmi lét vonalai rajzolódhatnak ki nála, a Balkánon éppúgy, mint Keleten és

Nyugaton. Ezt nem lehet eléggé hangsúlyozni épp Hermán János múltja és jelene összefüggésében.

e) A felsorolásban a családi élet utolsó helyen szerepel ugyan, de Hermán János esetében az első hely is megillette volna. Hadd következzen hát most a család, mintegy a korona ékességével, a férj és feleség, valamint a gyermekek közösségében.

Az egész Szentírásban csaknem páratlan üzenetként hangzik Jeremiás próféta ajkáról a család-féltő kérés-felhívás: „Vegyetek magatoknak feleségeket és szüljeteek fiaikat és leányokat, és a fiaitokat is házasítsátok meg, a leányaitokat pedig adjátok férjhez, és szüljenek fiaikat és leányokat, és szaporodjatok meg ott, és meg ne kevesedjeteek.” (Jer 29,6) Ha napjainkban valaki ilyen tanácsot közölne a sajtóban, talán megbomlott elméjének bélyegeznék az olvasók. Mondanák: ugyan bizony hol él? Fogalma sincs arról, hogy mit jelent a 21. század kezdetén a mai magyar élet. Pedig tömörebb és nyomósabb fogalmazással ugyanazt az üzenetet tartalmazza a zsoltár szövege is: „Ímé, az Úrnak öröksége, a fiak; az anyaméh gyümölcse: jutalom. Mint a nyilak a hősnek kezében, olyanok a serdülő fiak. Boldog ember, aki ilyenekkel tölti meg tegzét; nem szégyenül meg, ha ellenséggel szól (perel) a kapuban.” (Zsolt 127,3–5)

Ez a bibliai szellem tartotta és őrizte eleinket a török-tatár pusztítások tragédiájában éppúgy, mint a szabadságharcok (1711, 1848) vérvesztése nyomán, sőt: a Trianon utáni próbák idején is. A manapság gyakran kritizált „népegyház” gondviselészerűen áthagyományozta a szóban forgó és „felülről” származó megtartó beszédet nemzetségről nemzetségre, míg csak erőtelenné nem vált – fájdalom – a mai ifjakban és öregekben egyaránt. Mindenesetre Hermán János a hagyomány szerinti beszéd elfogadói közé tartozott, és a változott életviszonyok között is ugyanazt képviseli mind elméletben, mind gyakorlatban. Ez nevezhető és nevezendő a családvállalás kitüntetésének.

Családi tekintetben közismert módon az előbbieken hivatkozott zsoltáros üzenet elfogadjaként és megbizonyítójaként lakozik közöttünk Erdélyben, Hollandiában vagy máshol. A múltnak több példájához igazodva, külföldről – Hollandiából – hozott feleséget. A bizonyágtevő könyv ihletője Hannie Mostert mint hitvestárs, munkatárs, esetenkénti nehéz döntésekben eligazító és kisegítő, józan és bölcs tanácsadó, a legpróbásabb időkben is kitartó, lelkiekben-testiekben hűség és férjével együtt mondott „áment” az „anyaméh gyümölcse”, többszörös „jutalmára”, a múlt, jelen és jövő Urától vett „örökségre”.

Sokgyermekes családjukkal (3 lány és 3 fiú) példásan megbizonyították, hogy a „második Trianon” utáni Erdélyben mit jelent szegénységben is gazdagnak lenni, azzal az isteni gondviselésbe vetett hittel, mely szerint „szerelmesnek álmában ad eleget” az Úr. Hermán János – Istennek hála – az „Úr szerelmesei” között érezheti magát és övét.

Ha semmi egyébre nem tudnánk hivatkozni, csak erre a példamutatásra – napjainkban még inkább mint a régi időkben –, ez is elégséges lenne ahhoz, hogy a „Liber Amicorum” kötetben őt a központi személyiség koronájával ékesítsük fel.

Bizonyos, hogy a Krisztus-hívők családja nincs megkímélve a próbáktól és különféle – gyakran kedvük ellenére jelentkező – gondoktól, de mindez nem változtat azon, hogy a „család” az egyházi és társadalmi élet fundamentumát képezi a valóban élni és megmaradni akarók számára.

Jövendő

Az eddigiek írásba foglalásával be is lehetne fejezni az „örömszerzés” igyekezetét. Azonban mégsem maradhat el a bevezetés jövőre utaló ígéréteinek a teljesítése.

Mindenestől szubjektív jellegű a teljesítés, mert csak azt tartalmazza, amit sajátos egyéni váradalommal feltételez a közös barát jövőszemléletéről, alapos bibliai nézőpontokra támaszkodva.

Az első az 5Móz 29,29-ben olvasható: „A titkok az Úréi, a mi Istenünkéi; a kinyilatkoztatott dolgok pedig a miénk és a mi fiainké.” Ennek megfelelően a „jövendő” ismerete örökre zárva marad az emberi szellem előtt, ide értve a Hermán János titok-jövendőjét is. Lehet találgatni, számíthatni – bőséges az ide vonatkozó próbálkozás –, de a „titok” a jövendő titka rejtve marad az emberi szemek és elmék előtt. A mindeneket vizsgáló és megérteni vágyó Tudomány sem képez kivételt.

A titok-jövendőt – másodszor – a „tegnap és ma és örökké ugyanaz az Úr” (Zsid 13,8) csodálatos módon mégis a hitben járók tulajdonába helyezi. Nem ők birtokolják saját képességeik eszközével, hanem emberileg kifejezhetetlenül: az Úr Krisztusban nyerik el adományként. Apostoli fogalmazással: „Senki se dicsekedjék emberekkel. Mert minden a tiétek... akár élet, akár halál, akár jelenvalók, akár következendők, minden a tiétek.” (1Kor 3,21–22) Ilyen értelemben állítható és állítandó, hogy bárki foglalkozhat saját holnapjával, éveivel és évtizedeivel, vagy akár népe és az emberiség jövőjével, mert lehetővé teszi számára az Úr. Ezt nevezhetjük krisztusi jövőszemléletnek, egyének és közösségnek (családok, népek stb.) viszonylatában egyaránt. Más szóval ez a keresztyén reménység!

Az így ajándékol nyert jövőszemléletmód éppúgy nem függetleníthető Istentől, mint a múlt és a jelen megélése. Ellenkezőleg: „Így szól az Úr, Izráelnek Szentje és Teremtője: Kérdezzétek meg a jövőtőtőlem, fiaimat és kezeim munkáját csak bízzátok reám!” (Ézs 45,11) Ebben az üzenetben rejtőzik Hermán Jánosnak a jövője, egészsége és betegsége, pihenése és munkássága, hite és szeretete, családja és minden-minden, amit a teremtő, gondviselő és megváltó Úr Isten elrejt „örömszerzésünk” előtt is.

Hermán M. János Belgiumban

Szemelvények Európa történetéből és a brüsszeli magyar protestáns gyülekezet múltjából

Elöljáróban és összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy Hermán M. János önfeláldozó működése mutatja: mit jelent a gyülekezet szó!

Saját kezdeményezésére 1989-től fogva gyűjtötte össze Belgiumban a szétszóródott magyar protestánsokat, minden anyagi támogatás nélkül. Újraalapította a hatvanéves brüsszeli gyülekezetet, amely még ma is működik. Persze protestáns elődei nem hatvan éve, hanem már négyszázhatvan éve jelentek meg a Németalföldön, melynek központja egy ideig a déli tartományban volt.

A holland-magyar, vagy belga-magyar szellemi és tudományos kapcsolatok létezését igazolja temérdek idevágó vonatkozás.

Johannes Honterus (Kronstadt/Brassó/Braşov, 1498–1549), Brassó szász reformátorának három cosmographiai gyűjteményét 1522 és 1556 között adta ki Jean Richard Antwerpenben – tehát a reformáció kezdetén őt követték 1569 és 1574 között. Honfitársa, Bakfark Bálint kottái Antwerpenben és Leuvenben jelentek meg, és tíz évre rá Beythe István soproni lelkész, majd dunántúli szuperintendens botanikai rajzai is. Beythe ezzel a híres belga Carolus Clusius (Charles de l'Ecluse) a leydeni egyetem botanikus tanárát segítette, ki Nomenclature-jét „doc-tissimi viri Dr Stephanus Beyte” és Batthyány Boldizsár személyének ajánlotta.

Szepsi Csombor Márton (1594) kassai tanár, Ostende és Nieuwpoort tengerpartját írta le.

A 18. században protestáns zsoldosok is álltak az osztrák Németalföldön (a mai Belgiumban) a Habsburgok szolgálatában – sírjaik azonban eltűntek.

Nem úgy a Telekiek. Teleki József (1738 Huszt), Ráday Gedeon és Bethlen Katalin unokaöccse, 22 éves korában utazott át Antwerpenen és Brüsszelen, míg nagybátyja, a nála fiatalabb Sámuel, a Théka alapítója, Erdély kancellárja, Kovács József lelkész-teológussal 1762 végén látogatást tett Lotharingiai Károly, Mária Terézia sógorának jó kedélyű udvarában. További Telekiek egy és két évszázad múlva jelennek meg...

Teleki László szervezte meg Brüsszelben a Haynau elleni tüntetéseket 1852-ben, és 1860-ban Ostendében és Spaban is járt. Sámuel pedig jegyesével és anyósával, Lady Langdale-el látogatott a fővárosba és a tengerpartra 1852-ben és 1856-ban.

Szomorúbb volt Weber Saroltának, Kossuth édesanyjának sorsa. Ugyancsak 1852-ben tizenöt személyből álló kísérettel érkezett Brüsszelbe, többek között lányai Lujza (Ruttkayné), Emília és Gizella (Meszlényiné), valamint gyermekeik társaságában. Londonba készült, ahol fia száműzetésben élt. Azonban 1853-ban Brüsszelben meghalt. Mivel a rendőrség tüntetéstől tartott, Ludvig János

(1812–1869) septemvir uram úgy intézte, hogy december 30-án délután ötkor, sötétben tartsák meg a temetését.

Jósika Miklós regényeinek nagy részét Brüsszelben írta – 1850 és 1864 között – felesége, Podmaniczky Júlia társaságában. Ott szervezte a függetlenségi propagandát.

Úgy hetven év múlva, 1929-ben 4500 magyar élt Belgiumban. A következő tíz év során számuk még a tizenöt-ezret is elérte, de gyakrabban volt hat-hétezer.

Észak-Franciaországból jövet Mikó Piroska missziója 1937-ben a Rue de Luxembourg 49-ben (közel a mai Európai Parlamenthez) gyűjtötte össze a protestánsokat. Őt követte misszionáriusként Miklós Mária. Lensből ugyancsak Észak-Franciaországból jött Kiss Zoltán lelkész, és Hollandiából Szántay Ede teológus hallgató. Havonta egyszer prédikáltak Brüsszelben, Vilvoordeban, Liègeben, Dourban és Charleroi-ban. Közlönyük „Hitünk” címmel 1937 és 1939 között jelent meg.

1945 és 1957 között Kulifay Imre volt körülbelül háromezer magyar belgiumi lelkésze. A hívek százötven faluban laktak, a lelkész tizenhat községben prédikált. Utána jött Szekeres Attila (Sarkad 1923–1973), aki Debrecenben tanult és Utrechtben doktorált. 1952-ben Leuven lelkésze volt, majd a Teológiai Fakultás tanára a brüsszeli Rue des Bollandistes-ben, 1972-től kezdve a francia nyelvű tagozat elnöke. Közel nyolcvan cikket írt és a misztikus katolikus barát, Teilhard de Chardin szakértője volt.

A genfi Ökumenikus Tanács 1975-ig támogatta a gyülekezeteket. Liègeben és Brüsszelben még templom is volt. Utóbbi gyülekezet főgondnoka Teleki József volt, de a Pándy-féle botrány során szétszóródtak a gyülekezetek tagjai.

Hosszú évek után 1989-ben jelent meg a messze Heerenveenből, később Zwolléből Hermán M. János. Hála önfeláldozó munkásságának, a gyülekezet újra összegyűlt. János havonta egyszer prédikált Brüsszelben. Egy ideig még Liègeben is tartott istentiszteletet, majd a liégeiek a fővárosba jöttek. Zene, harmónium, még operaénekes is kísérte a zoltárokat.

Szolgálata nyomán Süle András – bányászból lett könyvgyűjtő – könyvtárát a brüsszeli Magyar Háznak adta. Ez időben lelkészünk a vilvoordei és tubizei hívekkel is kapcsolatba lépett. 1990-től fogva János Huszár Magda jegyzővel szerkesztette az új gyülekezeti lapot, az „Üzenet”-et, főgondnoka pedig Kibédi Varga Ödön volt. Őt követte Teleki Kálmán.

Hermán M. János 2001-ig gondozta gyülekezetét. Őt követte leánya Rebekka, majd pár év múlva Rempert Péter magyarországi származású denderwindeeki lelkész, aki havonta egyszer Luxembourgban is prédikál.

Istennek hála, János munkájának köszönhetően a gyülekezet ma is tovább él.

Nagyvárad egyházi és egyetemi szolgálatából irányította 2008-ban Tőkés Lászlóval együtt az ideiglenes Nemzetközi Biblia-kiállítás megszervezését az Európai Parlamentben.

Isten éltesse dr. Hermán M. Jánost kegyelemteljes munkásságában!

Puerto de la Cruz, 2010. december. 12.

Aki szeret és akit szeretnek

London, Nagyvárad, Marosvásárhely, Nagysármás

Bár Jánost csupán bő másfél évtizede ismerem, számos élethelyzetben találkoztunk azóta, és közös emlékeink, gondolataink megosztása, egymással törődésünk feljogosít arra, hogy barátomnak érezzem és tisztelője legyek.

1994 tavaszán, egy májusi vasárnap délután ismerkedtünk meg, amikor a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem fiatal tanáraként, friss oxfordi ösztöndíjasként London-nézőbe szegődtem, és délután a St. Dunstan Road 17 szám alatti egyházi közösségi házba, templomba ellátogattam. Hiszen megtudtam, hogy egy „beleváló” erdélyi pap szolgál ott, aki erősen összetartja a magyar híveket és egyúttal a Londonban vagy környékén tartózkodó, munkát vállaló, tanuló, au-pairnek szegődő vagy más elfoglaltságot színlelő fiatalokat. A messze idegenben számomra is jól jött a magyar szó, az anyanyelven elszuttogott közös ima, az otthonra gondolás és az ismerkedés.

A gyülekezeti teremben és a vele összenövő parókián barátságok születtek, információk cserélődtek, az idegenbeli segítségnyújtás szándéka munkálkodott. Az ott összegyűlt fiatalok, mégha Gyula bá cserkészhívására is érkeztek, nagyon-nagyon szerették az „erdélyi papot”, aki éppoly vendégszeretettel és önzetlenül szívére ölelte a magyarországi vagy vajdasági ifjút, protestánszt vagy katolikust, mint az Erdély földjét megjárt atyafit. Én is egyből megtapasztaltam ezt a „lelki ölelést”. Az első perctől fogva talált a szó, hiszen mindketten papgyerekként nevelkedtünk Erdély földjén, mégha annak külön szegletében is.

Ma is vallom, hogy én néhány hónapig Hermán M. János tiszteletes úr angliai magyar gyülekezetének a tagja voltam. Azaz: lelkeszem volt. Örömmel töltöttek el a találkozások, amikor a későbbiekben még Londonba látogattam egy-egy szabad hétvégén. Jelen voltam a rövid, kilenc hónapos angliai szolgálat utolsó állomásán, a júliusi kibúcsúztatáson is.

Interjú készítettem vele Erdélyi lelkész nyugati szórványban címmel, amelyet a Marosvásárhelyi Rádió Peremvilág című műsora sugárzott, és megjelent a Magyarok a nagyvilágban című interjúkötetemben (Ablak Kiadó, Székelyudvarhely, 1995, 76-78 oldal). A beszélgetés egyes mozzanataira az Egyesült Királyság c. könyvem magyar élettől foglalkozó fejezetében is kitérek (Juventus Kiadó, Marosvásárhely, 2002, 24-25 oldal): „Örömmel nyugtázhatom, hogy az utóbbi időben egyre többen járnak templomba. De az egyházi élethez tartozik az is, hogy évente legalább kétszer gyülekezeti körlevelet adunk ki, ugyanakkor a hívekkel való kapcsolattartásnak lényeges eleme a családlátogatás. Emellett ifjúsági

munkát is végzünk, időnként a gyermekeknek vasárnapi iskolát tartunk, kulturális esteket szervezünk. Minden alkalmat megragadunk arra, hogy ne csak vasárnap, hanem hétköznap is találkozassunk a híveinkkel.” – vallotta.

Amennyire nagy ember, nagy lélek és nagycsaládos apa Hermán M. János, annyira szerteágazó az életpályája is. Kolozsvár, Nagysármás, Beszterce, Kolozsvár, Amszterdam, Mezőkeszű, Magyarregén, Somkerék, Újös, Fűzkút, Zwolle, Brüsszel, Budapest, London ésatöbbi, no meg évtizedes ingázás Nagyvárad, Nagysármás és Zwolle között.

A továbbiakban hazai helyszíneken találkoztunk. Leginkább Marosvásárhelyen, Nagyváradon, Nagysármáson. Vagy éppen Erdőcsinádon, ahol közművelőként, EMKE-elöljáróként vettem részt Gyöngykoszorú néptánc, népdal, népzene és népviselet találkozóin, ahol Hermán M. János tiszteletes úr palástosan kísérte a házigazda Lukácsy Szilamért, és a tőle megszokott jó orgánummal és őszinte szavakkal szolt az egybegyűltekhöz.

Szellemi társak voltunk akkor, amikor az általa szerkesztett, nemzetközi konferenciákon elhangzott előadásokat tartalmazó Életvédelem, magzatvédelem című könyv előszavának a megírására felkért (Királyhágómelléki Református Egyházkerület Dokumentációs Könyvtárának Kiadványa, Nagyvárad, 2005). Ebből idézek olyan gondolatokat, amelyek mind Hermánék, mind Ábrámék népes családjára, gondolkodásmódjára jellemzőek:

„Mai rohanó világunkban, amikor az értékrend és az erkölcs riasztó eltolódását tapasztaljuk nap mint nap, amikor a pénz sivár világa elidegenedéshez, értékeink feladásához, önmagunk megtagadásához vezethet, ki-ki elgondolkodhat azon, hogy vajon ez lenne a személyes boldogságunkhoz, boldogulásunkhoz vezető út? Az új élet vállalása, a gyermekek hitben való nevelése, a családi örömök az egyén számára a boldogság útját jelentik.

A közösség szempontjából a gyermek vállalása, a megszületendő magzat megtartása, az élet védelme létkérdés.

Az élet él és élni akar. Talán kevés olyan szép mozzanata van az életnek, mint egy új emberi lény megszületése.

A nagycsaládban a jó közérzetet az egymást szerető, egymásról gondoskodó gyermekek és szüleik teremtik meg. Nagy öröm nagycsaládban élni, nagy ajándék ez az életnek! Annak az életnek, amely önmaga is ajándék.”

Igen, Hermán M. János mindenkori Isten ajándékának tartotta és tekinti saját életét és szolgálatait, kedves feleségét, Hanniet, népes családját (még a kontinensen túli fogadott gyermeket is), de vele együtt eszmét cserélő vagy éppen borozgató, esetleg nótás kedvű barátait is.

Noémi feleségem is Isten ajándékának tekinti mindezt. És sohasem feledhetem, amikor az általunk igazgatott Diakónia Keresztyén Alapítvány Marosvásárhelyi Fiókszervezete nagysármási munkapontjának a megnyitóját követően – amelynek létrejötté Hannie és az ő segítő alapítványuknak az érdeme – közös ebéd lejártaival milyen fergeteges nótázás kezdődött elsősorban János és

Noémi jóvoltából. Még a szomszédos rendőrsre is elfújta az augusztusi szellő a mezősegi nóta dallamait és szövegét, amiért húszegynéhány évvel ezelőtt meghurcoltatás, kitoloncolás, akár pár év börtön járt volna. Úgy fogalmaznék: elégtétel volt ez annyi szenvedés, a szülőföld köztes elhagyási kényszere után.

Szép közös együttlétnek tartom, amikor 2005-ben a Család Nemzetközi Napja alkalmából (május 15.) hagyományosan megszervezett rendezvényünkön – amelynek Noémi volt a programszervezője, én pedig a házigazdája az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Maros megyei elnökeként – Nagyváradról a hatgyermekes Hermán családot és a tízgyermekes Kristófi családot láttuk vendégül a marosvásárhelyi Bod Péter Diakóniai és Tanulmányi Központban. Közvetlen beszélgetések alakultak ki, sokgyermekes édesapák és édesanyák vallomásai hangzottak el, gondolatok az élet, az örömteli élet értelméről.

De nem feledhetem el a Nagyváradon, dr. Hermán M. János egyházkerületi előadótanácsos, dokumentációs könyvtárigazgató által szervezett konferencián való részvételünket, az azt követő közvetlen beszélgetésünket sem. Amiként a szatmárnémeti református gyülekezet éléről éppen nyugdíjba vonuló édesapámnak ajándékozott újrakiadott Károli-Bibliát sem.

De voltunk együtt vártemplomi konferencián is, jókat beszélgettünk marosvásárhelyi otthonunkban, meglátogattuk a cigány iskolát Nagyváradon, közösen utaztunk Kolozsvárra rokonlátogatóba és onnan tovább. És mentünk meglátogatni Pistát a dicsőszentmártoni kórházba. Nem sokkal később pedig Hermán István tiszteletes temetésén öleltük át egymást és szorongattuk egymás kezét.

Sok emlék, sok helyszín – gazdag életpálya. Mögötte egy Istenében, családjában, szellemében gazdag ember.

Egy barát vagyok a sok közül, aki a szokványos jókívánságok mellett (jó egészség, öröm a családban, áldott szolgálatok, szellemi eredmények ésatöbbi) mindenekelőtt azt kívánom: Kedves János! Maradj meg az, aki vagy, akinek a Jóisten teremtett! Olyan férj, apa, rokon, barát, szolgatárs, embertárs, akinek mindig helyén van a szíve és az esze. Aki szeret és akit szeretnek.

GÁSPÁR GYULA

Hermán Jánosnak, a Londoni Kossuth Lajos cserkészcsapat alapító tagjának

*Üdvözlégy Hollandus remete!
Hogy vagy, mint vagy, mit csinálsz?
Mint gyönyörű nyelvünkhöz legillőbb,
Versbe szedem e sorokat mielőbb.*

*Az éveknek súlya nem mindig teher,
Sok ember lassan mindent kihever.
Deres hajjal gyakran béke jár,
De benned még tett, akarat, s álom fogan.*

*A munka hőst fogom énekelni,
Aki tudott akarni, tenni, merni.
Akit nem szédített kevély magasság,
Hová halandót jó szerencse tesz.*

*De bármi polcon a valódi érdem,
Méltó vagy dalomra mely igaz és szabad.
Te benned én most a lelket dicsérem,
Ki törekedett és mindig jót akart.*

*Igaz hogy éltünk csonka mint hazánk,
Mely romjain kezd új életet,
Hány kézre, észre van most szükség ott,
Hogy boldog ország épüljön fel most?*

Életegység

Hannie és János „vegyes” házasságáról

Lehet-e a vegyesházasságról „másképpen” beszélni, mert hát mi, itt Erdélyben csak egyféleképpen gondoltunk? Magyar (református) leányainkat, fiainkat, őket, magukat és gyermekeiket elveszítettnek tekintettük, és sajnós megtörtént, amitől féltünk. János olyan vidéken született és szolgált, ahol számunkra a vegyesházasság veszélyt jelentett. Szomorúan tapasztalhatta, hogy mint egyház, és mint nemzet ez sorvadásunknak egyik eredője. Aztán vádoltuk magunkat, hogy nem vetettünk be minden eszközt, hogy legalább a mieinket megtartsuk, s bizonyára ebben is igazunk volt és van. Azt is tudtuk, hogy mindez a többségi/kisebbségi helyzetből adódik, ami ellen persze nem tudtunk semmit sem tenni. Ezzel szemben a „másképpen” ritka esemény egyházi és nemzeti létünkben, de mindnyájan hálát adunk Istennek, hogy mégis van ilyen kivétel: Hermán János és Mostert Johanna Catholina Cornelia (Hannie) házassága.

Lesznek ketten egy testté

Mint afféle tanárember, az egyetemestől a sajátos felé haladok, a Szentírásból kiindulva érkezem el hozzátok. Összevetve a teremtés történetének két leírását, figyeljünk fel az 1Móz 1,27b és 2,21–24 más-más, de egymást kiegészítő leírására. Az első helyen a nemek különbözőségéről van szó, férfivá és nővé teremtette őket Isten (pontosabban: hím- és nőneművé), amiből következik, hogy a házasság eleve „vegyes”. A kettő összeleghyíthatatlan. A másodikban a test és az oldalborda eredeti és rendeltetési összetartozásán van a hangsúly: egy testté lesznek. Ezt erősíti, hogy (valószínűleg a szamaritánus tóra alapján) a Septuagintát követve, az Újszövetség hozzáteszi: ketten (Mt 19,5; Mk 10,7; 1Kor 6,16; Ef 5,31). A kettő elválaszthatatlan. Az összeleghyíthatatlan (1Móz 1,27) és elválaszthatatlan (1Móz 2,24) Isten rendelése. Ezt a kettőt egymás mellett olvassuk Jézus beszédében: Isten az embert férfivé és asszonnyá teremtette... lesznek ketten egy testté (Mt 19,4–5). A viszony majd Pálnál érkezik meg a teológiai csúcra: a Krisztus–egyház, a Fő és test metaforájához. Jézus Krisztus vállalta az egyházzal való egységet, de ebben az egységben megmarad a két entitás, mert Krisztus nem az egyház, és az egyház nem Krisztus. Ez a „felette nagy titok” a modell, amiből az (is) következik, hogy maga a házasság, ebben a kettősségben, szintén felette nagy titok. Ebből az „egységben a kettősség” helyzetből következnek a házasságra vonatkozó erkölcsi intelmek,

amelyeket az apostol a szeretet és az engedelmesség kötelezettségében határoz meg. (Ef 5,21–33)

A szaporodjatok és sokasodjatok parancsot megelőzi Istennek az emberre kimondott áldása (1Móz 1,28). A Bibliát olvasó ember nem csupán tudja, hogy áldás nélkül nincs szaporodás és sokasodás, hanem büszkén, örömmel és hálásan tapasztalja is. A zsoltaáros így vall erről: „Íme, az Úr öröksége a fiak, az anyaméh gyümölcse jutalom... feleséged, mint termő szőlő háza belsejében, fiaid, mint olajfa-csemeték asztalod körül. Íme, így áldatik meg a férfi, aki féli az Urat”. (Zsolt 127. és 128)

Egy testté lettek

Hannie és János! Saját vegyesházasságotokban éltétek meg az évezredek kiálló bibliai üzenetét. Ezt örököltétek szüleitektől, ezt adjátok át gyermekeiteknek.

Nem én vagyok az egyetlen, akinek gondolatai ráfutnak a 17. század sínjére. A helyét nem lelő, de mindenütt helytálló János (mármint Apáczai Csere) Erdélyt választotta, nem mondott le azokról, akiknek szellemét örökölte, de örökké adós maradt Hollandiának. A mi Jánosunk is így gondolkozik. Hannie, a mi Alettánk tudott lemondani Jánosért, s mint amaz, ő is bizonyára vágyódva gondol tulipános hazájára.

Bizonyára nem egyszer, sokszor kell elszakadni olyanoktól, amik, és akik kedvesek, s ebben számotokra Erdély és Hollandia volt az „áldozat”, de ezt meghoztátok, hogy annál inkább ragaszkodhassatok egymáshoz, hogy annál inkább egy test legyetek. Áldozatról beszéltem, pedig vesztesek tulajdonképpen nincsenek. Egyik nemzet sem csonkult meg: a holland nemzet nyert egy erdélyi magyar férfit, a magyar nemzet nyert egy holland asszonyt.

Ahogy a sármási és a hollandiai szülők megértették és megélték a szaporodás és sokasodás parancsát, úgy tettétek ti is. Olvassátok el a már idézett 127. és 128. zsoltaárt. Hannie, életed termő szőlő volt, János, istenfélő életedet Isten megáldotta: gyermekeitek olajfa-csemeték Isten szőlőskertjében. Megajándékoztátok református egyházunkat, a magyar és holland népet hat gyermekkel. Rebeka Rubinka, Dániel Ottó, József Henrik, Rozália Mária, János Zsolt és Johanna Zsuzsánna ülik körül asztalotokat, s hiszem, hogy a „vegyesek”, Hollandiában, Erdélyben, Magyarországon, Nepálban, mind hálások azért, hogy vállaltátok őket.

Az összeleghyíthatatlan és elválaszthatatlan nálatok nemcsak a nemiségre vonatkozik, hanem arra, ahogyan házasságotokban a magyar és holland életegység megvalósult. Hannie megmaradt hollandnak, miközben férjében „megtanulta” az erdélyiséget; János pedig ízig-vérig magyarként azonosult Hanniejának nemzetével. A ti magyar–holland életegységetek próbája, hogy

gyermekeitek nem féltek ugyanilyen „vegyest” vállalni: Házastársuk magyar, holland, vagy német – református, római katolikus vagy újapostoli. Úgy nevelték gyermekeiteket, hogy számukra nem volt trauma a kétnyelvűség, s az sem, hogy mind az alföldi szélmalomok országát, mind a dimbes-dombos mezőségi Erdélyt otthonuknak tekintették.

A vegyesházasság tízparancsolata

Bizonyára ezekre a parancsolatokra nem annyira nektek van szükségetek, mint inkább gyermekeiteknek, bár az is lehet, hogy mindezeket már tudják és be is töltötték.

1. Én vagyok az Úr, a te Istened. Kérdezd meg Őt, mit mond szándékodról, amikor mások közül választottál élettársat. Többször is idézd fel magadban, amit a teremtéskor Isten mondott rólatok. A Szentírásban sokkal több utalás van erre, mint gondolnád.

2. A test eredeti egysége nem bontható fel ugyan, de Isten azzal, hogy kivette a férfiből az oldalbordát, két, egymástól megkülönböztethető és megkülönböztendő lény egységét alkotta meg (a nőt „építette”, 1Móz 2,22). Az ősegyiség szerint az asszony a férjéhez tartozik, de másmilyen lény. Ezért bármilyen különös, gondoldj arra, hogy minden házasság tulajdonképpen vegyes. Örvendj, mert a gyermekek ennek a másnemű, vegyes házasságnak a gyümölcsei.

3. Ismerd meg feleséged/férjed lelkét! Neki is van belső embere, mint neked. Fogadd el őt úgy, ahogy van, s tedd magadat lelkileg elfogadhatóvá. Szeresd őt, mert a megismerés, az elfogadás csak a szeretet közegében valósulhat meg. A szeretet himnuszát (1Kor 13) „kösd kezedre, legyen homlokkötőd, írd fel ajtódra, kapudra” (5Móz 6,8–9). Ennél nincs magasztosabb olvasmány.

4. Minél előbb tanuld meg a másik nyelvét, történelmét, tiszteld hagyományait! Meglátod, fel fogod fedezni ezeknek értékét, szépségét. Ha megteszed, nemcsak közelebb kerülsz hozzá, de te magad is gazdagabb leszel.

5. Őrizd meg saját nyelvedet, hagyományaidat, és segítsd, hogy ő is megőrizhesse! Ne add fel önazonosságodnak másmilyen jegyeit. Légy ezeknek tudatában, lehetsz büszke, hogy magyar vagy holland, református vagy római katolikus vagy, de tudd meg, hogy általában, és vele szemben nem vagy felsőbbrendű.

6. Fogadd el a másik barátait, tartsd távol magadtól ellenségeit!

7. Ne csüggedj, ne ess kétségbe, ha házasságod elején még nem valósultak meg az előbbiek! A „lesznek” egy testté, jövő idejű ige. A házasság haladvány, a megismerés, a megtanulás, az egymás elfogadása a teljesség felé halad. Felelős vagy azért, hogy ez így is történjék.

8. Ha szüleid, szülei, vagy bárki más feleséged/férjed ellen ingerelne, hivatkozz a bibliai tanításra: „elhagyja apját, anyját” (1Móz 2,24). A házasságterápiában ezt oldásnak és kötésnek nevezik. Adott esetben azt a sajnálatos, de szükséges lépést is meg kell tenned, hogy valóban, fizikai értelemben is el kell hagynod őket, hogy annál inkább ragaszkodhass ahhoz, akit Isten segítőtársul melléd rendelt.

9. A kétnyelvűség nem feltétlenül zavaró, de ha ilyen közlési mód alakul ki közöttetek, vigyázzatok, hogy ne keverjétek és arra is, hogy mindkettőt tisztán, szabatosan beszéljétek. Ezzel tartoztok magatoknak és egymásnak is.

10. Egyeztetek meg, hogy gyermekeiteknek mi lesz a belső, egymás közötti kommunikációs nyelvük. Gondoljatok arra is, hogy milyen nyelvi közegben él a család.

Amíg a parancsolatok csak Istentől, felülről, vagy emberektől, kívülről hangzanak, nyűgöt, kényszert jelentenek. Azt kívánom nektek és gyermekeiteknek, hogy mindaz, amit most itt tíz intelemben összefoglaltam, belső törvénnyé váljék, hogy betöltésük ne kötelesség legyen, hanem lelki elkötelezettség. Isten szívetekbe, az utódok szívébe akarja beírni, végül is nem azt, amit én elmondtam, hanem azt, amit hitetek és tudásotok következtében az Ő Igéjében ti magatok felismertetek. Erre kívánok mindnyájatoknak lelki erőt, állhatatos hitet.

Egy változatlan, 40 éves európai barátság a változó Európában

„Ezért álljatok meg abban a szabadságban, amelyre Krisztus megszabadított minket, és ne engedjétek magatokat újból a szolgaság igájába fogni“ Gal 5,1

„Zur Freiheit hat uns Christus befreit, darum lasset Euch nicht wieder in das Joch der Knechtschaft spannen.“ Gal 5,1

Dieses Wort des Apostels Paulus an die Galater lag 1980 meiner ersten Predigt in meiner Gemeinde in Vipperow, Mecklenburg, zugrunde. Es hat nicht nur diesen damaligen Gottesdienst, sondern mein Leben stark geprägt und deshalb will ich es über diesen Beitrag für Hermán János setzen, von dem ich überzeugt bin, dass auch ihm dieses Wort teuer und wert ist.

Gleiches gilt auch für dies folgende Wort „Wenn diese schweigen, dann werden die Steine schreien.“ (Luk.19,40). Jesus erwartet von den Jüngern, nicht zu schweigen, wo es um Gottes und der Menschen willen notwendig ist zu reden. Dieses Reden, dieses Zeugnis geben war auch in unserem Leben nicht immer einfach – aber es blieb die immer neue Herausforderung!

In diesem Jahr ist es vierzig Jahre her, dass János und ich uns kennengelernt haben. 1971 hatte ich in Potsdam auf einer Schule der evangelischen Kirche meine Schulbildung mit einem staatlich nicht anerkannten Abitur abgeschlossen, nachdem ich zwei Jahre vorher aus politischen Gründen von der staatlichen Schule, dem ehemaligen Grauen Kloster, verwiesen worden war. Ursprünglich wollte ich in diesem Sommer, bevor ich im Herbst mit dem Theologiestudium an der Kirchlichen Hochschule in Naumburg begann, mit einem Freund eine Radtour quer durch Polen machen, doch wegen einer Krankheit untersagte mir das der Arzt. Quasi als Trost schenkte mir mein Vater eine Reise nach Siebenbürgen, wo meine Eltern mit den Schwestern Sommerurlaub machten und Freunde besuchten. Als Ökumene-Referent der Evangelischen Kirche der Union (EKU) und des Bundes der Evangelischen Kirchen in der DDR pflegte mein Vater, ErnstEugen Meckel, intensive Kontakte zu den Kirchen in Mittel- und Südosteuropa, angesichts ihrer bedrückten Lage besonders eben auch zu den Minderheitenkirchen. So lernte ich den ungarischen Professor Juhász István in Klausenburg/Kolozsvár/Cluj und Prof. Hermann Binder in Hermannstadt/Sibiu als seine Freunde kennen. Um nicht die ganze Zeit des Aufenthaltes bei den „Alten“ zu verbringen, fragte Professor Juhász seinen jungen Assistenten Hermán

János, ob er mit mir etwas unternehmen könnte. Wir verbrachten dann mehrere Tage miteinander, wanderten durch die Karpaten und redeten viel. Das war der Anfang einer Jahrzehnte währenden Freundschaft.

Auf dieser Reise erschloss sich mir eine neue, faszinierende Welt, die mich seitdem nicht mehr losgelassen hat. Ich war nach Rumänien geflogen, erlebte dann aber hauptsächlich die Minderheiten: Ungarn und Siebenbürger Sachsen, die dort seit Jahrhunderten miteinander lebten und vor den Rumänen, der heutigen Mehrheitsbevölkerung, die Kultur prägten! Dieses jahrhundertealte Neben- und Miteinander der verschiedenen Kulturen, die ihre Traditionen pflegten und stark von ihrer Geschichte geprägt waren – das war für mich eine ganz neue Erfahrung. In den Städten und Dörfern lernte ich schnell die verschiedenen Einflüsse und Prägungen unterscheiden. Es war zudem das erste Mal, dass ich erkannte, wie stark hier – und wie ich später lernte, ja nicht nur hier! – nationale Traditionen mit kirchlichen bzw. konfessionellen Bindungen verbunden waren.

Überall spürbar war auch der Druck, der in dieser kommunistischen Zeit unter Ceausescu auf allen, zusätzlich aber und in besonderer Weise auf den Minderheiten lastete. Gleichzeitig erstaunte und faszinierte es mich, diese jeweilige Eigenständigkeit, Prägung und insbesondere die geistige Freiheit trotz all der Bedrückung zu erleben.

Im Laufe der nächsten Jahre zog es mich immer wieder nach Siebenbürgen, 1972, 1974 und 1977. Mit nur sehr wenig Geld (der DDR-Mark) ausgestattet, trampften wir immer wieder die ganze Strecke von Berlin aus. Ein wesentliches Ziel in Siebenbürgen war immer der Besuch bei János, der inzwischen ein Pfarramt auf dem Lande übernommen hatte. 1974 besuchten wir ihn in Chesau (ungarisch: Mezökeszű) im Kreis Klausenburg; 1977 dann schon in seiner zweiten Pfarrstelle in Sinteréag (ungarisch: Somkerék) im Kreis Bistrita. Die Verhältnisse in den Gemeinden waren sehr einfach und der Druck auf den Menschen belastend. Ich erinnere mich, dass János einmal verzweifelt seinen Ausweis suchte und regelrechte Angst bekam, dass dieser Verlust wieder für Schikanen genutzt würde. Und doch konnte er so eine Fröhlichkeit und Lebensfreude ausstrahlen! Sein Zugewandt sein und seine Heiterkeit waren ansteckend und wirkten nicht nur auf uns als Gäste und Freunde, sie schienen auch den Menschen in der Gemeinde Kraft zu geben.

Auf dem Weg Richtung Rumänien war Budapest eine wichtige Station, wo wir jedes Mal im Theologischen Seminar der Reformierten Kirche in der Ráday utca übernachteten.

In diesen Jahren verschärfte sich der innenpolitische Druck spürbar. Es war dann auch nicht mehr erlaubt, dass ausländische Gäste privat eingeladen wurden – und das bei der so großen Gastfreundschaft, die wir immer wieder erfahren

hatten. Wie sehr hat János darunter gelitten! Er lud uns trotzdem ein, in seinem Haus zu übernachten. Ich glaube, wir haben anfangs seinem Drängen dann auch nachgegeben – aber wir wollten ihn nicht zusätzlichen Gefahren aussetzen. So zogen wir abends los, schlugen außerhalb des Dorfes unser Zelt auf und kamen am Morgen zurück ins Pfarrhaus.

Es war nicht immer leicht für mich als jungen unerfahrenen Deutschen, mich in der komplizierten Welt Siebenbürgens und seiner vielfach unbewältigten Geschichte zurechtzufinden. Ein ungarischer Pfarrer, der uns in Berlin besucht hatte, lud uns zu einem Besuch ein und fuhr 1974 mit uns quer durch Siebenbürgen – eine bewundernswürdige Gastfreundschaft! Doch als meine Schwester dann auf einem Markt einen Kissenbezug mit rumänischen Mustern kaufte, kippte die Stimmung.

Ähnlich erging es mir, als ich beim Bad in einem Bergsee der Karpaten mit einem rumänischen Professor in ein angeregtes Gespräch kam - das wurde von unserem so aufopferungsvollen Gastgeber nicht gern gesehen. Ja, bei einer Wanderung am Bicasz-Pass mit ungarischen Freunden erlebte ich es, dass es plötzlich hieß: „Jetzt gehen wir nicht weiter. Wir wollen nicht nach Rumänien gehen!“ Dabei waren wir natürlich die ganze Zeit in Rumänien. Aber es war die alte ungarisch-rumänische Grenze vor mehr als 50 Jahren, vor Trianon. Ein unbewältigtes Trauma.

Ein anderes Erlebnis dieser Zeit will ich erzählen, diesmal in der Begegnung mit Siebenbürger Sachsen. Es war am Vorabend des 23. August 1974, wir kamen in ein sächsisches Dorf mit einer wunderschönen Kirchenburg. Eine Familie nahm uns freundlich auf. Im Gespräch fiel dann plötzlich der Satz: „Wenn wir den Krieg nur nicht verloren hätten...!“ Ich als junger Student widersprach und vertrat die Überzeugung, dass das für alle, auch für uns, furchtbar gewesen wäre. Da erzählte die Familie ihre Geschichte. An diesem Tag vor dreißig Jahren waren zwei der Brüder des Hausherrn vor den Augen ihrer Mutter, die mit uns am Tisch saß, erschossen worden. Ich wurde dann doch ganz still. Am nächsten Tag, einem Sonntag, gingen wir gemeinsam in die Kirche. Der Pfarrer predigte – und ich war sprachlos, denn er hielt eine Lobesrede zum 30. Jahrestag des kommunistischen Rumänien. Immer wieder schaute ich auf die Großmutter und fragte mich, was sie wohl denke. Nach dem Gottesdienst gab sie dem Pfarrer die Hand, als wäre nichts geschehen. Als ich dann doch nachfragte, meinte sie, er müsse ja so reden. Ich dagegen war der Überzeugung (aus meiner Erfahrung in der DDR), dass man zwar nicht alles sagen konnte, was man dachte, aber SO predigen musste man nicht.

Nach 1977 kam ich dann lange nicht mehr ins Land. Erst sehr viel später erfuhr ich, wie es Hermán János ergangen war, was er und seine Familie durchmachen mussten. Über Jahre mussten sie sich verstecken, in Fântânele (ungarisch: Újös) im Kreis Bistrita, bis schließlich 1983 die Flucht in die Niederlande gelang, wo Hannie zu Hause ist.

Wir trafen uns dann erst wieder Anfang der 90er Jahre in Rotterdam/NL – nach all den Umbrüchen, als ich dort zur Parlamentarischen Versammlung der NATO war. Doch das ist dann schon ein großer Sprung nach vorn.

Ich schloss 1978 mein Studium ab, widmete mich zunächst mit einem Freund noch philosophischen Studien und begann dann 1980 den kirchlichen Dienst mit Vikariat und Pfarramt in Vipperow/Müritz, in Mecklenburg. Von dort aus war ich engagiert an der Bildung und Vernetzung der in diesen Jahren entstehenden Gruppen, die sich mit Friedens-, Umwelt- und Menschenrechtsfragen beschäftigten (heute allgemein Oppositionsgruppen genannt). Vieles geschah diesbezüglich in den Kirchen. Das kann hier nicht genauer geschildert werden. In diesen Jahren kam ich kaum ins Ausland, es fehlte die Zeit. Nur 1984 war ich für eine Woche in Budapest, um Kontakt zur dortigen Opposition aufzunehmen. 1988 wechselte ich nach Magdeburg, um in der unmittelbaren Nachbarschaft eine Ökumenische Bildungs- und Begegnungsstätte der Kirche aufzubauen. Diese neue Position ermöglichte mir wieder das Reisen und so fuhr ich im Sommer 1988 wieder über Budapest nach Siebenbürgen, diesmal begleiteten mich zwei Freunde: Ingolf Kschenka, der Mitte der 80er Jahre in Ungarn als Theologe ein Austauschstudium absolviert hatte und Ludwig Mehlhorn, einem Aktivisten der Opposition, der besonders viele Kontakte nach Polen pflegte. Die politische Situation unter Ceausescu hatte sich immer mehr verschärft. Mit dem Dorfzerstörungsprogramm versuchte er, die kulturelle Identität und das Erbe der Minderheiten, insbesondere der ungarischen, zu zerstören. Dazu kam die katastrophale wirtschaftliche und soziale Lage. In Budapest erhielt ich von Freunden, insbesondere von Zalatnay István, Adressen für Kontakte in Siebenbürgen. Dabei stellte ich dann fest, dass ich eine Reihe von ihnen schon aus den 70er Jahren kannte. Hermán János war nicht mehr im Lande. Professor Juhász István lebte leider nicht mehr, doch hatte ich die Gelegenheit, mit zwei seiner Söhne ausführlich zu sprechen. Beide haben mich sehr beeindruckt, Juhász Tamás durch seine klare und reflektierte Lageanalyse und Juhász András in Tirgu Mures (ungarisch: Marosvásárhely) durch sein überwältigendes Engagement für die Renovierung der Kirche unter den widrigsten Umständen.

In Klausenburg trafen wir Professor Tőkés István zu einem langen Gespräch. Hier ging es gar nicht so sehr um die politische Lage, deren Katastrophalität war vorausgesetzt. Wir sprachen über die Kirchen in Rumänien und ihr häufiges Versagen, über die Erfahrungen der Bekennenden Kirche in Deutschland in der Zeit des Nationalsozialismus, über Dietrich Bonhoeffer und über die Schuld, die eine schweigende und sich anpassende Kirche auf sich lädt. Ich fragte ihn schließlich, wem er denn eigentlich vertraue. Darauf meinte Professor Tőkés, es seien nicht viele, doch gehörte dazu seine Familie, besonders sein Sohn László in Temesvár, der sich öffentlich zum Dorfzerstörungsprogramm geäußert hatte. Auch Pfarrer Sógor Gyula den ich ebenfalls in seiner Gemeinde besucht hatte, zählte

dazu. Er musste sein Haus verlassen, weil es abgerissen wurde – und baute mit unermüdlichen Anstrengungen ein neues, mit einer Bibliothek, damit die Menschen an für sie sonst nicht zugängliche Bücher kommen können...

Auch 1989 machte ich mich im Juli wieder auf den Weg nach Siebenbürgen. Diesmal waren wir eine kleine Delegation im offiziellen Auftrag meiner Kirche, der Kirchenprovinz Sachsen. Wir hatten Geld gesammelt und nahmen insbesondere viel Medizin mit. Ich suchte auch nach Opposition in der rumänischen Bevölkerung, doch hatte ich hierfür offensichtlich nicht die richtigen Kontakte. So war auch diese Reise bestimmt von den Begegnungen mit der ungarischen und – immer kleiner werdenden – deutschen Minderheit, die wiederum nicht im Austausch mit Oppositionellen der rumänischen Mehrheitsbevölkerung stand (zumindest erfuhr ich bei Nachfragen nichts davon).

Auf dieser Reise besuchten wir schließlich auch Sógor Gyulas Sohn Csaba und seine Frau Enikő, die als junges Pastorenehepaar auf ihrer ersten Pfarrstelle in Madefalva (rumänisch Siculeni) im Szeklerland waren. Auch dieser Kontakt blieb bis heute erhalten – Csaba sitzt als Vertreter der ungarischen Minderheit nach Jahren der Mitgliedschaft im rumänischen Parlament nun im Europaparlament.

Auf dem Rückweg fuhren wir diesmal über das Banat, über Temesvár. Anmelden konnten wir uns bei Tőkés László nicht, kamen also überraschend an einem Sonabendnachmittag an. Die Situation hatte sich für ihn sehr zugespitzt, so dass seine Frau schon nicht mehr in der Stadt war. Spät abends verließen wir das Haus, fuhren wieder auf das Feld vor der Stadt, wo wir in der Nachbarschaft eines Roma-Lagers in Zelten übernachteten. Am nächsten Morgen ging es dann zurück in die Stadt zum Gottesdienst in der reformierten Gemeinde. Der Kirchsaal war prall gefüllt mit Menschen. Die Atmosphäre war gespannt, man spürte, wie die Gemeinde zu ihrem Pastor hielt, der unter starkem Druck stand. Der Gemeindegesang klang wie ein kraftvolles „Ein feste Burg ist unser Gott“. Für jemand, der selbst in einem kommunistischen Land lebte, war zu erkennen, dass da eine ganze Reihe Agenten der Securitate unter den Anwesenden saßen. Mir wurde die Predigt übersetzt, ich erinnere mich nicht mehr an den Inhalt, aber an den Ernst und die Zuversicht, die aus ihr sprach. Nach dem Gottesdienst gab es noch eine Begegnung mit dem Presbyterium (ein Mitglied wurde später von der Securitate umgebracht). Dann fuhren wir Richtung Budapest zurück und ich nahm einige Materialien für László mit über die Grenze.

Auf dem Rückweg nach Berlin begegneten uns die Massen von Autos aus der DDR, Menschen, die über Ungarn in den Westen wollten. Der DDR-Grenzer bemerkte sarkastisch, warum wir denn in diese Richtung fahren würden. Doch wir wollten bewusst zurück, wollten an den notwendigen Veränderungen mitwirken.

Schon Anfang 1989 hatten Martin Gutzeit, ein langjähriger Freund seit Studienzeiten und auch evangelischer Pastor, und ich beschlossen, eine Sozialdemokratische Partei in der DDR zu gründen. Wir steckten damals inmitten der Vorbereitungen. Wenige Tage nach der Rückkehr aus Siebenbürgen, am 24. Juli 1989 vollendeten wir den „Aufruf zur Gründung einer sozialdemokratischen Partei in der DDR“, den wir am 26. August, zum 200. Jahrestag der Erklärung der Bürger- und Menschenrechte in der Französischen Revolution, veröffentlichten. Am 7. Oktober 1989 wurde diese Partei dann im Untergrund von ca. 40 Personen in einem evangelischen Pfarrhaus bei Berlin gegründet. In den folgenden Wochen fegte die Friedliche Revolution in der DDR die kommunistische Herrschaft hinweg und die Mauer fiel. Dieser 9. November wurde zum Symbol für das Ende des Kalten Krieges. Wir bereiteten uns seit dem 7. Dezember 1989 am Zentralen Runden Tisch auf die freien Wahlen vor und begannen mit der notwendigen Transformation. Auf allen politischen Ebenen gab es dann solche Runde Tische. Ein Geist des freiheitlichen Aufbruchs und der Erneuerung wehte durch das Land.

Am 18. Dezember 1989 fand im westlichen Berlin ein Programmparteitag der SPD statt. Es war in diesen Tagen schon möglich, vom Osten aus ohne Behinderung nach West-Berlin zu fahren. Am Vorabend des besagten Parteitages traf ich Willy Brandt und wir sprachen lange miteinander darüber, wie es weitergehen könne. Gegen Mitternacht ging ich auf mein Zimmer im Hotel, um meine Rede – ein Grußwort der ostdeutschen Sozialdemokraten – vorzubereiten. Plötzlich hörte ich in den Nachrichten von Protestdemonstrationen in Temesvár, weil ein protestantischer Pfarrer entführt sei. Sein Name wurde nicht genannt. Ich war wie elektrisiert – und fühlte mich so furchtbar hilflos, betete für László, denn nur er konnte es sein. Wochen habe ich um ihn gebangt. Am nächsten Tag sagte ich in meiner Rede in der Westberliner Messehalle: „In dieser Nacht hörte ich die Nachricht von einer Demonstration in Rumänien, in Timisoara oder Temesvár oder Temmis. Ich bevorzuge jetzt den ungarischen Namen 'Temesvár'. Ungarn gingen dort auf die Straßen, um gegen die Zwangsumsiedlung von Tőkés László, dem reformierten Pfarrer, zu protestieren, der sich dort in der Opposition befindet und seit Monaten bespitzelt, attackiert und tödlich angegangen wird. Ich denke, die Rumänen, die Ungarn, die Siebenbürger Sachsen, die Tataren und all die anderen Minderheiten in Rumänien brauchen unsere Solidarität. In diesem konkreten Fall schlage ich vor, dass die beiden deutschen Botschafter in Rumänien Tőkés László besuchen und bei der Regierung Protest einlegen.“ Dies war gewiss nur ein hilfloser Versuch, Öffentlichkeit herzustellen. Doch es geschah in dem Bewusstsein, dass internationale Aufmerksamkeit in solchen Fällen wie hier, bei Übergriffen von Diktaturen gegen mutige Zivilisten wichtig ist.

Wenige Wochen später fanden in der DDR freie Wahlen statt. Ich wurde in der dann gebildeten Regierung Außenminister. Die wichtigsten Ziele waren die

Transformation zu einem demokratischen Staat und die Gestaltung der deutschen Einheit. In Rumänien zeigte sich bald, dass mit der Machtübernahme Iliescus die Weichen nicht so klar Richtung Demokratie gestellt wurden. Doch war es aus der Ferne schwer einzuschätzen. So beschloss ich, im August 1990 nach Rumänien zu reisen – um als Außenminister Solidarität mit diesem Land zu zeigen, aber hier eben gerade für eine demokratische Transformation und die Rechte der Minderheiten einzutreten. In Rumänien wollte die neue Regierung unbedingt, dass ich komme. Ich fürchtete aber gleichzeitig, instrumentalisiert zu werden. So beauftragte ich meinen Freund Ingolf Kschenka mit der Vorbereitung der Reise. Das waren schwierige Verhandlungen, da ich darauf bestand, auch die Vertreter der ungarischen Minderheit zu treffen, sonst würde ich gar nicht kommen. Schließlich stand das Reiseprogramm - und am Tag meiner geplanten Abreise konnte ich diese nicht antreten, denn ich trat von meinem Amt zurück. Am Tag zuvor war die Große Koalition gescheitert.

Nach der deutschen Vereinigung wurde ich in den Deutschen Bundestag gewählt. Die Außen- und Europapolitik blieb mein Thema. Schon in die Vereinbarung zur Großen Koalition 1990 in der DDR hatten wir hineingeschrieben, dass wir es für notwendig erachteten, dass diejenigen, die wie wir den Kommunismus überwunden und Freiheit und Demokratie errungen haben, ebenfalls die Möglichkeit erhalten müssen, Teil der euro-atlantischen Strukturen zu werden, wie wir es mit der deutschen Vereinigung wurden. Dies war dann für mich ein wesentliches Ziel meiner politischen Arbeit – und ich halte es bis heute für einen ungeheuren Erfolg, dass 2004 bzw. 2007 dieses Ziel erreicht wurde – und gleichzeitig eine Europäische Verfassung auf dem Tisch lag. Der Weg dahin war steinig. Auf der einen Seite mussten die Westeuropäer überzeugt werden, diesen Prozess möglich zu machen und sich zu öffnen, auf der anderen Seite waren in den neuen Demokratien die notwendigen Voraussetzungen dafür zu schaffen.

Eine wesentliche Voraussetzung musste die Achtung der Minderheitenrechte sein. Hierzu aber gab es im Westen selbst noch keine klare gemeinsame Vorstellung darüber, was das konkret bedeutet. Das war für mich eine wichtige Erfahrung bei der Europäischen ökumenischen Versammlung in Basel im Frühjahr 1989, wo ich zu den Delegierten der DDR-Kirchen gehörte. Hier trafen sich erstmalig Kirchenführer und ganz normale Christen aus ganz Europa, aus Ost und West, um die aktuellen europäischen und globalen Herausforderungen zu besprechen und zu gemeinsamen Ergebnissen zu kommen. Und das geschah wohlbemerkt in dieser Zeit, in der es in ganz Europa brodelte! Es wurde sehr schnell klar, dass nicht nur die Anerkennung von Menschenrechten, sondern eben auch von Minderheitenrechten eine zentrale Aufgabe der Zukunft sein würde. In den folgenden Jahren haben sich die OSZE und der Europarat dann auch dieser Aufgabe in besonderer Weise gewidmet. Trotz aller Fortschritte sind bis heute aber die Defizite noch groß. Deshalb bin ich vor einigen Jahren auch dafür eingetreten,

dass es künftig im Rahmen der Europäischen Union einen Kommissar für Minderheitenfragen geben sollte, nicht, um neues Recht zu schaffen, sondern um die Umsetzung dieser Rechte als europäische Aufgabe in den Mitgliedstaaten zu begleiten. Leider ist das bis heute nicht geschehen.

Es war für mich eine große Freude, dass ich im Dezember zum Gedenken an die Umbrüche vor 20 Jahren von Tőkés László nach Temesvár eingeladen wurde. Und die Freude war umso größer, als Hermán János und ich uns dort auch wieder trafen. Zwar hatten wir schon einige Jahre vorher die Gelegenheit, uns zu sehen, doch war das allzu kurz.

Übrigens haben alle Gäste in unserem Hause über Weihnachten 2009/Neujahr 2010 von diesem Treffen profitiert – denn János schenkte mir eine große Flasche besten Pálinka.

Ich danke Gott dafür, vor vierzig Jahren János begegnet zu sein. Damals waren wir in schwierigen Zeiten miteinander verbunden – und blieben es über alle Umbrüche und Veränderungen hinweg. Die mit ihm begonnene Geschichte wurde zu einer wesentlichen Dimension meines Lebens.

Lieber János, Dir und Deiner Hannie und der ganzen großen Familie wünsche ich Gottes Segen!

Egy lelki kaland. Kapcsolatom Magyarországgal, a magyar nyelvvel és irodalommal

*Miért volt a magyar nyelv, kultúra és történelem tanulása rendkívül
izgalmas számomra?*

*A magyar barátok, mint Te, adták talán a legtöbb ösztönzést a
nyelvtanuláshoz, és az ehhez való kitartáshoz.*

Beste János,

Toen je lieve vrouw Hannie mij verzocht een bijdrage te leveren voor dit liber amicorum en zij en ik wat filosofeerden over de vraag waarover ik iets zou kunnen schrijven, zei ze dat het boeiend zou zijn als ik iets vertelde over de manier waarop mijn relatie met Hongarije en met de Hongaarse taal en literatuur tot stand was gekomen. Het moest een persoonlijk getint relaas zijn van een geestelijk avontuur, van mijn kennismaking met het land en zijn taal en cultuur.

Laat ik vooropstellen dat mijn belangstelling voor de genoemde onderwerpen zeer breed is. Behalve in het land Hongarije zelf en de taal van zijn bevolking ben ik geïnteresseerd in tal van onderdelen van de hongarologie, waaronder de literatuur, de Hongaarse geschiedenis, het Hongaarse politieke leven, de Hongaarse muziek en de Hongaarse folklore. Ik zal mij dus enigszins moeten beperken, anders wordt dit stuk veel te uitgebreid.

Mijn eerste kennismaking met het land Hongarije was een indirecte. Ik leerde het land reeds op jeugdige leeftijd kennen uit de verhalen van mijn ouders, die in het begin van de jaren dertig een bezoek aan Boedapest en het Balatonmeer hadden gebracht. Hongarije was toen voor Nederlanders nog een exotisch land en een reis naar het land der Magyaren, nog wel afgelegd per automobiel, gold in de tijd dat wie de Belgische Ardennen en de Duitse Rijnstreek had bezocht een bereisd mens was, als een avontuurlijke, zo niet gewaagde onderneming. In die tijd was Boedapest een der meest luxueuze uitgaanscentra van Midden-Europa en werd het gefrequenteerd door rijke Amerikaanse oliebaronnen en voor het bolsjewisme gevluchte Russische aristocraten, door mensen als de Prins van Wales en Rabindranáth Tagore, door Arabische sjeiks, Franse filmsterren en Turkse pasja's. De Hongaarse adel bewoonde nog zijn weelderige landhuizen aan de oever van het Balatonmeer en wie 's avonds in Földvár een wandeling langs het door maneschijn overgoten meer maakte, hoorde uit de fraai aangelegde tuinen de zoetgevooisde klanken opstijgen van talrijke privézeunerorkestjes die de

aristocratische gardenparty's opluisterden. Voor een jongetje met een romantische inslag als ik waren dit boeiende verhalen, die dadelijk mijn belangstelling voor Hongarije wekten.

Mijn tweede kennismaking met Hongarije was veel rauwer en directer. Ik was dertien jaar oud toen de Hongaarse volksopstand uitbrak. Men schreef het jaar 1956. Had de Russische agressie tegen het Hongaarse volk in onze tijd plaatsgevonden – een tijd waarin wij met cynische gelatenheid toekijken hoe hele volksstammen door hun landgenoten of buurvölker worden uitgemoord en barbaarse wreedheden aan de orde van de dag zijn –, dan zou deze nauwelijks zijn opgevallen, maar toentertijd wekte zij een laaiende verontwaardiging in Nederland, en de gevechten in Hongarije waren vele dagen lang hét onderwerp van gesprek. Op mij, die toen de leeftijd had waarop een mens misschien wel het meest ontvankelijk is voor indrukken, maakten de krantenberichten en de gesprekken van de volwassenen een onvergetelijke indruk en vanaf die dagen had Hongarije een speciaal plekje in mijn hart.

Begin jaren zestig, toen ik mijn eindexamen van het gymnasium had behaald, besloot ik samen met een vriend die in het gelukkige bezit van een auto was, enkele Oost-Europese landen te bezoeken. De Koude Oorlog woedde volop en het ideologische debat waarmee dit conflict gepaard ging, boeide me in hoge mate. Ik moet bekennen dat een der andere drijfveren om de onbekende wereld in het Oosten te bezoeken, waarover in het Westen slechts clichématige voorstellingen bestonden, een zekere onvrede met de Westerse welvaartsmaatschappij was. Wat dat betreft was, en ben ik, denk ik, een typisch kind van mijn generatie.

Als reisdoel kozen wij Tsjecho-Slowakije, Hongarije en Roemenië uit. Hongarije sprak voor mij vanzelf, want ik wilde op zijn minst de reis van mijn ouders herhalen, en Tsjecho-Slowakije grensde aan dit land en lag op een voor studenten met weinig geld nog net te overbruggen afstand. Voor Roemenië gold hetzelfde.

Over Tsjecho-Slowakije kan ik kort zijn. Dit land met zijn weinig toeschietelijke, licht xenofobe bevolking, die een nogal verzuurde indruk op mij maakte, zei mij weinig, en zelfs het fraaie, maar toen nog geheel verwaarloosde Praag, waar mijn lievelingsschrijver Franz Kafka had gewoond, kon deze negatieve indruk niet geheel wegnemen. Hongarije en Roemenië waren daarentegen een openbaring en ik raakte op slag verliefd op beide landen.

Het begon al onderweg in Oostenrijk. Op de camping in Graz ontdekten wij een Hongaars echtpaar, toentertijd een zeldzaamheid in Oostenrijk, dat met een piepklein tentje en een haast nog kleiner autootje, dat voor een deel van zeildoek was vervaardigd, aan de rand van het terrein bivakkeerde. Omdat wij slechts zeer weinig van Hongarije afwisten, lag het voor de hand deze mensen om wat inlichtingen te vragen, maar wij hadden nog nooit iemand uit Hongarije ontmoet en aarzelden om boudweg op deze vertegenwoordigers van “die andere wereld” af te stappen en hen met onze problemen lastig te vallen. Juist toen ik voldoende

moed had verzameld en naar de man toe wilde lopen, kwam hij op mij af met in zijn hand een paar wijnglazen en een fles. In gebroken Duits vroeg hij of hij ons wat Hongaarse wijn mocht aanbieden.

Tussen Graz en Rábafüzes, de Hongaarse grenspost, leerde ik de eerste woordjes Hongaars uit de Polyglot-Reisefüher. Ik begon met de telwoorden, wetende dat men die in elke taal heel dikwijls gebruikt. Ik weet nog goed welk een verbijsterende uitwerking die exotische, ietwat rauw en toch ook weemoedig klinkende woorden op mij hadden. Het woord három kon ik niet vaak genoeg hardop zeggen, zo prachtig vond ik het.

Het eerste Hongaarse woord dat ik uit de mond van een Hongaar hoorde, ving ik op in Rábafüzes. Het was hollandok. Het werd uitgesproken door een agent van de Hongaarse grenspolitie, die ons en ons Fiatje samen met een collega wantrouwend monsterde, maar na een gedegen onderzoek toch het land binnenliet. Het passeren van de Oostenrijks-Hongaarse grens was toen nog een spannende aangelegenheid.

In die tijd was er nog maar weinig toerisme in Hongarije en de bevolking sprak vrijwel uitsluitend Hongaars. Menukaarten in restaurants waren alleen in het Hongaars gesteld, zeker in de meer eenvoudige restaurants. Mijn eerste bezoek aan een Hongaars restaurant, in Zalaegerszeg, zal ik daardoor niet licht vergeten. Na een kwartier vruchteloos de onontcijferbare menukaart te hebben bestudeerd, daarbij vragend aangestaard door een geduldig wachtende ober, besloten wij op goed geluk maar wat aan te wijzen, want we moesten toch iets eten. Vreemder samengestelde maaltijd – we begonnen met een nagerecht en eindigden met soep – heb ik sindsdien nooit genuttigd en ik ben ervan overtuigd dat toen reeds in mijn onderbewuste de wens postvatte om Hongaars te leren.

Ik zal niet verder uitweiden over deze reis, waarop ik me voelde als een astronaut die op een onbekende planeet is geland. Het enige wat ik nog wil toevoegen is dat ik gedurende die reis vriendschap sloot met verscheidene mensen met wie ik nog steeds bevriend ben, en dat ik het volgende jaar op hun uitnodiging terugkeerde naar Hongarije en daar, niet meer kamperend, maar nu bij mijn nieuw verworven vrienden logerend, kennis maakte met de voor Nederlanders overweldigende Hongaarse gastvrijheid, waarvan het hoogtepunt – dat ik meer als een dieptepunt ervoer – was, dat mij enkele keren twee avondmaaltijden achtereenvolgens werden opgediend in twee verschillende huizen, in dier voege dat ik, als ik na een compleet diner, dat meestal was besloten met een copieus nagerecht, welvoldaan in mijn stoel achterover leunde, te horen kreeg dat het tijd was om naar het andere huis te gaan omdat de soep daar net was opgeschapt. Omdat op het Hongaarse platteland de huisvrouw niet aan tafel pleegt te gaan met buitenlandse gasten, maar hen vanaf een strategische plaats in de huiskamer observeert om te zien wat het effect is van de door haar bereide en opgediende maaltijd, terwijl ze hen regelmatig aanmoedigt om toch vooral goed toe te tasten, kun je je misschien voorstellen hoe ik mij bij die gelegenheden voelde.

Door mijn contacten met Hongaren in Hongarije werd mijn belangstelling voor dit land en zijn taal en cultuur steeds meer gewekt en op een gegeven moment nam ik een besluit waarvan ik toen nog niet de implicaties overzag: ik besloot Hongaars te gaan leren. Ik voerde dat besluit met groot enthousiasme uit – aanvankelijk door zelfstudie – en deed dat parallel met mijn hoofdactiviteiten, die bestonden in de bestudering van het Nederlandse recht. Mijn eerste leerboek, een lijvig werk van bijna 500 pagina's, getiteld Lehrbuch der ungarischen Sprache van de auteurs Zoltán Bánhidi, Zoltán Jókay en Dénes Szabó kocht ik in een winkel van de communistische uitgeverij Pegasus in de Rotterdamse Hoogstraat. In dit uitstekende boek, dat in 1957 te Boedapest was verschenen, stonden voor een Nederlandse jongeling als ik merkwaardige teksten, die mijn nieuwsgierigheid naar land en volk nog meer prikkelden, zoals:

- Budapest, Keleti pályaudvar!
- Hány óra van?
- Fél tíz. Már itt is van a vonat.
- Nini! Ott vannak a magyar szaktársak!
- Kovács József vasmunkás vagyok. Ezek az emberek itt jobbra magyar bányászok és balra textilmunkások. Ti vasmunkások vagytok?
- Nem, csak én vagyok vasmunkás, ők bányászok. Ez az elvtárs itt szovjet újságíró.

Hoewel ik persoonlijke gronden had om mij het Hongaars eigen te maken - ik had vrienden in Hongarije met wie ik beter wilde communiceren - meen ik dat het leren van deze taal voor iedereen die in vreemde talen geïnteresseerd is een aantal voordelen biedt. Enkele daarvan wil ik op deze plaats niet verzuimen te noemen:

Het Hongaars is een der weinige talen ter wereld die je praktisch alleen uit boeken kan leren, door zelfstudie dus. Dit komt doordat iemand die de klankwaarde van de schrifttekens van deze taal kent – en die te leren kennen is echt geen heksentoer – in staat is elk woord op de juiste wijze uit te spreken, alsof deze taal in fonetisch schrift wordt genoteerd. Hierbij komt nog dat in het Hongaars de klemtoon altijd op de eerste lettergreep van het woord valt en het muzikaal accent slechts in zeer beperkte mate aanwezig is, zodat het betrekkelijk eenvoudig is je zonder leermeester de juiste intonatie eigen te maken. Begrijp me goed: ik wil absoluut niet beweren dat het Hongaars een eenvoudige of gemakkelijk te leren taal is, maar wie op zelfstudie is aangewezen – en dat was ik in die tijd – zal ervaren dat de grote struikelblokken hierbij – uitspraak, klemtoon en intonatie – bij deze taal gemakkelijk te overwinnen zijn.

Voor wie geïnteresseerd is in exotische talen, zoals ik dat ben, heeft het Hongaars veel te bieden, met name omdat het gesproken wordt in een land dat betrekkelijk dicht bij Nederland is gelegen, zodat de student in deze taal het vaak en voor weinig geld kan bezoeken om aldaar de taal te praktiseren. Met het Nederlands vormt het Hongaars in vele, zo niet alle opzichten een scherpe

tegenstelling. Is het Nederlands analytisch en bedient het zich van voorzetsels om de grammaticale relatie tussen de verschillende zinsdelen uit te drukken, het Hongaars is synthetisch en kent een fraai ontwikkeld stelsel van naamvallen, waardoor het enigszins aan het Latijn of Grieks doet denken. De morfologie van deze taal is zo duizelingwekkend fraai en harmonisch gestructureerd, dat zij bijna door een wiskundige schijnt te zijn ontworpen en mij altijd aan een prachtig geconstrueerde kathedraal doet denken. Door deze structurele eigenschappen behoort het Hongaars tot de weinige moderne talen die geschikt zijn om de student een filologische basishouding bij te brengen, en het zou wat dit betreft zelfs het onvolprezen Latijn of Grieks kunnen vervangen. Wie Hongaars leest, is gedwongen nauwkeurig en grondig te lezen, anders verdwaalt hij onmiddellijk in het dichte struweel van stammen en suffixen.

Doordat het Hongaars gekenmerkt wordt door een grote vormrijkheid en een fonetisch stelsel met zowel korte als lange vocalen en consonanten, is het bij uitstek een “vertaaltaal”, vooral voor poëzie. Anders gezegd: gedichten in exotische metra gesteld – ik denk bijvoorbeeld aan de spondeus en de anapest – kunnen gemakkelijk in het Hongaars worden overgezet, althans veel gemakkelijker dan in Indo-Europese talen. Er wordt dan ook veel vertaald in deze taal, en wie de moeite neemt Hongaars te leren, smaakt het genoeg via deze taal kennis te kunnen maken met poëtische fenomenen die anders ontoegankelijk zouden zijn. Al deze eigenschappen van het Hongaars wakkerden mijn belangstelling steeds meer aan.

Tot nu toe had ik het over de taal en kwam de literatuur slechts zijdelings aan de orde. Aan wie van lezen houdt, zoals ik, heeft het Hongaars veel – bijna alles – te bieden. In tegenstelling tot vele zogenaamd kleinere talen heeft het Hongaars geen eenzijdige of beperkte literatuur, maar nagenoeg elk genre, elke stroming, elke stijlnuance is in de literatuur van deze taal te vinden. Houd je van epische poëzie, János Arany heeft verzen geschreven die qua schoonheid kunnen wedijveren met de beste Europese volks- en cultuur-epen. Ben je daarentegen juist een liefhebber van eigentijds, experimenteel of voor mijn part postmodern proza, wie Hongaars kent, wordt op zijn wenken bediend en vindt in de literatuur van deze taal veel werk van het allerhoogste literaire niveau. Ik denk bijvoorbeeld aan auteurs als György Konrád, Péter Hajnóczy, Péter Nádas en Péter Esterházy. De gemoedelijke anekdotevertellers en de lyrische hooggestemden, de volksen en de verhevenen, de boertigen en de somberen, zij zijn allen ruimschoots vertegenwoordigd in het rijke geheel dat met de naam Hongaarse literatuur wordt aangeduid. Een van de meest interessante Hongaarse literaire verschijnselen was en is voor mij de zogenaamde *népiesség*, een term die door wijlen Antal Sivirsky is vertaald met 'populisme', een term die misschien enigszins misleidend is in dit verband en die de laatste tijd in een heel andere betekenis wordt gebruikt. Met *népiesség* wordt immers niet meer bedoeld dan dat een literair werk trekken vertoont die ook aanwezig zijn in de volkscultuur. Omdat Nederland, dat een heel

andere ontwikkeling heeft doorgemaakt dan Hongarije, op wat klederdrachten na geen volkscultuur meer kent, zeker geen literaire, is dit fenomeen buitengewoon boeiend voor een Nederlander. Een van de meest populistische Hongaarse dichters is ongetwijfeld de in 1849 tegen de Russische invallers gesneuvelde volksheld Sándor Petőfi, en hij was de eerste Hongaarse dichter wiens werk ik onvertaald las. Door hem begon ik het werk van de Vlaming Guido Gezelle te waarderen en besepte ik hoe jammer het is dat door onverschilligheid en hooghartig urbanisme het Nederlandse volkslied in betrekkelijk korte tijd teloor kon gegaan. Liefhebbers van highbrow-literatuur spreken ook in Hongarije vaak met dedain over het werk van Petőfi, wiens werk te eenvoudig, te simpel zou zijn. Ik antwoord hierop altijd met het Nederlandse spreekwoord dat eenvoud het kenmerk is van het ware. Wie werkelijk geïnteresseerd is in het wezen van de Hongaarse cultuur, hij leze Petőfi!

Van *népiesség* naar folklore is slechts een kleine stap. Wie geboeid wordt door het laatstgenoemde fenomeen – voor mij een van de interessantste onderdelen van de menselijke cultuur –, komt in het Hongaarse cultuurgebied goed aan zijn trekken, vooral buiten de huidige landsgrenzen, in het aan Hongarije grenzende Transsylvanië en het eveneens tot Roemenië behorende, maar veel meer in het Oosten gelegen Moldavië. Medio jaren tachtig maakte ik met mijn boezemvriend Ádám Szabó Törpényi een voettocht door de streek Kalotaszeg, ten westen van de stad Kolozsvár – een toen nog overwegend Hongaarstalig gebied. Tot mijn verbazing constateerde ik dat resten van oeroude gewoontes nog springlevend zijn in dit gebied, vermoedelijk doordat het – ik schrijf het ironisch – niet mee heeft kunnen komen met de Europese ontwikkeling. Maar er is meer: neem je de moeite verder naar het oosten te reizen, naar de Transsylvanische Alpen, die het woongebied van de Széklers zijn, of nog verder oostwaarts, naar het aan Transsylvanië grenzende Moldavië, het land van de Tsjángó's, dan ontmoet je Hongaren wier geestelijk en materieel leven zelfs in deze tijd nog talrijke kenmerken van een oeroude volkscultuur vertoont.

Hoe het mogelijk is dat er buiten de Hongaarse landsgrenzen zoveel Hongaren wonen, leerde mij de geschiedenis. De geschiedenis van het Hongaarse volk – wel te onderscheiden van de geschiedenis van Hongarije – is een aaneenschakeling van zo veel tragische en herod'sche gebeurtenissen, dat iemand als ik hierin nimmer uitgestudeerd raakt en steeds weer door nieuwe facetten wordt geboeid. Van primitieve jagers en vissers, die samen met hun Finse bloedbroeders – die toen uiteraard nog geen Finnen waren – zesduizend jaar geleden in de omgeving van het Oeralgebergte leefden, ontwikkelden de Hongaren zich onder de druk van de volksverhuizingen tot krijgshaftige, bereden nomaden, die op hun kleine paardjes door de Zuid-Russische steppen joegen en door hun beweeglijke, sluwe manier van oorlogvoeren, waarbij pijl en boog een belangrijke rol speelden, zelfs sterkere tegenstanders op de knieën wisten te dwingen. Na hun komst naar hun huidige woongebied, teisterden zij met hun strooptochten naar het Westen bijna een eeuw lang heel Europa, zelfs Zuid-Italië en Vlaanderen waren niet veilig voor hen.

Eenmaal gesetteld, ontwikkelden zij zich snel – in deze ontwikkeling alleen gestuit door de zeer bloedig verlopen aanval van de Tartaren of Mongolen op Hongarije in 1241 – tot een zelfbewuste, christelijke natie die tot de verschijning van de Turken in Midden-Europa een van de belangrijkste mogendheden was in dit gebied. Met de komst van de Turken, in de eerste helft van de 16e eeuw, was het gedaan met hun voorspoed en 150 jaar lang zuchtte het Hongaarse volk, althans voor een belangrijk deel, onder het juk van de sultans. De bevrijding door de dynastie van het aangrenzende Duitstalige gebied, de uit Zwitserland stammende Habsburgers, bracht hun niet de langverbeide vrijheid, maar nieuwe onderdrukking en terreur, waarvan de opstand tegen Oostenrijk in 1848 het bloedige gevolg was. Korte tijd hierna, in 1867, sloot de Hongaarse aristocratie het beroemde Vergelijk met het Huis Habsburg, en een periode van betrekkelijke welvaart brak aan, maar in 1914 was het weer mis en stortte Hongarije zich, gedreven door misplaatste loyaliteitsgevoelens voor zijn Duitstalig vorstenhuis, aan de zijde van Oostenrijk in de Eerste Wereldoorlog, een daad die de ondergang van het historische Hongarije inluidde en waardoor dit land zijn status van belangrijke Midden-Europese mogendheid verloor. Als straf voor de loyaliteit met de verliezer van deze oorlog, Oostenrijk, werd Hongarije in 1920 bij het verdrag van Trianon door de grote mogendheden gevierendeeld. Wat daarna nog restte, was slechts een klein rompslaatsje, drie keer zo groot als Nederland, afgesneden van zijn natuurlijke hulpbronnen en verbindingswegen, argwanend beloerd door na-ijverige buurstaten die vreesden dat Hongarije zijn verloren gebieden zou teruggeisen. Gedurende het interbellum werd de Hongaarse politiek beheerst door het irredentisme, door het streven de grenzen van het historische Hongarije te herstellen. Deze zucht leidde uiteindelijk tot een heilloos verbond met nazi-Duitsland, een rampzalige veldtocht aan Duitse zijde in Oekraïne en een nog rampzaliger dieptepunt toen admiraal Horthy in 1944 door de SS'ers van Otto Skorzeny op de burchtheuvel in Boeda werd gearresteerd en gevangelijk afgevoerd naar Beieren. Wat daarna plaatsvond, verdient de benaming van nachtmerrie of griezelfilm: Duitse bezetting, het schrikbewind der Pijlkruisers onder aanvoering van de geesteszieke fascist Szálasi, jodendeportaties onder leiding van Adolf Eichmann, het beleg van Boedapest, Russische bezetting en na een korte periode van schijnbare zelfstandigheid de gruwel van het stalinisme.

Herodsch en tragisch, zo moet deze geschiedenis ongetwijfeld worden gekenschetst, maar ook en bovenal: buitengewoon boeiend voor iemand met een romantische inslag als ik. Alleen al die geschiedenis had voor mij een reden kunnen zijn om Hongaars te leren, want de meeste bronnen zijn in die taal geschreven.

Ik vind het nog steeds uiterst interessant om te volgen wat er in onze tijd in Hongarije gebeurt. Het land is in wat rustiger vaarwater beland, al doen de conflicten tussen linkse en rechtse politici mij dikwijls aan onze Hoekse en Kabeljauwse twisten denken. Voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog

bestuurt het Hongaarse volk zichzelf en wordt het land niet geteisterd door de aanwezigheid van vreemde troepen. Het is boeiend om te zien hoe de geknakte bloem zich weer opricht en langzaam en voorzichtig de verfomfaaide blaadjes openvouwt, het kopje opsteekt in de richting van de zon. Hongarije is naar mijn mening nog geen werkelijk democratisch land en het opkomende neofascisme is een zorgwekkend verschijnsel, maar ik vertrouw erop dat het Hongaarse volk er toch in zal slagen een werkelijk democratische maatschappij tot stand te brengen, die in vrede en voorspoed samenleeft met de overige volkeren van Europa. Wat dit betreft ben ik redelijk optimistisch gestemd.

Beste János, het was mijn bedoeling je aan de hand van een persoonlijk relaas duidelijk te maken waarom de studie van de Hongaarse taal, cultuur en geschiedenis voor mij zo buitengewoon boeiend was en is en hoezeer ik het al tientallen jaren lang de moeite waard acht me hiervoor in te spannen. Ik hoop dat ik hierin enigszins ben geslaagd.

Tot slot wil ik nog zeggen dat Hongaarse vrienden als jij mij misschien wel de belangrijkste impulsen hebben gegeven om de taal te leren en daarin te volharden. Ik heb dankzij mijn keuze voor het Hongaars een aantal prachtmensen leren kennen, mensen die mij ongelooflijk dierbaar zijn en van wie ik veel heb geleerd. Van hen ben jij een van de belangrijkste.

Isten és a magyar nép szolgálja

Hollandiai református parlamenti képviselőként – 1991–2002 között – a magyarlakta vidékeken tartott politikai konferenciákon azt tapasztaltam, hogy ezek elképzelhetetlenek János és Hannie szerepe nélkül. Feltűnő volt a lelki rokonság a két ország között, kiváltképpen egyháztörténelmi és politikai értelemben.

János Hermán M., dienaar van het Woord en van het Hongaarse volk

De namen van János en Hannie Hermán Mostert zijn voor mij onlosmakelijk verbonden aan de jaren 1991 tot 2002, toen ik vrijwel jaarlijks mocht deelnemen aan een conferentie van Hongaren en Nederlanders. Die conferenties zouden ondenkbaar geweest zijn als János en Hannie niet altijd klaar stonden om te helpen. Als tolk, contactpersoon, organisator en zoveel meer.

Het begon in 1991. Het GPV wilde graag gebruik maken van de mogelijkheid om met overheidssubsidie politiek vormingswerk te doen voor en met verwante politici in Oost-Europa. Er waren al wat persoonlijke contacten. Eén van hen, de theoloog-politicus Richard Hörcsik, zag wel wat in een conferentie in samenwerking met het Gereformeerd Gymnasium in Sárospatak in Hongarije. Het thema was 'Christen in de politiek'. Het was voor ons Nederlanders maar veel meer nog voor de vele Hongaarse deelnemers een bijzondere ervaring, zo kort na het eind van de communistische overheersing.

In de jaren daarna volgden conferenties in Nagykörös, Kecskemét, Boedapest en drie keer in Debrecen. Daarna ook nog in Komárom/Komarno in Slowakije en in Zágón en Temesvár-Timisoara in Roemenië. Telkens weer stonden János en Hannie klaar om de helpende hand te bieden of zelf de kar te trekken. De conferentie in Zágón vormde een mooi voorbeeld van de veelzijdigheid van János. Hij was conferentievoorzitter en moest als zodanig de conferentie in de hand houden en de discussies in goede banen leiden. Als niet-Hongaarssprekende Nederlander had ik de handicap dat mijn toespraak in een voor mij vreemde taal uitgesproken moest worden. Geen nood. Anna Szathmari had tevoren gezorgd voor een Hongaarse vertaling. Om tijd te besparen en toch de spreker de indruk te geven dat hij er niet voor spek en bonen bij zat had János de alpha en de omega-methode bedacht, waarbij ik het begin en het slot van mijn toespraak in het Nederlands hield en János de volledige Hongaarse tekst voordroeg. Bij de discussie zorgde hij ervoor dat ik ook aan mijn trekken kwam door als tolk op te treden.

De conferentie in Zágón was de conferentie van de barre winter. Van vrijdagavond tot maandagmorgen viel er onafgebroken sneeuw. Een geplande

excursie door de omgeving moest dan ook om veiligheidsredenen worden afgelast. We begonnen ons wel een beetje zorgen te maken over de terugreis. Immers, maandagmiddag zou mijn vliegtuig uit Boekarest vertrekken. Een reis Zágón – Boekarest per auto zat er niet in. Voor de zekerheid is mijn terugreis toen in tweeën gesplitst. Zondagmiddag per auto met Attila Demény stapvoets over vrijwel onzichtbare wegen naar Sepsiszentgyörgy, vandaar de volgende morgen per trein in gezelschap van Attila Klárik verder.

János had op zondagmorgen al willen verder reizen, maar zijn auto bleek bevroren. Na veel inspanning en met behulp van een bereidwillige buurman kon de auto weer aan de praat gebracht worden. Maar van zijn bedoeling om via Kolozsvár naar Oradea te rijden kwam niet veel terecht. Dat bleek toen ik in Sepsiszentgyörgy mijn nachtverblijf betrok. Het was een riant gastverblijf van de regionale overheid, dat voorheen in gebruik was bij de communistische partij en nu volgens Jenő Kiss voor een zacht prijsje diende voor het onderbrengen van gasten. Ik zou die nacht de enige gast zijn, maar 's avonds bleken ook János en enkele anderen aangekomen te zijn. Zij waren in de sneeuwduinen gestrand. Ook voor hen bleek er plaats 'in de herberg'.

Zo zouden over elke conferentie anekdotes te vertellen zijn waarin János de steeds terugkerende actor is. Maar ik denk meer in de geest van János te handelen door nog iets weer te geven van mijn indrukken, terugkijkend op tien conferenties voor Hongaarse taligen.

Wat steeds weer opviel was de geestelijke verwantschap met veel gereformeerde Hongaren, zowel in als buiten het huidige Hongarije. Dat merkte je in onderlinge gesprekken en in de preken, maar ook in toespraken op de conferenties. Zo maakte bisschop Hegedüs Lóránd indruk op mij toen hij in Sárospatak sprak over politieke ethiek volgens de principes van Calvijn. Daarin wees hij een dualistische scheiding tussen zonde en genade af, verwijzend naar de gelijkis van het onkruid in de akker. Hij noemde de staat als medicijn van God. Gods genade is oorzaak van het bestaan van de staat. Ik moest toen denken aan één van de eerste kadercursussen die ik als jong GPV-er meemaakte. Prof. J. Kamphuis sprak toen over de betekenis van de gereformeerde belijdenis voor de politiek. Hij wees er op, dat art. 36 NGB niet zonder reden spreekt over onze goede God die geboden heeft dat er overheden zullen zijn. Veel herkenning was er ook toen we voorafgaand aan een kerkdienst in de kerk aan Calvin tér in Boedapest uit volle borst konden meezingen toen de gemeente de ene psalm na andere zong om het ritmisch zingen te oefenen.

Herkenning, beter gezegd een zekere jaloersheid, was er als het ging om de kennis van de eigen historie. Op elke conferentie kwam het wel aan de orde. Een Nederlandse spreker als ik deed er dan ook goed aan zich tevoren in de Hongaarse historie te verdiepen en daarbij te ontdekken welke banden er zijn tussen de godsdienstige en politieke geschiedenis van onze beide landen. Ongetwijfeld weten hedendaagse Hongaren dat meer te waarderen dan de Nederlanders van nu. Maar de eerlijkheid gebiedt dat er ook een schaduwkant aan zit. Vaderlandsliefde kan gemakkelijk verworden tot nationalisme. Daarvan waren op de conferenties sporen

te ontdekken. Dat is nadien in Hongarije zeker niet minder geworden. Maar alvorens hier een hard oordeel over uit te spreken mogen wij Nederlanders ons wel afvragen of het hedendaagse populisme niet aan het Hongaarse nationalisme verwant is. Bemoedigend vond ik het in dat verband dat de conferentie in Zágón als thema had 'De rol van de kerk voor de minderheden in Roemenië', waarbij uitdrukkelijk ook de positie van de zigeuners aan de orde kwam.

Vooraf op de eerste conferenties vormde de verwerking van het recente verleden een belangrijk punt. Het ging hierbij om het al dan niet teruggeven van kerkelijke goederen en christelijke scholen. Maar ook om de houding ten opzichte van voormalige aanhangers van het communistische regime. Mooi was in dat verband dat de conferentie in Nagyörös gehouden kon worden in het gebouw van de gereformeerde onderwijsopleiding, dat twee jaar tevoren was heropend. Het hoofd van de opleiding Szenczi Árpád citeerde in zijn toespraak Colijn, die bij de opening van de gereformeerde school in Boedapest verwezen had naar de doopbelofte van de ouders.

De gevolgen van tientallen jaren van achtereenvolgens fascistisch en communistisch regime drukten een stempel op veel discussies. Telkens werd gewezen op twee verloren generaties. Veel ouders waren van het christelijk geloof vervreemd en konden het hun kinderen dus niet overdragen. Grootouders moesten hun plaats innemen, maar voor hoelang? Velen waren jaloers op Nederland met zijn vrijheid van onderwijs en vele christelijke scholen. Maar tegelijk klonk meermalen het verwijt, dat de materialistische leefwijze in Nederland geen goed voorbeeld vormde.

Een belangrijk verschil tussen de Hongaarse en de Nederlandse gereformeerde kerken betreft de positie van de ambtsdragers. Het bisschopsambt kennen wij in de Nederlandse kerken niet. Maar belangrijker is misschien wel de inhoud van de ambten. De predikant staat heel centraal in de gemeente en vervult tal van taken in kerk en samenleving. De ouderling is vooral de bestuurder en organisator van de kerk en veel minder pastor en herder. Op de conferenties bleek men de bezwaren hiervan wel te zien, maar tegelijk werd er dan op gewezen hoe moeilijk het is in gegroeide situaties verandering te brengen. Illustratief was de discussie over predikanten wel of niet een actieve politieke rol zouden mogen vervullen, tot in het parlement en Europa toe. Richard Hörtsik vormde van dit laatste de levende illustratie. De toenmalige staatssecretaris van binnenlandse zaken Kara Pál verdedigde op de conferentie in Sárospatak de combinatie van functies met het argument, dat een predikant nu eenmaal de problemen van de mensen het best kent.

Dat brengt mij als vanzelf terug bij János. Predikant, wetenschapper maar tegelijk eeuwig student. Kenner van de nationale en internationale geschiedenis, van verhoudingen tussen volken. Hongaar en Nederlander. Kritisch naar beide kanten maar tegelijk betrokken. Vooral echter dienaar van het Woord en van het Hongaarse volk, in en buiten Hongarije.

János, bedankt voor je gidsfunctie, je adviezen, je steun, je vriendschap.

KISS TÖRÉK ILDIKÓ

Az örök együvé tartozásról...

Korán megtanultam az ökumenét. Családunkban evangélikus, katolikus református egyaránt megtalálható az én unitárius hitem mellett.

A '89-es nagy változások után jóleső érzéssel ültem be bármilyen felekezet templomának padjába, mert éreztem, hogy már nem választanak el szigorú dogmák egymástól, hiszen a hit Isten ajándéka mindannyiunk számára, s ez különösképpen érvényes a mi erdélyi tájainkon, ahol először mondatott ki a vallásszabadság több száz esztendővel ezelőtt.

Kedves János barátunkkal református férjem révén ismerkedtem össze. Sokszor hallottam szépen szólani a különböző összejöveteleken, templomi ünnepeken. Sohasem beszédet mondott, hanem mindig valamilyen jól érthető céllal üzent és mindig mintha kimondottan nekem is címezte volna mondandóját. Valószínűleg a többi mellettem ülő is így érezhette. Igen, számára a hit kérdései nem szigorúan vett tételek csupán, bár a doktori disszertáció ilyen irányú követelményeinek is magas fokon megfelelt. De sokkal fontosabb számára az üzenet lélektől lélekig, ahogy a költő írta volt hajdanán.

Baráti társaságban mindig volt kedves szava, igaz megjegyzése, amellyel engem, a kisebbségben lévő unitáriust azonos rangra emelt a többségi reformátusokkal! S tette ezt abból az őszinte belső szeretet megnyilvánulásból, amely őt mindig az együvé tartozás érzése felé sodorta. Nagy ünnepi esteken, mint moderátor, mindenkit megtisztelt legalább egy kedves szó lélek-építő erejével. Senki ne hihesse, hogy őt elhanyagolták. Hiszen a legfontosabb, hogy együvé tartozunk.

Árva Bethlen Kata színpadi megformálójaként is találkoztunk, az előadás hanganyagát tartalmazó lemezt boldogan ajándékoztam oda, és ő vitte, vitte az erdélyi nagyasszony sorsát felelevenítő drámát, hogy a hollandus földön élők is hallhassák: „Tereíteni vágytam!... hogy az ember az értelme által méltóvá válhassék álmaihoz... Példázza hát az én szerény életem is, hogy az önmagát vállaló ember legyőzhetetlen...”

Hiszem, hogy megmaradásunk egyik fő pillérei azok az emberek, akik összekapcsolnak bennünket. Akik el tudják felejtetni a tegnapi bántó szót, a hirtelen felindulásból esett bántalmat, akik a következő napon tudják, hogy nem az apró sérelmekre való hiúsági válasz a legfontosabb, hanem az egymás iránti megértés, amelyet a szeretet parancsol minden halandó számára.

Hermán János ilyen óriási pillér, önmagát vállaló legyőzhetetlen ember. Hidak futnak a tekintetén, a lelkén, a szavain keresztül, hidak az emberek között, az egymásnak feszülő partok között. Hatalmas kötőmókból, az Ige szikláiból hidat épít állandóan, hogy soha ne feledkezzünk meg a legfőbb parancsról: az örök együvé tartozásról...

Amit én mondhatok Hermán János nagytiszteletű úrról...

Lénye akár egy baráti kézfogás. Melegséget áraszt abból a fajtából, amit a lélek érzel a legjobban, amitől bizalom árad és jóleső várakozás lesz úrrá az embereken.

Szószekre temett beszédének vivő ereje van, sohase hiányzik mondandójának háttéréből a kikacsingató humor, ami a megértés útját kellemesíti.

Pásztora tud lenni a lelkeknek.

Hosszúra nyúlt, bávatag református összejöveteleken, ünnepi aktusokon, amikor a gyanútlan résztvevő már a kijárat felé vezető utat méregeti, ha János átveszi a szót, mintha friss levegőt pumpáltak volna a terembe. Felszáll a köd a zsibbadásnak indult agyáról. Ha kell, rábeszél valamire, ha úgy adódik, lebeszél valamiről, felgyorsítja az óra másodpercmutatóját. Nem mindenkinek adatik meg ez a képesség, még a színészek világában sem.

Ha államfői bársonyszéket céloznék meg valaha, őt kérném fel a korteshadjárat vezéréül a kétharmados győzelem reményében.

Ő a mi 21. századi Apáczai Csere Jánosunk, aki holland feleséget honosított erdélyi polgárásszonnyá, magyarul tisztán beszélő gyermekekkel maga mögött.

Volt alkalmam olvasni doktori disszertációjával kapcsolatos könyvét, amely a vallás világából meríti tárgyát, nekem, a laikusnak sok mindenben eligazítást nyújtott szerény teológiai ismereteim területén. Megtisztelt barátságával már a legelső találkozásunk alkalmával.

Csupán egy dolog miatt „nehéztelek” rá!

A sors úgy hozta, hogy azon a vasárnapon a hegyközkovácsi templomba mentem istentiszteletre, s éppen Hermán János nagytiszteletű úr helyettesítette Forró László nagytiszteletű urat az igehirdetésben. Az istentisztelet a szokásoknak megfelelően folyt, amikor a prédikációt kiegészítendő kissé archaikus nyelvezettel megírt vallásos szöveget kellett felolvasni a prédikátornak. De mi történt?

Hermán János tiszteletes a legnagyobb közvetlenséggel leszólt a szószekről: „Szerencsére gyülekezetünk körében látom az ismert színművészt, Varga Vilmos urat, Hegyközkovácsi szülöttjét, akit most felkérek, fáradjon az Úrasztalához, és szíveskedjék nekünk szép magyar kiejtésével felolvasni a 76. oldalon található szöveget.” Hirtelen leizzadtam a váratlan fordulattól...

Én az a fajta színész vagyok, aki lelkiismeretesen átveszem többször is az előadandó verset, vagy felolvasandó szöveget. Különös tekintettel arra, hogy nem vagyok jó „primavistázó” (első látásra jól olvasó) típus. Én csak azt a fél sort látom, amit éppen olvasni kell. Tehát nem tudom, hogy kérdőjellel, ponttal, vagy felkiáltó jellel végződik a mondat, és így azt sem, hogy mi a hangsúlyozandó belőle. Fenn áll a veszély, hogy hülyén fog hangzani, amit „szép magyar kiejtéssel” olvasni fogok.

A jól olvasó ember, két-három sort lát egyszerre – akár a karmester –, tehát úgy libegteti a mondatot, hogy annak az interpunkció szerinti értelme meg legyen.

Ha felkérek rádióba beolvasni regényt, vagy verset, mindég előre elkérem az anyagot és az általam használt jelekkel látom el. Ezzel biztosítom az igényes munkát.

Az én kedves barátom, Hermán János természetesen minderről nem tudott. Honnan is tudhatott volna, őt még bizonyára elemista korában megtanították tisztességesen olvasni...

„Drága szeretett” János bátyám!

Tudod, nem könnyű megfogalmazni, amit mondani – azaz írni akarok. Ennek az oka egyrészt az, hogy az Úr Isten nem áldott meg írói vénával, másrészt pedig nagyon nehéz válogatni az emlékekben. Igen, mert már több mint egy évtizede, hogy ismerjük egymást. És azóta sok minden történt. A történetek mögött ott állnak a tapasztalatok és az egymástól való tanulás áldása.

Mert tapasztalat és életiskola volt annak minden perce. Olyan tananyagot sajátítottam el, melyet nem tanítanak egyetemen, könyvekben sem találja a tudásra szomjas ember, azt csak átélni és átérezni lehet.

Hogy miben áll/állt ez? – kérdezheti valaki.

Megtanultam még jobban szeretni és megbecsülni az Istentől kapott ajándékokat. Mindazt, amit a hétköznapiakban és a hétköznapiakra ad, lehet, hogy fillérben, esetenként kortyban vagy éppen falatban mérhető, de áldás. És az áldást, amit az Úr adott, meg kell osztani – ahogy mondani szoktak –, hogy megszorodjon, hogy több legyen.

Megtanultam megbecsülni azt, ami van, és most már tudom, hogy a kis dolgok vihetnek a nagy feladatok vagy éppen a nagy ajándékok felé. Megtanultam hálát adni a szabad szó és gondolat lehetőségéért, mert hallottam, hogy ez nem volt mindig így. Tanultam a hibáidból és abból a néhány emberi gyarlóságodból is, melyeket nem szégyellrel bevallani, elismerni – milyen jó, hogy én már el tudom kerülni azokat, és nem tévedek a velük járó fájdalmas utakra.

Láttam mit jelent a barátság, és azt is láttam, hogy az ellenséggel hogyan lehet – és sokszor kell is – együtt dolgozni, ha az Úr Isten úgy kívánja. Tapasztaltam benned és általad, mit jelent a kötelék, legyen szó családról, egyházzal, szülőföldről, népről és nemzetről. Megtapasztaltam a hitet, azt az igazi jánosbás hitet, mely a jövőbe vetett reménységben és az emberekbe vetett bizalomban is megnyilvánul, bár ez utóbbi néha csalódással van fűszerezve.

Igen tanultam.

Köszönöm.

Kedves János bátyám, kívánom, hogy az Isten éltesse, áldjon továbbra is kegyelméből!

János

Úgy érzem, hogy a mi különös kapcsolatunk, mély barátságunk története Jánossal biztosan az Erdélyi Mitológia része. Útközben Európába, Kolozsvártól Sármásig vagy Keszűig, Budapestről Ausztrián, Németországon keresztül Zwolleig, Brüsszelig, Londonig vagy éppen Nagyváradig ezernyi rejtélyes úton jutott táplálékhoz ez a barátság, mely emblematis, egyre raffináltabb, csiszoltabb történetek formájában avansált erdélyi mítosszá.

A mítosz „életre ítél”, fura műfaj. Mindannyiszor újjászületik ha emlékeznek rá. Ahogy az emlékezet lankad, a mítosz elillan, majd ismét életre kelhet, másként, szegényebben akár gazdagabban, mindannyiszor más-más arcát mutatva. Nos, ezeknek a kedves, sokszor gazdagon áradó de mindenek előtt szerethető történeteknek lehettem boldog részese több évtizeden keresztül. A másik részvevő, persze, drága barátom: János. Az idő ahogy telik, egyre gyakrabban kérdelem: ki ez az ember, honnan és miért jött, hova tart, találkozásunk véletlen vagy különleges Isteni kegyelem? Felesleges dolog lenne a kérdésekre válaszokat várni. Mert nem a válaszok fontosak igazán, hanem a kérdésekkel kikövezett út fontos melyen közelebb kerülhetsz szeretett barátodhoz, testvéredhez.

Ilyenszerű kérdések kísértettek, bukkantak fel útjainkon lépten-nyomon. A minap váratlanul, egy olvasmányom nyomán valahonnan felsejlett egy alak. János, talán Luther? A hasonlóság meglepő. Valóban: nemcsak a két arc impozánsan egységes, kőszertű, gótikus szobrot idéző formájában, hanem lelkük alapszerkezetében is fellelhető bizonyos hasonlóság. Luther, a német reformáció atyja (1483-1546) a középkor végén és az újkor hajnalán élt és alkotott. Ekkor váltotta fel a középkori, teocentrikus világképet az újkori, geocentrikus világkép. A középkor az emberen kívüli, az Istenben, a túlvilágban, a hitben gyökerező világérzését az újkor, az emberiben és csakis az emberiben, az evilágiban, az észben, a tapasztalásban gyökerező világérzés váltja fel. Az ember, minden dolgok mértéke lép Isten helyére. Ez az újkor tragédiája, a Faust alapgondolata, mely az ember világtörvény-formáló önkényességének, az érzékekre és értelemre alapozott nagyképű mindenhatóságának a felfedezése. Nemcsak Lutherről hanem bátran Hermán Jánosról is elmondható, hogy világérzése szintén kettős gyökerű. Tiszta és mély Istenhite erősen középkori, szinte Ágostoni fogantatású, modern emberként az újkor „vívmányai” ismerkedik ugyan, de azonosulni vele nem tud és nem is akar. Megejtő a remek bibliakiállítónál, a megszállott író és könyvszerkesztőnél az a mód, ahogyan a par excellence újkori fogantatású Gutenberg-ember képtelen diadalmaskodni Jánoson, a gótika emberén. Persze, Hermán János különleges képességekkel rendelkezik: hatalmas szívével, kristálytisza hitével képes hegyeket mozdítani, falakat dönteni és szelíd szeretettel a rosszat mindig jobbra tenni.

Drága János, az Erdélyi Mítoszok folytatása remélem következik.

Addig is sok boldog születésnapot kíván nagy szeretettel és barátsággal:

Kolozsvár, 2011 virágvasárnapján.

TÜZES BÁLINT

És végül

*az ármánykodásnak
végét vet Isten
a párhuzamos
zavarban
mit keresek itten*

*áldd meg követődnek
végtelen oszlopát
hogy az őrangyala
ne kövessen el hibát*

*megmaradjon nekünk
égi vezérlőül
mikron a létiünk
más időbe szédül*

*fent van az alul s lent van fenn
örökkétig végtelen*

IV. „Igaz történetek”

Gulyásfőzés a Hadadi konferencián 2007

A Degenfeld kastély

A nagy huszonnyolcas, avagy „igaz történetek”

Vaksors, vagy véletlenek nincsenek. Legalábbis ezt tartják azok, akik életük alakítójának a Mindenekfölött Való Hatalmasságot tekintik. Így tartotta ezt az a három ifjú is, akiket a Kincses Város Bogoszlóvenszkij Intézetjének 28-as számú bentlakási szobájába irányított a Láthatatlan Kéz. Családi hagyományt folytatni kerültek össze Jáher, Rákab és Zorad, ároni családok sarjai. S hogy miért az intézet szláv nevét idézzük, annak az a magyarázata, hogy a négy évig tartó tanulmányaik idején ugyan egy vak hang latint sem tanítottak nekik, ellenben kötelező volt – egy értékes délután megrontása árán is – oroszórára járni. Itt kérdezték meg: hogy nevezik a teológiát Puskin nyelvén, s kapták a fent említett választ.

Hármuk közül Jáher volt a legfiatalabb. Ő egyenes úton került az intézetbe, míg Rákab és Zorad kerülő úton. Rossz káderek gyermekei lévén nem kerülhettek elemi után középiskolába. A Rendszer – mely szerint nincs semmi természetfölötti – úgy vélte, hogy ott szunnyad bennük az átnevelésre áhítozó munkás-ösztön, s azt Állam Bácsi hivatott felszínre segíteni. Így lett hát 14 évesen kályhas-kerámiás tanonc Rákab, vasesztergályos tanonc Zorad, majd mindketten szakmunkások, akiket a munkás hatalom már pártolt a továbbtanulásban, esti gimnáziumba terelve őket. Így aztán nem volt akadály érettséginek, felvételinek.

A pörkölet

Derűs legények voltak, akik sokra hivatottnak érezték magukat. Azt hitték, most már minden rendben van az életben és a világban, itt csupa komoly hívő és tisztességes, jóakaratú lélek közé kerültek, míg bele nem ütköztek a Rendszernek behódolt néhány oktató által tanúsított döbbenetbe. Ez talán leginkább Jáher érintette elevenebben, akit a „Tiszteletes Ifjúság” bizalma az ifjúsági titkári tisztséggel ruházott fel. Tisztét az ifjúság érdeke szerint töltötte be, s ez néhány elöljárónak nem nagyon tetszett. Így kerülhetett sor arra, hogy neve egy pellengér-listára került, több hallgatóéval együtt, és ott díszelgett a lelakatolt, üvegezett hirdető táblán. Napokon át nyugtalanította az Ifjúságot a látvány, de hát nem volt mit tenni. Ám egy reggel sokan sereglettek a hirdető tábla elé, ki kuncogott, ki mutogatott... A derű tárgyát az immár szó szoros értelmében vett fekete lista képezte, illetve az, ami abból megmaradt: egy felkunkorodott, megszenesedett, égett szalonnabőrre emlékeztető, olvashatatlan valami. Ami az ifjaknak öröm

volt, az dührohamot idézett elő egyes vezetőkben. Tény az, hogy a megszenesedett lista lekerült, s helyébe nem lépett másik. Amikor szobatársai az ifi-titkártól érdeklődtek, mit tud az esetről, csak titokzatosan rájuk mosolygott.

A hirdető fedelének sarka annyit engedett, hogy egy fidibusz beférhessen.

„Vagy tíz perc”

Hosszú, keskeny szoba volt a 28-as. Szemben az ablak, előtte egy keskeny íróasztal, jobbról Zorad ágya és két íróasztalka, balról két ágy, az ablakhoz közel a Rákabé, az ajtóhoz közelebbi a Jáheré, és egy kopott hokkedli, a konyha sarokban egy elektromos vízforraló és néhány mázas pléh csuprocscs. Itt főzték a kávé, vagy ha nem volt kávé, akkor teát. Kellett az éjszakába nyúló tanuláshoz, különösképpen vizsgákra készülés idején. Az otthonról hozott ágyneműt nappalra pokróccal takarták le. A falon Rákab két grafikája között egy természetes ágakból összerótt feszület, egy népi szőttes és egy festett népi tányér, az ágyak mögött fonott gyékény tette valamelyest lakályossá az egyébként rideg szobát.

Említettük, hogy „nagy 28-as”-ról beszélünk. Ez volt Jáher: teljes emberi nagyságában... alig fért az ágyba. S mivel Prokusztesz nem volt a közelben, inkább kilógatta végtagjait az ágy vasrácsai között. Egy alkalommal, amikor a soha sem elég ebéd után szobájukba mentek, Jáher, bágyadt tekintettel, felhajtotta párnája sarkáról a pokrócot, háromszögesítve azt, hogy a vánkos vásznára simulhasson arca, s átlósan heverve, hogy lábától alig lehetett ajtót nyitni, kijelentette: „ledőlök vagy tíz percre.” Társai – mit is tehettek volna egyebet, mikor máris egyenletes lélegzés jelezte, hogy barátjuk az álmok hímes mezejére lépett – beleegyező megértéssel vették tudomásul a tényt, ám tíz perc ide vagy oda, nem kis fáradságukba került, hogy vacsorára valahogy lelket verjenek belé.

Volt olyan is, hogy az este később elalvó két társ csak forgolódott, míg Jáher már versenyezett a favágó fűrészszel, mire Rákab csendesen megjegyezte a sötétben: „Haj, hogy húzza Jáher a lóbőrt!” Lett is erre olyan kacagó-görcs, hogy fél éjszakán át csak úgy pukkadoztak. Jáher azon csodálkozott másnap reggel, hogy egyébként könnyen ébredő társai miért késve érkeznek a minden reggeli praecesre.

Kölcsönbe, örökbe

Furcsa jelenség, hogy a menzán étkezők sohasem jóllakottak. Ezért aztán epelkedve várták a hazulról érkező pótlást. Ilyenkor közös lakomát rendeztek. Disznóvágás ideje jelentette a csúcst. Erre még kinnlakó barátok is hivatalosak voltak. Összedugott fejek, izgalmas tekintetek figyelték a kicsomagolást, felébredő pavlovi reflexek tomboltak. Meglepetésre egy szépen csomagolt valamin felirat

állott: „Jáherkának csomagolta Édesapja”. Szinte szégyenlős magyarázat következett arról, hogy az otthoniak egymást versengve csomagoltak, s ki-ki feltüntette – szeretete jeleként – kilétét.

Másik alkalommal, amikor sorra érkezett újabb és újabb csomag a társaknak is, még egy kis bor is került – közös adakozásból – az asztalra, s ifjabb Méliusz, aki kinnlakóként vett részt a lakomán, így emelte poharát: „A nyákadi disznó egészségére!” Nagy derűltég követte szavait, de aznap este már nem ízlett a konviktusi sovány vacsora.

Na, de nem csak a kosztban mutatkoztak hiányosságok, hanem a zsebben is. A meglévő garasok sokszorosa sem lett volna elég minden igény kielégítésére: könyvekre, színház- és opera bérletre, sörre, borra, kávéra, teára, udvarlásra... Bizony, ha a zseb konghatna, sokszor haragszó áradt volna belőle. Ilyenkor jött a kölcsönkérési hullám, a medve bőrére, vagyis a következő legációk bevétel terhére. Már sokadszor folyamodott Jáher Zoradhoz: Koma, ügyurúú-gugyurúú, adj egy lejt kölcsön, amikor egyszer Zorad – megelégtelve a vissza nem térítendő kölcsön-áradatot – így fakadt ki: Tátá Koma! Miért nem kérsz inkább örökbe egy lejt? Ha mindig kölcsön kérsz, majd a gyermekeid úgy fognak ismerni, ez az a koma bácsi, aki apukát az adósok börtönébe juttatta. Elképesztő gyökeres változást hozott a dolgok ilyen irányba fordulása. Attól kezdve így szólt a szöveg: Tátá Koma, adj egy lejt örökbe. És Jáher Koma azóta is szabad ember. Ugyurúú-gugyurúú!

A nózibém

A Cibin parti városban működött az Intézet német ágazata. A három barát számára az egy tanévnyi német nyelvtanulás szinte idegen országi tanulmányúttal ért fel. A kemény tanulás mellett – milyen is az ifjúság! – maradt idő koncertre, színházba, zsúrokra járni, és az anyaintézet által meghirdetett pályamű megírására is. Egy ilyen téma volt azon helyek leírása, ahol a Megváltó járt. Nyilván Egyiptom is. Leírásakor Jáher írt az ottani Nílus-áradásokról, a nádasokról, a fellahokról, akik nemcsak szántotta-vetettek, hanem vadásztak is krokodilra, vizilóra, madarakra, és nózibémre stb. Utóbbiról, melyről lábjegyzetben megjegyezte: „lásd. M. Christian-t”, Zoradtól hallott. Zorad ugyanis, aki alig száz kilométernyire lakott, gyakran járt haza udvarolni, s hogy az utazás unalmát agyonüsse, Christian Morgenstern humoros verseinek magyar fordítását bifláta. Egyik a Nózibém címet viselte, s így kezdődött: „A nóziját tiporja, Ha jár a nózibém, Mögötte méla borja, Nem írja még a Brehm...” Illusztráció is volt a könyvben: egy ötlábú, ormányán taposó elefántot követ hasonló borja... A pályamű díjat nyert, s Jáher bezsebelte a dicséretet és a jutalom könyvet, anélkül, hogy valaki megkérdezte volna: mi is az a nózibém, amire Krisztus korában a fellahok vadásztak.

A nyelvtanulás kezdeti fázisában, már túl a „ja” és „nein”, a „Guten Tag” a „dankeschön” lényeges alapismeretén, mégis gondot okozott néhány hasonló kifejezés, amit Jáher helyesen használni vélt, mint a Zeug összetételűek. Jó darabig csodálkozva észlelte, hogy a helybeliek a Bettzeugot nem repülőgépnak érik. Valahol összemósódott a Flugzeuggal. De az idő ezt is helyre tette.

Nehezebb volt a helyzet a Zorad szócsavarásaival, aki amikor megtanulta a bukfenc szó germán változatát: Purzelbaum, hevenyészett félrefordítást faragott belőle, és jegyzetfüzete borítójára felírta: bukfenc=Purzelbaum=Fingfa. Hogy hogy nem Jáher elolvasta a fenti nyelvészkedést, és vagy fél esztendeig abban a szent meggyőződésben élt, hogy helyesen használja a Fingfa szót, amit Zorad Purzelbaumra fordított. Amikor aztán végre kiderült a turpisság, „Koma, megöllek” kifejezéssel kedveskedett neki.

A Leányvárban aztán ehhez hasonlók is előkerültek a Bukalé-történetek, az eperfa-fejés, a vonatszág meg egyebek mellett, amikor is a bővebb baráti kört egy korty finom ital mellett Jáher „igaz történeteivel” mulattatta, fulladozó torok- és oldalfájásig való kacagásra ingerelve.

A vizsgák

Néhány vizsgát németül kellett letenniük a vendégdiákoknak, azt tanúsítandó, hogy ott tartózkodásuk nem volt elfecsérelt idő. Igyekeztek is rendesen. Lubi professzor, Pokoly egyháztörténetének egy-egy részét jelölte ki a barátoknak, amit anyanyelvükön olvashattak, de németül kellett felmondaniuk. Elég jól ment a vizsga, ám amikor Jáherre került a sor, a professzor egyszer csak megszólalt: „Gut, Herr Jaher, es ist genug.” Jáhert azonban úgy elkapta a tudás heve, hogy ügyet sem vetve az elhangzott üdvös kifejezésre, nagy lendülettel folytatta tovább, míg egyszer hirtelen kifogyott a szóból... Black out! Nem ugrott be a keresett szó! S ekkor boldogan vágta ki az előbb hallottat: „Ja? Ist es genug?” Derűsen mosolygott Lubi professzor és beírta a jelest.

Ez a jeles-ség kísérte tovább Jáher életét akkor is, amikor családot alapított, és Isten szép családdal áldotta meg. Barátai, társai szívében pedig mindig az marad, aki volt: a melegszívű, kedves, bohém „nagy Huszonnyolcas”.

DÉNES ISTVÁN

Babgulyás á la János bá

A babgulyás, ahogy a hagyomány tartja, hozzátartozik a férfiember szakácsművészetéhez. Ha a ház ura főzésre adja a fejét és fakanalat fog a kezébe, akkor csak idő kérdése, mikor fog babgulyást készíteni.

Az alábbiakban egy receptet olvashatunk, mely mindanyunk számára követendő példa.

1. lépés: Kérj kölcsön egy NAGY bográcsot (ha nincs), mert az igazi babgulyás abban készül.

2. lépés: Gondold át, hány embert fogsz meghívni, és add hozzá azokat, akik így is-úgyis eljönnek majd. Ha kiszámítottad, még vagy ötöt számolj hozzá. A főztődből nem baj ha marad, másnap még finomabb lesz.

3. lépés: Szedd össze a hozzávalókat, ami nincs, azért hívd fel a barátaidat – tettel te már nekik annyi jót, hogy kisegíthetnek egy kis ezzel-azzal.

Mielőtt hozzákezdenél, azért készíts leltárt, mivel szükséged van a következő alapanyagokra: jókedvre, mely egész napra ki kell tartson, baráti ölelésekre, kézfogásokra, hadd érezzük, hogy egy családhoz tartozunk. És mindig legyen idő a barátaidra, mert úgy látom, hogy ez a fránya rohanó világ még ezeket a csodálatos emberi kapcsolatokat is megrontja.

Szükség van még a következőkre is:

- 1 kg vegyes disznóhús (van ahol sertésnek hívják)
- 1 kg marha hús
- 2-3 füstölt csülök
- egy fél szálnyi fűszerkolbász (kb. 45 cm)
- vagy két ujjnyi szalonna (jobb, ha a te ujjad a mérce mint az unokádé).

Továbbá:

- 1,5 liternyi száraz tarka bab (mifelénk csak paszuly)
- 1,5 kilónyi zöldség (murok avagy sárgarépa, petrezselyem és egy kevéske zeller)

– hagyma bőven – az üstöd után mérd. Ja, és ne higgy a perecsenyi hagyma mítoszában, csak marketing fogás, bár el kell ismerni, jól csinálják A Krasznamentén ugyanolyan ízű a hagyma, ha a homokos részen termesztik. A krasznaiaktól a perecsenyiek veszik meg a legtöbb hagymát.

- egy jó fejnyi fokhagyma
- 4-5 db babérlevél, fűszerpaprika, őrölt piros paprika, borókabogyó, bors, só
- csípős paprika, de ebből ne tegyél bele sokat, később is vegyíthető.

A galuskához: 2 tojás és annyi liszt, amennyit a tojás felvesz.

Ajánlott még előkészíteni egy pár darab krumplit (burgonya) is, ezzel még sűrűsíthető, hiszen van, aki tunkolni szereti és nem kanalazni. Legyen még a

közelben egy kis jóféle vörös bor, ezzel fel lehet önteni a bográcsost és a garatot is.

És ami a legfontosabb: a barátaidat már az első lépésekre hívd meg. A bográcskozás úgy az igazi, ha együtt vagyunk, és ha mindenki vállal valamiféle feladatot.

4 lépés: Kérj meg néhány fiatalabbat, hogy rakjanak tüzet. A bográcsost (üst) forrald ki egy kis vízzel – mosogatási eljárás és nagyon hasznos.

A továbbiakra nézve kövesd az alábbi eljárást: A felkockázott szalonnát beletesszük az üstbe, mikor kezd zsiradékot engedni hozzátesszük a felvágott hagymát (nem kell nagyon apróra vágni), egy kis forgatás után a fokhagyma is jöhet. Ha ezek összeértek, beletesszük a felkockázott fűszerpaprikát és a fűszerkolbászt. Ezt kétféleképpen ajánlott: egyik részét „meghámozzuk” és feldaraboljuk, a másik részét csak egyszerűen felkarikázzuk. A meghámozott szétfő és megadja az alap ízt, valamint a színét a főztődnek. Ha ez is alakul, akkor jön a hús, de azt nem árt előzőleg bepácolni. Ajánlott – ha kétféle húst (bár egyesek rizikósnak tartják) használunk – külön páccokat készíteni: a marhának lehet vizes vagy vörösboros pácot alkalmazni, míg a disznóhús előzőleg olajos pácban is érlelhető. A húsokat feldarabolva tesszük a hagymához, kicsit „megpörccöljük”, aztán jöhet a fűszerezés. A pirospaprikát egy kis olajjal feloldva (lehet víz is) tesszük a húshoz, majd só, bors, és a borókabogyó következik. Mikor már kezd mutatkozni az eredmény, érlelődik, fővöget, akkor lehet egy kis meleg vízzel felönteni, hogy rotyoghasson. Egy kis rotyogtatás után következik a zöldség, amit előzőleg felaprítottunk, majd a fuszulyka és a babérlevél. Mikor ezek kezdenek összefőni, hozzátesszük a (előfőzött) füstölt csülköt. Házi csülök esetén – ez az igazi – ajánlott előfőzést végezni. Hideg vízben tesszük oda főni a csülköket, és némi főzögetés után ajánlott leönteni az első, de ha szükséges a második vizet is. A főzőléhez tegyél ezután pár szemes borsot, néhány babérlevelet és pár borókabogyót (félbe vágva). Ezután addig főzöd, míg a csontról levághatod a húst. Ha ez megvan, szépen fel lehet kockázni. A „füstös” vizet nem szabad kiönteni, több mindenre fogjuk felhasználni. A megmosott paszulyt ebben kell áztatni legalább 12 órán át. A főzőlével gazdagíthatjuk a babgulyás ízvilágát, és a maradékot lefagyasztthatjuk ínségesebb időkre is gondolva.

Ezután nincs más dolgunk, csak lassú tűzön, poharazgatás mellett, néhányat kavartatni az ételen és időnként meg-megkóstolni. Ha túl hígra sikeredett, akkor jöhet a krumpli, de én mindenképpen ajánlanám. Mikor majdnem kész van, hozzá lehet szaggatni a galuskát. De savanyú káposztával is meg lehet bolondítani – ez a verzió se rossz.

Mikor kész van, lehet tálalni. Ha valaki kritizálja, csak annyit kell mondani, hogy mifelénk így szokták és ez a tájjelleg, ami az ízben visszaköszön. Ha a bort nem tetted mind a pácléhez, vagy nem párolgott el a főzés közben, akkor most használható, mint jókedv-tuning. A pálinka a végére is ajánlott öblítőnek egy ilyen testes étel után csak használni fog.

Jó étvágyat és jó közösségi élményt kívánunk!

V. Gyorsfénykép – tömör önvallomás

Életem

Világra jövetelem 1948. szeptember 7-ikére esik, Kolozsvárott születtem. Édesapám, idős Hermán János, akkor györgyfalvi lelkész volt és a rabok kórusában tenort énekelt a Teológiai Intézet melletti börtönben. Édesanyám, született Czira Rozália, a nádasdaróczi papi család tíz gyermekének egyike, református tanítónő volt Mákóban, Bogártelkén, Györgyfalván és Nagysármáson, ahol a párt és a tbc megálljt parancsolt a további iskolai szolgálatának. Szeretetét és tudását így is megosztotta a Mezőség népével, meséit, szép éneklését vén fejjel is hallgatnám, úgy mint annakidején, a testvéreimmel: Rózsika, Pistu, Zsóka és Margit.

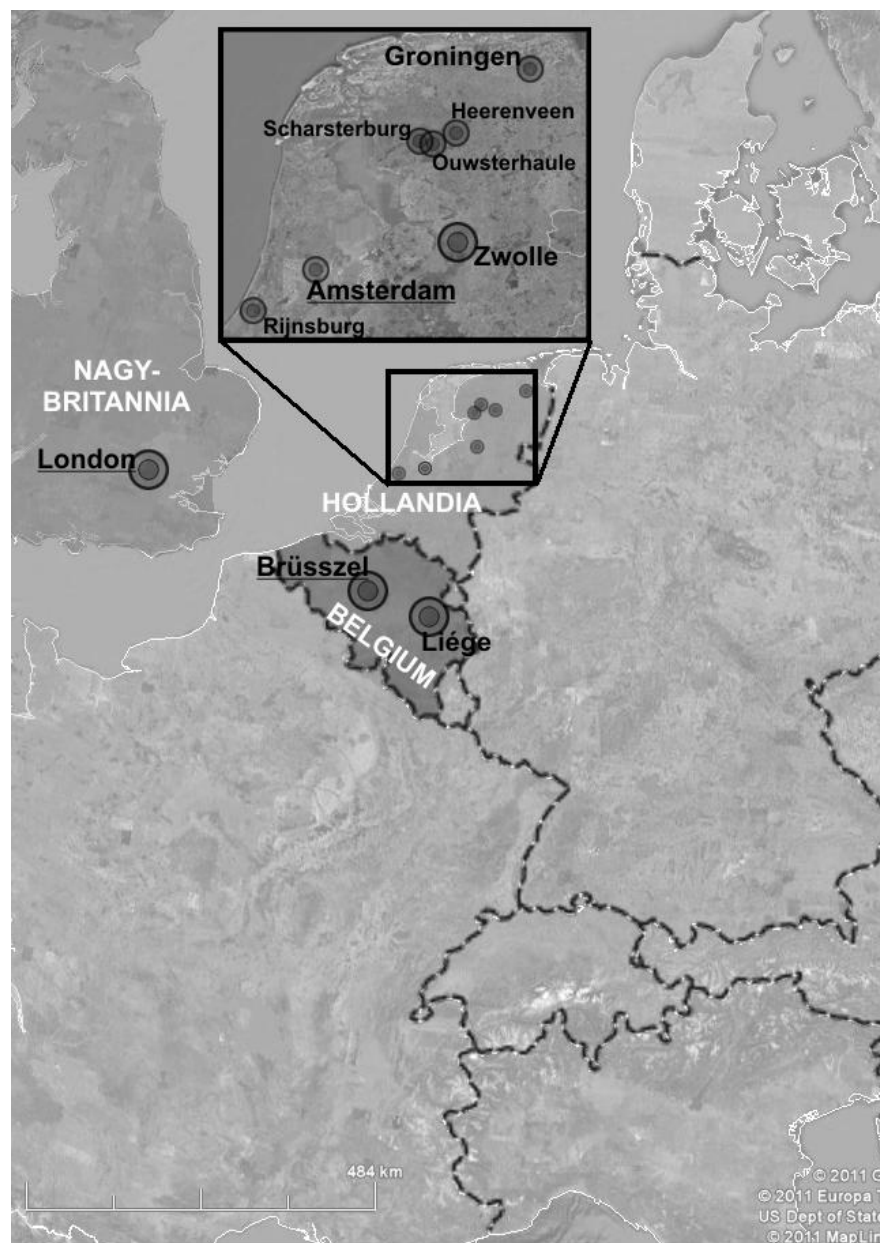
Családi központunk földrajzilag úgy lett Nagysármás, hogy 1950 januárjától kezdve ott lelkészkedett a mi apánk 45 éven keresztül.

Elemi iskolába jártam Nagysármáson, aztán Besztercén végeztem el a gimnáziumot, ahol jó tanáraink is voltak, így az osztályfőnököm Benkő Béla, aki testamentárisan hagyta meg, hogy én temessem el Ausztriában.

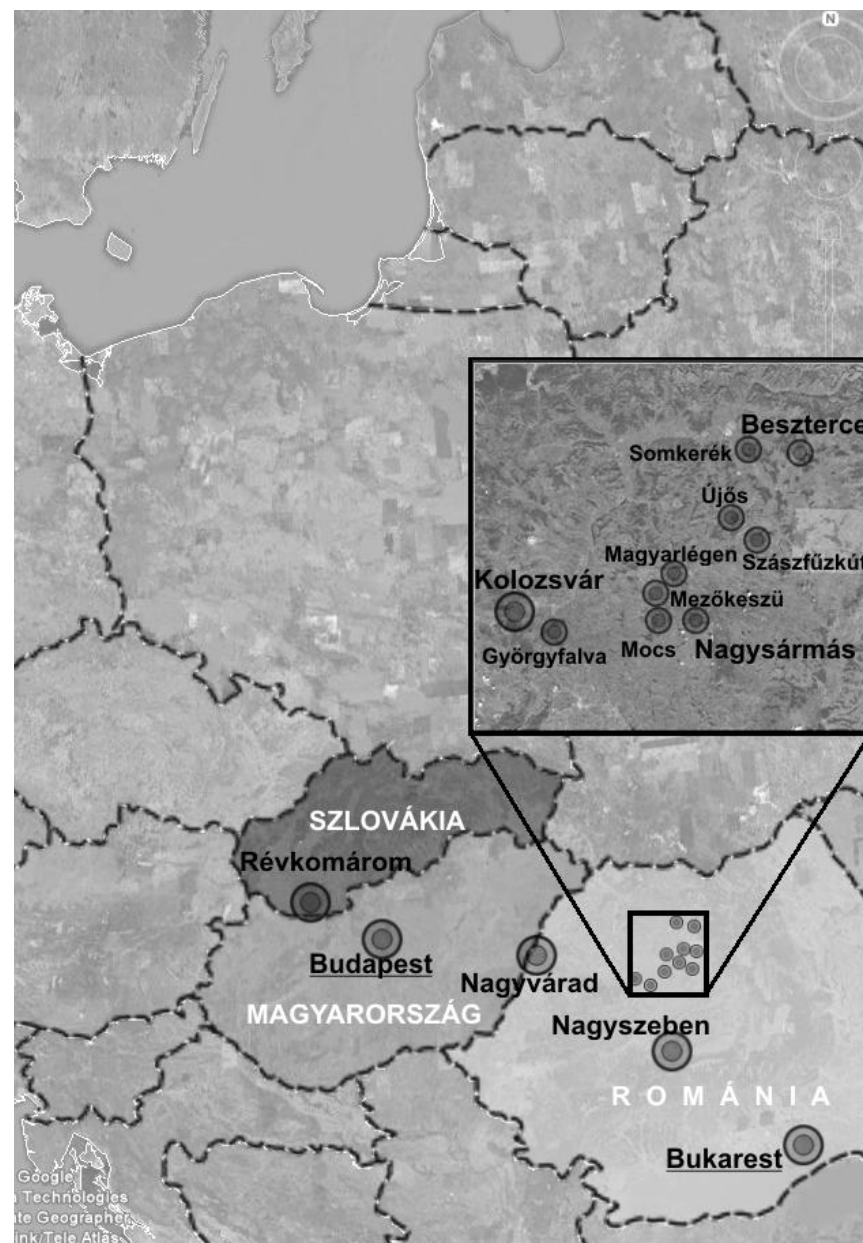
Kolozsváron 1966-tól kezdve voltam teológiai hallgató négy évig, Nagyszebenben tanultam a német lutheránus tagozaton egy évet, Bukarestben pedig a román orthodox teológiai egyetemen két évet. A hét évből három a teológiai magiszterképző tanfolyam elvégzésére volt, emellett Amszterdamban három post-akadémiai félévet töltöttem az ottani református Vrije Universiteit hallgatójaként 1980-1981-ben, ahol a disszertációm anyagát gyűjtöttem össze, és doktoráltam végre 1992-ben Budapesten.

Holland Hánniekával 1975-ben keltünk egybe, gyermekeink neve születési sorrendben: Rebeka-Rubinka, Dániel-Ottó, József-Henrik, Rozália-Mária, János-Zsolt, Johanna-Zsuzsánna.

Lelkeszi állomáshelyeim: 1973-1976 Mezőkeszű és Magyarlégen, 1976-1978 Somkerék, 1978-1983 Újós és Szászfűzkút. Elmenekültünk 1983. szeptember 10-én, meg sem álltunk a frízlandi Ouwsterhaule és Scharsterbrug nevű falvakig, ahol hat éven keresztül voltam holland református egyházi szolgálatban és önkéntes alapon magyar gyülekezetet is szerveztem. Onnan jártam a Liege és Brüsszel környéki magyarokhoz, tartottam havonta istentiszteleteket. Londonban is lelkészkedtem az ottani magyar református egyházközségben 1993–1994-ben. Komáromban tanítottam egyházjogot és egyháztörténetet 1995–1999 között, azóta pedig egyfolytában fáradozok és váradozok, ami azt jelenti, hogy Zwolleban és Váradon lakunk, utazunk, dolgozunk és próbáljuk utolérni önmagunkat a kegyelmi idő függvényében. Váradon, a partiumi és erdélyi egyházközségekben harminc feletti a konferenciáknak és a szimpoziumoknak a száma, amelyeket személyesen, vagy a feleségemmel, vagy éppen kollégákkal

Szilágyi Ferenc: Hermán M. János munkásságának helyszínei. Térképillusztáció

szerveztem az eltelt tíz esztendő alatt. Egyháztörténeti kutatással, oktatással, írással foglalkozom. Közel 15 éve működik a nemzetközi Juhász István Alapítvány, ennek elnöke vagyok a bejegyzése óta.

A délszláv háború idején református menekültügyi vezető lelkész voltam Magyarországon 1992 és 1993 folyamán, Budapesten. Tudatosan vállaltam ezt a megbízatást is, mert átestünk az üldözések traumáján és a menekülések kockázatán és másfajta élettapasztalatokat szereztünk az emigrációban, ami hasznosnak bizonyult a helyzetek felismerésében és a lelkek gyógyításában. Sokat szenvedtünk volt a szülőföldünkről való száműzetés miatt és meggyőződésem, hogy egyetlen kopjafa vagy siratófal sem hiábavaló az összefogás, a szolidaritás feltétele alatt. Magyar emberként is így próbáltam törleszteni abból a szeretetadósságból, amely derekasan felhalmozódott a nyomorúságaink idején, és pedig az istenes idegenek, a családjaink és baráti körünk kapcsolatrendszerének révén. Ebben a vonatkozásban a hála és az alkotás, a barátkozás, a transzilvánizmus lényege számomra többet jelent, mint az erdélyi behatárolás.

A gyorsfényképezés korát éljük, ezért abbahagyom a befejezhetetlent.

Szakmai önéletrajz

Tudományos fokozat: PhD.

Egyetemi beosztás: Docens

Tanulmányok:

Doktorjelölt: 1970 szeptemberében felvételizett az Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet (Kolozsvár) doktorképző tanfolyamára. Doktori dolgozatának címe: Johannes a Lasco lengyel reformátor élete és munkássága.

1970–1971: Doktorjelölti tanulmányok végzése Juhász István professzor vezetésével

1971–1973: Doktorjelölt a Bukaresti Román Ortodox Teológián. Vezető tanárai: Ion Rămureanu és Alexandru Elia professzorok.

1977: Absolutorium. Teljesítette a kijelölt szóbeli és írásbeli vizsgákkal kapcsolatos követelményeket, mindazt, amit a Teológiai Intézet Tudományos Tanácsa jelölt ki és hagyott jóvá.

1980–1981: Posztakadémiai tanulmányok az Amszterdami Vrije Universiteit kebelében. Vezető tanárai: Uhlrich Gäbler és C. Augustijn professzorok. Szakterület: A holland és a lengyel reformáció történetének vizsgálata.

1992 június: A Budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen summa cum laude minősítéssel védte meg a doktori dolgozatát, melynek címe: Johannes a Lasco (1499–1560) élete és munkássága. Vezető tanárai: Ladányi Sándor és Kozma Zsolt.

Felsőfokú tanulmányok:

1966–1970: Egyetemi Fokú Egységes Protestáns Teológiai Intézet, Kolozsvár

1970: Véglegesítő vizsga

Szakterülete: Egyetemes egyháztörténet, Reformációtörténet

Oktatott tárgyak:

1990–1991: Magyar egyháztörténet tanítása a Groningeni Egyetem Bölcsészeti Karán a Magyar-Holland fakultáson.

1995–1999: Egyházjog oktatása a Komáromi Calvin János Református Teológiai Akadémián

2000–2001 között és 2007-től: Protestáns Egyháztörténet és Egyetemes Egyháztörténet tanítása a Partiumi Keresztény Egyetem Teológiai Fakultásán.

Tudományos kutatási területek:

Erdélyi magyar diákperegrináció a hollandiai egyetemeken, 17–18. sz.

A moldvai reformáció története

Bethlen Miklós teológiai gondolkodása

Johannes Honterus-kutatások

A Várad Biblia története

Kuyper Ábrahám és a neokálvinizmus hatása Magyarországon

Publikációs jegyzék

Összeállította dr. Hermán M. János 2011 februárjában

Önálló könyvek

Johannes a Lasco élete és munkássága. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2008

Johannes a Lasco 1499–1560. Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Napoca Star, Kolozsvár, 2009

Johannes a Lasco 1499–1560. EXIT Kiadó, 2. kiadás, Kolozsvár, 2010

Bethlen Miklós életének és gondolkodásának evangéliumi vonásai. Partium Kiadó, Nagyvárad, 2008

Tanulmányok

1972

Hermán János: Gyula Moravcsik, ca bizantinist. In: „Glasul Bisericii”, XXVI. évf. Aug. sz. Bukarest, 1972, p.171-181

1973

Hermán M. János: Johannes Honterus a hazai művelődés szolgálatában. /1498–1549/. In: „Művelődés”, XXVI. évf. 9. sz. Bukarest, 1973, p. 41- 43.

1978

Hermán M. János: A hazai és lengyel reformáció XVI. századi kapcsolatainak újabb kutatása. In: „Keresztény Magvető”. Felelős szerkesztőhelyettes: dr. Erdő János. Kiadja az Unitárius Egyház, 84. évfolyam, 3-4. szám, alapítási év: 1861. Kolozsvár, 1978, p.202-211

1992

Hermán M. János: Johannes a Lasco reformátori jelentősége. In: „Református Szemle”, Kolozsvár, 1992, p.359-366

1994

Hermán M. János: Ficsor Ádám, az első londoni magyar egyházközség lelkésze 1729-ben. In: „Angliai Magyar Református Egyházközség Hivatalos Közele”, szerkesztette Hermán M. János. Pünkösdi szám, London, 1994, p.3.

1995

Hermán M. János: De ondertekening van de „Formulieren van Eenigheid” door de Hongaarse theologen bij hun promotie aan de Universiteit te Leiden. (A Leidenben doktoráló magyar teológusok aláírják az Egység Három Formuláját.) In: Een boek heeft een rug. Hoofredactie: Margriet Gosker. Uitgeverij Boekencentrum B.V., Zoetermeer, 1995, p.131-138

1998

Hermán M. János: Gyermekmentés Belgiumban (1923–1930). In: „Korunk”, alapítási év: 1926. Felelős szerkesztő: Kántor Lajos. Harmadik évfolyam IX/12, decemberi szám, Kolozsvár, 1998, p.115-123

1999

Hermán M. János: Egy csalótól elámíttatott „ősz doktor” és egy „zsarnok vajda” a reformáció szolgálatában. (Fejezetek a moldvai reformáció történetéből.) In: „Kéve”, szerkesztette Molnár Veress Pál, VI. évf., 2. sz., Stockholm, 1999, p. 15-22

2000

Hermán M. János: Johannes a Lasco és a magyar Sebastianus Pech kapcsolata. In: Református Kalendárium a 2000. évre. Kiadja a KRE, Nagyvárad, 1999, p.154-156.

2003

Hermán M. János: Herder. Fény, szeretet, élet. In: „Partiumi Egyetemi Szemle, 2003/2, felelős kiadó dr. Tonk Márton, p.277-289

2004

Hermán M. János: Herder (1744–1803). In: „Keresztény Magvető”, 110. évfolyam, 2004, 1. szám. Szerkeszti dr. Szabó Árpád, Kolozsvár, 2004, p.12-29

Hermán M. János: Adalékok Bölöni Sámuel lelkipásztori szolgálatának emlékeihez. In: Ég áldjon Somkerék, p.26-36

Hermán M. János: A somkeréki református templomról. Járay Márton volt somkeréki református lelkipásztor anyaggyűjtése és más források alapján összeállította Hermán M. János volt somkeréki ref. lelkész 1976-ban. In: Ég áldjon Somkerék, p.37-41.

Hermán M. János: Harangöntetés és harangoztatás Somkeréken a XIX. században. In: Ég áldjon Somkerék, p.44-49

Hermán M. János: Herder életműve és magyarországi hatása. In: “Zempléni Múza”, 2004/1 szám, p. 18-35.

2005

A szép magyar Váradi Biblia nevesítéséről. In: Szij Rezső Emlékkönyv II. Szenczi Molnár Társaság, Budapest, 2005, p.232-242

2006

Adalékok Apáczai kolozsvári székfoglaló beszédének vizsgálatához. In: Emlékkönyv Tőkés István kilencvenedik születésnapjára. Protestáns Teológiai Intézet Kiadó, Kolozsvár, 2006, p.573-585

Kuyper Ábrahám, mint Laszki János egyháztanának kutatója. In: Partiumi Egyetemi Szemle, 2006/1, p.53-64

2007

Ravasz László egyházpolitikai üzenete. In: Partiumi Egyetemi Szemle, 2007/2, p.7-14

2008

Magyar gyermekek belgiumi és hollandiai felkarolása az első világháború után. In: Partiumi Egyetemi Szemle 2008/2

2010

Kálvin korai magyar tanítványai. In: Református Szemle, Kolozsvár, 2010/4, p.400-420

2011

Hadadi lelkipásztorok: Székely Pál. In: Életvédelem – Családvédelem, Partium Kiadó, Nagyvárad, 2011

Előszó, utószó

2000

Nemzetközi Egyházi-Etnikai-Kisebbségügyi Értekezlet. Félix-fürdő, 1999. okt. 25–27. Kiadja a KRE, szerkesztő Antal János. Az előszót írta dr. Hermán M. János, Nagyvárad, 2000, p.3.

2001

Balázné Kiss Csilla: Uram kereslek. Lépteimet most is te vezessed. Az előszót írta dr. Hermán M. János. Sz. K. A. Nyomda, Nagyvárad, 2001, p.1-4

2002

Hermán M. János: Bibliás vitézkedés. (Előszó.) In: Kurta József, A Váradi Biblia története. Lektorálta dr. Sipos Gábor, Nagyvárad, 2002, p.3-4

Hermán M. János: Nomen est omen. Előszó a Magyar keresztnevek kiadásához.
In: Magyar keresztnevek, Nagyvárad, 2002, p.3-4

Hermán M. János: Az igehirdetés és az iskolák fenntartása. Előszó. In: Heidelbergi Káté, helyreállított szövegű kiadás. A szöveget gondozta dr. Juhász Tamás. KRE kiadás, Nagyvárad, 2002, p.3-4.

2005

Rudi Hermans: Törökbálint messzire van. (Terug naar Törökbálint, Antwerpen, 1989. Hollandból fordította Gera Judit.) Utószót írt Hermán M. János: Rög a zsebkendőben. Szerkesztette Scheiblinger Péter. Tinta Kiadó, Budapest, 2005, p.75-79

Hermán M. János: Előszó M.R. van den Berg könyvének fordításához. Timotheus levelei. Misztótfalusi Nyomda, Kolozsvár, 2005

2009

Hermán M. János: Mint lilium a tövisek között. Előszó Albert András tanulmánykötetéhez; Az Erdélyi Református egyház a XVII–XVIII században, METEM – Historia Ecclesiasticae Hungaria, Budapest, 2009

Fordítások

1977

Dr. Ludwig Binder: Bullinger Henriknek 1543-ban Johannes Honterushoz írt levele. Németből fordította ifj. Hermán János. In: „Református Szemle”, LXX. évfolyam, március-április, 2. szám, 1977, p.145-157

1989

B. J. B. Roolvink: a Hollandiai Református Egyházak Lelkészegyesületének elnöke által írott tiltakozó levél Tőkés László üldöztetése ellen 1989 novemberében. A holland levelet Cziria János lekipásztör írta, románra fordította Hermán M. János. Vide, in: „Egyház És Világ”, 1991, V.3., p.23-24.

1990

Rondom de Bijbel (Bibliával a kezünkben) Hollandból fordította Hermán M. János, Hoozeveld, 1990. Hat füzetben újra kiadva a Biblia Éve alkalmából Nagyváradon, KRE, 2008

1991

Isten szól hozzád. Áhítatos könyv gyermekeknek. A kiadásért felel Czövek Olivér. A könyvet Ablonczy Margit, Hermán M. János és Czövek Olivér fordították holland nyelvről. Franklin Nyomda, Budapest, 1991, p.1-208

1992

R. H. Bremmer: Biblia, felsőbbség és Kálvin. – G.J. Schutte: Keresztyén politika egy parlamenti demokráciában. Hollandból magyarra fordította Hermán M. János. In: Protestáns keresztyének a politikában. Magyar-holland konferencia a Sárospataki Református Kollégiumban, 1991 nov. 22–23. A kötetet szerkesztette dr. Hörcsik Richárd, Sárospatak, 1992, p. 15-26 és 50- 61

1993

Ben Nitrau: A Holland Református Politikai Szövetség alapelvei. (Hollandból fordította Hermán M. János.) In: Magyar Múzeum, 1993, III. évf., 1-4 füzet, Amersfoort-Budapest-Kecskemét, p.12-16

1996

A keresztyén ember és a politika. Gereformeerde Politiek Vormingswerk, Mandaat Alapítvány. Felelős kiadó Ben Nitrau. Hollandból magyarra fordította Hermán M. János. Sárospatak, 1996, p.1- 55.

1997

Willy O. R. Willems: Jan van Ruusbroeck társaságában az Úr asztalánál. Hollandból fordította Hermán M. János. In: „Református Szemle”, főszerkesztő Nagy László, XC. évfolyam, július-augusztusi szám, Kolozsvár, 1997/4 szám, p.274-281.

1999

Asztalos István: A báró Podmaniczky család története. (De geschiedenis van familie baron Podmaniczky) – Molnár Bodrogi Enikő: Branyicskai Báró Jósika család története. (De geschiedenis van de familie Baron Jósika van Branyicska). Magyaráról hollandra fordította Hermán M. János. In: Jósika Miklós Emlékkönyv – In memoriam Miklós Jósika. A flamand szöveget Kassai Melinda gondozta. A képmellékletet Körtvélyessyné Geréb Júlia állította össze. Szerkesztette Szajbély Mihály. Széphalom Könyvesműhely, Budapest, 1999, p.175-185.

Húsz éves a Belgiumi Egyesült Protestáns Egyház. Történeti áttekintés. – A fordítás alapjául szolgált: Historische aantekeningen. Verenigde Protestantse Kerk in België. Constitutie en Kerkorde. Brussel, 1994, p. III.1 – p.III. 10. Hollandból fordította Hermán M. János. In: „Confessio”, Budapest, 1999/1, p.82-88

2000

Ruth könyve. Bibliatanulmányok, 3. rész. Hollandból fordította Hermán M. János, KRE kiadás, Nagyvárad, 2000, p.1-48.

Dick Stellingwerf: Életszemléleten alapuló környezetvédelmi politika. Hollandból fordította Hermán M. János. In: „Partiumi Közlöny”, IX. Évf. 5. szám, 2000. május 12, p. 13-15.

2008

Tineke Pols-Kuiter: Herinneringen aan Nemeth Geza. / Emlékezés Németh Gézára / Hollandból fordította Hermán M. János. In: Németh Géza Emlékkönyv. Szerkesztette Nemes Csaba. Budapest, 2008, p. 104-110.

Kortörténeti-, közéleti írások

1978

Hermán M. János: Harangöntetés és harangoztatás Somkeréken a XIX. Században. In: „Református Szemle”, 1978/5-6 szám és 1979/3.

1979

Hermán M. János: A Mezőkeszüről indult Járai István. In: „A Hét”, főszerkesztő Huszár Sándor, X. évfolyam, 1979. jan. 26, p. 4

1984

Hermán M. János: A „teljesen megoldott nemzetiségi kérdés Romániában”. (Holland nyelvű írás). In: „Volkskrant, 1984. dec. 20., p.4

1987

Hermán M. János, Samen op weg. – Együtt az úton (A hollandiai református egyházak közeledése és egyesülése.) In: „Confessio”. Felelős szerkesztő Tenke Sándor. Tizenegyedik évfolyam. 1987/4. Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1987, p.32-36

1988

Hermán M. János: Relaties Hongaarse en Nederlandse hervormden en gereformeerden. /Magyar és holland reformátusok kapcsolatai/ In: „Woord en Dienst”, nr. 14 (9. juli 1988), p.278.

Hermán M. János: Bethlen Gábor biblikus zászlója. In „Harang”, München, 1988, okt., p.7

Hermán M. János: De positie van de Hongaarse minderheid in Roemenie (A romániai magyar kisebbség helyzete.) Werkconferentie Oost-West Europa., Kerk en Wereld kiadás, Driebergen, 1988, p.1-3

1989

Hermán M. János: Az Erdélyi Református Egyház helyzete. A Nyugat-európai Magyar Református Lelkigondozói Szolgálat konferenciáján elhangzott előadások. Bázél, 1988 okt. 4-6 napjain. London-Lund, 1989, p.15-18

1990

Hermán M. János: A somkeréki rendőr szilvapállinkája. In: „Harang”, Bajorországi Magyar Református Egyházközség kiadványa, szerkesztette Lázár Csaba,V. évf., 1. szám, 1990 ápr. München, p.5-6

Hermán M. János: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület rövid története. In: „Harang”, 5. évf., 2. szám, München, 1990, p. 10-11

Hermán M. János: De bijzondere advent van Roemenie.(Románia különös adventje) In: ICTO-Special. Bevrijding. „Brood uit de hemel”. /Interkerkelijk Comité voor Tweezijdige Ontwapening./ Hoogeveen, 1990 május, p.15-17

Hermán M. János: Tőkés László Hollandiában. In: „Harang”, München, 1990/2, p.3-4

Hermán M. János: Het isolement van Roemenie is verbroken. (Megtört Románia elkülönülése.) Zending en Werelddiaconaat, Arnhem, 1990, p.1-4.

1991

Hermán M. János: Kisebbség. Holland lelkeszek 1989-es tiltakozó levele D. Papp Lászlóhoz. In: „Egyház és Világ”, Protestáns lap. Szerkeszti ifj. Balog Zoltán. 2. évf., 7. szám, 1991. V. 3. p.23-24

Hermán M. János: Az újjászervezett Belgiumi Magyar Református Egyházközség. In: Tebened bíztunk eleitől fogva... c. kötetben. A magyar reformátusság körképe. Szerkesztette Barcza József. Debrecen, 1991, p.181-183

1992

Hermán M. János: Uitblijven van diakonaat in Roemenie.(Az intézményes diakónia hiányának az oka Romániában. Holland nyelvű újságcikk.) In: Friesch Dagblad, Leeuwarden, 1992 febr. 19, p.5.

Hermán M. János: A Belgiumi Protestáns Egyház. In „Bethlen Naptár”, Ligonier, USA, 1991–1992, p.72-76

1993

Hermán M. János: Menekültügyi Szolgálat. In: „Reformátusok Lapja”, 1993. május 23., p.5

1996

Hermán M. János: Útközben. Híveit kereső vándorpap monológja. In: „Belgiumi Üzenet”, szerkesztette Hermán M. János, 7. évf. 1996. jan.1.sz., p.4-5

1997

Hermán M. János: Rémségek árnyékában: Pándy. In: „Belgiumi Üzenet”, 1997 dec., p.1-4.

1998

Dr. J. Hermán-Mostert: Tőkés geen collaborateur. In: „Nederlands Dagblad”, jaargang 53, Woensdag 22 juli 1998, p.7

Ds. J. Hermán-Mostert: Tőkés. In: „Zwolse Courant”, 1998. júl. 21, p.4

Hermán M. János: Jaj Izrael pásztorainak, akik magukat legeltették! Ezékiel 34. In: „Új Kéve”, Stockholm, 1998/febr.-márc., p.16-17

Hermán M. János: A Pándy-ügy margójára. In: „Közlöny”, VIII. Évf., 1998. jún. 9., (7. szám), p.16-17

1999

Hermán M. János: Az egyházi iratterjesztés fölöttébb szükséges voltáról. In: „Harangszó”, 1999, X. évfolyam, november, nr. 21., felelős szerkesztő ifj. Csúry István, KRE Gyülekezeti Lapja, Nagyvárad, 1999, p.4

Hermán M. János: Üzenet Assenbe. In: „Harangszó”, Nagyvárad, 1999., 10.évf. nov. 10. sz., p.7

2000

Hermán M. János: A hollandiai református egyházak abortusz elleni állásfoglalása. In: Életvédelem, magzatvédelem, Nagyvárad, 2000, p.95-97

2001

Hermán M. János: László Tőkés van blaam gezuiverd. In „Nederlands Dagblad”, zaterdag, 10 februari 2001, p.2

2002

Hermán M. János: Az „emberfaragó” professzor. In: Dr. Juhász István emlékkönyv. Szerkesztette Magda van der Ende és Klaas Eldering. Kiadja a Juhász István Alapítvány. Készült a Misztótfalusi Kis Miklós nyomdában, Kolozsvár, 2002, p.45-59

Hermán M. János: Ora et labora. In: „Kút”, Temesvári Református Lap, III. Évf. 7. sz. 2002, márc. 10., p.3

Hermán M. János: A cigányok eredetéről. A „Cigány vagyok...” c. gyűjteményes füzetben. A Nagyvárad-Össiben rendezett konferencia kiadott anyaga. Nagyvárad, 2002, p.36-40

2003

Hermán M. János: A volgai németek szétszórátása. In: Református Kalendárium a 2003. évre. Kiadja a KRE, Nagyvárad, 2002, p.154-160

Hermán M. János: Johann Gottfried Herder (1744–1803). In: „Közlöny”, 13. évf. 1. szám, 2003. jan. 29., p.15

Hermán M. János: Ondersteuning Gereformeerd Onderwijs in Oost-Europa. Laudációk. In: Ércnél maradandóbb c. kötetben. Szerkesztette Lugosi Mihály, KRE kiadása, Nagyvárad, 2003, p.62-63 és 73

2004

Hermán M. János: A somkeréki rendőr szilvapálinkája. In: Ég áldjon Somkerék, Nagyvárad – Kolozsvár, Misztótfalusi Nyomda, 2004, p.60-63

2005

Hermán M. János: Holland Feri. In het teken van solidariteit met predikanten uit het Oostblok. Holland nyelvű tisztelgő írás Frans Bos huszonöt éves lelkészi szolgálatának ünneplése alkalmával. In: De Frans Krant, oktober 1980–2005. Raad van Bestuur Zorgpartners Midden-Holland. Gouda, 2005, p.8-10

Hermán M. János: A szép magyar Váradi Biblia nevesítéseiről. In: A Királyhágómelléki Református Egyházkerület műkincseinek és szellemi értékeinek őrzése. A kötetet szerkesztette Dénes István Lukács. Nagyvárad, 2005, p. 120-128

2006

Hermán M. János: Keresztyén hit és politika. In: „Harangszó”. 2006. február XVII. évf. 3. sz., p.1 és 8

Hermán M. János: A magyar 56. In: „Közlöny”, A Királyhágómelléki Református Egyházkerület hivatalos lapja, 16. évf. 12. szám, okt. 20., p.10-11

Hermán M. János: Megnyitó beszéd az I. Nagyvárad Egyházzenei Fesztiválon. In: „Közlöny”, 16. évf. 13. sz., p.16

2007

Hermán M. János: Árpádi ünnepség a honfoglaló nagyfejedelem halálának 1100. évfordulóján. In: „Harangszó”, XVIII. évf. 2007. júl., 13-14. szám, p.4

Hermán M. János: Szabó Lajos mártír lelkész emlékezete (Nagyvárad-Rét). In: „Harangszó”

Hermán M. János: Templom mellett nem nyugodhat. Büte János hegyközkovácsi lelkész végakarata. In „Harangszó”, XVIII. évf., 2007. júl. 13-14. szám, p.7

Hermán M. János: A Harangszóról pedig soha nem mondunk le. Évközi mérleg a megrendelésekről. In „Harangszó”, XVIII. évf. 2007. aug. 16. szám, p.4

2008

Hermán M. János: A falurombolás sátáni voltáról. In: „Közlöny”. A KRE hivatalos lapja. 2008. júl. 31., p.1-2.

Recenziók

1977

Lorenz Hein: Italianische Protestanten und ihr Einfluss auf die Reformation in Polen während der beiden Jahrzehnte vor dem Sandomirer Konsens (1570). Leiden, E. J. Brill, 1974. Fenti műről könyvismertetőt közölt Hermán M. János a „Keresztény Magvető” hasábjain, 83. évf., 3-4 szám, alapítási év 1861. Kiadja az Unitárius Egyház, Kolozsvár, 1977, p.249-250

Demeter János: Századunk sodrában. Bukarest, 1972. In: „Református Szemle”, 1977/1, p.106

1978

R. J. W Ewans: The Wechsel Presses. Humanism and Calvinism in Central Europe 1572–1627. London, 1975. In: „Református Szemle”, 1978/1, p.88-89

Hermán M János Fogarasi Sámuel önéletírásáról közöl recenziót az alább jelzett mű alapján in: „Református Szemle”, LXXI. évfolyam, felelős szerkesztő dr. Tőkés István, Kolozsvár, 1978, márc-ápr. 2. szám, p.182-183.

Fogarasi Sámuel: Marosvásárhely és Göttinga. Önéletírás (1770–1799). Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Juhász István. Lektorálta Benkő Samu. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974.

Nagy Géza: Pápai Páriz Ferenc. Békességet magamnak, másoknak. Bukarest, Kriterion, 1977. In: „Református Szemle”, 1978/3, p.269-270

**Czira Rozália
és id. Hermán János
Nagysármás, 1980**

A keszüi templomban, 1974

Zsuzsi lányuk keresztelője, Frízland, 1986

Falurombolás elleni demonstráció 1989-ben a hágai román követségnél

Együtt a család. Zwolle, Hollandia

Hermán M. János londoni beiktatása Tőkés Lászlóval, 1993

Doktori oklevél átvétele. Budapest, 1992

A KREDOK-ban a Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival

A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Igazgatótanácsi Hivatalában.
Nagyvárad, 1999

A KREDOK alapítója

Kiállítás megnyitója Gergely István alkotásaiból

A Zwolle-i és a nagyváradi kert

Temetés után Ries-sel 2008

Barátok közt

Bibliakiállítás – Európai Parlament, Brüsszel 2008

Bibliakiállítást megnyitó beszéd

Püspök Úr, Elnök Úr, Hölgyeim és Uraim!

A kiállítást szervező munkatársak nevében köszöntöm Önöket.

A tervezéskor képzeltük el, hogy ez a bibliakiállítás mindenkinek szólhat. Abból indultunk ki, hogy a bibliás örökség nem a mi tulajdonunk, hanem az emberiségé, tehát minden korban: mindenkié. A szeretet jegyében láttunk hozzá a szervezéshez, a szeretet pedig a Biblia fundamentális üzenete.

Hálások vagyunk azért is, hogy munka közben sok új barátot találtunk: megértő hivatalnokokra, művészekre, politikusokra, egyetemes kultúrát tisztelő személyekre, ökumenikus lelkületű kollégákra. Teológusoknak e kiállításban valójában csak annyi szerep jutott, mint egy könyvtárban a könyvtárosoknak.

Számomra külön örömet hozott az a hír, hogy ebben az Európai Házban nemrég járt Tibet vallási vezetője. Az erőszak leküzdéséhez példamutató személyiségekre is szüksége

van a világnak és hangsúlyozzuk, hogy a bibliai tanítás másik nagy gondolata a világbéke. Istené a dicsőség, hogy vallási szinten is szolidárisak lehetünk egymással, mi, a különféle kontinensek lakói.

Az isteni kegyelem szimbolikus jelét látom abban is, hogy miután Kelet-Európában sorra dőltek meg a Bibliát üldöző rendszerek, mi, Temesvár tanúi, közel húsz év után egy bibliakiállítással jöhettünk az Európai Parlamentbe.

Meggyőződésünk, hogy a figyelmeztető kérdésekre és a conciliáris processzusra nemcsak Európának, hanem az egész teremtetett világnak szüksége van. Hitünk szerint a Biblia a helyes feleletek Tárháza és a valóságos Vigasztalás Könyve. Látásunk szerint korunk sebeinek is Jézus Krisztus az orvosa és gyógyítója. Vagyis Ő a testté lett Ige, akiről a Bibliában olvashatunk. Igen, a Könyvnek az a rendeltetése, hogy olvassák.....

Ki is vonná kétségbe, hogy rendelt ideje van az olvasásnak és a magunkba szállásnak.

„Megvan az ideje a hallgatásnak és megvan az ideje a beszédnek”, mondja a Prédikátor (Préd 3,7). Én úgy hiszem, hogy ez a kiállítás is a rendelt időhöz tartozik. Illesse érte köszönet a támogatóinkat.

Végül: azt mondják, hogy a jövőképünk fényforrása éppen a Biblia és ezáltal a Biblia a jövő könyve.

Arra is emlékeztetünk, hogy a Biblia szerint „a szeretet soha el nem fogy” (IKor 13)

A ma esti kiállítás megnyitóján a résztvevők életére és szolgálatára áldást kívánunk.

Köszönöm figyelmüket.

Dr. Hermán M. János

Brüsszel, 2008. dec. 9.

Bible Exhibition Opening Speech

Brussels, December 9th, 2008

Mr. Bishop, Mr. Chairman, Ladies and Gentlemen!

In the name of all the people who have been working on this exhibition I may greet you and welcome you.

When we were planning this event, we wanted this Bible exhibition to be appealing to everyone.

Our principle idea was that the heritage of the Bible is not ours, but it belongs to mankind, and thus: in every era it was everybody's.

We have been working on this project in the spirit of love; and love is the fundamental message of the Bible.

We are also grateful for this: that, while working on the exhibition, we were able to find new friends: cooperative and understanding office-workers, artists, politicians, individuals who respect universal history, good-willing colleagues in the ecumenical spirit.

Honestly, theologians had no bigger role in this exhibition than librarians in the library.

For me, personally, it is a special joy that this European House was visited not so long time ago by the religious leader of Tibet.

In this world there is a great need for role models in the fight to overcome violence and oppression and we emphasize that the other great thought of the Bible is peace.

To God be the Glory, that on a religious level too we can show solidarity with each other, we, the inhabitants of all continents.

I consider it the symbolical sign of Heavenly Grace, that after the collapse of every regime in Eastern Europe that considered the Bible a great enemy, at this time we, the witnesses of Timisoara, in less than twenty years were able to come all the way to the European Parliament with a Bible exhibition.

We are truly convinced, that not only in Europe, but in the whole world, the whole creation there is a deep need for warning questioning and processes of reconciliation.

According to our belief the Bible is the Treasury of just answers and the book of Real Comfort.

In our vision Jesus Christ is the doctor and healer of our wounds. Or in other words: He is the incarnated Word, of whom we can read in the Scripture.

Yes, the purpose of this Book is to be read.

And who would doubt that there should be a season for this too – a time of reading and of meditation.

„There is a time to be silent, and there is a time to speak” (Ecclesiastes 3:7)

I believe this exhibition came here in the right season...

We have to thank all who were involved, helped us, sponsored us.

Finally: they say, that the source of light of our future is the Bible only. Therefore the Bible is the book of the future.

Let us remember that according to the Bible, „Love never fails” (I Corinthians, 13).

At the opening of this exhibition we wish all the participants Gods blessing in their lives and work.

Thank you for your attention

Dr. János Hermán M.

Summary

This Liber Amicorum is dedicated to dr. János Hermán M., who started his theological studies fourty-five years ago.

The Book consists of a wide variation of study- and personal contributions by his colleagues and friends.

The book consists several parts. The title of the first part is: *I believed, therefore I spoke*, containing bible studies, announcements and exegesis, also touching upon the life of being Reverend.

The second part of the book elaborates extensively on a collection of studies named: *Faith and Science*. In this chapter colleagues of János Hermán contributed scholarly essays on theological, church- and cultural historical themes, and on studies in humanities such as philosophy and philology. Empirical work on sociology and geo-political studies have also been contributed.

The third part of the book is called: *Living Example. Memories of Friends* and gives intimate insight in his way of life. Here we find memories and anecdotes from the writers, revolving around the struggle for life over years, passing the borders in a divided Europe and looking for ways towards unity and balance.

The fourth part is called *Smiles and Cheerfulness*. It presents humorous contributions on his personal characteristics and communality.

An elaborate Curriculum Vitae and bibliography of János Hermán M. is also included.

The diversity of interests of the protagonist of the book are partially reflected in this Liber amicorum. This is emphasised both by the breadth of disciplines and the variety of authors and languages (Hungarian, German, Romanian, and Dutch) in which the contributions are written. In addition to the scientific studies and personal stories a significant array of photographs, images of artworks, literature, music and poetry, are part of this liber amicorum.

“The story of my life is the story of my heart”

Alfred de Musset (1810–1857)

Rezumat

Această carte intitulată „Liber Amicorum” este dedicată D-lui dr. János M. Hermán, cine parcurge căile științifice a teologiei de 45 de ani. Cartea include studii științifice personale, studii ale colegilor și al prietenilor într-o diversitate bogată de contribuții.

Primul capitol este intitulat „*Am trăit credința, de aceea am mărturisit prin vorbă*”. În acest capitol găsim studii biblice și lucrări de exegeză despre bunăvestirea Domnului, toate înfățișând punctul de vedere personală teologică care se reflectează în viața pastorului.

Al doilea capitol se intitulează *Credință și știință*, care reprezintă secțiunea cea mai mare a cărții, și elaborează pe larg o colecție de studii. În această parte a cărții colegii lui dr. János M. Hermán contribuiesc prin eseuri academice pe teme teologice, bisericești- și cultural-istorice, prin studii în domeniul științelor umaniste – cum ar fi filosofie și filologie –, și prin lucrări empirice sociologice, studii geo-politice. Toate aceste lucrări scrise de către colegi se încadrează foarte bine în acest capitol vast științific.

Al treilea capitol este intitulat *Exemplu de a trăii viața. Amintiri din partea prietenilor*. Această parte a cărții cuprinde descrierile unor amintiri personale și anecdote scrise de către contribuitorii acestui carte. Aceste prezentări personale și confidențiale a amintirilor de către prieteni, oferă o perspectivă intimă de a vedea și înțelege viața lui János. Toate scrierile se concentrează în jurul luptei pentru viață pe parcursul anilor, trecerea frontierelor într-o Europă divizată și de a căuta drumul direcționat spre unitatea și echilibrul personal și familiar, în cadrul unei societăți omenești.

Al patrulea capitol cu titlul *Zâmbete și veselie* prezintă personalitatea lui János fără elemente de oficialitate, dar cu mare respect. Din această înfățișare reiese particularitatea sa, simțul său puternic al umorului, puterea lui de a fi element de unificare și plin de respect.

În continuare găsim o scurtă poveste de viață scrisă de el însumi, un „curriculum vitae” propriu, și o bibliografie din lucrările sale.

Această colecție de lucrări reflectă asupra scării largi de interese ale protagoniștilor prezenți în această carte. „Liber Amicorum” este o mărturie prin încercarea de a reproduce această multilateralitate prin prezentarea gamei largi de discipline, și în același timp a autorilor și a limbilor în care aceste au fost scrise, precum: limba maghiară, germană, română și olandeză.

În „Liber Amicorum” – pe lângă studiile științifice și istorice – se mai găsesc reflecții personale și o gamă semnificativă de fotografii, imagini de opere de artă, literatură, muzică și poezie.

„Povestea vieții mele este povestea inimii mele”

Alfred de Musset (1810–1857)

Zusammenfassung

Dieses Liber Amicorum ist Dr. János Hermán M. gewidmet, der seit fünfundvierzig Jahren den Weg der Glaubenswissenschaft bewandert.

Das Buch beinhaltet eine reiche Vielfalt an wissenschaftlichen und persönlichen Beiträgen von Kollegen und Freunden, die in sechs Kapiteln eingeteilt sind.

Das erste Kapitel trägt den Titel „Ich glaubte, darum sprach ich“. In diesem Kapitel sind Bibelstudien, Schriftauslegungen und Verkündigungen unter Betrachtung seines Lebens als Pfarrer untergebracht.

Das zweite und umfangreichste Kapitel ist eine Sammlung von Studien, die unter dem verbindenden Titel „Glaube und Wissenschaft“ angereicht sind.

Es beinhaltet wissenschaftliche Essays geschrieben durch Fachkollegen in Bezug auf Themen, die verbunden sind mit seinen eigenen Fachgebieten.

Theologische, kirchliche und kulturhistorische Themen sind hier vertreten, sowie philosophische und philologische Studien. Auch der geopolitische Leitgedanke und eine sozial-wissenschaftliche Untersuchung, basiert auf empirische Studien, finden hier ihren Platz.

Das dritte Kapitel heißt „Lebensbeispiel. Erinnerungen von Freunden“. Dieser Abschnitt enthält persönliche Geschichten, Erinnerungen und Anekdoten von den Autoren, die auf zugängliche und vertrauliche Art und Weise einen Einblick geben in János' Leben und die von kollegialen und freundschaftlichen Beziehungen über die Jahre hinweg zeugen. Beziehungen, die über die Grenzen eines getrennten Europas hinaus reichen, auf der Suche nach Wegen in Richtung von Einheit und Gleichgewicht.

Im vierten Kapitel „Lächeln und Fröhlichkeiten“ finden sich etwas informellere, humorvolle Beiträge, worin Eigentümlichkeiten bezüglich seiner Person und der starke Gemeinschaftssinn von János das verbindende Element bilden.

Des weiteren sind auch eine kurze, durch ihn selbst verfasste Lebensgeschichte, sein Curriculum Vitae und eine Bibliografie von seinen Werken in diesem Buch aufgenommen.

Die Sammlung an Beiträgen widerspiegelt die weit gefächerten Interessen des Protagonisten in diesem Buch. Die unterschiedlichsten (Fach-) Gebiete haben sein Interesse und dieses Liber Amicorum ist ein Versuch zur Wiedergabe dieser Vielfältigkeit. Auch die Mannigfaltigkeit der Autoren und die vielen Sprachen, in denen die Beiträge verfasst wurden (ungarisch, deutsch, rumänisch und niederländisch) sind ein Zeugnis hierfür.

Neben wissenschaftlichen Studien und einer Sammlung von persönlichen Geschichten und Reflektionen ist auch Raum für Gedichte, Musik und Literatur und finden sich Abbildungen von Kunstwerken und Fotos in diesem Liber Amicorum.

„Die Geschichte meines Lebens ist die Geschichte meines Herzens“

Alfred de Musset (1810–1857)

Samenvatting

Dit *Liber Amicorum* is opgedragen aan Dr. János Hermán M., sinds vijftienveertig jaar op het pad der geloofswetenschap.

Het boek bevat een rijke variatie aan wetenschappelijke en persoonlijke bijdragen van collegae en vrienden.

De structuur van het boek is ondergebracht in verschillende hoofdstukken.

Het eerste is getiteld: *Ik Geloofde, Daarom Sprak Ik* ; Het zijn Bijbelstudies, schriftverklaringen, verkondigingen met beschouwingen op zijn leven (als dominee).

Het daaropvolgende en tegelijkertijd meest omvangrijke gedeelte is een verzameling studies die onder de overkoepelende titel *Geloof en Wetenschap* zijn geschaard. Vakgenoten dragen in dit gedeelte bij met wetenschappelijk essays en onderwerpen die aansluiten op zijn eigen vakgebieden. Theologische, kerk- en cultuur historische thema's zijn, net zoals filosofische, filologische studies vertegenwoordigd. Ook geopolitieke thematiek en een sociaal wetenschappelijke onderzoek gebaseerd op empirische studies krijgen een aandeel.

Het derde hoofdstuk van het boek heet *Levensvoorbeeld. Herinneringen van Vrienden*. Dit gedeelte bestaat uit persoonlijke verhalen, herinneringen en anekdotes van de auteurs, die op toegankelijke en intieme wijze inzicht geven in zijn levensloop, en getuigen van collegiale en vriendschappelijke verhoudingen door de jaren heen en over de grenzen van een gescheiden Europa, op zoek naar wegen richting eenheid en evenwicht.

In het vierde onderdeel van het boek, *Glimlachen en Vrolijkheden*, is er plaats voor luchtigere, humorvolle bijdragen, waarin karakteristieken omtrent zijn persoon en gemeenschappelijkheid de pijlers zijn. Daarnaast zijn in het boek ook een eigen levensbeschrijving, curriculum vitae en bibliografie van János Hermán M. opgenomen.

Zo breed geïnteresseerd als de protagonist van het boek is, bijna zo gevarieerd is de bundeling van de bijdragen. Zeer uiteenlopende disciplines hebben zijn aandacht en het liber amicorum weerspiegelt deze diversiteit, ook de verscheidenheid aan auteurs en talen (Hongaars, Duits, Roemeens en Nederlands) waarin de bijdragen zijn geschreven getuigen hiervan. Naast wetenschappelijk studies en een verzameling met persoonlijke geschiedenissen en reflecties is er aandacht voor gedichten, muziek en literatuur en staan er afbeeldingen van kunstwerken en foto's in dit liber amicorum.

"De geschiedenis van mijn leven is de geschiedenis van mijn hart."

Alfred de Musset (1810-1857)

A kötet szerzői

Ábrám Zoltán – dr., egyetemi tanár (MOGYE), Marosvásárhely, Románia

Alkema, Albertje – Ouwsterhaule, Hollandia

Bak Áron – ny. református lelkész, Kecsetkisfalud, Románia

Berkési Sándor – docens, karnagy, zeneszerző, Debrecen, Magyarország

Bibza Gábor – dr., református lelkész, Kolozsvár, Románia

Csúry István – református lelkész, püspök, Nagyvárad, Románia

Damó Erzsébet – ny. tanító, Bethlen, Románia

Demény Attila – rendező, zeneszerző, Kolozsvár, Románia

Dénes István – református lelkész, generális direktor, Élesd, Románia

Eldering, Klaas – református lelkész, Velp, Hollandia

Fábíán Tibor – th. mgr., református lelkész, lapszerkesztő, Nagyvárad, Románia

Flóra Gábor – dr., egyetemi tanár (PKE), Nagyvárad, Románia

Gáspár Gyula – ny. építész, gondnok, Magyar Református Gyülekezet, London, Egyesült Királyság

Gergely István (néhai) – képzőművész, Kolozsvár, Románia

H. Mostert, Hannie – Zwolle, Hollandia

Herdeán Gyöngyi – református lelkész, Nagyvárad-Újváros, Románia

Horváth Piroska – ny. tanár, Ausztria

Hörcsik Richard – dr. h., egyetemi tanár (DRHE), országgyűlési képviselő, Sárospatak, Magyarország

Juhász Tamás – dr., teológiai tanár (PTI), Kolozsvár, Románia

Kammer, Henri – mgr. juris, ny. műfordító, docens, Groningen, Sauwerd, Hollandia

Kiss Törék Ildikó – színművész, Nagyvárad, Románia

Kozma Zsolt – dr. doctor honoris causa, ny. teológiai tanár, Kolozsvár, Románia

Köber, Bertold – dr., teológiai tanár, evangélikus lelkész, Köln-M, Németország

Kun Miklós – ny. bányamérnök, ny. tanár, Brüsszel, Belgium

Kupán Árpád – helytörténész, ny. tanár, Nagyvárad, Románia

Makkai János – ny. bányamérnök, ny. tanácsos, főgondnok, Kolozsvár, Románia

Meckel, Markus – külügyminiszter, parlamenti képviselő, Berlin, Németország

Molnár Gusztáv – dr. docens (PKE), Nagyvárad, Románia

Molnár János – dr. (SJE RTK) dékán, Komárom, Szlovákia

Neeser, Daniel – református lelkész, Service de Formation, Genf, Svájc

Orth István – grafikus művész, Szeben, Románia

Paizs Tibor – ny. újságíró, költő, Pomáz, Magyarország

Pásztori-Kupán István-Gergely – ny. református lelkész, Marosvásárhely, Románia

Raduch Zsolt – evangélikus lelkész, Brassó, Románia

Rusin, Jan – mgr., orthodox lelkész, Sedliska, Szlovákia

Schutte, Gert – parlamenti képviselő, Zeist, Hollandia

Sipos Gábor – dr., egyetemi oktató, levéltáros, Kolozsvár, Románia

Szilágyi Ferenc – dr. egyetemi tanár (PKE), Nagyvárad, Románia

Tőkés István – dr., református lelkész, ny. teológiai professzor, Kolozsvár, Románia

Tüzes Bálint – ny. magyartanár, költő

Van der Ende, Magda – dr. teol., Amersfoort, Hollandia

Varga Pál – dr., református lelkész, Dietenheim, Németország

Varga Vilmos – színművész, Nagyvárad, Románia

Vekov Károly – dr. egyetemi docens, Kolozsvár, Románia

Vrijlandt-Postma, F. Joke – ny. lelkész (PKN), Middelburg, Hollandia

Zalatnay István – dr., református lelkész, rektorhelyettes (PRTA), Budapest, Magyarország.

Köszönetmondás

Hálás köszönetemet fejezem ki a barátoknak, gyermekeinknek, mindenkinek, aki írt, fordított, költött, szépített, lektorált, tördelt, szerkesztett, igazított, bátorított..., hogy ez a liber amicorum létre jöhessen.

Legfőképpen hálát mondok Istennek, aki áldásával végig kísért!

Hannie H.M.

*Dávid bizonyágtétele
Tarts meg engem, Istenem,
mert hozzád menekültem!
Ezt mondom az URnak:
Te vagy az én Uram
rajtad kívül nincs, ami jó nekem.
A szentekben, akik a földön élnek,
és a dicsőségekben telik minden kedvem.
Sok fájdalmuk lesz azoknak,
akik máshoz csatlakoznak.
Nem mutatok be nekik
vérrel kevert italáldozatot,
még nevüket sem veszem ajkamra.*

*URam, te vagy osztályrészem
és poharam,
te tartod kezeden sorsomat.
Osztályrészem kies helyre esett,
örökségem nagyon tetszik nekem.
Áldom az Urat,
mert tanácsot ad nekem,
még éjszaka is figyelmeztet bensőm.
Az Urra tekintek szüntelen,
nem tántorodom meg,
mert a jobbomon van.*

*Ezért örül a szívem, és ujjong a lelkem,
testem is biztonságban van.
Mert nem hagyysz engem
a holtak hazájában,
nem engeded, hogy híved
leszálljon a sírba.
Megismerteted velem az élet útját,
teljes öröm van tenálad,
örökké tart a gyöngyörűség jobbodon.*

16. Zsoltár

